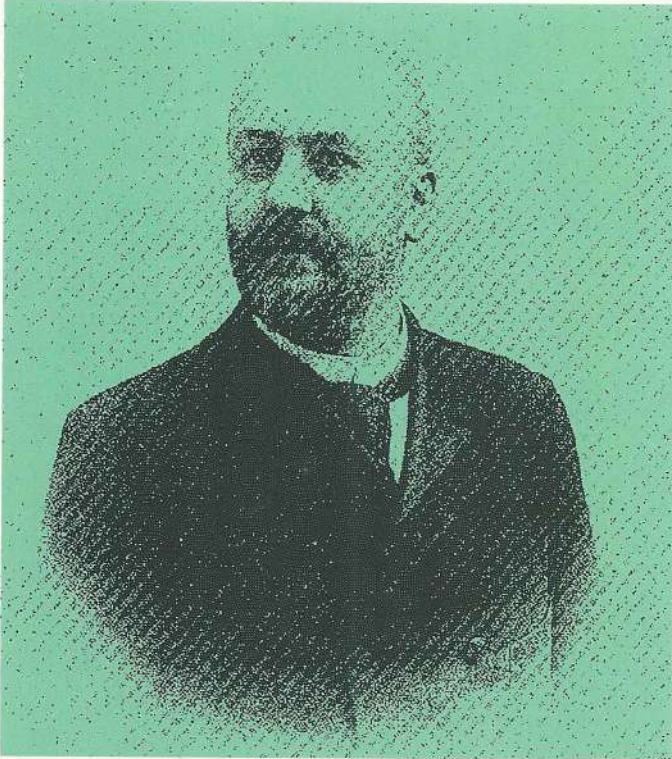

JULES PAYOT

İRÂDE TERBİYESİ

(Fransızca Aslından Eksiksiz Çeviri)

İRÂDE TERBİYESİ
(Fransızca Aslından Eksiksiz Çeviri)

Jules Payot

İRÂDE TERBİYESİ / Jules Payot
ÖZGÜN ADI: L'Education De La Volonté

GENEL YAYIN YÖNETMENİ: Kadir Yılmaz

ÇEVİREN: Oya Işık

EDİTÖR: Esra Damla İpekçi

SON OKUMA: Yasemin Önder

KAPAK VE İÇ DÜZEN: Repar Tasarım

BASKI: Mayıs 2020 - 1. Basım

ISBN: 978-625-7109-26-0

SERTİFİKA NO: 40675

Karbon Kitaplar, Repar Tasarım Matbaa ve Reklamcılık Ticaret Limited Şirketi'nin tescilli markasıdır.

● Bu kitabın tüm hakları saklıdır. Tanıtım amaçlı kısa alıntılar dışında metin ya da görseller yayınevinin izni olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Repar Tasarım Matbaa ve Reklamcılık Ticaret Limited Şirketi

Mimar Sinan Mah., Selami Ali Efendi Cad., No: 5

34672, Üsküdar/İstanbul

0212 522 48 45

iletisim@karbonkitaplar.com

BASIM VE CİLT
Repar Dijital Matbaası

Jules Payot

Jules Payot, 1859 yılında, Fransa'nın Chamonix bölgesinde doğdu. Eğitim ve akademik hayatı ile ilgili fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak bazı kaynaklar kendisini dönemin önde gelen eğitim uzmanlarından biri olarak tanımlamaktadır. 1907 yılında, Aix-Marseille Üniversitesinin rektörü olarak atandı. École Normale Supérieure'ün pedagoji bölümündeki boş mevkiye başvurdu fakat kurulun, pedagojiyi sosyolojinin konularından biri olarak görmesi sebebiyle bu mevkiye ünlü sosyolog Émile Durkheim getirildi.

En ünlü eseri, *İrade Terbiyesi*, 1909 yılında yayımlandıktan sonra otuz iki baskı yaptı ve çok sayıda dile çevrildi. Kitaplarıyla pek çok nesilden öğretmene yardım eden Payot, yalnızca bilgi verilmesi dışında eğitim sisteminin tamamen yenilenmesi ve iradenin mantık çerçevesinde incelenmesi gerektiğini savunuyordu. 1907 yılında yayımladığı *La Morale à l'École* (Okuldaki Ahlak) isimli kitabı, özellikle Fransa kamuoyunda tartışmalara neden oldu. Eğitim yöntemlerinin geliştirilmesi için aktif metotların gerekliliğini *L'Apprentissage de l'Art d'Écrire* (Yazı Sanatını Öğrenmek) ve *Le Travail Intellectuel et la Volonté* (Entelektüel Çalışma ve İrade) gibi kitaplarında da savunmaya devam etti. Birinci Dünya Savaşı'ndan oldukça etkilendiği için 1922 yılında emekliye ayrılıp doğduğu bölgedeki küçük kasabasına geri dönen Jules Payot, 1939 yılında öldü.

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BASIMA ÖN SÖZ	7
İKİNCİ BASIMA ÖN SÖZ	11

KURAMSAL KISIM

BİRİNCİ KİTAP	
KONU YA GİRİŞ.....	19
I- Üstesinden Gelinmesi Gereken Güçlük:	
Öğrenciler ve Zihin İşçilerindeki İradesizlik.....	19
II- Gözetilmesi Gereken Hedef.....	30
III- İrade Terbiyesi ile İlgili Cesaret	
Kırcı ve Yanlış Kuramları Reddi	34
İKİNCİ KİTAP	
İR ADE PSİKOLOJİSİ.....	47
I- Düşüncelerin İrade Üzerindeki Rolü	47
II- Duygusal Durumların İrade Üzerindeki Rolü	55
III- Akıl Krallığı Olasılığı	71
ÜÇÜNCÜ KİTAP	
İÇSEL YÖNTEMLER	91
I- Derin Düşünme	91
II- Derin Düşünme Nedir ve Nasıl Yapılır.....	118
III- Hareketin İrade Üzerindeki Rolü	123
IV- Öğrencinin İrade Terbiyesi Bakımından Beden Temizliği.....	142
V- Genel Bakış.....	162

PRATİK KISIM

DÖRDÜNCÜ KİTAP

KİŞİYE ÖZEL MEDİTASYONLAR.....167

I- Mücadele Edilecek Düşmanlar:

Muğlak Duygusalılık Ve Şehvet167

II- Mücadele Edilecek Düşmanlar: Arkadaşlar190

III- Mücadele Edilecek Düşmanlar: Tembel Safsataları195

IV- Çalışmanın Hazları203

BEŞİNCİ KİTAP

ÇEVREDE BULUNAN KAYNAKLAR.....211

I- Kamuoyu ve Öğretmenler.....211

II- Büyük Düşünürlerin Etkisi222

SONUÇ225

BİRİNCİ BASIMA ÖN SÖZ

“İnsanların, diğer bütün konular için bir öğretmene ve eğitime gereksinim duyduklarını fark etmeleri, üstelik hayli özen göstererek çalışmaları hayran olunası bir durum. Öğrenmedikleri ve anlamaya niyetli olmadıkları tek şey ise yaşam bilimi.”

Nicole^[1], “Şansa Güvenmemek Gerektiği
Üzerine Bir İnceleme.”

On yedinci yüzyılda ve on sekizinci yüzyılın bir bölümünde din, düşünce üzerinde karşı çıkılamaz bir egemenlik sürdürmekteydi. İrade eğitimi sorununun, genel anlam bütünlüğü içinde ortaya konulması mümkün değildi. Karakterlerin emsalsiz eğitimi Katolik Kilisesinin elinde tuttuğu güç, inananların yaşamlarına belli başlı sınırlar içinde yön vermeye yetiyordu. Bugün ise böyle bir yönlendirme, düşünen insan tarafından bertaraf edilmiş, yerine de herhangi bir şey konulmamıştır. Bu yüzden; gazeteler, dergiler, kitaplar, hatta romanlar^[2], birbirleriyle yarışarcasına günümüzdeki iradenin fevkalade zayıflığından yakınıp duruyorlar.

İradelerdeki genel hastalık durumu, doktorların da dikkatini çekmiştir. Ancak bu ruh doktorları, ne yazık ki hâlâ geçerli sayılan psikoloji doktrinlerinin etkisi altındadır. İrade konusun-

[1] Pierre Nicole (1625-1695). En önemli Fransız Jansencilerden biri olan teolog. (e.n.)

[2] Özellikle Beranger'nin L'Effort'unu okuyunuz. Armand Colin, 1893. Kanımızca bu kitaba karakteristik bir anlam kazandıran, yazarının daha düne kadar Paris Öğrenci Birliğinin başkanlığını yapmış olmasıdır.

da, zekânın, büyük öneme sahip olduğunu ileri sürerler. Onların düşüncesine göre, eksikliğini hissettiğimiz tek şey, öteki dünya hakkında *ispatlanmış* bir metafizik kuramın bulunmayışıdır.

Cehaletleri kolayca bağışlanabilir. Siyasal iktisatta kabul gören bir kurala göre tarım, üretken olmayan yumuşak topraktan, verimli fakat sürülmesi zor toprağa doğru yönelir. Bu, psikoloji biliminin alanları için de geçerlidir. Araştırılması zor temel vakalardan önce, davranış üzerinde önemli etkilere sahip olmayan, düşük verimlilikteki vakalar incelendi. Bir fikrin, karakter üzerindeki etkisizliği ile eğilimler karmaşası arasındaki amansız önemsizliği, daha yeni fark edilmeye başlandı. İrade, tümüyle duygusal bir güçtür ve onu etkilemek isteyen her düşünce, mutlaka tutkunun renklerine bürünmelidir.

Şayet, irade mekanizmasının nasıl işlediği incelenirse, metafizik kuramlarının ne denli önemsiz yer tuttuğu anlaşılırdı. Psikolojik kaynakların akıl çerçevesinde kullanılmasıyla isteyerek seçilmiş bir duygunun, tüm yaşamın yönetimini ele geçirebileceği de görülürdü. Bir cimri, kendini tüm bedensel doymulardan yoksun bırakıp sırf para aşkı yüzünden kötü beslenir, sert yataкта yatar, dolsuz ve tatminsiz yaşar. Durum böyleyken, daha üstün bir duyguyu seçtiğiniz ve onu yeterince güçlü hâle getirdiğiniz takdirde, tüm yaşamınızı yönlendirebileceğine inanmıyor musunuz? Öyleyse, istediğimiz kişi olabilmemiz için psikolojinin bize sunduğu çeşitli araçlardan habersizsiniz demektir.

Ne yazık ki sahip olduğumuz iç kaynaklar, bu bakış açısıyla, şimdiye kadar pek az irdelendi. Son otuz yılda Avrupalının düşüncesine yön veren zihinler, irade terbiyesini tümüyle reddeden iki farklı kuram arasında bölündüler. İlki, üzerinde hiçbir kontrolümüzün olmadığı, hareket ettirilemez bir blok olarak görüyor karakteri. Bu çocukça teoriyi daha sonra ele alacağız. İkincisi ise görünüşte irade terbiyesinden yanaymış gibi duruyor ve *özgür*

irade kuramı ismini alıyor. Stuart Mill^[3], bu doktrinin, savunucuları arasında keskin bir *kişisel kültür* algısı yarattığını iddia edecek kadar ileri gidiyor. Bir deterministin^[4] bu savına rağmen özgür irade kavramını, kişinin kendi efendisi olması hakkında, ilk kuram kadar tehlikeli ve bir o kadar da cesaret kırıcı bulduğumuzu söylemekten çekinmiyoruz. Aslında bu doktrin, kendini özgürleştirmeyi kolay ve doğalmış gibi gösteriyor fakat tam tersine, psikolojik kaynaklarımızı yakından tanımayı gerektiren, çok özen isteyen, uzun soluklu bir uğraştır.

Basitliği sayesinde bu teori, irade durumunu irdeleyen pek çok ince ve keskin zekâyı da yoldan çıkardı. Böylelikle psikolojiye, daha açık söylemek gerekirse insanlığa, onarılamaz bir zarar verdi.

İşte bu nedenle, kitabımızı Sayın Ribot'ya^[5] ithaf ediyoruz. Psikolojiye merak salmamızı sağlayan eski hocamızın kendisinden daha çok, Fransa'da ilk kez metafiziği psikolojinin içinden söküp atmasına armağan ediyoruz. Bu girişim insanı, zihinsel ve gönüllü eylemlerin öncel ve koşulsuz doğal sonuçlarını, bilginlere özgü bir duyarlılıkla araştırmak için bilinç olaylarının doğasını incelemeyi bir kenara bıraktı. Hemen belirtmeliyiz ki bu yöntem, metafiziği asla yadsımıyor. Psikolojiyi metafizikten değil, metafiziği psikolojiden ayırıyor ki bu, farklı bir konudur. Bu yöntem, psikolojiyi bir bilim dalı olarak ele almaktadır. Bilim insanının amacı da bilgiyi edinmek değil, gerektiğinde bir şeyler yapmak üzere onu değerlendirmektir.

Işığın dalgalanması kuramının kanıtlanamayan bir hipotez oluşunun, bu varsayıma dayanarak başarılı sonuçlar alındığı sü-

[3] John Stuart Mill (1806-1873). İngiliz filozof, politik ekonomist ve devlet memuru. 19. yy'ın en önemli İngiliz filozofu olan Mill, pragmatizm kuramını destekliyordu. (e.n.)

[4] Evrendeki bütün olayların, çeşitli bilimsel yasalarla önceden belirlendiğini savunan felsefi inanç determinizmin takipçisi. (e.n.)

[5] Theodule-Armand Ribot (1839-1916). Fransız psikolog, deneysel psikoloji kuramcısı. Retrograd amnezi hakkındaki Ribot Kuralı ile tanınır. (e.n.)

rece, fizikçi için ne önemi var? Örneğin; sinirsel ve psikolojik durumlar arasındaki mutlak ilişki varsayımının, işe yaradıktan sonra kanıtlanabilir olup olmaması da psikolog için önemli değildir. Başarmak, olayları öngörebilecek duruma gelmek, onları kendi isteğimize göre değiştirebilmek, kısacası geleceğimizi şekillendirmek... İşte bilim insanı, buradan hareketle de psikolog, bunlarda rol oynamalıdır.

Günümüzdeki irade zayıflığının nedenleri üzerine eğilmemiz gerekiyordu. Bu zafiyete iyi gelecek yegâne ilacın, duygusal durumların dikkatli şekilde eğitilmesiyle bulunabileceği kanısına vardık. Okurlara sunduğumuz bu kitabın alt başlığı, “Özgürleştirici duyguları ortaya çıkarmanın veya güçlendirmenin, kendi efendimiz olmamıza engel duyguları ise ortadan kaldırmanın veya gemlemenin yolları” da olabilirdi. Bu alanda, her şeyi sil baştan ele almak zorundayız. Büyük öneme sahip bu çalışmaya, sarf ettiğimiz çabayla payımıza düşen katkımızı yapmış olduk. İrade eğitimine, *in abstracto*^[6] yaklaşmak yerine esas konumuzu, *uzun süreli ve sebat gerektiren entelektüel bir çalışmanın gerektirdiği irade terbiyesi* şeklinde ele aldık. Öğrencilerin ve genel olarak zihin işçilerinin burada çok yararlı bilgiler bulacaklarına inanıyoruz.

Pek çok gencin, kendini yönetebilmek için bir yöntem bulamamaktan şikâyetçi olduklarına tanık olmuştum. Şimdi onlara, bu konu hakkında bana ilham veren ve dört yıl süren çalışma ile derin düşüncelerin sonuçlarını sunuyorum.

Jules PAYOT
Chamonix, 8 Ağustos 1893

[6] Lat. *Soyut olarak* (ç.n.)

İKİNCİ BASIMA ÖN SÖZ

Fransız ve yabancı basında oldukça sıcak karşılanması, sabırsız okurların ilk baskıyı birkaç hafta içinde tüketmesi, bu kitabın tam beklendiği anda gelerek aydın kesimin önemli bir gereksinimini karşıladığını gösteriyor.

Bize mektup yazan çok sayıdaki okurlarımıza ve özellikle beşinci kitabın ilk bölümünü destekleyen çok sayıda değerli belgeler gönderen hukuk ve tıp öğrencilerine şükranlarımızı sunuyoruz. İçlerinden bazıları *karamsarlığımıza* karşı çıkıyorlar. “Gençlik hiçbir zaman, harekete geçmekten ve eylemden bu denli söz etmemiştir.” diyorlar. Ne yazık ki, eylemi gerçekleştirmek dururken, hakkında konuşmak pek bir şey ifade etmiyor. Bize öyle geliyor ki çoğu genç, gürültü ve huzursuzluğu yaratıcı eylemle karıştırıyor. Bu konuda söz söyleme yetkisi olanlar da dâhil hiç kimse, okullardaki öğrencilerin, büyük oranda amatör ve asabi olduklarını görebilmiş değil. Oysa amatörlük ve asabilik, iradeye zarar veren iki hastalıktır ve tedavi edilmeleri gerekir.

İradenin eğitilmesiyle ilgili uygulamalı bölüm, sadece övgülerle karşılandı. Aynı şeyi, ilk kitabın üçüncü bölümü ve ikinci kitabın ilk bölümü için söylemek mümkün değil. Bu noktalarda bize karşı çıkılacağını tahmin ediyorduk fakat yapılan eleştirilerin pek çoğu, sorunun özünü ıskalamış gibi görünüyor.

Her şeyden önce anlaşılması gereken bir konu var: Biz, fikrin irade üzerinde hiçbir etkisinin olmadığını söylemedik. İstençteki en geniş alanı, içgüdüsel dürtülere ve alışkanlıklara ayırdığımız

doğru ama ısrarla söylediğimiz şunlardı: *Üst irade*, eğilimlerimizi fikirlerimize iletir, öte yandan bu fikirlerin, alt düzey eğilimlerimizin kaba kuvveti karşısında *doğrudan ve ani* hiçbir gücü yoktur. Düşüncenin, bu türden hasımlar üzerindeki gücü dolaylıdır. Bu gücü de başarısız olma pahasına, nerede bulursa ödünç almak zorundadır, yani duygu durumlarından.

En ilginç de özgür irade yanlılarının teorimizi şiddetle yermesini beklerken, karakterin doğuştan geldiği görüşünü destekleyenler, bizi en çok eleştirenler oldu. Dahası, soyut kavramlarla değil, gerçeklerle karşı karşıya olduğunu anlayan eğitimciler de özgür irade teorisinden artık giderek uzaklaşıyor gibi görünüyor.

Bununla ilgili olarak bana, bu konulardaki yetkinliği tartışılmaz olan Marion'un^[7], 1884-85 ders yılında, özgür irade denilen metafizik hipotez yüzünden kendi çabalarımızla fethetmemiz gereken gerçek özgürlük koşullarını inceleyemez hâle geldiğimizden şiddetle yakındığı söylendi. Bu hipotez, kendi çabalarımızla bulmamız gerekeni kısıtlamıştı. Ahlaki dayanışma üzerine yazdığı tezin önsözünde de Fouillée'nin^[8], “özgürlük düşüncesinin bizi özgürleştirdiği” formülüne karşı çıkıyor. “Yalnızca özgür olduğumuza inanarak bu özgürlüğün gerçek sınırlarını kavrayamayız” görüşü, pratik açıdan daha gerçekçi ve yararlı. Hem Marion'un bu sözlerinden daha doğru ne olabilir? Özgürlüğümüzü ancak uğrunda ciddi bir savaş verdikten sonra kazandığımız takdirde gerçekten özgür olabiliriz.

Yazarın, doğuştan gelen karakter özelliklerine yeterince yer vermemesiyle ilgili yapılan eleştiriye gelince, bizce bu, karakterin ne olduğuyla ilgili noksan anlayıştan kaynaklanıyor. Karakter, basit bir madde değildir. Eğilimler ve fikirlerden doğan, son derece karışık bir sonuçtur. Kısacası, karakterin doğuştan geldiğini ileri sürmek, yanında pek çok anlamsızlığı da onaylamak demektir.

[7] Henri François Marion (1846-1896). Fransız filozof ve eğitimci. (e.n.)

[8] Alfred Jules Émile Fouillée (1838-1912). Fransız filozof ve profesör. (e.n.)

Her şeyden önce bu iddia, heterojen öge karışımı veya güçleri bir araya toplama yöntemi gibi bir bileşkenin, doğuştan gelebileceğini söylüyor ki bu, hiç de akla yatkın değil. Ayrıca en saf hâlindeki bir kişinin, çevresel ve eğitimsel etkilerinden tamamen sıyrılmış şekilde, doğuştan gelme bir elemente sahip olabileceğini farz ediyor. Bu imkânsızdır. İşte bu imkânsızlık, doğuştan gelme durumu hakkındaki tespitlerimize yer verme konusunda güven eksikliği yaşamamıza neden oluyor.

Son olarak, karakterin doğuştan geldiğinin ileri sürülmesi, hem kendimizin hem de öğretmenlerimizin deneyimleriyle ve tüm insanlık uygulamalarıyla çatışan bir savdır. Karakterimizin temel öğelerinin ve eğilimlerinin, ömür boyunca değişmeyeceğini iddia eder. Sonuçta, bu teorinin yanlışlığını ve bir duygunun kişi tarafından değiştirilebileceğini, güçlendirilebileceğini yahut bastırılabilirliğini kanıtlayabiliyoruz. Şayet tüm dünya aynı kanıda olmasaydı, çocukları eğitmek için bunca zahmete girmeye gerek kalmazdı. Değişmez yasalarıyla doğa, bu işi tek başına üstlenirdi.

Bu teorik görüşler, doğuştan gelen karakter doktrinini geçersiz kılmaya yeterli. Bu konudaki kanısını pekiştirmek isteyenler, karakter üzerine yapılmış son çalışmaları da okuyabilir.^[9] Paulhan'ın^[10] yapıtının üçüncü bölümü özellikle incelenmeli. Çoğu zaman, aynı bireyde birçok karakter tipinin bir arada barınabildiği, evrimle birlikte birçok eğilimin silinip gittiği ya da zamanla yenilerine sahip olunduğu, aynı kişideki karakter değişikliklerinin sık yaşandığı gibi konular, onun çalışmasında açıkça görülecektir. Hiçbir şeyin, bir karakterden daha nadir bulunmadığını söylemekten başka ne yapabiliriz ki.

Çocukların ezici çoğunluğu, bir eğilim anarşisi gösterisi sunar. Zaten eğitimin amacı da bu anarşiyi düzene sokmak, bir

[9] Ribot, *Revue Philosophique*. Kasım 1892, Paulhan, Karakterler; 1. Cilt s. 237, 1894, Alcan; Perez, *Çocukluktan Erişkinliğe Karakter*, 1892, Alcan.

[10] Frédéric Paulhan (1856-1931). Fransız filozof. (e.n.)

denge ve birlik oluşturmak değil midir? Çoęu zaman da bu iři başardığımızı dūřunırken, ergenlik krizi çıkagelir ve bir fırtına gibi her řeyi yerinden skp atar. Anarşı yeniden başlar ve artık çevresinden soyutlanmış genç insan, manevi bütünlüğe yeniden kavuşma işinde kendine dūřeni yapmaz, kendi karakterini yaratmazsa sözünü ettiğimiz *kuklalardan* biri olup çıkacak demektir.

Kaldı ki karakter doğuştan gelseydi ve herkes doğdukları gün hemen alınan bir hediye gibi hazır durumdaki yaşam birliğini edinseydi, çevremizde bir sürü *karakterle* karşılaşıyor olmamız gerekmez miydi? Neredeler peki? Onları bize politik dünya mı sunacak? Bu kontrastı sancılı duruma getiren bazı büyük istisnalar dışında, daha yüce bir amaca adanmış hayatları burada da nadiren görürüz. Politik dünyada, büyük ölçüde dūřnce ve duygu dağınlığı vardır. Endiře; yaygın, verimli, eylem ise azdır. Kiři çoęu zaman, içinde bir çocuğun ruhunu taşıyan kocaman adamlarla karşılaşır.

Korkunç 1870 kasırgasından^[11] sonra, edebiyat alanında eli kalem tutanların neredeyse tümünün, var güçleriyle insan isimli hayvanı ycelttiklerine tanık olunmadı mı? Manzoni'nin^[12] dūřncesinin karşı çıkılmaz bir doğrulukta olduğunu gösteren, heyecan arttıkça doğum oranının dūřmesi değil mi? Neredeyse bütün yazarlar, içimizdeki en önemli ve asil şeyleri harekete geçirmek yerine, alt düzeydeki içgüdülerimizi muhatap almayı seçtiler. Bizi, birer omuriliğe ya da omurilik soğanına indirgediler. Bize, dūřnen insan edebiyatı yerine, kafasızlar edebiyatı verdiler.

Sözü daha fazla uzatmanın ne anlamı var? Karakter, birliğe ve istikrara işaret ediyorsa, üstelik daha yüce hedeflere yönel-

[11] Fransa-Prusya Savaşı kastediliyor. Bu savaşta Fransa ağır bir yenilgiye uğramıştı. (.n.)

[12] Alessandro Francesco Tommaso Manzoni (1785-1873). İtalyan şair, romancı ve filozof. "Nişanlılar" romanıyla tanınır. İtalya'da Liberal Katolikliğin etkili bir savunucusuydu. (e.n.)

meyi dayatıyorsa doğuştan gelemeyeceği açık değil mi? Sahip olduğumuz doğal anarşiye tiksinti veren bu birlik ve istikrarın, yavaşça kazanılması gerekiyor. Aynı şeyi düşünmeyen veya buna inanmak istemeyenler, insan kişiliğine yücelik veren özgürlükten ve kendinin efendisi olma fikrinden^[13] de vazgeçmeliler.

Jules Payot
Bar-le-Duc, 20 Ocak 1894

[13] Yazar, sık sık şu soruyu cevapsız bıraktığı için eleştirildi: “Kendinin efendisi olduktan sonra ne olacak?” Yazar, bunun bir psikoloji kitabı olduğunu belirterek yeterli bir cevap verebilirdi. Aslında bütünleyicisi denebilecek yaşam felsefesi olmadan İrade Terbiyesi'nin tamamlanmadığını düşünüyor ve bu da çok uzun süredir hazırlık aşamasında.

KURAMSAL KISIM

BİRİNCİ KİTAP

KONUYA GİRİŞ

I

Üstesinden Gelinmesi Gereken Güçlük: Öğrenciler ve Zihin İşçilerindeki İradesizlik

Caligula^[14], tüm Romalıların tek bir başı olmasını, böylece onu bir vuruşta alabilmeyi isterdi. Oysa savaşmak zorunda olduğumuz düşmanlar için bizim, bu türden dileklerde bulunmamıza hiç gerek yok. Neredeyse bütün başarısızlıklarımızın altında tek bir neden yatıyor, o da irademizin zayıf olması ve çaba gösterme, özellikle de sürekli çaba gösterme düşüncesi karşısında dehşete kapılıyor olmamız. Madde için yer çekimi ne ise, insan doğası için de aynı etkiye sahip dirençsizlik, boş vermişlik, sefahat gibi sözcükler, evrensel tembelliğin özüne işaret ediyor.

Şurası gayet açık ki, azimle direnen iradenin tek gerçek düşmanı sadece kesintisiz güç olabilir. Saplantı veya akıl hastalığı sınırına dayanan istisnai durumlar dışındaki tüm tutkular, doğaları gereği geçicidir ve ne kadar şiddetlilerse süreleri de o kadar kısalmır. Değişken yapıları, onları kesintisiz bir güç karşısındaki gerçek engeller gibi düşünmemize izin vermiyor. Aslında, nöbetler arasındaki süre zarfında bir sürü iş yapma olanağı da vardır. Ne var ki, adına gevşeklik, ilgisizlik, tembellik, aylaklık denilen

[14] Gaius Julius Caesar Augustus Germanicus (31 Ağustos 12 - 24 Ocak 41). 37-41 yılları arasında hüküm sürmüş, üçüncü Roma imparatoru. (e.n.)

ve tartışılmaz biçimde süreklilik gösteren asal ruh hâli buna izin vermez. Sık sık çaba içine girmek, bu doğal ruh hâline karşı verilen savaşı, kesin bir zafer elde etmeksizin yineleyip durmaktır. Temel ve doğal ruh hâli budur diyoruz çünkü insanın çok uzun süre çaba göstermeye razı olması ancak zorunluluğun baskısı altındayken mümkündür.

Seyyahlar, ağız birliği etmişçesine ilkel toplulukların azimli irade için yeterli kapasiteye sahip olmadıklarından söz edip dururlar. Haklı olarak Ribot, gönüllü şekilde ilgi göstermek için ilk çabalayanların kadınlar olabileceğini ileri sürüyor. Bunun sebebi olarak da yan gelip yatmaktan, uyuklamaktan başka şey yapmayan erkekler tarafından hırpalanmaktan korkmalarını gösteriyor. Kendilerine büyük bir yaşam kolaylığı sağlayabilecek sürekli bir işte çalışmaktansa soykırıma uğramayı seçen Kızılderililerin, kayboluşlarına kendi gözlerimizle tanık olmadık mı?

Ancak bilindik örnekler bulmak için öyle uzaklara gitmeye gerek yok. Bir çocuğu düzenli çalışmaya alıştırmak nasıl da zaman alır, bilmeyen var mı? Alışlagelmişten veya çevresinde uygulananndan daha iyisini yapmaya hevesli bir köylü yahut işçiye ne kadar ender rastlanır, öyle değil mi? Siz de Spencer^[15] gibi yapıp gün boyunca kullandığınız eşyaları gözden geçirebilirsiniz^[16]. İçlerinde, azıcık kafa yormakla daha kullanışlı hâle getirilemeyecek tek bir tanesi bile yoktur. Öyleyse, siz de yazarla birlikte şu sonuca varacaksınız: “Gerçekten de insanların büyük bir kısmı, hayatlarını, en az düşünecekleri biçimde geçirmeyi amaçlamış olmalı.” Öğrencilik yıllarımıza yeniden dönersek, arkadaşlarımız arasından çalışkan diye niteleyebileceğimiz kaç tane çıkar? Neredeyse tümü, sınavları geçmelerine yetecek minimum çabayı göstermiyor muydu? Zaten ortaokuldan başlayarak kişisel çaba sarf etmek ve odaklanarak düşünmek hepsine nasıl

[15] Herbert Spencer (1820-1903). İngiltere doğumlu filozof, biyolog, sosyolog ve antropolog. *En güçlü olanın hayatta kalması* terimini ortaya atan kişidir. (e.n.)

[16] Spencer, *Toplum Bilime Giriş*, s. 327, 328. Alcan.

da ağır gelmiş olmalı. Bütün ülkelerdeki her bir öğrenci, hafızasını kurcalayarak sınavlardan geçer not alabilir. İdealleri de pek yüksek değildir. Maneuvrier'nin, ülkemiz Fransa açısından mükemmel biçimde tanımladığı gibi, "Ulaşmak istedikleri, takdir göremeyecekleri, düşük ücretli, hem geleceği hem ufku tıkalı, bir iskemlenin deri minderi üzerinde yaşlanıp gidecekleri, bomboş bir uğraşın hiçliği içinde yeteneklerinin köreleceği fakat bunun karşılığında düşünmek, talep etmek ve eyleme geçmek gibi zorunluluklardan muaf olmanın dile getirilemeyecek büyüklükteki mutluluğunu tadacakları memur kadrolarıdır. Korumacılığa dayalı mevzuat, bütün hareketlerine bir duvar saati düzenliliğinin sinmesini sağlar ve onu, eyleme geçme ile yaşama onurlarından kurtarır."^[17]

Bu konuda sadece memura yüklenmek doğru olmaz. Hangi yüksek pozisyonda olursa olsun hiçbir meslek veya alan, insanın kişiliğini, dinçliğini ve enerjisini korumasına yetmez. Zekâ, hayatımızın erken dönemlerinde aktif şekilde işe yarayacak alanlar bulmakta zorlanmaz. Ne var ki çok geçmeden, yeni sayılabilecek bileşimlerin sayısı ve düşünme, araştırma çabası gerektiren durumlarla karşılaşma olasılığı azalır. En üst düzeydeki görevlerin yerine getirilmesi, görünürde büyük zekâ katkısı gerektirmiş gibi dursa da sadece alışkanlık hâline gelir. Avukat, yargıç, doktor, profesör... Hepsi mesleklerini, yerinde sayan veya son derece yavaş yükselen bir temel üzerinde icra ederler. Sarf edilen güç yıldan yıla düştükçe, sahip olunan zekânın yüksek niteliklerini değerlendirme olasılıkları da tükenir. Gidip gelmekten yolda oluşan derin teker izleri gibi, zekâ da parlaklığını yitirir. Onunla birlikte dikkatini toplama, çözümleme ve düşünce üretme yetenekleri de zayıflar. Kişi, kariyerinin yanında aklını çalıştıracak başka türden uğraşlar edinmezse enerjisinin giderek köreilmesi kaçınılmazdır.

[17] *Burjuvaların Eğitimi*, 3. Basım. Léopold Cerf, 1888.

Bizim kitabımız özellikle öğrencilere ve zihin işçilerine yönelik olduğundan, *üstesinden gelinmesi gereken güçlüklerin çeşitlerini*, ayrıntılı şekilde ele almalıyız.

Bu güçlüğün öğrenciler arasındaki en kaygı verici biçimi, genç insanın tüm davranışlarında kendisini belli eden bezginlik, zihinsel bitkinlik^[18] hâlidir. Gereğinden uzun süre uyur ve yataktan bitkin, uyuşuk, miskin şekilde kalkar. Esneyerek tuvalete gider, bu sıradaki ağır hareketleri nedeniyle fazlaca vakit kaybeder. Keyfi yerinde değildir ve hiçbir işe koyulmak istemez. Her şeyi, soğuk bir tavırla, canı sıkılarak, gevşeklik içinde yapar. Tembelliği yüzüne vurur, ne denli isteksiz olduğu oradan okunabilir. Dalgın ve uyuşuk davranışlarına rağmen, zihnini kurcalayan bir şey varmış havasındadır. Hareketlerinde ne canlılıktan ne de özenden eser vardır.

Böylece yitirilen sabah saatlerinin ardından kahvaltıya oturur. Kafeye gidip ilanlarına varıncaya kadar bütün gazeteleri okur çünkü bu, güç sarf etmesini gerektirmeden vakit geçirmesini sağlayan bir eylemdir. Öğleden sonra, canlılığı biraz yerine gelir ama bu enerjisini gevezelikle, boş tartışmayla, özellikle de birilerini kötülemekle çarçur eder zira tüm tembeller hasetçidir. Politikacılar, edebiyatçılar, öğretmenleri... Onun eleştirilerinden payını almayan kimse kalmaz. Akşam olduğunda ise bedbaht genç, umutsuzluk içinde, bir öncekinden daha asabi girer yatağına çünkü işlerine karşı gösterdiği tembelliği, çoğu zaman zevk alacağı konulara da taşır. Oysa hiçbir sevinç, emek harcamadan yaşanamaz, bütün mutluluklar biraz olsun çaba ister. Kitap okumak, müze gezmek veya ormanda yürüyüşe çıkmaktan haz almak için girişkenlik gereklidir, bunlar aktif zevklerdir. Öte yandan, önem arz eden ve kişinin her canı istediğinde yineleyebileceği de sadece bu aktif zevkler olduğu için tembel, kendisini olabilecek en boş yaşantıya mahkûm eder. İşte böylece, tembel-

[18] François Fénelon, *Kızların Eğitimi*.

ler ellerini kapamaya üşendikleri için zevkleri parmaklarının arasından kaçıp gider. Aziz Jerome, şaka yollu, onları gravürlerdeki askerlere benzetir, kılıçları hep havadadır fakat hiçbir çatışmaya girmezler.

Temeldeki tembellik, seyrek enerji harcama anlarını engellemez. İlkel topluluklar, ara sıra yaşanan aşırı efor sarf etmeye karşı değildir. Yüklü miktarda enerji tüketmelerine neden olan düzen ve süreklilik gerektiren çalışmaları sevmezler. Düzenli enerji harcama, az miktarda olsa bile uzun dinlenme aralarıyla yapılan büyük enerji harcamalarından daha külfetlidir. Tembeller savaşa kolayca katlanabilirler çünkü şiddetli güç harcama anının ardından durgun geçen uzun dinlenme dönemleri gelecektir. Araplar, çok geniş bir imparatorluğu fethettiler ama ellerinde tutamadılar çünkü bir ülkenin yönetsel düzenlemesini yapmak, yeni yollar inşa etmek, okullar ve iş alanları açmak için gereken azimli çabayı ortaya çıkaramadılar. Aynı şekilde, neredeyse bütün tembel öğrenciler de sınavlar yaklaşırken *şöyle bir gayrete gelirler*. Onların hoşlanmadığı şey, sınırlı miktarda da olsa bu çabayı, her gün sil baştan, aylar ve yıllar boyunca göstermek zorunda olmalarıdır.

Gerçek ve verimli enerjinin, bu ölçülü ama sürekli çaba içinde barındığı öylesine açık ki bu modelden ayrılan her işi rahatlıkla *tembel işi* diye niteleyebiliriz. Özellikle belirtmeye bile gerek yok ancak süreklilik gösteren iş, aynı yönde ilerlemeyi de içerir. İrade enerjisini oluşturan, çok sayıdaki çeşitli çabalardan ziyade, aklın ve ruhun var güçleriyle tek bir amaca yönelmesidir. İşte, çok sık rastlanan bir tembel tipi: Genç kişi, son derece canlı, neşeli ve enerjiktir. Hiçbir şey yapmadan durduğu nadir görülür. Gününü, bir jeoloji kitabını inceleyerek, Brunetière'in^[19], Racine^[20] hakkında yazdığı makaleyi okuyarak, birkaç gazeteye göz gezdiren-

[19] Ferdinand Brunetiere (1849-1906). Fransız yazar ve eleştirmen. (e.n.)

[20] Jean Racine (1639-1699). Fransa doğumlu trajedi yazarı. 17. yy'da Fransa'da Molière ve Corneille ile birlikte üç büyük oyun yazarından biriydi. (e.n.)

rek, kimi notlarına yeniden bakarak geçirir. Yazacağı bir kompozisyon için taslaklar hazırlar, İngilizceden bir iki sayfa çeviri bitirir. Boş geçirdiği tek anı bile yoktur. Arkadaşları, ondaki çalışma gücüne ve ilgi alanlarının çeşitliğine hayrandırlar. Biz yine de bu genç kişiye, *tembel* yaftası yapıştırarak böbürlenmesini engelleyeceğiz. Psikolog bakış açısıyla gün boyunca yaptığı bunca işteki çeşitlilik, belli bir *doğal* ilgi duyma zenginliğine işaret etmektedir fakat gönüllü bir dikkate henüz dönüşmemiştir. *Çok çalışma gücü* gibi görünen bu durum, aslında büyük bir irade zayıflığından başka bir şey değildir. İşte bu öğrenci, bize sıkça karşılaştığımız bir tembel tipini sunuyor ve ona, *savruk* diyeceğiz.

Bu *zihinsel gezinti*, kuşkusuz hoştur, ne var ki sadece zevk için yapılır. Hiçbir kazanç elde etmeden oradan kalkıp buraya konan *çalışkanlar* için Nicole, *sinek zekâlı* diyor. F  nelon'un da Ő u güzel benzetmesini anımsatalım: *R  zg  rl   bir yere bırakılmıŐ  yanan mum gibiler*.

Bu çaba savrukluğunun en büyük zararı, hiçbir izlenimi içsel- leŐ tirmeye yetecek vakit bırakmamasıdır. Entelektüel iŐ leri düzenleyen mutlak yasaya göre, aklımızdaki duygu ve düşüncelere, otelde kalan insanlar muamelesi yaparsak bizim için sadece birer yabancı olurlar ve çok geçmeden unutulup giderler. Gerçek zihinsel   alıŐ ma için bütün g    ve çabaların neden tek bir istikamete yönlendirilmesi gerektiğini, bir sonraki bölümde göreceğiz.

Gerçek çabadan, diğ  er deyiŐ le, bütün özel çabaların belli bir amaca yönelik biçimde koordine edilmesinden duyulan dehŐ et, kiŐ isel   abanınkine eŐ  değ  er büyüklükte baŐ ka bir korkuya karıŐ ıyor. Gerçekten de özel yetenek gerektiren bir sanat yapıtı yaratmak veya bir buluŐ  yapmak baŐ ka Ő ey, diğ  erlerinin yaptıklarını belleğ  e yerleŐ tirmek baŐ ka Ő eydir. Zaten kiŐ isel çabanın böyle- sine eziyetli oluŐ u, bir koordinasyon yaratılmasını zorunlu kılmasından kaynaklanıyor.   retime yönelik   alıŐ malarda, zihinsel çabanın iki en üst formu ayrılamayacak Ő ekilde birleŐ ir. Bu nite-

likteki bir çalışma şeklinin, yarının yönetici sınıfını oluşturacak öğrencilerin büyük çoğunluğuna neden ters geldiğini anlamak zor değil. Örneğin, felsefe sınıfı öğrencilerini ele alalım: Onlar, bitirme sınavlarının teşviki altında oldukları sürece iyi öğrencilerdir. Gayretlidirler ve genellikle düzgün çalışırlar ama ne yazık ki derin düşünmezler. Bu zihinsel tembellik, sadece sözcükler üzerinden düşünme eğilimine dönüşür, daha ileriye gitmez. Psikoloji üzerine çalışırken, hiçbirinin aklına doğduklarından beri *uygulamalı psikoloji* yaptıkları gelmez, aynı Mösyö Jourdain'in farkında olmadan nesir yapması gibi.^[21] Kendilerine bakarak kişisel örnekler bulmanın, kitaplarda söz edilenleri ezberlemekten çok daha kolay olacağını düşünmezler bile. Hayır, çünkü düşünmektense ezberlemeyi yeğlemek gibi karşı konulamaz bir eğilime sahipler. Belleklerine böylesine gereksiz yükler bindirmekten duydukları korku, en küçük kişisel bir çaba içine girmenin vereceği dehşet hissi yanında hiç kalıyor. Her alanda pasifler. Elbette çok az sayıdaki seçkin ve iyi öğrencileri onlardan ayrı tutuyoruz.

Kişisel çaba için gerekli kapasite eksikliğinin deneye dayalı kanıtını bize sunan, Fransa'da üç ayda bir yapılan birincilik yarışmalarıdır. Öğrencilerin çoğunluğu, bu uygulamadan tedirginlik duyar. Sıfırdan bulanacak bir konuyu değil, derslerde öğrenilen bilgileri yeni bir plan çerçevesinde düzene sokarak anlatmak, sınavı yapanların beklediği *lucides ordo* 'yu^[22] ve açıklığı yansıtmak sevimsiz bir uğraştır.

Kuşkusuz, kişisel çaba harcamaya duydukları isteksizliği, üniversiteye girerken de yanlarında götürecekler. Kaldı ki bunun çok büyük bir zararı olmayacaktır zira hiçbir sınav, adayın ne olduğuyla, nasıl bir değere sahip olduğuyla ilgilenmez. Sınanan sadece, belleğinin durumu ile bildiklerinin düzeyi, onda nasıl bir iz bıraktığıdır. Tıp, hukuk, doğal bilimler, tarih konularında ez-

[21] Moliere'in *Kibarlık Budalası* oyununun başkarakteri Mösyö Jourdain'e gönderme yapıyor. (ç.n.)

[22] Lat. *Mantıklı*. (ç.n.)

berlediklerinden yararlanmak dışındaki çabaların ne denli küçük bir yer tuttuğunu, her bilinçli üniversite öğrencisi mutlaka düşünüyor ve kendi kendine itiraf ediyordur.

Bunun yanı sıra, bilginlerde ortaya çıkan belli belirsiz tembellik formunu irdelemek de ilginç. Tabii anlaşılması gerekiyor ki tembellik, yoğun çalışmalara, büyük görevlere de eşlik edebilir çünkü buradaki nicelik, hiçbir biçimde niteliğin yerine geçmez. Kaldı ki, iş miktarının çokluğu çoğu zaman kalitesi için zararlıdır. Örneğin Alman bilginler, bizimle hep alay ederler. Fabldaki Raton^[23] gibi, “Kestaneleri ateşten onlar çeker, biz yeriz.” derler. Bu benzetme, bize de çok isabetli geldi. Raton, bilginlerin çalışmasını simgeler.

Raton patisiyle,

Nazik hareketlerle,

Eşeledi biraz külleri,

Parmaklarını çabucak çekti geri,

Sonra uzattı onları pek çok kez daha,

Önce aşırıldı ilk kestaneyi,

Sonra ikinciye, ardından da üçüncüyü.

Aslında bu, istediğimiz zaman bırakıp sonra tekrar ele alabileceğimiz bir iş türü. Sürekli yazılı metinlere bağlı kalındığından, aklın yaratıcılık görevini üstlenmesi hiç gerekmiyor, hatta keskinliğini yitirdiği durumlarda bile araştırmasını sürdürmekle kalmayıp meyvelerini toplayabilir. Bu noktada, Renan'ın^[24] salt bilginliğe dayalı bilimlere dair öngörülerini doğrulama işi, za-

[23] La Fontaine'in 1679 yılında yayımlanan fabl derlemesinden *Kedi ile Maymun*, IX.17. (ç.n.)

[24] Joseph Ernest Renan (1823-1892). Fransız filolog, filozof, eleştirmen ve din tarihçisi. (e.n.)

man tarafından üstlenilecek gibi görünüyor. Aslında hiçbir gelecekleri yok. Elde ettikleri sonuçlar fazlasıyla şüpheli, tartışmaya son derece açık. Üstelik gazete ve süreli yayınları saymazsak her yıl Fransa Millî Kütüphanesine yirmi bin cilt yığılıyor. Bunlara elli yıl içinde bir milyon tane daha eklenecek demektir. Bir milyon cilt! Ortalama kalınlıklarını iki santim kabul etsek, Mont Blanc'ın^[25] dört katı yüksekliğinde bir yığın yapıyor! Tarihin giderek, özel isimlerin çetelesini tutmayı bırakıp sadece, nedenleri ile sonuçları varsayımsal olan büyük toplumsal olaylara eğileceği ve kendi devasa malzeme yığıntısı altında yitip gidecek katışıksız bilginliğin, düşünen akıllar nezdindeki saygınlığını yitireceği açık değil mi? Biriktirmenin bir çalışma sayılmasından gitgide vazgeçilecek. Böyle vazifeler, zamanı geldiğinde gerçek isimleriyle yani *vazife* olarak anılacaklar. *Çalışma* sözcüğü, sadece somut veriler oluşturma, yararsız ayrıntıları ayıklama, aklın üst düzey çabasını ortaya çıkaran yoğunlaşma anlamlarında kullanılacak.

Aslında yaratmak, temel ve baskın formu aramak sonra da onu gün ışığına çıkarmak demektir. Bunun yanındaki gereksiz ayrıntılar sadece gerçeği gölgelemeye yarar ve deneyimli bir göz için, hepimizin içindeki önlenemez tembelliğin, zihinsel enerjimize de sinsice sızabildiğini gösterir.

Ne yazık ki temel düşünsel tembelliği daha da kışkırtanın, eğitim sistemleri olduğunu söylemek durumundayız. Ortaöğrenim müfredatı bütün öğrencileri birer *savruk* tembele dönüştürmeye programlanmış gibi. Zavallı ergenleri, her şeyi üstünkörü öğrenmeye zorlamakta ve değinilen konuların çeşitliliği yüzünden hiçbirinin içtenlikle özümsemesine izin vermemektedir. Genç insan, ortaöğrenim sisteminin tümüyle saçma olduğunu nereden bilsin? Oysa sistem, öğrencideki bütün girişimci ruhu, çalışmalardaki dürüstlük kırıntılarını da yok etmeye yöneliyor.

[25] Mont Blanc, Alplerin ve Avrupa'nın en yüksek dağıdır. Fransa ve İtalya'da yer alır. 4.808 metre yüksekliğindedir. İsmi, *Beyaz Dağ* anlamına gelir. (c.n.)

Birkaç yıl öncesine kadar Fransız topçu sınıfımız hayli zayıf sayılıyorken bugün gücü ona katlanmış durumda. Neden? Çünkü önceden mermi, engele çarptığı anda patlıyor fakat büyük zarar veremiyordu. Şimdiyse özel bir fünye sayesinde top mermisi çarptığı yüzeyin içlerine doğru birkaç saniye daha yoluna devam ediyor, derinlere giriyor ve her tarafla sıcak temas hâlindeyken çevresinde ne varsa un ufak ederek infilak ediyor. Bugünkü eğitim sistemimizin akıllara eklemeyi unuttuğu, işte böyle bir patlayıcı. Öğretilen şeylerin derine nüfuz etmesine asla izin verilmiyor.

“Duraklamak mı istiyorsun? Haydi, marş! Yürü!”

“Ama ben bu konuyu bir okuyuşta doğru dürüst anlayamadım ki...”

“Marş! Marş! Yeni tür bir gezgin Yahudi’sin sen, dur durak bilmeden yürümeye devam etmelisin. Matematiği, fiziği, kimyayı, zoolojiyi, botaniği, jeolojiyi, bütün halkların tarihini, yedi kıtanın coğrafyasını, iki yaşayan dili, psikolojiyi, mantığı, ahlakı, metafiziği, sistemler tarihini boydan boya katedip geçeceksin... Haydi, marş, ileri! Vasatlığa doğru ilerle. Her şeye yüzeysel bakma ve görünüşe aldanma alışkanlığını lise öğrenimine yanında götür.”

Bu hızlı koşu, üniversitede de yavaşlamayacak, hatta birçok öğrenci bakımından daha da hızlanacaktır.

Bütün bunlara, modern hayat koşullarının iç dünyamızı hiçlik düzeyine indirgemesini ve zihnimizi, aşılması zor bir dikkat dağınıklığına sürüklemesini de ekleyin. İletişim alanındaki kolaylıklar, sık sık çıkılan yolculuklar, deniz ve dağ gezintileri düşüncemizin dağılmasına yol açıyor. Neredeyse okumaya dahi vakit ayıramaz olduk. Hareketli ama bomboş hayatlar sürüyoruz. Gazete okumanın insanda uyandırdığı sahte heyecan, dünyanın yedi kıtasında olup bitenler hakkındaki haberlere ulaşmanın kolaylığı, birçokları için kitap okumayı tatsız tuzsuz hâle getiriyor.

Çevremizin yol açtığı zihin dağınıklığına nasıl karşı koymalıyız, özellikle de eğitimdeki hiçbir şey bizi böyle bir direnişe hazırlamamışken? Gerçekleştirilmesi gereken temel işin yani irade terbiyesinin, hiçbir alanda doğrudan ve bilinçli şekilde öğretilmediğini görmek üzücü değil mi? Bu uğurda yapılanların hepsi aslında başka bir amaca yönelikti. Aklımızı doldurmaktan başka bir şeyle ilgilenmiyoruz ve irademiz de sadece entelektüel çalışmalarla işimize yarayacak kadar eğitiliyor. Eğitiliyor mu dedim? Uyarılıyor demek istemiştım, hepsi bu. Artık sadece, içinde bulunulan düşünülüyor. Bugünkü, tam bir baskılama ve parlatma düzeni. Bir yanda öğretmen tarafından kınanma, arkadaşların alay etmesi, cezalar varken diğer yanda da ödüller ve övgüler bulunuyor. Yarın ise yaklaşan, belli belirsiz bir baro veya doktora sınavından başka şey ifade etmiyor, onları da en tembel öğrenci bile geçmeyi başarabilir. İrade terbiyesi ise şansa kalmış. Oysa insan, bu enerji sayesinde kendini bütünlemiyor mu? O olmadan en parlak zekânın yetenekleri bile kısır kalmaz mı? İnsanın yaptığı büyük ve güzel ne varsa, hepsinin en mükemmel elementi bu enerji değil mi?

Ne tuhaftır ki bizim burada söylediklerimizi aslında herkes içinden tekrarlar. Fazlasıyla eğitilmiş akıl ile irade zayıflığı arasındaki oransızlıktan şikâyet etmeyen kimse yok. Ne var ki irade terbiyesinin nasıl yapılması gerektiğine yönelik henüz hiçbir kitap yayınlanmış değil. Kişi, öğretmenlerin taslağını bile çizmediği böyle bir işe nereden başlayacağını bilemez. Çalışkan olmayan rastgele on öğrenciye sorarsanız özetle aşağı yukarı şunu söyleyeceklerdir: “Okuldayken öğretmenimiz, önümüzdeki günler ve saatlerde çalışmamız gereken konuları söylerdi. Talimatları gayet açık ve kesindi. Tarihten şu konuyu, geometriden bu teoremi okuyacak, o ödevi yapacak, bazı bölümleri tercüme edecektik. Dahası destekleniyor, yüreklendiriliyor ve belki de azarlanıyorduk. Rekabeti yeteneklerimizi kullanarak, şevkle sürdürüyorduk. Bugün ise durum çok farklı. Hiçbir vazifemiz kesin

şekilde saptanmış değil, zamanı nasıl kullanacağımız da tümüyle keyfimize kalmış. Şimdiye dek işimizi nasıl planlayacağımız konusunda inisiyatif almadığımız ve zayıflığımızla bağdaşan herhangi bir yöntem görmediğimiz için, tıpkı üzerlerinde üç kat can yeleği varken yüzme öğretilen, sonra da çırlıçıplak suya atılan insanlar gibiyiz. Boğulacağız elbette, söylemeye gerek dahi yok. Ne çalışmayı ne de çalışmak için kendimizi heveslendirmeyi becerebiliyoruz. İrademizi kendi kendimize terbiye edelim desek, bunun yolunu bulmak için kime danışacağımızı bilmiyoruz. Bu konu üstüne yazılmış tek bir anlaşılır kitap da yok. Bu durumda boyun eğiyor ve işimizde başarısız olmayı kafımıza fazla takmaya gayret ediyoruz. Bu, çok moral bozucu. Gerçi kafeler, bira-haneler var, neşemizi yerine getirecek arkadaşlar da eksik değil. Zaman aynı şekilde akıp gidecek...”

Pek çok gencin bulamamaktan şikâyet ettiği işte bu kitabı yazmayı denedik.

II

Gözetilmesi Gereken Hedef

Her ne kadar eğitim programları, çocuk ve gençlerin iradesini tümüyle görmezden gelse de biz, enerjimize oranla kendimize değer verdiğimiz ve zayıf bir insana hiçbir konuda güvenemeyeceğimizi hissederiz. Öte yandan, yaptığımız işin, irade gücümüz hakkında yaklaşık da olsa bir ölçü sayıldığını bildiğimizden, bunun üzerinden değerlendirilmeyi umursamayız. Yaptığımız işi abartırız. Her gün sabaha karşı saat dörtte kalktığımızı söylemenin bize bir zararı olmaz. Sonuçta kimsenin gelip de bizi kontrol etmek gibi bir hakarete bulunmayacağını biliyoruz. Ancak diyelim ki saat sekizde böyle bir iş budalasının evine gittiniz ve onu yatağında buldunuz. Bu seyrek ziyaretlerinizin nedense hep olağanüstü şanssız bir güne rastladığını kolayca fark edeceksiniz. Ya bir tiyatro ya da davet gecesinin ertesine denk geleceksiniz ve

bu, sabah saat dörtte çalışmaya başlamamasını açıklayacak. Tabii bu sırada, sınavlarını da geçemediğini fark edeceksiniz.

Hakkında yalan söylemenin, öğrenciler arasında bu kadar yaygın olduğu başka bir konu daha yoktur. Dahası, kendini kandırmayan, çalışması ve büyük çaba gösterme kapasitesi hakkında tatlı yanılsamalara düşmeyen bir tane bile genç insan bulamazsınız. Oysa tüm bu yalanlar, *insanın değeri, sahip olduğu enerjiye bağlıdır* gerçeğine bir övgü değil de nedir?

Başkalarının irademizden kuşku duyması bizi derinden yaralar. Çalışma gücümüzü sorgulamak, bizi zayıflık ve korkaklıkla suçlamak değil mi? Bizim, serbest meslek diye anılan mevkileri işgal eden çoğu insandaki düşük entelektüel düzeyin üzerine çıkmaya yetecek sebatlı çabayı göstermekten aciz olduğumuzun sanılması, çaresiz ve vasat insanlar olarak görüldüğümüz anlamına gelmiyor mu?

Çalışma gücüne yapılan bu övgü, aslında enerjiye sahip olma isteğinin bütün öğrencilerde olduğunu kanıtlıyor. Zaten kitabımız da geçici isteklerle sendeleyeni genç insanın, içindeki çalışma isteğini güçlendirerek önce kesin, canlı ve sürdürülebilir bir kararlılığa, ardından da yıkılmaz alışkanlıklara dönüştürmesi için devreye sokabileceği yöntemlerin incelenmesinden başka şey değil.

Her şeyden önce, zihinsel çalışma derken doğayı ve başka insanların yapıtlarını ya da kendi ürettiklerimizi incelemeyi kastettiğimizi belirtelim. Üretme çalışması, öncelikle bir inceleme aşaması gerektirir ve tüm zihinsel çaba türlerini kapsar. İlk tip zihinsel çalışma için gerekli araç, dikkat eyleminin kendisi, ikincisi içinse düşünme ve kendi üzerine yoğunlaşmadır. Ancak, her ikisinde de en gereklisinin dikkat olduğu gözden kaçmıyor. Çalışmak, dikkatli olmak demektir. Ne yazık ki dikkat, dengeli, değişmez ve sürdürülebilir değildir. Onu sürekli gergin hâlde kalan bir yayla karşılaştırmak olası değil. Aslında, büyük küçük

gerginliklerle tekrarlanan ve birbirini daha hızlı veya yavaş takip eden çabalardan oluşur. Enerjik ve disiplinli bir dikkat içinde bu çabalar, birbirlerini öylesine yakından izlerler ki sanki sürekliymiş gibi dururlar ve görünüşteki bu süreklilik hâli her gün birkaç saat boyunca devam edebilir. Demek ki gözetilecek hedef, yoğunlaşarak ve azimli şekilde dikkatli olmaya çalışmaktır.

Hiç kuşkusuz, her gün cesaretle yinelediğimiz çabalar, kendi üzerimizde sahip olduğumuz gücün en güzel sonuçlarından biridir. Ne var ki öğrencilerin bunu fazlasıyla zahmetli bulacakları da kesin. Tüm canlılığıyla gençlik, yaşamın hayvansı yanını, fikir işçilerinde gözlemledikleri soğuk, renksiz ve yapay yaşama biçiminden üstün tutmaya eğilimlidir.

Öte yandan, sadece yoğun ve azimli çabalar sergilemek de yeterli değildir. Bunlara, anarşik ve savruk da pekâlâ sahip olabilir. Öyleyse, her şeyden önce tek bir amaca yönelmeleri gerekiyor. Bir fikrin veya duygunun, aklımıza girip bizimle kalması için uyruğumuza geçmesi, oturma izni alması, orada dostluklar ve samimi ilişkiler kurma hakkını kazanması çok önemlidir. Bu fikirlerin ve duyguların, yavaş yavaş etkilerini genişletmesi, ilişkî çemberini büyütmesi ve kişisel değerleriyle kendisini kabul ettirmesi gerekiyor. Sanat yapıtlarının nasıl yaratıldığına bakabilirsiniz. Çoğunlukla gençken akla gelmiş bir fikir, içinde yaşama gücüyle doğmuş ise dâhi insanın ruhunda ürkekçe, gölgelere sığınarak uzun süre barınır. O, başka işlerle meşgulken veya böyle bir düşünceye hazır değilken okuduğu bir yazı, herhangi bir olay ya da bir yazarın öylesine söylediği mutlu bir söz, yatmakta olan fikri uyandırıp içerdiği değer ve oynayabileceği rol hakkında kişiyi bir anda bilinçlendirir. Bu andan itibaren, her şeyden beslenmeye başlar. Seyahatler, konuşmalar, çeşitli okumalar kendisine sindirebileceği öğeler sunar, o da bunları yutar ve giderek güçlenir. Goethe de Faust^[26] fikrini tam otuz yıl boyunca aklında

[26] Johann Wolfgang von Goethe'nin iki bölümden oluşan trajedi oyunu. Goethe'nin şaheseri ve Alman edebiyatının en önemli eseri olarak kabul edilir. (e.n.)

döndürüp durmuştur. Fikir, tüm bu süreyi tomurcuklanarak, serpilip köklerini daha derinlere salarak ve deneyimlerin içindeki besleyici öz suyunu içerek geçirmiş, bu dâhiyane eser de böyle ortaya çıkmıştır.

Hangi oranda olursa olsun bu durum, bütün önemli düşünceler için geçerlidir. Bir fikir kafamızdan öylesine geçip gidiyorsa bizim için değersizdir ve başından hiç var olmamış gibidir. Ona tekrar tekrar, yoğun ve içten bir dikkat göstermeli, kendi kendine hayatta kalabilecek kadar güçlenmeden, düzeli bir merkeze sahip oimadan bir kenara atmamalıyız. Bilincimizde uzun süre saklamalı, sıklıkla kendisiyle ilgilenmeliyiz. İşte o zaman güçlü duygulara, verimli düşüncelere ve fikir bağlantıları denilen gizemli manyetik güce sahip olacak, bunları içselleştirecektir. Düşünce ve duygunun düzene girmesi ancak yavaş, sabırlı ve sakin düşünme yoluyla gerçekleşir. Bu tür değişimler, laboratuvaradaki harika kristal oluşumlar gibidir. Bunun için, tümüyle dingin bir sıvıdaki binlerce molekülün ağır ve düzenli biçimde dibe çökmesini beklemek gerekir. Bu açıdan, tüm buluşlar, iradenin eseridir. Newton, evrensel kütle çekim yasasını, aynı şeyi sürekli düşünmesi sayesinde buldu. Dehanın, sonsuz bir sabır sürecinden ibaret olduğundan kuşkulananlar kaldıysa Darwin'in şu sözlerine kulak verebilirler: "Düşünmek ya da okumak için sadece bana bildiklerimi hatırlatan veya muhtemelen yakında öğreneceğim konuları seçiyordum... Bilim alanındaki katkılarımı yapabilmemi sağlayan da bu disiplin olduğundan eminim." Oğlu da şunu ekliyor: "Babam, belli bir konuyu çok uzun yıllar boyunca aklında tutup asla unutmama gibi bir güce sahipti."

Böylesine aşikâr bir gerçek üzerinde daha fazla ısrarla durmanın ne anlamı var? Söylediklerimizi özetlememiz yeter. Zihin işçisinin hedeflemesi gereken şey, gönüllü dikkatin gereksinim duyduğu enerjidir. Bu enerji de sadece gösterilen çabanın kuvveti ve sıklığıyla ortaya çıkmaz. Her şeyden önce, tüm düşün-

celerimizin tek bir amaca yönlendirilmesi ve bu süre içindeki taleplerimizin, duygularımızın, düşüncelerimizin, kendisi için uğraştığımız yönlendirici ve egemen fikre tabi kılınması gerekir. İnsan tembelliğinin bizi sürekli uzaklaştıracığı ama buna rağmen elimizden geldiğince mükemmel biçimde gerçekleştirmeye çalışmamız gereken ideal budur.

Zayıf ve kararsız bir arzuyu, kalıcı iradeye dönüştürmenin yollarını irdelemeye girişmeden önce, birbiriyle zıt ama insanın kendi efendisi olmasına eşit derecede zararlı iki felsefe kuramından yakamızı kurtarmamız gerekiyor.

III

İrade Terbiyesi ile İlgili Cesaret Kırıcı ve Yanlış Kuramları Reddi

Polemik, özenle yapılması gereken bir hazırlık çalışmasının ötesine geçmemeli, yazar onu tümüyle kendine saklamalıdır. Yalnızca reddetme kadar etkisiz hiçbir şey yoktur. İkna etmek için eleştirmek nafiledir, önemli olan yapıcı olmaktır.

Bu bağlamda, tüm kitabımızın yapıcı bir çalışma olması, sağlıklı bir doktrin sunması ama her şeyden önemlisi, psikolojinin son derece net sonuçlarıyla desteklenmesinden güç alarak uygulamadaki acınası sonuçları ve yanlış görüşleriyle hayli yaygın iki teoriye karşı çıkacağız.

Bunların en başta geleni, özünde yanlış, pratikte kötü sonuçlar veren ve karakteri değişmez sayan teoridir. Kant^[27] tarafından ortaya atılan bu varsayımı, Schopenhauer^[28] geliştirdi ve Spencer da destekledi.

[27] Immanuel Kant (1724-1804). Alman felsefesinin öncü isimlerindendir. (e.n.)

[28] Arthur Schopenhauer (1788-1860). Alman filozof, eğitimci. Ahlak ve psikoloji üzerine yazdıkları ile Friedrich Nietzsche, Albert Einstein, Sigmund Freud gibi isimlere ilham kaynağı olmuştur. (e.n.)

Kant’a göre, karakterimizi numen^[29] dünyasında seçeriz ve bu seçimimiz geri alınamaz. Yer ve zaman dünyasına *inildikten* sonra karakterimiz, buna bağlı olarak da irademiz, olduğu gibi kalmalıdır. Bu ikisi üzerinde en ufak bir değişiklik yapma şansımız yoktur.

Aynı şekilde, Schopenhauer da farklı karakterlerin doğuştan geldiğini ve değiştirilemeyeceğini ileri sürüyor. Örneğin, bencil birinin iradesini etkileyen güdülerin yapısı değiştirilemez. Bu kişiyi, eğitim yoluyla yanıltabilir ya da daha iyisi, fikirlerini düzeltebilirsiniz. Kendini iyi hissetmesi için en güvenli yolun düzenbazlık değil, çalışmak ve dürüstlük olduğunu anlamasını sağlayabilirsiniz. Ancak ruhunu, başkalarının acısına duyarlı hâle getirmeye çalışmak abestir, bu fikirden vazgeçmelidir. Bunu başarmak, kurşunu altına dönüştürmekten daha olanaksızdır. “Bencil kişi, küçük bir kazançtan vazgeçerse daha büyüğünü elde edeceğine ikna edilebilir. Zalim kişiye, başkasına zarar vererek aslında daha büyük kötülüğü kendisine yaptığı anlatılabilir. Ancak içlerindeki bencillik ve zalimlikten vazgeçmeye ikna etmek mümkün değildir. Bunun, fare kovalamayı seven kediye ne büyük bir hata yaptığını ispatlamaya çalışmaktan farkı yoktur.”

Herbert Spencer ise olaya çok farklı bir açıdan bakıyor. Dış etkilerin baskısı ve yaşam koşulları nedeniyle insan karakterinin uzun vadede değişim geçirebileceği konusunda İngiliz ekolüne katılıyor. Ancak böyle bir değişim asırlar sürer. Pratik açıdan cesaret kırıcı olduğu da su götürmez çünkü bir öğrenci olarak ben, on asır boyunca yaşamayı hesap edemiyorum. Yeni bir biçim almak için taş çatlasa yirmi yıl sürem olabilir. Manevi açıdan kendimi geliştirmek istesem de bunu yapamayacağım demek ki. Karakterimle mücadele etmeye kalksam, atalarımın miras kalmış ve beynime organik şekilde yazılmış binlerce, hatta belki de mil-

[29] Yunanca *numenon*, insan duyularından bağımsız şekilde var olan şey anlamına gelir. Kant felsefesinde, “kendi içinde olan”dır. Platon’un ideaları gibi, yalnızca en yüksek bilgiyle ulaşabilecek gerçeklerdir ancak Kant’a göre insanlar için bu, bilinemezdir. (e.n.)

yonlarca yıllık deneyimle başa çıkmam mümkün değil. Bu mirasın küçük bölümünden kurtulmaya çalışsam, benim zayıf irade-me karşı birleşmiş atalar koalisyonu karşısında elimden ne gelir? Herhangi bir isyan girişimi de akla yakın gelmiyor, yenilgiyle sonuçlanacağı belli. Yine de şunu düşünerek teselli buluyorum: Elli bin yıl sonra benim soyumdan gelecek nesiller, toplumsal çevre ve kalıtımın düzenli etkisi sayesinde mükemmel makinele-re dönüşecek, asırlar süresince yükselecek ve öğütülmüş özveri, girişim ruhu gibi şeyler üretecekler.

Karakter meselesi, bu bakış açısıyla düşünüldüğünde bizim konumuzun çerçevesini aşıyor. Yine de, hasımlarımızın en güçlü olduğu noktayı bulabilmek için onu, bütün genelliği içinde ele almalıyız.

Az önce belirttiğimiz kuramlar, sanki en keskin zekâların silinmez “orijinal günahı”^[30] olan zihinsel tembelliğin ilginç birer örneğiymiş gibi geliyor bize. Bu zihin tembelliği, pasifçe *lisana* sığınılması kolaycılığına iter. Hepimiz sözcüklerle düşünmeye öylesine alışmış ki sözcüğün simgelediği gerçeği gözlerimizden sakladığımızı fark etmeyiz. Sözcüğün kendisi özgün olduğundan, temsil ettiği şeylerin de bir bütün olduğunu düşünme eğilimindeyiz. Aynı şekilde, değişmez karakter hakkındaki tembel teoriyi, *karakter* sözcüğünden kaynaklanan görüşlere borçluyuz. Karakterin aslında sadece bir *bileşim* olduğunu göremeyen var mı? Üstelik sürekli değişim hâlindeki güçlerin bir bileşimi. Bizim karakterimiz Avrupa’nınkine benzer bir birliğe sahiptir. İttifaklar, ülkelerdeki refahın artması veya azalması, bu bileşimi sürekli değiştirir. Sürekli başkalaşım hâlindeki tutkularımız, duygularımız ve fikirlerimiz açısından da durum farklı değildir. Öte yandan bunlar, bir araya gelerek yaptıkları ya da bozdukları ittifaklar sonucunda, bileşimin sadece yoğunluğunu değil, doğasını

[30] Orijinal günah, Hristiyanlıkta, Âdem ile Havva’nın yasak elmayı yiyerek işledikleri günah sebebiyle tüm insanların günahkâr doğdukları inanışıdır. (e.n.)

bile değiştirebiliyorlar. Bu noktadan sonra kitabımız da karakterin değişebilir niteliğini göstermeye çalışacaktır.

Söz konusu teorinin lehinde görünen argümanlara yakından bakacak olursak, Kant'ta bulduklarımız sadece *a priori*^[31] görüşlerden ibaret. zgrlk olanağının temelini yaratabilmek için zorunlu olduğunu düşündüğü bu kanıtlanmamış görüşler, sanki kuru bir dalmışasına sistemden koparılabilir. İleride tartışacağımız üzere, yoksa Kant determinizm ile kaderciliği birbirine mi karıştırıyor?

Schopenhauer'da ise argümandan ziyade keşişlik buluyoruz zira kendisi derin bilgilerini sergilemeyi ve yüksek mercileri doldurışa getirmeyi pek sever. Oysa bu mercilerin, gerçeğin en ufak bir kanıtı karşısında hiçbir kıymeti yoktur. İçlerinde argüman namına bulabildiklerimiz ise şunlar:

(1) “Karakter mkemmelleştirilebilir olsaydı, insanlığın yaşlı kesiminde, gençlere oranla daha fazla erdemli insan bulmamız gerekirdi. Oysa durum hiç de böyle değil.”

(2) “Bir kez kötülük yapan kişi, güvenimizi temelli yitirir. Bu da kimsenin karakter değişimine inanmadığının ispatıdır.”

Düşünmeyi bilen biri için, bu *argümanlar* ne anlama gelir? Hatta bunlara argüman demek doğru mudur? Kabaca haklı gibi görünseler de bu tür iddialar karakterin değişmeyeceğini nasıl kanıtlıyor? Herkes için geçerli olmayan tek bir şey kanıtlıyorlar, o da ezici çoğunluğun, karakterini düzeltmeye yönelik hiçbir ciddi çaba göstermemesi. İrade müdahalesi olmaksızın, yaşamdaki bütün davranışların eğilimler tarafından yönetildiği saptamasını da yapıyorlar. İnsanların çoğu dışarının etkisi altındadır. Dünya-

[31] Lat. *nce gelen*. Felsefede, *deneyden önce olan* anlamında kullanılır. (.n.)

nın güneş çevresinde döndüğüne itiraz etmek nasıl aklımızdan geçmiyorsa, onlar da karşı gelmeden modaya, genel kanıya uyarlar. Tembelliğin neredeyse evrensel olduğunu biz mi sorguluyoruz? Çoğu insan, yaşamını geçim derdi içinde sürdürüyor. İşçiler, yoksullar, kadınlar, çocuklar, maddiyatçılar çok az düşünürler. Karmaşık ve bilinçli birer kukla gibidirler, bütün davranışları kendi istekleri dışında ve başkalarının beklentileri doğrultusunda belirlenir. Yaşama tutunmak uğruna acımasız savaşlar vermek zorunda kaldıkları yavaş evrim süreciyle hayvanlıktan çıktıktan sonra, dış etkenlerin uyarısı hafifleyince çoğu yeniden gerilemeye başlıyor. Zahmetli hayvanlık hâinden bütünüyle sıyrılmayı sağlayan, ideal olana ve ruh asaletine şiddetle susamanın verdiği içgüdülerden yoksun kalanlarsa kendilerini akıntıya bırakıyor. Öyleyse, erdemli yaşlı sayısının gençlerden daha fazla olmamasında şaşılacak bir şey yoktur ve insanlar, kötülük yapan birine güvenmeme hakkına her zaman sahiptir.

Geçerli tek argüman, bütün çabaların faydasızlığını kanıtlamak olabilirdi. Örneğin bencil birinin, bunu çok istemesine rağmen önemli fedakârlıklarda asla bulunmaması gibi. Böyle bir iddia, irdelemeye değmez. Nice korkağın para uğruna ölmü bile göze aldığını biliyoruz. Ölüm korkusuyla kontrol altına alınamayacak tek bir tutku bile yoktur. Elbette bencilin de sahip olduğu en değerli şey hayatıdır. Ancak geçici heyecanlara kapılıp ülkesi veya başka asil amaçlar uğruna hayatını feda eden bencil birini şimdiye dek hiç görmedik mi? Eğer bu geçici durumlar mümkünse ünlü *operari sequitur esse*^[32] zamanında ne oldu? Bir karakter, yarım saatliğine de olsa kökten değişebiliyorsa hiç değişmez değildir ve bu değişimin gitgide sıklaşacağına dair umut beslenebilir.

Schopenhauer, baştan sona tutarlı karakterlere nerede rastladı acaba? Mesela, ilk fikri ve hissinden sonuncusuna kadar tümüyle

[32] Lat. *Varlık yoksa eylem olamaz*. Schopenhauer'ın teorisine göre, görünen dünyanın öncesinde esas gerçeklik geliyordu ve bu da iradeydi. (e.n.)

bencil birini nerede gördü? Muhtemelen, insan doğasının böylesine basite indirildiği daha önce görülmemiştir. Öyleyse bir kez daha söyleyelim, karakterin tek ve bağdaşık bir blok olduğu kanısı, son derece yüzeysel bir gözleme dayanır. Karakter, ayrışık güçlerin bileşimidir. Soyutluklara değil, yaşayan insanlara dayandırdığımız bu görüş, Kant ve Schopenhauer'ın saf teorilerini yıkmaya yeter. Spencer'a da şunu hatırlatmamız yeterli olacaktır: İyi eğilimler de kötüler gibi kalıtsaldır ve en az onlar kadar güçlü şekilde yerleşiktirler. Kişi yeterince istedikten sonra, yararlı veya zararlı ata mirasını kendi içinde bulabilir. Sonuç olarak bu bir, *hangisi daha fazla veya daha az* sorunudur ve ilerleyen bölümlerde, buna karar verebileceğimizi umuyoruz.

Öyleyse, ayakta durmaktan aciz bu değişmez karakter teorisini artık arkamızda bırakalım. Onu, burada değil de Almanya'da ortaya atmış olduğu için Schopenhauer'ı kutsayalım çünkü bu bize iki kolorduya mal olurdu. Biz Fransızların zaten kendi cesaret kırıcı teorisyenleri mevcut, başlarını da Taine^[33] çekiyor. Öylesine büyük bir zekâya hiç yakışmayan dar görüşlülükle determinizm ile kaderciliği birbirinden ayırmayı beceremedi. Cousin'in^[34] spiritüalizmine tepki göstereceğim diye yaşamın iradeden bağımsız olduğunu, erdemin ise şeker gibi elde edilebilen bir ürün olduğunu ileri sürdü. Taine'in kuramı, her ne kadar çocukça ve safça görünse de içerdiği sinizm nedeniyle insanları uzun süre psikoloji determinizmine yönelmekten alıkoymuştu. Üstelik Ribot'nun, irade hastalıkları konusundaki kitabında ifade ettiklerini sadece yayınlandığı sırada değil, sonraki yıllar boyunca da çarpıtan olumsuz bir etkisi oldu. Böyle hassas konularda bir kez daha görüyoruz ki insanın alaycı ve beceriksiz dostu olacağına, lejyon dolusu düşmanı olması daha iyidir.

[33] Hippolyte Adolphe Taine (1828-1893). Fransız eleştirmen ve tarihçi. Fransız naturalizminin, sosyal pozitivizmin ve tarihsel eleştirinin öncülerindendi. Ayrıca Fransız edebiyatına büyük etkisi olmuştur. (e.n.)

[34] Victor Cousin (1792-1867). Fransız filozof. Alman idealizmiyle İskoç ortakgörüş felsefesinin öğelerini birleştiren eklektisizm ekolünün kurucusudur. (e.n.)

Şimdi sıra, insanın kendi efendisi olmasının mümkün olduğunu söyleyen ancak özgürleşme işini fazlasıyla kolay göstererek kadercilerin teorilerinden bile daha fazla cesaret kırıklığına neden olan cesur ve cazip bir teoriden yolumuzu temizlemeye geldi. Tabii ki özgür irade kuramından söz ediyoruz. Manevi özgürlükle bağdaştırılmaya çalışılan özgür iradenin onunla hiçbir ilgisi olmadığı gibi, tam zıddıdır. Uzun, zahmetli ve tümüyle azimli bir çaba gerektiren kendini özgürleştirme işini, genç insanlara sanki çok kolaymış, parmak şıklatmayla elde edilebilir-miş gibi sunmak, onları baştan büyük düş kırıklığına mahkûm etmektir. Doğrusu, sekiz yıl boyunca Antik Çağ'ın irade timsali adamlarını tanıyarak içi heyecanla dolmuş gence, başarıya giden yoldaki en önemli elementleri anlatmak, baş etmesi gereken zorlukları açıkça söylemek ve azim gösterirse zafer kazanacağını belirtmektir.

Kişinin kendi efendisi olması, anlık bir iş değildir. 1870'ten sonra, Fransa'nın bugünkü güçlü hâle gelmesi de hiç kolay olmadı. Ülke, yirmi yıl boyunca sebatla eziyetli çabalar göstermek zorunda kaldı. Bizim kişisel gelişimimiz de aynı biçimde, sabırla çalışarak olur. Neden mi? Sonunda taşradaki evlerinde oturup dinlenmeye hak kazanacaklar diye otuz yıl boyunca en ağır işlerde çalışan insanlar görüyoruz. Kendinin efendisi olmak gibi büyük ve soylu bir uğraşa ayrılacak zaman çok mu görülüyor? Oysa gerçek değerimiz, geleceğimiz ve hayatta oynayacağımız rol ona bağlıdır. Bize en derin mutluluğu veren, eylemlerimizdeki tutarlılıktır ve bu uğraş, bize mutluluk kaynaklarını sonuna kadar açacaktır. Gelin görün ki böyle bir uğraş vermek neredeyse hiçbir erişkin insanın aklından geçmez. Ona karşı sergilenen aşağılayıcı tavır, aslında hepimizin bir zamanlar çektiği gizli bir ızdırabı saklamaya yöneliktir. *En iyisini* yapma isteği ile iradesinin zayıflığı arasındaki oransızlıktan rahatsız olmayan öğrenci var mıdır? Öğretmenlerimiz, "Size kalmış!" derlerdi, biz de bunu sahte bir umutsuzluk içinde dinlerdik. İradenin ancak yavaş yavaş fethedi-

lebileceğini bize kimse öğretmemiştir ve bunun, nasıl yapılabileceğini merak eden de yoktu aramızda. Bizi böyle bir savaşa hazırlayan veya destek çıkan kimse yoktu. Durum böyleyken gayet doğal bir tepkiyle Taine'in ve kadercilerin, en azından bizi teselli eden ve mücadelenin yararsızlığına inandıran çocukça doktrinlerini büyük bir coşkuyla kabulleniyorduk. Tembelliğimizin tesellisi olan bu kuramların, ne denli yalan olduğunu görmemek için serseme dönmüş durumdayken, kendimizi öylece sürüklenmeye bırakıyorduk. Elbette, bu kaderci teorilerin esas kaynağı, özgür i ade yanlısı filozofların hem iç karartıcı hem de safça ifade ettikleri kuramlarıydı. Oysa manevi özgürlük de siyasal özgürlük veya bu dünyada değer ifade eden diğer şeyler gibi, uğruna çetin bir savaş verilerek elde edilmeli ve sürekli savunulmalıdır. O, güçlü, becerikli ve azimli kişilerin mükâfatıdır. Özgür olma hakkını kazanmayan kimse özgür değildir. Evet, o ne bir hak ne de sıradan bir durumdur, özgürlük bir ödüldür. Hem de ödüllerin en yücesi, en mutluluk verenidir. Manzara için güneş ne ise, yaşamdaki tüm olaylar için de özgürlük odur. Onu fethedemeyen kişi, hayatın bütün gerçek ve kalıcı sevinçlerinden yoksundur.

Özgürlük isimli hayati sorun kadar anlamından saptırılmış başka konu yoktur. Bain^[35], onu *metafiziğin pashı kilidi* diye niteliyor. Özgürlük derken, kendinin efendisi olmayı kastettiğimiz açık. Bu, soylu duygularımız ve manevi fikirlerimizin, hayvansı eğilimlerimizi baskılaması anlamına da geliyor. İnsanın, kendi üzerindeki kusursuz hâkimiyetini düşlemeye gelince, işte o imkânsız. Bizi, mağaralarda yaşayan atalarımızdan ayıran asır sayısı henüz o kadar da fazla değil. Onlardan geçen asabiyet, bencillik, şehvet, tembellik gibi kalıtsal özelliklerden tümüyle kurtulamayız. İnsani yanımız ile hayvansı doğamız arasındaki bu amansız mücadeleden galip çıkmayı başaran büyük azizler de dingin ama mutlak zaferlerinin verdiği sevinci hiç yaşayamadılar.

[35] Alexander Bain (1818-1903). İskoç filozof ve eğitimci. Psikoloji, dilbilim, ahlak felsefesi ve eğitim reformu alanlarında yenilikler yapmıştır. (e.n.)

Bir kez daha belirtelim, kaba hatlarını çizmeye çalıştığımız bu yapıt, insanın kendisini kutsallık düzeyine çıkartması kadar zor bir iş değil. Kişinin uyuşukluğunu ve bazı tutkularını yenmeye çalışması bir şey, bencilliği doğasından temelli söküp atmaya denemesi başka şeydir.

Böyle basit ifadelere indirgesek de mücadelenin kendisi uzun ve zahmetli olacaktır. Bu yolda, cahillerin ve kendini beğenmişlerin kazanma şansı yoktur. Öğrenilecek belli başlı yöntemler ve baştan kabullenilmesi gereken uzun bir uğraş dönemi vardır. Psikoloji yasalarını bilmeden ya da bilen birinin önerilerini dinlemeden arenaya dalmanın, taşların nasıl ilerlediğinden habersizken bir satranç ustasını yeneceğini sanmaktan farkı yoktur. Saçma özgür irade yanlıları, “Eğer yaratamıyorsanız veya herhangi bir dürtüye yahut güdüye, doğasında var olmayan bir gücü katmaktan acizseniz zaten özgür değilsinizdir.” diyecekler. Öyle olsun. Biz yine de özgürüz ve başka türlüşünü de istemiyoruz. Gizemli, tuhaf ve bütün bilimsel yasalara aykırı biçimde, sadece isteyerek bir güdüye güç katılabileceğini iddia etmek yerine, fikirlerin çağrışım yasalarının akılcıca uygulanmasıyla güç vermeyi öneriyoruz. İnsan doğasını yönlendirirken de uyduğumuz yasa budur. Özgürlüğümüzün yegâne güvencesi, aynı zamanda kölelikten kurtulmanın da tek yolu, psikoloji yasalarıdır. Bizim için özgürlük, sadece determinizmin bağrında bulunur.

Şimdi sıra, tartışmanın en can alıcı noktasında. Bize şöyle söyleniyor: “Arzunun eşlik etmediği iradenin, sadece özgür seçimiyle, zayıf bir güdüyü canlandırabileceğini hatta güçlü tutkulara hükmedebilecek duruma getireceğini kabul etmiyorsanız, arzulamayı bir ön koşul olarak görüyorsunuz demektir. Bu durumda öğrenci, bunu arzulamıyorsa hiçbir şekilde çalışmayacak demektir.” İşte şimdi, Calvincilerinkinden^[36] daha acımasız bir

[36] Jean Calvin (1509-1564) Fransız teolog, papaz ve reformcu. Katolik Kilisesi’ne karşı yapılan reform hareketi sırasında Cenevre’de yenilikler yaptı. Daha sonra tüm Avrupa’yı etkiledi ve görüşlerine dayalı bir Hristiyanlık mezhebi olan Kalvinizm ortaya çıktı. (e.n.)

alın yazısıyla yüzleştik. Hiç değilse cehenneme gidecek Calvin'in bundan haberi yoktur ve göğe yükseleceğinden umudu kesmez. Oysa öğrencimiz, bilincinin derinliklerine inerek hiçbir arzuya sahip olmadığını, bu lütfâ layık görülmediğini anlayacak ve buradan hareketle her türlü çabanın gereksiz olduğunu görüp tüm umudunu kapının dışına koyacaktır.

İşte, sorunumuz kısaca böyle. Daha iyisi için istek duyuyor muyum, duymuyor muyum? Duymuyorsam, çaba göstermeme hiç gerek yok zira arzu denilen şey benim elimde değil. Sonuçta Tanrı, bu lütfu kime isterse ona veriyor. Gerileye gerileye kâderciliğe, daha da beteri yazgıcılığa kadar geldim. Pekâlâ, öyle olsun diyelim ama bunu kabullenir görünürken, aslında o kadar da kabullenmiyoruz. Şunu unutmamak gerekir ki daha iyiye kavuşma arzusu, ne denli zayıf olursa olsun bizim için yeterlidir. Bilgi birikiminin en elverişli araçlarından yararlanarak onu geliştirmek, güçlendirmek, sağlam ve kalıcı bir kararlılığa dönüştürmek mümkündür. Sadece, *ne denli zayıf olursa olsun* diye tanımladığınız böyle bir isteğin var olması şarttır. Asla var olmamışsa yapabileceğiniz bir şey yoktur.

Şunu tamamen kabul ediyoruz: Kendini geliştirmek için hiçbir arzusu olmamasına rağmen böyle bir karar alanlara güvenilmeyeceği konusunda, tek bir eylemle özgürleşebileceğini düşünenler ile aynı fikirdeyiz. Hiç sevmeden sürdürülen veya sonunda elde edilecek şeyden memnun olmadan yapılan işlerdeki başarı şansı baştan yitirilmiştir. Başarıya ulaşmak için kişi, işine aşkla bağlı olmalıdır. Tekrar hatırlatalım, öğrenci de bu aşka veya tutkuya ya sahiptir ya değildir. Eğer değilse gözünün yaşına bakılmadan mahkûm edilmelidir. Bu ikilemi onayladığımızı daha önce söylemiştik. Evet, arzu gereklidir. Özgürleşme isteği olmayan yerde, özgürlük olmayacaktır. Ne var ki, bu yazgının acılı etkileri sadece belli sayıdaki insanlara vuruyor. Öyle ki özgür irade yanlıları dahi, onların kötü bir kadere sahip olduklarını düşüneceklerdir.

Aslında bu gruptaki kişiler, manevi delilikten muzdarip akıl hastaları grubuyla örtüşüyor. Bu türden olumsuz bir vakayla karşılaşmadığımız için kanıtlayamıyoruz ancak akli yerinde herhangi birine, bir papazın başarılarla dolu kariyerini mi yoksa aşağılanan bir ayyaşinkini mi yeğlediği sorulursa *evet* diye yanıtlayacaktır. Elbette bu bir varsayım ama bizim varsayımımız ve kimse buna karşı çıkamaz. Zaten kim karşı çıkacak ki?

Parlak zekâ, güzellik ve yüce ahlak karşısında tümüyle duyarsız kalabilen birine rastladınız mı? Böyle bir hödük varsa veya bir zamanlar var olduysa hiç ilgimi çekmiyor doğrusu. Eğer savım geçerliyse daha önemlisi insan gibi insanların tamamı için geçerliyse bu bana yeter. Tek bir kişinin bile Sokrates, Regulus veya Vincent de Paul'ü, insan türünün en aşağılık örneklerine tercih etmesi, ne denli zayıf görünürse görünsün yine de yeterlidir. Tercih etmek, sevmeyi ve arzu etmeyi belirtir. Bu arzu, uçup gidecekmiş gibi görünse de korunup kollanabilir, güçlendirilebilir. Eğitilirse, serpilecek ve psikoloji yasalarının ustaca kullanımıyla, sağlam bir kararlılığa dönüşecektir. Böylelikle, karıncaların yediği küçücük bir tohumdan fırtınalara meydan okuyan güçlü bir meşe yetişecektir.

Bu yüzden, böyle bir yazgıya sürüklendiğimiz için hiç huzurumuz kaçmış filan değil. Özgür iradecilerin bile gözden çıkardığı bir grup akıl hastası ve sayıları birkaç düzineyi aşmayan hödük dışında hepimizin yazgısında iyi davranışlar vardır. Ahlakın kaderini, özgür irade türünden zararlı ve tekrarlayalım, cesaret kırıcı kuramlara bağlamaya ihtiyacı yok. Ahlakın sadece özgürlüğe ihtiyacı vardı ki bu farklı bir şeydir. Bu özgürlük, sadece determinizm bünyesinde bulunur ve onun aracılığıyla elde edilebilir. Özgürlüğümüzü garantilemek için hayal gücümüzün, gerçekleştirilebilecek nitelikte bir yaşam planı yapacak çapta olması yeterlidir. Bilgi birikimimiz ve psikoloji yasalarını uygulamamız, bileşimler ile ittifaklar yoluyla seçilmiş planımızın

başarılı olmasını sağlayacak, özgürleşmemizdeki en büyük güç olan zamanı da projelerimizde daha iyi kullanmamıza olanak tanıyacaktır.

Bizim özgürlük kavramımız, özgür irade kuramına kıyasla içimizdeki tembelliğe belki de hiç de cazip gelmeyecektir. Ancak psikolojik ve ruhsal doğamızla daha uyumlu olması açısından ondan üstündür. Kibirli şekilde mutlak özgürlüğe sahip olduğumuzu iddia ederken bu beyanımızın, içimizdeki düşmanlara açıkça itaat etmemizle çelişmesi nedeniyle gülünç duruma düşmemizi de engeller. Bu çelişki, gözlemci psikolog için eğlence konusu olarak kalsa verdiği zarar büyük olmazdı. Ne var ki kendini geliştirmeye en niyetli kişilerde düş kırıklığı yaratmakta gecikmiyor. Özgür irade teorisinin neden olduğu başka önemli kayıp ise nice zeki insanları, irade koşullarını incelemekten uzaklaştırmış olmasıdır.

Artık yolumuz iradenin doğası hakkındaki popüler kuramlardan temizlendiğine göre, konumuzun özüne dalabilir ve irade psikolojisini yakından incelemeye başlayabiliriz.

İKİNCİ KİTAP İRÂDE PSİKOLOJİSİ

I

Düşüncelerin İrade Üzerindeki Rolü

Psikolojik yaşantımızın unsurları basit olsaydı, kendi efendimiz olma uğraşı açısından içerdikleri tehlike ve olanakları incelemekten daha kolay bir iş daha olamazdı. Ancak bu unsurlar öylesine birbirlerine bağımlı ve iç içedirler ki, ayrıntılı analizlerini yapmak çok güçtür.

Her şeye rağmen, yaşantımızın özüyle ilgili tüm öğelerin üç başlık altında kolayca toplanabildiği görülüyor: fikirlerimiz, duygusal durumlarımız ve eylemlerimiz. Buradaki *fikir* sözcüğü ise içinde birbirinden farklı birçok öğeyi barındırmaktadır. Akıl ile irade bağlantısını araştıran psikologların, düşüncelerimiz arasında saptayabildiği en belirgin ayırım, merkezci ile merkezkaç düşünceler arasındadır. Fikirlerin büyük çoğunluğu bize dışarıdan gelir ve Montaigne'in^[37] deyişiyle eleğe takılıp öylece beklerler. Hiçbir içselleştirme çalışmasına tabi tutulmazlar ve belleğimiz, onlar için sadece bir depo işlevi görür. Birbirleriyle çelişenler bile orada yan yana durur. Böylece hepimiz kafalarımızın içinde, okuduklarımızdan, tartışmalarımızdan, hatta rüyada gördüklerimizden artakalan fikirler taşırız. Bunlar, zihnimizin tembelliğin-

[37] Michel Eyquem de Montaigne (1533-1592). Fransız Rönesans Dönemi'nin en önemli filozoflarından. Deneme türüne büyük katkıları olmuştur. (e.n.)

den yararlanarak oraya sızmayı başarmış ve aslında bir yazarın veya öğretmenin etkisi altında edinilmiştir.

Tembelliğimiz ve duygusallığımız, kendilerini haklı gösterecek gerekçeleri, içinde iyinin de kötünün de barındığı bu ambarda bulmaya çalışırlar. Ancak bu türden düşünceler üzerinde egemen olan yine de biziz. Onları hizaya sokabilir, işimize geldiği gibi gelişmelerini sağlayabiliriz. O kadar ki biz üzerlerinde mutlak egemenlik kurabildiğimiz hâlde, onların bize hiç hükmü geçmez. Çoğu zaten sözcüklerden ibarettir. Tembellik ve duygusallığımızla mücadeleye kalkışacak olsalar, toprak ile demir kâselerin tokuşmasından farklı bir sonuç çıkmaz. Fouillé, düşünce-güçlerden söz ederek genel hatlarıyla yanlış bir tezi savundu. Onun bir türlü göremediği nokta şuydu: Bir düşüncenin harekete geçirme kuvveti, nerdeyse her zaman, duygusal durumlar dediğimiz esas güç kaynağıyla yaptığı iş birliğinden gelir. Her deneyim, fikirlerin zayıflığına bizi daha da ikna eder. Salt tasdik ile eylemi harekete geçiren aktif ve etkili inanç arasında büyük fark vardır. Akıl, dışarıdan yardım almaksızın, şehvetli güçlerin acımasız topluluğuna karşı tek başına mücadele etmek zorunda kaldığında çaresizliğe düşer. Kişi sağlıklıyken, akılı bu şekilde izole etmek imkânsızdır fakat hastalık hâli, önemli eylemleri kışkırtan gücün tümüyle duyarlılıktan kaynaklandığını kanıtıyor. Aklın kendisine ait bir gücü olmadığını ileri sürmüyoruz ama şiddetli ve ısrarcı hayvansı eğilimleri uyandırmak ya da bastırmak konusunda yetersizmiş gibi geliyor bize. Duyarlılık, ağır biçimde hasarlıyken ve duyguları takip etme sevinci bulunmadığında, fikrin soğuk, durağan kaldığını Ribot, çarpıcı örneklerle^[38] göstermiştir. Hatta zeki biri, imza atmak için dahi elini kaldıramaz duruma bile gelebilir. Hangimiz, doğru dürüst dinlenemediğimiz sıkıntılı bir gecenin sabahında, kendimizi benzer durumda bulmadık? Biz, derin bir uyuşukluk içindeyizdir, zihnimiz ise her zamanki gibi açıktır ve yapılması gereken şey, apaçık ortadadır. Ancak nasıl yapacağız... Fikrimi-

[38] *Maladies de la volonté*, s. 38, agy.

zin kendisinin de pek mecali olmadığını fark ederiz. Tam o sırada hizmetçinin, geleceğini tamamen unuttuğumuz bir ziyaretçiyle konuştuğunu duyarız ve hatamızdan kaynaklanan telaş ki bu bir duygudur, bir anda yataktan fırlamamızı sağlar. Ribot'nun alıntıladığı durumdaki kişi, fikirlerin ve duyguların etkileri arasındaki çelişkinin keskin bir örneğini yaşar. Bahsettiği hastalarından biri, hiçbir istemli hareket yapamıyormuş fakat bindiği araba bir kadına çarptığında, içinden ilk atlayan o olmuş.

Ne yazık ki patolojik durumlar, ayrı tutulması gereken olgularmış gibi algılanır fakat gerçekliğin abartılmış hâlinde başka bir şey değildir. Nasıl ki cimri biri, kendine hiç pay çıkarmadan Harpagon'un^[39] komikliklerine gülmeye hazırsa aynı şekilde biz de akıl hastalıklarının net şekilde önümüze koyduğu resimde kendimizi görmeyi reddederiz.

Bütün yaşam deneyimimiz bizi, fikrin güçsüzlüğüne ikna eder. Alkolikler, sarhoşluğun getireceği sonuçları çok iyi bilmelerine rağmen ilk beyin kanamasını geçirene dek onları gerçekten hissetmezler. O zaman da iş işten geçmiş olur tabii. Tedbirsizlik, gelecekte bizi bekleyen tehditleri gözümüzde canlandırmak fakat hissetmemek değil midir? Felaket geldiğinde herkes, "Ah, önceden bilseydim!" der. Biliyorduk ama iradenin gözünde tek geçerliliğe sahip olan yani hissedilen türden bir bilgi değildi bu.

Derine işlemeyen yüzeysel fikirler katmanının altında, geçici duygulardan destek alabilen başka fikirler bulunur. Örneğin günlerimizi, yarı tembellik içinde, bir şeyler okuyarak geçiriyoruz. Esas yazılacak kitap bir köşede duruyor çünkü kendi kendimize bulduğumuz onca kusursuz nedene karşın çalışmak hâlâ yıldırıcı geliyor. Aniden kapı çaldı ve postacı, bir arkadaşımızın başarı haberini getirdi. Ardından öykünme duygusu bizi ele geçirdi. İşte, en değerli, en mantıklı muhakemenin gösteremediği etkiyi vasat bir duygu dalgası anında ortaya çıkardı.

[39] Molière'in *Cimri* adlı oyununun başkarakteri. (ç.n.)

Bana fikir ile duygu arasındaki farkı, son derece net şekilde gösteren bir olayı asla unutmayacağım. Şafak vaktinden önce, Buet'de,^[40] dibi karanlıklara karışan dik bir kar kütlesinin üzerinden geçiyordum. Kaymaya başladım ama bir an bile paniğe kapılmadım. Kritik bir durumda olduğumun ve büyük bir tehlikenin beni beklediğinin bilincindeydim. Bir yandan öleceğimi düşünürken diğer yandan yavaşlamayı ve yüz metre kadar aşağıda da kaymayı durdurmayı başardım. Oldukça sakin şekilde, dağcı bastonumun da yardımıyla buzun üzerinden yavaşça karşı tarafa geçtim. Yerdeki taşlara güven içinde ayak basıp kurtulduğumdan kesinlikle emin olduğum anda ise muhtemelen harcadığım aşırı güç nedeniyle şiddetli bir titreme nöbetine kapıldım. Kalbim çok hızlı çarpıyordu, her tarafımı soğuk ter basmıştı. İşte sadece o zaman korkuya ve aşırı dehşete kapıldım. Tehlike fikri bir anda tehlike duygusuna dönüşmüştü.

Geçici duygusal durumlar tarafından özümseven bu tür dış kökenli fikirlerden daha derinlerde, en az onlar kadar dışarıdan edinilmiş başka fikirler bulunmaktadır. Bunlar temel duygularımızla öylesine uyumlu, öylesine büyük yakınlık içindedirler ki düşünce mi duyguyu absorbe etmiş yoksa duygu mu düşünceyi, işte bunu kestirmek mümkün değildir. Temel eğilimlerimizin ve karakterimizin ne olduğunun en açık ifadesi sayılan, varlığımızın derinlerinden gelen içsel kökenli fikirlerle karıştırılırlar. Duygusal kişiliğimiz, onları sıcak renklere boyar ve artık bir tür duyguya dönüşürler. Yüzeydeki soğumuş lavlar belli bir derinliğe inildiğinde kızgınlığını nasıl koruyorsa bu fikirler de başkalaşım geçirmelerine rağmen orijinal duygularının özünü barındırmaya devam ederler. Herhangi bir yöne uzatılmış aktivitelerin, hem esin kaynağı hem de destekleyicisidirler. Bununla birlikte, belirtmemiz gerekir ki bu fikirler, tam olarak fikir değildir. Yavaş hareket eden, külfetli ve idare etmesi zor olan güçlü psikolojik durumların, yani duyguların; belirgin, kesin, hızlı yanıt veren ye-

[40] Mont Buet, Alplerin Fransa'da yer alan bir dağı. (e.n.)

dekleridir. Sadece laftan ibaret kişileri oluşturan ve çoğu zaman sözcüklerden yahut anlamları boşaltılmış simgelerden meydana gelen yüzeysel fikirlerden son derece farklıdır. Enerjilerini, bir şekilde, köklerinden alırlar. Duyguların ve tutkuların canlı kaynağından, yani duygusal durumlardan edindikleri, ödünç alınmış bir enerjidir bu. Sözü ettiğimiz türden bir fikir, kendisini kabul etmeye hazır bir ruh içinde doğmuş ise ileride inceleyeceğimiz, hem gizemli hem de çift yönlü bir ozmoz^[41] sonucunda, aşlamak zorunda olduğu duyguları kendisine çeker ve bir şekilde, onlarla beslenip güçlenir. Dahası, fikrin gücü, duygulara geçer ve onlara yalnızca kuvvet değil yön de verir. Yumuşak demirdeki sınırsız akımlar için mıknatıslanma neyse, fikir de duygular için odur. Hepsini aynı yöne çevirip çatışan akımları yok eder. Böylece, uyumsuz bir yığından, organize ve gücü yüze katlanmış bir akım yaratılır. Bu, bazen siyasette de yaşanır. Popüler bir liderin ağzından çıkan birkaç mutlu söz, demokrasideki çeşitli anarşik ve zıt eğilimlerin, net ve organize bir form almasını sağlar. Ne var ki düşünceler kendi boyutlarına indirgendiğinde, doğal eğilimlerin kaba kuvveti karşısında hiçbir güçleri yoktur.

Gece vaktinde, akıl dışı ve saçma bir korkuya kapılıp yüreği küt küt atmayan, kanı şakaklarına hücum etmeyen, üstelik mantığı ile zekâsı son derece açık ve aktif olmasına rağmen bu gülünç duyguyu yatıştırmayı başaramadan yataкта dönüp durmayan tek kişi var mıdır? Bunu tecrübe etmeyenler çıkarsa onlara, rüzgârlı bir kış günü, kırların ortasındaki bir evde, gece yarısından sonra oturup Hoffmann'ın^[42] harika hikâyelerinden biri olan *Önüme Duvar Örölmüş Kapı*'yı okumalarını tavsiye ederim. O zaman, korku hissiyle başa çıkmada, mantık ile zekânın ne denli yetersiz kaldığını kendileri de göreceklerdir. Böylesine güçlü ve içgüdüsel denebilecek duyguları bir kenara bıraksak bile, edinilmiş duyguların irdelenmesi yoluyla fikir ve duygusal durumların et-

[41] Biyolojide geçişim. (e.n.)

[42] Ernst Theodor Amadeus Hoffmann (1776-1822). Alman yazar, besteci ve ressam. Hikâyeleri, önemli isimler tarafından opera ve balelere uyarlanmıştır. (e.n.)

kileri arasındaki farkı görebiliriz. Küçük bir Fransız kasabasındaki burjuva takımının, papağanlar gibi anlamadan sözcükleri yinelenmeye dayalı *edinilmiş* iman anlayışı ile bir Dominikan'ın^[43] inanç duygusunu karşılaştırabilirsiniz. İkincisi, dini gerçek hisleriyle algıladığı için kendisini tümüyle onun yoluna adamaya hazırdır. Dünyanın değerli bulduğu her şeyden vazgeçmeye, yoksulluğa, çile çekmeye, fakirliğe ve zor bir hayat sürdürmeye razıdır. İnancı sadece zihinsel düzeyde takılı kalmış olan burjuva da ayinleri kaçırmaz ama berbat bencilliği kendisine hiç tiksindirici gelmez. Zengindir ama zavallı hizmetçisini, bitap düşene kadar acımasızca çalıştırır. En üst düzeyde hizmet beklerken ona, sadece yemeğine yetecek kadar para öder. Kendini zevklerden mahrum bırakmayan, kibrini yüceltmek için hiçbir harcamadan kaçınmayan, büyük kentteki tatlı su aydınının sosyalizm *anlayışı* ile asil bir aile, servet, deha gibi her türlü zenginliğe sahip olmasına rağmen, bir Rus köylüsünden farksız yaşayan Tolstoy'un *hissettiği* sosyalizmi karşılaştırın.

Aynı şekilde, ölümün kaçınılmazlığı da pek çok insanın kafasında sadece soyut bir kavramdır. Bu yüzden, aslında bir yönüyle teselli edici ve huzur verici olan, ihtiraslarımızı zayıflatan, kibirli ve bencil dürtülerimizi gemleyen, sıkıntılarımızın kaynağını kuran bu fikrin, davranışlarımız üzerinde hiçbir etkisi yok. Ölüm mahkûmlarında bile bu fikir, genellikle son anlarda hissedilirken aksini iddia etmek mümkün değildir.

“Bu düşünce, hep aklının bir köşesindeydi ama daha genel ve belli belirsiz olduğundan zihni ona yoğunlaşamamıştı. Ne zaman yakında öleceğini düşünerek dehşete kapılıp titremeye, ateşten kıpkırmızı kesilmeye başlasa önündeki demir parmaklıkları saymaya koyuluyordu. İçlerinden birinin nasıl kırıldığını ve tamir mi edileceğini yoksa öylece bırakılacağını mı merak ediyordu.”^[44]

[43] Aziz Dominik tarafından kurulmuş, 1216 yılında Papa III. Honorius'un tanıdığı Katolik tarikatı. (e.n.)

[44] Oliver Twist, Charles Dickens, L/IV. Bölümler.

Durumun umutsuzluğunu ve kendisini bekleyen *korkunç son* düşüncesinin bütün dehşetini, ancak o son ve iç karartıcı günden önceki akşam kavrayabilecektir. Bunun sebebi, erken ölüm fikrinin, o an gelmeden önce de zihninde hep muğlak şekilde yer tutmasıdır.

Bu örnekleri daha fazla çoğaltmaya gerek yok. Herkes, kendi geçmiş deneyimlerini şöyle bir kurcalarsa bizim çıkardığımız sonuçlarla örtüşen karakteristik gerçekler bulabilir. Fikirler, tek başlarına bir güç oluşturmaz. Bilincin içinde sadece onlar bulunsaydı, o zaman bir güç ortaya çıkarabilirlerdi ama duygusal durumlarla sürekli çatışma içinde olduklarından, onlara karşı koyma gücünü de yine onlardan tedarik etmek zorundalar.

Tamamen kontrolümüz altındaki fikirlerin, böylesine güçsüz oluşu gerçekten üzücü. Bilinç durumlarının çağrışım determinizmi ustaca kullanılırsa zihin konusunda neredeyse mutlak bir özgürlük sağlar. Çağrışım yasalarının kendisi sayesinde, çağrışım yapan durumlar zincirini kırıp içlerine yeni elementler ekledikten sonra zinciri tekrar bağlayabiliyoruz. Tam da bu teorik savımı açıklayacak somut bir örnek arayışına girmiştik ki bir fikri ısrarla takip edenlerin sadık koruyucusu şans, bana bir tane sundu. Bir fabrikanın buharlı düdüğü çaldı. Bu ses, istemediğim hâlde takip ettiğim fikirleri bölerek Korsika Dağları önünde bir deniz resmini ve Bastia rıhtımlarından görülen harika bir panoramayı bilincime soktu. Bunun nedeni, fabrika düdüğünün, oradayken üç yıl boyunca sık sık duyduğum buharlı geminin düdüğüyle aynı sese sahip olmasıydı. Evet, özgürlük istiyordunuz. İşte size özgürlük... Bu aslında, en güçlünün yasasıdır. Bir kural olarak, durumun direkt sunumu, hafızamızdaki temsilinden daha güçlüdür. Eğer sürdürmek istediğimiz düşünce düzeni, bir düdük sesiyle bölünebiliyorsa bu etkiyi bilinçli şekilde de kullanabiliriz. Bazı çağrışım yapan fikirlerden kendimizi kurtarmak istersek, bu zinciri kıracak güçlü bir fikir veya başka bir şey üretebiliriz.

Direkt sunulan durumlar arasında, özellikle kolay ve elverişli olarak lisanı da kapsayan faaliyeti gösterebiliriz. Kişi, sözcükleri yüksek sesle telaffuz edilebilir ya da okuyabilir. Zinciri kırmaya bunlar da yetmiyorsa günaha girmek için kendilerini kırbaçlayan sofular gibi kişi de kendini cezalandırabilir. Başka bir zincir üzerinde zafer kazanmak için yeni düşünceler yönünde başlangıç noktası olarak kullanmak istediğimiz fikri, zor kullanarak üretebiliriz.

Uğraşlarımızda, *hafızanın büyük yasasından* da oldukça yardım alıyoruz. Her anı, hafızamıza derinlemesine kazınmak için sık sık ve uzun süreli şekilde yinelenmeye ihtiyaç duyar. Gereksinim duyduğu, keskin ve tabiri caizse anlayışlı bir dikkattir. Bilincimizden kovduğumuz ve sürgünde tuttuğumuz düşünce zincirlerinin beyindeki kalıntıları silinerek ortadan kaybolur. Bir yandan körelirken kendileriyle bağlantılı düşüncelerin de yok olmasına neden olurlar. Nitekim hepimiz, düşüncelerimizin efendisiyiz. Zararlı bitkileri sökebilir, onlara hayat veren toprak parçasını bile yok edebiliriz.

Diğer yandan, kimi mevcut çağrışımları saklamak, gelişmelerinin önünü açmak istediğimizde, konumuza yabancı ve bilincimizin içinde her an baş gösterebilecek direkt sunulan koşulları elemek için büyük çaba sarf ederiz. Sessiz sakin bir ortam buluruz ve eğer düşünce ağzımız hassas şekilde örülmüşse gözlerimizi de kaparız. Bununla da yetinmez, bize yardım edecek direkt sunulan durumları kullanırız. Yüksek sesle konuşur, düşüncelerimizi yazıya dökeriz. Özellikle yazı, uzun düşünme süreçlerinde harika bir destekleyicidir. Düşünceyi canlı tutar, el ve göz hareketlerini onun iş birlikçisi hâline getirir. Benim, mesleğim^[45] tarafından kuvvetlice eğitilmiş doğal bir eğilimim var. Heceleri düzgünce telaffuz etmeden okuyamıyorum. Bu da düşüncemin, üç adet, direkt sunulan duygu tarafından kuvvetlendirildiği an-

[45] Öğretmenlik. (ç.n.)

lamına geliyor. Hatta dört demek daha doğru olur zira sözcüğü duymadan heceleme zordur.^[46]

Özetleyecek olursak, kaslarımız üzerinde tam kontrole sahibiz, özellikle de duyu organlarımız ve lisan için kullandıklarımızda. Bu nedenle, çağrışım yapan düşüncelerin bağlarından kendimizi kurtarabiliriz. Elbette herkesin kendi doğasından kaynaklanan farklılıklar olacaktır. Günümüz psikolojisinde, hiçbir özel durumun genelleştirilmesine izin verilmiyor çünkü her gün, eskiden birbirine karıştırılan yeni tipler keşfediliyor.^[47] Kendim için konuşmam gerekirse, bir düşünce zincirini kırıp başkasıyla değiştirmek istediğim zaman, hep elimin altında tuttuğum ve ilk başvurduğum yöntemi kullanıyorum, bir faaliyet hayal ediyorum. Sadece kaslarıma hükmedebildiğim için düşüncelerimi kontrol edebiliyorum.

İradeyi kendi başına eğitmek bakımından, bu bölümün vardığı sonucun bir parça cesaret kırıcı olduğunu kabul etmeliyim. Düşüncelerimize hükmedebiliriz fakat düşüncelerimizin bu gücü, tembellik ve şehvet ile başa çıkma konusunda yeterli değil. Kendimizin efendisi olma uğraşında duygusal durumların bize sunacağı kaynakları irdelerken daha mutlu bir sonuca ulaşabilecek miyiz bir bakalım.

II

Duygusal Durumların İrade Üzerindeki Rolü

Duygusal durumların, irade üzerindeki gücü küçümsenemez. Her şeyi yapabilirler. Bize acı çektirebilir, hatta ölümle yüz yüze

[46] Bir sözcüğün anımsanmasının karışık olduğu ve şu dört elementten oluştuğu bilinir: 1) Devingen bir simge (sözcüğün hecelenmesi), 2) Görsel bir simge (basılı ve elle yazılmış sözcük), 3) İşitsel bir simge (işitilen sözcük), 4) Devingen bir grafik simge (yazılmakta olan sözcük). Lisan olmadan düşünce imkânsız olduğu için, her düşünce örgüsünün altında mutlaka bu sözünü ettiğimiz bir veya daha çok sayıdaki simge örgüsü yer almaktadır. Yazı yazarken düşüncemizi devam ettirebilmek için, bu simgelerin dördü de bir araya gelmelidir.

[47] Ribot, Revue Philos. *Genel Durumlar Üzerine Bir Araştırma*. Ekim 1891, Alcan

bırakabilirler. Onların sahip oldukları gücü belirtmek, sadece evrenin ampirik bir yasasını belirtmek demektir. Bu ampirik yasa, bilimsel bir yasaya dönüştürülebilir. Ondan, daha yüksek bir yasa türetilir ve bariz bir gerçeğin sonucu gibi kabul edilebilir.

Bir duyguyu, birbirine karışmış elementlerini ayırarak analiz edersek, sonucun Beethoven'dan bir adacyoya^[48] benzediğini fark ederiz, yani esas motif tüm varyasyonların içinden geçmektedir. Binbir farklı biçimde tekrar eden bu müzik parçası, çeşitlenmesi ve ahengiyle müzik yapıtına hayat veren ruhtur. Mükemmel zenginliğiyle bütün adacyo bölümünü taşıyan bu motif, duygunun altında basit bir eğilimin yatabileceğini gösteriyor. Duygu birliğini sağlayan da aynı eğilimdir. Onun üzerinde, zevk, keder ve anılardan oluşan fevkalade zengin varyasyonlar geliştirilebilir. Ancak bu ikincil elementleri, çok özel bir tonda boyayan da yine eğilimin kendisidir. Descartes'a^[49] göre varlıklar, sadece Tanrı'nın mütemadi yaratışı^[50] sayesinde var olabiliyorlar. Aynı biçimde zevklerimiz, kederlerimiz, heyecanlarımız, anılarımız da bunların yüceltiği eğilimin canlı enerjisi, yani bir çeşit mütemadi yaratış sayesinde gerçektir. O olmadan kişinin elinde sadece soğuk, ölü, renksiz, zayıf ve tümüyle soyut psikolojik durumlar yığını kalırdı.

Bütün duyguların beslendiği bu temel, eğilimlerin üzerimizde nasıl böylesine sağlam bir güce sahip olduğunu açıklıyor. Aslında eğilimler dediğimiz, acı ile terbiye edilerek birçok yönden gelişimini sınırlamak zorunda kalmış eylemlerimiz ve coşkulu isteklerimiz değil mi? Bunlar, ya yok olma ya da özel düzen-

[48] Yavaş şekilde çalınan beste. (e.n.)

[49] René Descartes (1596-1650). Fransız filozof, matematikçi ve bilim insanı. Modern felsefenin kurucularından biri olarak görülür. (e.n.)

[50] Dünyanın Tanrı tarafından yaratılışının Descartes'ın yorumuyla söyleniş biçimi. Buna göre, Tanrının yaratıcılığını bir defaya özgü bir edim olarak görmek doğru değildir; zira doğa, varlığını tek başına sürdüremeyen, devinim gücünden yoksun bir mekanizma, bir makineden farksızdır. Onu canlı tutan Tanrı'nın yaratıcı gücünün sürekliliğidir. (ç.n.)

lenmiş belli eğilimleri takip etme seçeneğine, kaçınılmaz şekilde boyun eğmiyorlar mı?

Acı tarafından keyfi yönetilen ve birbirlerine bağlı bir dizi kas hareketiyle sonuçlanarak diğerlerinden ayrışan tek bir eylem yahut eylemler grubu, her eğilimin ilkel formudur.

Eylem, acının disiplini altında olmasaydı, dağınık ve kuvvetten düşerdi. Deneyim, bizim eğilimlerimize kanalize olmayı öğretti ona. Üstelik anlaşılıyor ki edinilmiş fikirler ile dış kaynaklı ikincil duyguların kabuğunu kırarak gün yüzüne kızgın akıntılar hâlinde çıkan bu eğilimler, aynı zamanda ilkel ve merkezî enerjimizin de ta kendisi. Uygun kasların içine süzülerek alışlagelmiş davranışlara dönüşen, bizim yaşam gücümüzdür. Bu da eğilimleri harekete geçiren gücün nereden geldiğini açıklamaktadır. Bir faaliyet grubundan, daha doğrusu bazı basit faaliyetlerden meydana gelirler. Örneğin öfke veya aşk duygusunun kullanıma soktuğu kas malzemesi kendi bütünlüğü içinde, her durumda aynıdır. Dahası, tüm insan ırkı için aynı denecek denli yakındır. Bu her neyse, sayısız nesiller boyunca var oldu ve bize de geçti. Biraz kaba görünen bu temel üzerine, her birimiz kendi buluşlarımızı işleriz ama yine de bütünlük öylesine tutarlıdır ki beşikteki çocuklar bile bunların neyin ifadesi olduğunu anlayabilirler. Belli bir eğilim ile belli bir kas hareketi serisi arasındaki bağ, kalıtsal yoldan aktarılır. Üstelik bu bağ, asırlar öncesine dayanır. O hâlde, benim şu fikirle bu kas hareketi arasında bilinçli biçimde kurmaya çalıştığım bağın, artık otomatikleşmiş olan bağlara oranla çok az güce sahip olması anlaşılabilir. Onun bu eşitsiz mücadelede hezimete uğramamak için tek bir şansı var, o da tahmin edileceği gibi, güç birliği yapmak üzere kalıtsal eğilimlerle ittifak kurmaya çalışması. Söz konusu mücadele, ancak bu koşullarda göze alınabilir çünkü o zaman fikir ile kas hareketi arasındaki zayıf bağ, aşırı gerginliğe katlanmak zorunda kalmayacaktır.

Duygunun içinde yatan güç, sonuçlarındaki çeşitlilikle ortaya çıkar. Güçlü bir duygu, görünüşte ondan tamamen bağımsız

psikolojik durumları sıkıntıya sokabilir. Buna örnek olarak, gerçek bir nesnenin algılanmasını verebiliriz. Şurası gerçek ki her algı, en basiti bile, belli işaretlerin yorumlanmasıdır. Bir portakalı görmüyorum, bazı işaretleri değerlendirerek onun bir portakal olması gerektiğine karar veriyorum. Bu yorum, alışkanlıkla anlık ve otomatik hâle geliyor ve bunların sonucunda kolayca sarsılmıyor. Güçlü bir duygunun, doğru yorumu uzaklaştırarak onun yerine getirdiği bir sanrıyı bilincimize yerleştirmesi oldukça mümkündür. Gece saatlerinde, son derece doğal seslere getirdiğimiz mükemmel saçmalıkta yorumlara hiç girmeden kendimize, nefretin bizi en net gerçekler karşısında bile nasıl kör ettiğini hatırlatabiliriz. Birileri, çocuklarının güzelliği konusunda ilgi çekici derecede yanlış fikirlere sahip anneleri de hatırlatmak isterse önce Molière'in^[51], aşkın yarattığı illüzyonlara güldüğü şu nükteli cümleleri okumalı:

“Soluk ten, beyazlıkta yaseminle kıyaslanır,

Siyah ise korkutur, harika bir esmerden kaçırır.”^[52]

Ancak algımız, duygularımızın çarpıtılabildiği tek şey değildir. En güçlü duyguların, zayıf olanlara hiç saygısı yoktur. Biraz sonra bu gerçeği vurgulayacağız ama önce bir örnek verelim: Çoğu insanda çok canlı bir duygu olan kibir, tüm iyi yerleşmiş duyguları, bilinçten tamamen uzaklaştırabilir. Neyin uygun neyin zarif görüneceğine dair hissettiğimiz duygular ise büyük çoğunlukla öz saygımız tarafından ortaya çıkarılır. Bu yabancılar, bilincimize rahatça yerleşip gerçek duygularımızın üzerini örterler. Aynı, duvar önünde beliren bir hayaletin, sanki gerçek bir insanmışçasına etkili şekilde, sanrıyı gören insandan duvar kilimindeki desenleri saklamaya çalışması gibi. İşte böyle bir kendi kendine tel-

[51] Jean-Baptiste Poquelin (1622-1673). Fransız oyun yazarı, tiyatro oyuncusu ve şair. Edebiyat tarihinin en büyük yazarlarından biri olarak görülür. Edebiyattaki bu muazzam etkisi sebebiyle, Fransızca için “Molière’in dili” denir. (e.n.)

[52] Molière, *İnsandan Kaçan*, II,V. Bölümler.

kin sonucunda öğrenci, gençliğinin gerçek mutluluklarını, hayal ürünü zevklere kurban eder. Kibrinin veya arkadaşlarının temposunun ortaya çıkardığı diğer duyguların cazibesi yok olduğunda, bu zevkleri de tamamen değersiz bulur. Aynı sebepten, zevkleri ve düşük kapasiteleri onları yüzeysel yapan ve gerçek duygularının ne olduğunu öğrenmek için kendi derinliklerine inmeyen maddeci kişiler de pek çok ilgi alanları varmış gibi görünmesine rağmen çoğu zaman hayatlarının ortasında aptal ve sıkıcı hâle gelirler. Geleneksel duyguları hissettiklerini hayal etmek gibi bir alışkanlık edinirler çünkü onların dünyasında hissediliyormuş gibi yapılabilecek en uygun duygular onlardır. Ancak bu alışkanlık, gerçek duyguları deneyimleme ihtimallerini öldürür. “İnsanlar ne der?” sorusuna boyun eğmek, hiçbir orijinalliği olmayan hoş ve kibar insanlar yaratır. Hepsi de başkalarının ellerindeki iperle harekete geçen, güzel ve mekanik kuklalardır. En dehşet verici anlarda bile hissettikleri, sadece geleneksel duygulardır.

Açıkça görülüyor ki ağır ve sağlam şeyler olduklarını söyleyebileceğimiz algılarımız ile duygularımızın kimyasıyla oynasak bile duygusal durumlar, anılar denilen hassas psikolojik durumlara sıkıntı vermekte güçlük çekmez. Her yargı ve inanç, az çok yeterlilikteki soruşturmalara ve bu soruşturmaların elementleri üzerinde yapılan değerlendirmelere dayandığına göre duyguların, bu alanda muazzam sonuçlara erişebileceği kuşkusuz. “Doğruluğa olan sevgimizden beklediğimiz ilk fayda, sevdiğimiz şeyin doğru olduğuna bizi ikna etmesidir.”^[53] Neredeyse hepimiz, tarafımızı kendimizin seçtiğini, pek çok yol arasından gidilecek olana kendimizin karar verdiğini sanıyoruz. Ne yazık. Kararlarımız, neredeyse her zaman içimizde alınır fakat bizim tarafımızdan değil. Bilinçli irademizin bunlara hiçbir katkısı yoktur. Sonunda kazanacaklarından emin olan eğilimler, aklın da meseleyi gözden geçirmesine izin verirler. Hatta kendisini kraliçe sanmasına, bu boş tatmini yaşamasına ses çıkarmazlar. Gerçekteyse

[53] Nicole, *De la connaissance de soi*, I, VI. Bölümler.

geçit törenlerine katılan, konuşmalar yapan ama yönetmeyen, meşruti bir kraliçedir.

Duygusal durumların şiddetine uysalca boyun eğen akıl, iradeden istediği tatmini elde edemez çünkü irade, akıldan aldığı tatsız emirleri yerine getirmekten hoşlanmaz. Duygusal bir güç olduğundan, tutkunun renklerine bürünmüş, duygulu emirler ister. Patoloji, her türlü istekten yoksun bir noterin, arabası altında kalan kadına yardım etmek için nasıl herkesten önce davrandığını gösterdi bize.^[54] Özel iradenin yapabileceği işte budur.

Güçlü ve sürdürülebilir bir iradenin, yine güçlü duygular tarafından desteklenmesi gerekiyor. Bu duygular, belki sürekli değil ama sık sık heyecanlı da olmalı.

Mill şöyle diyor: “Yoğun duygu, insanın kendi üzerinde güçlü bir imparatorluk kurabilmesinin hem aracı hem de koşuludur fakat bunun için eğitilmiş olması gerekir. Bu eğitimi aldığında, yalnızca ilk hareketi yapacak kahramanları değil, kendine hâkim bir iradenin kahramanlarını da yaratabilir. Tarih ve deneyimler, en tutkulu karakterlerin, bu tutkularını görev bilincine yönelttiklerinde son derece azimli olduklarını ve asla taviz vermediklerini kanıtlıyor.”^[55]

Kendini inceleyen herkes görecektir ki alışkanlık sonucu otomatikleşen davranışlar dışında, gönüllü yapılan işlere bir duygu dalgası, yerine getirilecek eylemin etkili şekilde algılanışı eşlik etmektedir. Daha önce sözünü ettiğimiz gibi, yapmak istediğimiz işin düşüncesi bizi yataktan kaldırmaya yetmemişti fakat şafak sökerken uyandığımızı ilan etmemize rağmen uyurken yakalanmamızın verdiği utanç bizi apar topar giyinmeye itmişti. Bazen de haksızlık yapıldığı düşüncesi, sonunda bize pahalıya patlayacak olsa da itirazda bulunmamız için zorlar.

[54] Ribot, *İrade hastalıkları*, s. 48 ve not 52.

[55] Mill, *Kadınların Köleleştirilmesi*, 150 agy. – Ribot, *İrade hastalıkları*, s. 117, 118, 169.

Zaten günümüz çocuklarına verilen, akılcılıktan yeterince nasibini almamış eğitim de kısmen, doğrunun belli belirsiz bir algısı üzerine kurulu. Kompozisyon yazma, ödül ve ceza sistemleri, iradeyi harekete geçirebilecek tek gücün duygular olduğu gibi çarpık bir inancın üzerine inşa edilmiş. Duyarlılığı çok düşük seviyede olan çocukları, ne irade konusunda ne de herhangi bir yön doğrultusunda eğitmek son derece zor.

“İtiraf etmeli ki eğitim sırasında çekilen sıkıntıların hiçbiri, duyarsız çocukları yetiştirmeye çalışmakla kıyaslanamaz. Akıllarındaki tüm düşünceler, sadece dikkatlerinin daha fazla dağılmasını sağlıyor. Her şeyi duyup hiçbir şey hissetmiyorlar.”^[56]

Toplumlara ve ortak iradelerine, bireylerin arasında yaşananların büyütülmüş hâli olarak bakarsak açık biçimde göreceğiz ki fikirlerin dünyayı yönetmesi ancak dolaylı yoldan, duyguların yardımıyla gerçekleşmektedir. Michelet^[57] şöyle bir saptamada bulunuyor: “Bir fikrin doğuşu, formül olarak ilk belirlediği an değil, kalbin gücüyle aşılandığı ve sevginin sıcaklığıyla beslendiği kuluçka döneminin ardından kabuğunu kırmasıyla gerçekleşir.”^[58] Spencer, haklı olarak dünyayı, duyguların yönettiğini savunmaya devam ediyor.^[59] Stuart Mill ise buna karşı çıkıyor ve “Dünyanın hareketlerini keşfeden, insan duyguları ve tutkuları değildi.” diyor.^[60] Elbette değildi. Ancak bu keşif, sonuçları konusunda çok güçlü duygulara güveniyordu ve onlar olmasaydı insan davranışları üzerinde de hiçbir etkisi olmazdı.

Aslında böyle bir düşünce, ilk önce bir Pascal’ın^[61], bir Spinoza’nın^[62] ruhunda filizlendi. Özellikle Spinoza, yerküremizin

[56] François Fénelon, *Kızların eğitimi*, VI. Bölüm.

[57] Jules Michelet (1798-1874). Fransız tarihçi. “Rönesans” terimini kullanan ve tanımlayan ilk tarihçidir. (e.n.)

[58] *İhtilâlin kadınları*, 1854, s. 321.

[59] Spencer, *Auguste Comte'dan Niçin Ayrılıyorum*.

[60] *Auguste Comte ve pozitivizm* 100 agy. çev. Clemenceau. Alcan.

[61] Blaise Pascal (1623-1662). Fransız matematikçi, fizikçi, mucit, yazar ve teolog. (e.n.)

[62] Baruch Spinoza (1632-1677). Hollandalı ünlü filozof, Aydınlanma Çağı’nın en önemli isimlerinden biri. (e.n.)

evren içindeki önemsizliği ve bunun sonucunda bizim de bir hiç olduğumuz duygusuna öyle kapılmıştı ki hiç kimse onun kitaplarını, ahlak prensipleri karşısında büyük bir dinginlik hissetmeden okuyamaz. Bu buluşun, yalnızca çok fazla düşünen filozoflar üzerinde pratik etkileri olduğunu çünkü sadece onların derin duyguların tesiri altında kaldığını söylemek pek doğru olmayacaktır. Bir ülkenin veya siyasal topluluğun iradesi, çıkarlar, ortak korkular, ortak anlayışlar gibi duygusal durumlarının bileşkesidir ve soyut fikirler, bir halkı yönetirken pek etkili değildir.

Okuyucularımızın dikkatini bu noktaya çekmek için daha fazlasını anlatmamıza gerek yok. Duyguların, davranış üzerindeki gücü karşısında fikrin ne denli zayıf kaldığına dair tarihte sayısız örnek bulacaklardır.

Örneğin, salt fikirler ve duygular arasında ayırım yapmayı öğreneceklerdir; acı çekme, öfke, korku ve umudun hepimizi harekete geçiren vatanseverlik duygusuna nasıl katkıda bulunduğunu anlayacaklardır. Kişisel kanıtlara gelince, insanlık komedyasına şöyle bir bakmak bile binlercesini sunacaktır. Kitabın ilk bölümünde alıntıladığımız örneklere ek olarak, kilisedeki ayinlerden birini bile kaçırmayı hayal etmeyen dindarın, arkadaşlarının itibarını iki paralık etmekten çekinmeyeceğini görecektir. Hayırseverlikleriyle böbürlenene fakat sıkış tıkiş çatı katlarına girip pis ve kaba saba fakirlerle temas etme düşüncesi karşında tiksintiyle irkilen siyasetçileri görecektir. Kendi bilinçlerinde, şehvet tarafından kışkırtılan bazı rahatsızlıklar nedeniyle âdeta felce uğrayacak, vücudun bir noktasında toplanan salgının, genelde kendine hâkim olan akılda filizlendirdiği rezil düşünceler nedeniyle şaşkına döneceklerdir. Bu çaresizlik hissini, yalnızca varoluşun değil ruhta oldukça derin bir dinî duygu üretebilecek öz saygının da mutlaka feda edilmesiyle karşılaştıracaklardır.

İsa'ya Öykünmek^[63] kitabında bulunan, *quiamat non laborat*^[64] deyişindeki gerçeği beyinlerine kazıyacaklardır. Seven kişi için gerçekten de tüm işler kolay ve keyiflidir. Annelik duygusunun, onuru ve vatanseverliği nasıl da kolayca alaşağı edeceğini anlayacaklardır. “Yaşamasına izin verin! Adı kötüye çıkmış olsa da izin verin yaşasın!” Tam tersi bir olayda ise bir Cornelia'daki^[65] ateşli vatanseverliğe bakacak ve ikincil yahut yapay duyguların, en güçlü duygulara karşı çıkabileceğini fark edeceklerdir. Bu örnek bizim için değerli zira en sağlam içgüdüsel duyguların, kökünden sökülüp atılabileme olasılığını kanıtlıyor. Böyle bir incelemenin özetine bakılsa dahi hiç kimse, duygusal durumların irade üzerindeki etkili gücünü inkâr edemez.

Ne yazık ki mizacımızın duygusal tarafı, psikolojik hayatımızda açık bir üstünlük sağlıyorsa bizim onun üzerindeki gücümüz de zayıftır. Daha da önemlisi, elimizdeki kanıtlar bizi yalnızca bu zayıflığın gerçek olduğuna değil, başka türlüünün mümkün olamayacağına ikna eder. Aslında bu çaresizlik, duygunun olduğu kadar doğanın da bir sonucudur. Kitabımızın başka bir bölümünde dış dünya ile iletişimimizin, kaslarımız aracılığıyla gerçekleşmesi gerektiğini göstermiştik. Kaslar olmazsa haricî eylemler de olmaz. Bu nedenle hangi araç vasıtasıyla olursa olursun dışarıdan gelen dürtüler, onları karşılayan varlıktan bir cevap talep edebilme gücüne sahiptir. Buna cevap verenin kaslar olması da elbette anlaşılardır. Ancak haricî etkenlerin son derece çeşitli olması sebebiyle kasların ayarlanışları da değişkenlik gösterir. Kas hareketi hangi formda gerçekleşirse gerçekleşsin, bir güç harcanmasını zorunlu kılar. Bu harcama için kaynağı, doğa, ustalıklı sağlamıştır. Öyle ki bir etken, duyulara değdiğinde kalp atışları ile solunum hızlanır ve tüm beslenme fonksiyonları kuv-

[63] Thomas à Kempis tarafından 1418'de yazılmış eser. Hristiyanlık ile ilgili İncil'den sonra en çok okunmuş dinî içerikli kitap olduğu düşünülmektedir. (e.n.)

[64] Lat. *Aşk tüm acıların üstesinden gelir.* (e.n.)

[65] Antik Roma'nın en ünlü hanedanlarından biri. Yedi yüz yıl boyunca pek çok devlet adamı ve general yetiştirmiş, yönetimde önemli rol oynamışlardır. (e.n.)

vetlenir. Bu ani psikolojik çalkantı, duyguyu meydana getiren asıl şeydir. Duygu, bu çalkantıyla orantılı olarak ya daha güçlü ya da daha zayıftır. Bu çalkantı otomatiktir ve dahası, neredeyse tamamen irademiz dışındadır ki bu durum kendimizin efendisi biz için talihsizliktir.

Kalp atışlarımızı ne durdurabilir ne de doğrudan müdahalede bulunabiliriz. Bağırsakların kısmi felcini önleyerek korku ataklarına son veremeyiz. Şehvet anlarında, sperm sıvısının artarak bir noktada birikmesini engelleyemeyiz. Kendilerinin efendisi olan kişilerin çok nadir bulunduğu ve özgürlüğün, buna teşebbüs etme cesaretini gösterenlerin uzun uğraşları sonucunda kazandıkları bir mükâfat olduğu fikirlerine yine en çok kendimiz inanırız. Bundan da şu sonuç çıkıyor: Neredeyse herkes determinizm yasasının kölesidir, kibirleri ve rahatsız edici dürtüleri tarafından yönlendirilirler. Nicole'ün de dediği gibi, büyük kuklalar çoğunluğun parçasıdır ve onlara acımak gerekir. Size ne kötülük yaparlarsa yapsınlar, bir düşünüre yakışan en güzel davranış sakın ve sükûnetli kalmaktır. Özgür iradeye inanan Alceste'nin öfkeye kapılıp fırtınalar estirmesine izin verin, eline hiçbir şey geçmeyecektir çünkü adalettir bu. Siz, gülümseyen Philinte'in dinginliğini bahşedin bize.

Senin gibi benim de öfkem kabarır içimde,

Yine de belli etmem kimseye,

Aldırmam, artık alıştım görmeye,

Böyle düzenbaz, insafsız, meraklıları,

Cesetlerin tepesinde dolanan akbabaları,

Şirret maymunları, kudurmuş kurtları.^[66]

Teorik açıdan düşünürün tavrı bu olmalıdır. Eğer intikam alacaksa bile bunu son derece sakinlikle yapmalıdır. Ancak doğ-

[66] Molière, *İnsandan Kaçan*. (e.n.)

rusunu söylemek gerekirse bilgin kişi, intikam peşinde koşmaz. Rahatını kaçırınları cezalandırarak yalnızca geleceğini korumaya çalışır. Böylece onu huzursuz etmemenin en iyisi olacağını herkes öğrenecektir. Peki, bu mağrur sakinlik yerine ne görüyoruz? Öz saygımız yara aldığında veya kulağıımıza bir terbiyesizlik ulaştığında, hemen psikolojik bir tepki gösteririz, üstelik kendimize rağmen yaparız bunu. Kalbimiz paniğe kapılıp düzensiz atmaya başlar, sıkışır. Her kasılışı daha daraltıcı, spazmlı, acı vericidir. Kan beynimize hücum ederek bu narin organı tıkayıp şiddetli düşünceler, intikam hayalleri, saçma ve abartılı fikirlerden oluşan bir zinciri tetikler. Hayat felsefemiz, kınadığı ve suçladığı bu öfkeli hayvanı çaresizce izler. Bu zayıflık neden? Duygularımızın iç organlarımızda her zaman öncül bir huzursuzluğa sebep olduğu ve iradenin bunun üzerinde hiçbir kontrolü bulunmadığı için. Bu organik huzursuzluğu durduramadığımızdan, bilincimizi istila etmesinden doğan yankıları ve psikolojik terimlere dönüşümünü de önleyemeyiz.

Örnekleri çoğaltmak mümkün mü? Şehvette, zihinsel sıkıntılarının organik sebebinin önemli bir kanıtını görmüyor muyuz? Geçici öfkemiz ve fikirlerimizin otomatikliği, farz edilen sebep uzaklaştırıldığında durmuyor mu? Daha önce analiz ettiğimiz korku örneğine geri dönmemize gerek var mı? Duygulara karşı bu denli güçsüz olmamızın nedeninin, ana kaynakları olan psikolojik sebepler yüzünden avucumuzdan kaçıp gitmeleri olduğu açıkça ortada değil mi? Size, düşünce ile iç organlar arasındaki eşitsiz çekişmeyi gösterecek kişisel bir analiz yapmama izin verin. Bir süre önce, sabah evden çıkan çocuğumun, onu bekleyen arkadaşının yanına ulaşmadığını haber aldım. Kalp atışlarım aniden hızlanmaya başladı. Ancak mantıklı kalmaya çalışarak neden oraya gitmemiş olabileceğiyle ilgili hemen muhtemel bir mazeret buldum. Buna rağmen vaziyet karşısında hissettiğim aşırı endişe ve çocuğumun evin yanındaki derin, hızlı akıntının kenarında oynamaya gitmiş olabileceğine dair nereden geldiğini anlamadığım

fikir beni üzmeye başladı. Bu korkunç varsayımın son derece olanaksız göründüğünü hızlıca fark etmeme rağmen, bahsettiğimiz psikolojik huzursuzluk son raddesindeydi. Kalbim, patlayacakmış gibi çarpıyordu. Kafa derimde aniden bir acı hissettim, sanki saçlarım gerçekten diken diken olmuştu. Ellerim titriyor, saçmalık olduğunu bildiğim en çılgın düşünceler, onları kovmaya çalışmama rağmen aklımda belirliyordu. Yarım saatlik aramanın ardından çocuğu buluşumda kalbim hâlâ şiddetlice çarpıyordu. İşin garip yanı, ısrarla görmezden gelmeye çalıştığım bu duygu, amacına ulaşamamasına rağmen yine de kullanılmak istiyor gibiydi. Şiddetli endişe ve öfkenin materyali özünde aynı olduğu için de beni, konuyla hiçbir ilgisi bulunmayan zavallı hizmetçiyle tartışmaya itti. Kızın yüzündeki acı ifadeyi görünce hemen durdum ve fırtınanın sakinleşmesine izin verdim ki bu biraz vakit aldı.

Herkes kendisini benzer biçimde gözlemleyebilir ve herkes şu tedirgin edici sonuca varacaktır: Hislerimize karşı doğrudan yapabileceğimiz hiçbir şey yoktur. Demek ki köşeye sıkıştık. Kendinin efendisi olma işi belli ki imkânsız. Kitabın başlığı doğru değil. Kendini eğitebilmek bir hayal. Diğer yandan sadece düşüncelerim üzerinde gücüm var. Determinizmin zekice kullanılması beni özgürleştiriyor ve fikirlerin çağrışımı yasasının işime yaramasını sağlıyor. Ancak fikir aciz bir şeydir. Mücadele etmemiz gereken gaddar güçler üzerinde sadece sahte bir güce sahiptir. Başka bir yandan eğer duygularımız fazlasıyla kuvvetliyse, eğer algılarımızı, anılarımızı, yargılarımızı, mantığımızı diledikleri gibi yönetiyorlarsa, eğer güçlü duygular zayıf olanları yok ediyorsa, kısacası eğer neredeyse sınır tanımadan despotluk yapıyorlarsa sonuna kadar böyle kalacaklar ve aklımızdan emir almayacak, irademize boyun eğmeyeceklerdir. Çok fazla eylem yöntemimiz var fakat hiçbirisi kullanışlı değil. Psikolojik hayatımızı yöneten anayasa, esas gücü disiplinsiz ve asi ayaktakımına veriyor. Zihinsel güçlerimiz yalnızca sözde güç. Danışılırken söz hakları var ama görüşmelere alınmıyorlar.

Öyleyse bize, mızrağımız ile kalkanımızı ümitsizce indirip savaş alanını terk etmek, yenilgimizi uysal şekilde kabullenerek kaderciliğe sığınmak kalıyor. Bu, en azından itibarsızlığımız, tembelliğimiz ve korkaklığımız için bize teselli sunacaktır.

Neyse ki durum düşünülebileceği kadar umutsuz değil. Ak-lın sahip olmadığı güç, henüz bahsetmediğimiz yetkili bir faktör tarafından sağlanabilir. Büyük özgürleştirici gücün başaramadığını, uzun vadede zaman teslim edecektir. Hemen sağlanamayan özgürlük, taktikler ve dolaylı yollarla ortaya çıkarılabilir.

Kendimizi özgürleştirebileceğimiz bu metodu açıklamadan önce, kaynaklarımızın hiçbirini gözden kaçırmamak iyi olacaktır. Duygusal durumlarımızın özü üzerindeki biraz veya sıfır kontrolümüzle duyguların ikincil materyallerini etkilemek için bir şey yapıp yapamayacağımızı öğrenmemiz gerekiyor.

İradeye tabi olmayan organların çoğunu, özellikle de kalbi kapsayan temel fizyolojik materyalleri doğrudan kontrol edebileceğimiz psikolojik araçlarımız yoktur. Onları yalnızca haricî tedavi yöntemleriyle etkileyebiliriz. Örneğin şiddetli bir öfke atağı, kalp ritmini düzenleyen yüksük otundan biraz içilerek bastırılabilir. En zorlu cinsel heyecan, özel sakinleştirici ilaçlar yardımıyla durdurulabilir. Tembelliğin, hem zihinsel hem fiziksel rehabetin üstesinden kahve içilerek gelinebilir. Ancak bu içecek, kalp atışlarını hızlandırarak onlara spazm benzeri bir hareket verir ve pek çok kişinin daha çabuk öfkelenmesine neden olur. Gergin insanların ise büyük çoğunluğunda nefes darlığı ve bunalma meydana getirir, kolları ile bacaklarının titremesine yol açar. Bunlar da onları endişeye, sebepsiz kaygılara hatta mantıksız korkulara sürükleyebilir.

Ancak böyle tedavi yöntemleri sayılıdır ve hepsi toplansa bile duygularımız üzerinde doğrudan kontrolümüz olmasının sağlanabileceği etkiyi yaratamazlar.

Bu durum, kaslarla ifade edilen duygularda aynı değildir. İstedığımız hareketleri yapıp yapmama özgürlüğümüz nedeniyle duygunun dışarıya nasıl yansıtılacağına biz karar veririz. Bir duygu ve yansıtılması arasında sürekli bir ilişki vardır. Sık sık bir araya gelen herhangi iki elementin bir süre sonra birbirlerini uyandırmaya başlaması psikolojinin temel yasalarından biridir.

Duyguların terbiyesi meselesini ele alan Loyolalı Ignatius^[67] ve Pascal gibi en önemli pratik psikologlar, inancın haricî eylemlerinin, bunlara karşılık gelecek duygusal durumları akılda uyandırması açısından yardımcı olacağını bu yasaya dayanarak belirtmişlerdir. Hipnoz uykusu sırasında, bir duyguyu ifade eden bir davranışın bu duyguyu önerebileceğini de biliyoruz. Hastanın hareketlerinden hangi duygunun doğmasını istiyorsak, bunu karşılayan kaslar işin içine dâhil edildiğinde, duygu hemen uyanır ve tüm düzen buna cevap verir. Dugald Stewart'ın^[68] anlattığına göre Burke, duyguların haricî işaretlerini taklit etmek zorunda kaldığı zamanlarda daha çok sinirlendiğini fark ettiğini söylemiş. Çocukların, köpeklerin, hatta yetişkin insanların oyunda kavgâ ettikleri zaman birbirlerine gerçekten sinirlendikleri doğru değil midir? Gözyaşı kadar kahkaha da bulaşıcı değil midir? Saçmaladıkça daha çok gülündüğü doğru değil midir? Üzgün ve kurnutulu bir kişinin tüm ailenin canını sıktığı görülmemiş midir? Yüksek otoriteye göre ayarlanan Çin merasim kuralları, Loyola gibi hareketlerin kendilerini karşılayan duyguları önerdiğini düşünen Konfüçyüs tarafından kasten belirlenmemiştir? Son derece psikolojik yapılarıyla Katolik ayinleri, en inançsız akıl üzerinde bile derin bir intiba bırakmak üzere özenle hazırlanmıyor mu? İlahiler okunup sessizlik çökünce Tanrı'nın huzurunda eğilen inançlıların arasından, bahse girerim ki evlerine, içinde yükselen bir saygıyla dönmeyen yoktur. Aynı şekilde, neşe içinde evimize

[67] Aziz Loyolalı Ignatius (1491-1556). İspanyol asıllı din adamı, Cizvitler Tarikatının kurucusu. (c.n.)

[68] Dugald Stewart (1753-1828). İskoç filozof, matematikçi. (c.n.)

gelen bir arkadaşımız da bizi keyiflendirip sevinçle ayağa dikmez mi? Daha fazla örnek eklemeye gerek yok, bakmasını bilen kişi bunları her yerde görecektir.

Ne yazık ki bu uyarılanlar, önceden de var olan duygulardır. Böyle yöntemler yardımıyla onları uyandırıp canlandırabiliriz fakat yaratamayız. Bu nedenle çağırılan duygular nispeten zayıf kalacaklardır. Dışarıdan içeriye doğru yapılan eylemde, değerli bir yardımdan fazlası kabul edilemez. Daha çok, duyguyu bilincin ışığı altında tutmaya hizmet eder. Özellikle yazı yazmada gördüğümüz gibi, hareketlerin düşünce için yaptığını yapar. Dikkatin dağılmasına neden olan oyalanmaları önlemede büyük öneme sahiptir. Bilinç durumlarımızı düzgünce sırada tutmaya ve sürekli yeni durum tanıtmaya eğiliminde oldukları için zinciri kırmalarını engellemeye yardım eder. Orada tohumu bulunmayan veya sadece tohum hâlinde bulunan bir duyguyu ruhumuza önermek, elimizden kaçan herhangi bir duygunun ana elementini görmezden gelmek demektir.

Aynı şekilde, içimize bir duygu doğduğunda onu haricî şekilde ifade etmekten kendimizi alıkoyabiliriz. Örneğin öfke, sık sık yumruklar, sıkılmış bir çene, gergin yüz kasları ve derince çekilen nefeslerle ifade edilir, *quos ego!*^[69] Kaslarıma rahatlamaları emrini verebilir, kendimi gülümsetebilir, nefes alışlarımı dengeleyebilirim. Ancak yükselen duygunun belirtilerini, henüz zayıflarken bastırmak yerine alevlendirip büyümelerine izin verirsem tüm çabalarım boşa gidecektir. Özellikle de iradem, içrideki kişisel itibar, çileden çıkma korkusu gibi diğer duyguları yardıma çağırılmaz ise durum iyice kötüleşecektir. Aynı gözlemleri şehvetli duygular için de yapabiliriz. Akıl, tutkuya suç ortaklığı yaparsa ve içsel direnç zayıflarsa arzusunun araçları kaslar da uzun süre karşı koyamayacaktır. Genel bir kural olarak, eğer istilacı

[69] Lat. *Ben kimim?* Ünlü Romalı şair Virgil'ın, *Aeneid* isimli epik şiirinde, su tanrısı Neptün'ün onu dinlemeyen asi bulutlara söylediği kelimeler. (e.n.)

bölük liderlerinin zayıfladığının farkına varmış ve teslim olma-ya hazırlanmışsa düşmanın yolunu haricî materyallerle tıkamaya çalışmak faydasızdır. Kasların tutkuya boyun eğmeyi reddedişi, birleşmiş içsel güçler tarafından kuvvetlice desteklenmelidir. Nitekim dışarıdan içeriye çok az müdahale edebiliriz. Bu yüzden ruhta bir duyguyu doğrudan uyandırma, durdurma, güç sağlama, özellikle de yok etme etkimiz çok zayıftır. Bu haricî araçların bize sağlayabilecekleri yalnızca ilaveler olabilir. Bunlar şüphesiz önemli ilavelerdir fakat yalnızca hâlihazırda güçlü bir içsel eyleme eklenebilirler.

Sadece şimdiki zamanla sınırlı olsaydık, önceden tasarlamadan günden güne yaşasaydık her mücadele boşuna olurdu. Çaresizce içimizdeki fikirlerin, duyguların ve tutkuların çekişmesini izlerdik. Bu ilginç bir çatışma olurdu ama zekâmız, önceden cesareti kırılmış bir seyirci olarak yerini alırdı. Yarışlarda iddiaya girmemiz gibi o da sonucun ne olacağını tahmin etmeye çalışarak biraz eğlenirdi. Muhtemelen bir süre sonra da çok sabitli değerlendirmeler yapmaya başladı. Aslında çoğu kişi için zekânın bundan daha önemli bir rolü yoktur çünkü neredeyse hepsi sahip oldukları ön bilgiler tarafından kandırılırlar. Ne yaşanacağını ve özellikle de arzularının ne yaşanmasını istediğini öngörebildikleri için özgür olduklarına inanırlar. Çaresizliğinden utanan zekâ, kendisini egemenliğin tatlı illüzyonuyla kandırır. Gerçekte ise eğilimler, tüm meseleleri o olmadan çözer. Çekişme üzerinde, yarın yağmur yağacağını bilen bir meteoroloğun, atmosferin delinmesi karşısındakinden daha fazla bir etkiye sahip değildir.

Aslında kendilerini fethetme yolunda hiçbir çaba sarf etmemişlerin hak ettiği bu yasa kaçınılmaz değildir. Kişi kendi yasasını kendisi koyabilir. Şimdiki zamanın bize bahşetmediği özgürlük, zamanla kazanılabilir. Zincirlerimizden kurtulmamızı sağlayan büyük kurtarıcı, zamandır. Zekâmızı özgür kılan, tutkularımıza ve hayvani güdülerimize köle olmaktan kaçma imkânı

tanıyan egemen güçtür. Her duygusal durum kör ve kaba bir kuvvettir. Herkül de olsalar önlerini göremeyen kişilerin, öngörülüler tarafından yönlendirilmeleri kaderleridir. Zekânın kendine hüner de katabilmesi için zaman ile müttefik olması yani sabırlı bir taktik izleyerek sakın ama ısrarlı olması gereklidir. Bu şekilde yavaş yavaş ama emin adımlarla kendine güç hatta diktatörlük kazanabilir. Egemenliğin tembelliği ve tebaanın geçici başkaldırılarıyla dengelenen bir diktatörlük olacaktır bu.

Şimdi zamanla kazanılabilecek bu özgürlüğün doğasını ve etkilerini incelemeliyiz. Ardından kendimizi özgürleştirmemizin pratik yöntemlerine göz atacağız.

III

Akıl Krallığı Olasılığı

Kendini fethetme işine girildiğinde, fikirler ve davranışlar arasında sağlam bir alışkanlık bağı kurulmalıdır. İkisi mutlak şekilde öylesine birleştirilmelidir ki fikir akla geldiğinde eylem de bir refleksin tüm dinçliği ve kesinliğiyle onu takip etmelidir. Ancak cesaret kırıcı şekilde öğrendiğimiz gibi, yalnızca duygular böyle yarı otomatik tepkilere sebep olabilir. Örneğin, çalışma fikri ve eyleme dökülmesi arasındaki bağ, kişinin içinden gelmiyorsa kurulamaz. O zaman fikir, arzulanan bir eyleme sağlam ve yıkılmaz biçimde lehimlenmek isteniyorsa onları, duygu durumlarının harlı ateşiyle kaynaştırmalıyız. Böylece, geri dönüşü olmayan şekilde birleşmeleri mümkündür.

Eğitim, düşünce ve eylem alışkanlığı yaratmak için güçlü duyguları hayata geçirmekten, yani çocuğun zihninde, fikirlerin diğer fikirlerle, diğer duygularla ve diğer eylemlerle bağlantı içinde olduğu bir sistem organize etmek değil midir? İlk önce korkuyla, öz saygıyla ya da ebeveynlerinin gözüne girmek arzusuyla hareket eden çocuk, giderek dikkati üzerinde kontrol sağ-

lamaya başlar. Gürültü çıkarmaya ve taşkın hareketler yapmaya yönelik eğilimlerini törpüler, üstüne başına çeki düzen verir, uğraşı edinir. Başka bir deyişle, bazı eğilimler ile onların doğal ifadeleri arasındaki bağı koparmak ve daha önce var olmayan belli eylemler ile fikirler arasında sağlam bir birleşme tesis edebilmek için ustalıklı uygulanması gereken güçlü doğal duygulardan istifade edilmelidir.

Herhangi bir çağdaki veya sofu akımdaki dinî duygular, olağanüstü enerjiyle dolu bir kitle yaratır çünkü zaten güçlü olan temel duygulardan oluşup ahenkli bir kümede toplanmışlardır. İnsanların yargılarından çekinme, kutsal bir kişiliğe bürünmüş kişilerin otoritesine gösterilen hürmet, yığınla okul hatırası, sonu gelmeyen cezalardan duyulan korku, cennet umudu; her yerde var olan, izleyen, dinleyen, gizli düşüncelerden bile haberdar olan, adalet tesis eden Tanrı'dan duyulan dehşet... Tüm bunlar, eritilerek ziyadesiyle karmaşık duygusal durumlara dönüşmüştür ama akla basit görünür. Böylesine güçlü duyguların tutuşan aleviyle, eylemler ve fikirler arasındaki kesin kaynaşım gerçekleşir. Bu, üstün dinî doğalarda hakaretin neden öfke uyandırmadığını da açıklıyor. Böyle kişilerde, tevekkül düşüncesi çok içten ve güçlü hâle gelmiştir. Aynı zamanda, bekâretleri konusunda neden tedirginlik yaşamadıkları da anlaşılıyor çünkü ahlaki açıdan daha aşağıda olanların akıllarına giren bedensel heyecanları, frenlenmiş, arındırmış ve yok etmişlerdir. İşte, oldukça güçlü eğilimlere karşı, üstün duyguların düşmanlığı sayesinde kazanılmış güzel bir zafer örneği.

Renan, “Hayatımın, artık sahip olmadığım bir inanç tarafından yönetildiğini hissediyorum çünkü inanç, ortadan kaybolsa dahi hareket etmeye devam eder bir niteliğe sahip.” demiştir. Bu, yalnızca inanca has bir durum değildir. Eylemleri bazı fikirlerle buluşturan tüm derin duygular, herhangi bir süre içinde ortadan kaybolabilir. Ancak tasımda, orta terimin ortadan kaybolmasına

rağmen yine de sonuca ulaşılabilmesi gibi o da kurduğu bağı arkasında bırakır.

Duyguların kolaylıkla oluşturduğu benzer bağlar arasında fikirler de duygusal durumların kontrolünü ele almak için kendilerine bu türden bağlar yaratabilir. Bundan daha sık rastlanan bir şey yoktur. Ailede ya da okulda aldığımız eğitimde, ebeveynler ve öğretmenler istedikleri bağlantı zincirini oluşturabilirler. Aynı- sı, inanç için de doğrudur.

Ancak eğitimimizi kendimiz üstlendiğimizde, durum değişir. Görev artık çok daha karışıktır, kendi psikolojik doğamız ve kaynaklarıyla ilgili engin bilgi gerektirir. Lise çağı bittiğinde, şimdi- ye dek aileleri veya öğretmenleri tarafından yönlendirilmiş, dü- zenli saatlerde çalışma kurallarına tabii tutulmuş genç insanlar, kendilerini ansızın koca şehirde, hazırlıksız şekilde yapayalnız bırakılmış, gözetimden ve öğütlerden uzak, bilhassa netçe tanımlanmış bir görevden mahrum bulurlar. Bir sınava hazırlanmak ile yapacağın işin her gün başkası tarafından önüne konulması aynı şey değildir. Biri hariç artık daha fazla yaptırım yoktur. O da ne kadar uzak ve ne kadar etkisiz olursa olsun, sene sonunda başarısız olmaktan duyulan derin korkudur. Çalışmadıkları hâl- de kabul edilmiş öğrencilerin çoğu ise, tüm korkularından arınıp senenin son aylarında çalışmaya başlar. O zaman öğrencinin, bu talihsiz koşullarda, her şeyi fikrin hâkimiyeti altına bırakmaya ve içindeki duygulardan yardım almaya ihtiyacı olacaktır. Bu bir taktik meselesidir fakat öncesinde, fikirler ile davranışlar ara- sındaki gerekli bağı nasıl kuracağımıza dair meseleyi dikkatlice incelemeli ve içlerinden herhangi birini dahi es geçmemek için kaynaklarımızı yeniden gözden geçirmeliyiz.

Öncelikle, fikirler ile kişinin kendinin efendisi olmasına fay- dalı duygusal güçlerin ilişkilerini inceleyeceğiz. Akıl ile duygu arasındaki ilişkiler üzerine kafa yoran ve ne yazık ki az sayıda bulunan filozoflar, iki türlü bilgi olduğuna kanaat getirmiştir: bü-

tünüyle entelektüel bilgi ve kalpten gelen bilgi.^[70] Bu temel bir hakikati sunmanın yanlış bir biçimidir. Her türden bilgi entelektüeldir fakat duygu, bilgiye eşlik ettiği zaman ortaya duygusal ve entelektüel öğelerin samimi bir birleşimi çıkar. Belli açılardan fikirden daha baskın ve samimi olan duygu, kendini bilincin aydınlığı altına yerleştirir ve kendisini çağrıştıran fikri gölgede bırakır. Soğuk ve tutkusuz fikirlerin aniden şiddetli duyguları uyandırabileceğini daha önce örneklerle anlattık. Öyle ki fikir bundan sonra, yanında duygunun anısını da getirmeden bilince yükselmez. Bahsedilen bu anı ise en başında sadece bir duyguydu. Bu nedenle, yaşadığım deneyim sonrasında, ne zaman kendimi bir kar kütlesi üzerinde kayıyormuş gibi hayal etsem başım dönmeye başlıyor. İşte burada, fikir ile bir duygusal durum arasında şimdiye dek bilinmeyen bir bağlantı kuruldu ve tek bir deneyimi takiben ne yazık ki otomatik hâle geldi. Bu tür bağlar yapay şekilde kurulabilir mi? Eğer cevap olumsuz olsaydı, irade terbiyesi konusunda daha fazla yapılacak bir şey kalmazdı. Ancak daha önce, bütün eğitimin bu olasılık üzerinde temellendiğini gördük. Bununla beraber, sadece kendisinden mesul, hiçbir kısıtlamaya tabi olmayan bir öğrenci, ebeveynlerin ve öğretmenlerin onun için yaptıklarını tek başına başarabilir mi? Eğer hayırsa, kendi kendini eğitmek imkânsız demektir.

Bu tür birliklerin kurulmasının zor olduğu kesin. Zaman ve sebat gerektirdiği de kesin. Bize göre en kesini ise mümkün oldukları. Bu olasılık, bizim özgürlük umudumuzdur. Bunu ifade etmek ile özgür olduğumuzu söylemek eşittir. Öyleyse bunu ifade etmekten çekinmiyoruz. Evet, özgürüz. Eğer arzu edersek her birimiz, belli duyguları sıkıcı bir işle ilişkilendirip bunun sonucunda da kolaylaşmasını sağlayabiliriz. Çoğul hâlde *duygular* diyoruz çünkü bu ilişkilendirme, zihin işçisinde, geniş çaplı duygusal durumlarla birlikte su yüzüne çıkar. Kaldı ki, daha önce alıntılanan örnekte olduğu gibi, nadiren sadece tek bir deneyimin

[70] Compare Clay, *L'Alternative*, çev. Burdeau, s. 229. F. Alcan.

sonucudur. Tıpkı bir çizerin yaptığı gibi, peş peşe kalem darbeleriyle devam ediyoruz. Hayata geçirilen her ilişkilendirme, ilk deneyimle beraber faaliyete geçen alışkanlık yasası sayesinde, bilincimizde bir tür taslağın ana hatlarını bırakır. Güçlü enerji anlarında başardıklarımız, sabırla yapılan rötuşlardan sonra tamamlanacak taslağa son dokunuşu yapan nihai çizgileri taşır.

Bu ağır hazırlık elzemdir zira aklın tek başına çalışması, insan doğasına aykırıdır. Belli bir fikre konsantre olması gereken, sevmediği herhangi bir işle başa çıkması için korunabilen ve sebatlı dikkati bulabilmesi, genç insan için zordur. Hareketsizlik ve tembelliğin ölümcül gücüne direnen iradesini güçlendirmek için toplayabileceği tüm duygusal kuvvetlerini, sağlam ve ahenkli bir çatı altında seferber etmelidir. Böylece kendimizi yürekten adadığımız, uzun soluklu bir kitap yazmaya başladığımızda ortaya koymamız gereken, oldukça can sıkıcı ve bitmek bilmez çabalar bütünündeki kuvveti sağlayan şeyin ne olduğu sorulduğunda, şöyle cevap verebiliriz: Aynı amaca yönelmiş duyguların güçlü koalisyonu, işimize böylesine canlılık veren enerji hissimiz, sonuçları ve keşif sevinçleriyle ödüllendirilen derin düşünce, onurlu bir amacın peşinden gitmenin verdiği üstünlük, birikmiş enerjimizi verimli şekilde kullanmamızdan kaynaklanan fiziki sağlamlık duygusu... Bu son derece güçlü dürtülere, kendileri bir şey yapmazken bizi mutlak bir anlayışla takip eden bazılarını ve hiçbir kıskançlık emaresi göstermeksizin gelişmeye devam eden entelektüel ufkumuzun neşesini izleyen diğerlerine duyduğumuz saygının bilincini de ekleyebiliriz. Öz saygımızın, hırslarımızın ve beklentilerimizin tatminini ve bizim için değerli olanların mutluluğuna tanıklık etmeyi de eklemeliyiz. Bu dürtülerin en onurluları ise şunlardır: İzlemeleri gereken geleceği bilmediklerinden yanlış yola sapan genç insanlara, bilimlerin bilimi diyebileceğimiz kendi efendisi olma hedefinde yardımcı olabilmek hissi ve insanlık sevgisi. Gelecek ile şimdinin, bencil, gayrişahsi, fedakâr duyguları bize, soğuk ve usandırıcı bir gayreti, cazibeli

ve parlak bir amaca dönüştürmek için koordine edebileceğimiz, o zamana dek birbiriyle alakasız enerjiler ile yardıma çağırabileceğimiz eğilimler, duygular ve tutkular hazinesi temin eder. Tıpkı tutkulu bir âşığın sevdiği kızı rüyalarında görmesi gibi, biz de çalışmamızı, sahip olduğumuz tüm sıcak ve canlı heyecanla seyre dalarız. Aralarında tek bir fark vardır, âşığın kafasında yarattığı illüzyonlar son derece naifken bizim hedeflerimiz, bilinçli şekilde planlanmıştır ve ortaya çıkmaları uzun zaman alır.

Cimri biri, para uğruna sağlığını, zevklerini dahası dürüstlüğüne feda etme noktasına geliyorsa biz de zihin işçiliği gibi soylu bir amacı sevmeyi öğrenmek için günün birkaç saati tembelliğimizden fedakârlık edebiliriz. Bir tüccar, ileride emekli olup köye yerleşeceği düşüncesiyle sabahın beşinde kalkıp akşam dokuza kadar müşterileriyle ilgilenir. Bizim genç insanlarımız da yüksek entelektüel kültürün sağlayacağı zevki, gelecekte ve şimdi garanti altına almak için çalışma masalarında en az beş saatlerini harcayabilmeliler. İçinizden gelerek yaparsanız öyle olmaz ama yine de işlerinin çoğunlukla tatsız olduğunu varsayarsak, fikirlerin çağrışım yasası sayesinde bu alışkanlık usanma duygusunu azaltacak ve çalışmanın bir zevke dönüşmesi uzun zaman almayacaktır.

Esasen, çağrışım yoluyla öyle olmayanı cazibeli hâle getirebilme gücümüz son derece esnektir. İrademize faydalı duyguları, tamamen dönüştürene kadar eğitebiliriz.

Aziz François de Sales'in^[71] deyimiyle “ruhunun akıp Tanrı'ya karışmasına izin veren” o enfes mistik hissin içindeki, kendisinden çok daha güçlü doğanın orta yerine cırlılıp fırlatılınca ortaya çıkan acizliğini ve doğal güçler karşısındaki dehşetini derinden hisseden ilkel insan korkusu ile aşkın sentezini kim fark edebilir? Aynı şekilde, önemsiz eğlencelere kapılmamayı öğre-

[71] Aziz François de Sales (1567-1622) Cenevre piskoposu. Katolik Kilisesi tarafından aziz olarak kabul edilmiştir. (e.n.)

nerek hayatın kısalığına dair o hissi, yani *düşündükçe bize korku veren, algılanamayan şekilde uçup giden zaman ve insanların yaşamını ile bedenlerini tüketen, kısacık saniyelerden oluşan taburların sonsuz ilerleyişini*,^[72] iyilik adına kullanarak kazanç sağlayabiliriz.

Hiç şüphesiz, bilincimizde var olmayan herhangi bir duyguyu ne yaratabilir ne de harekete geçirebiliriz. Ancak temel duyguların hiçbirinin, insanın bilincinde eksik olduğuna da inanmıyorum. Her hâlükârda, diğerlerinden son derece derinlemesine ayrılan kişiler varsa bizim bahsettiklerimiz onları kapsamıyor. Bu eseri, normal genç insanlar için yazıyoruz, bu bir teratoloji^[73] el kitabı değil. Üstelik bu tür hilkat garibeleri günümüzde yaşamıyor. Örneğin, temel karakteristiği zalimlik olan ve hiçbir şart altında ailesine veya kendisine acımayan kişileri daha önce nerede gördük? Hiçbir şart altında diyoruz çünkü acıma duygusu biraz bile var olsa, bu miktar azalmayacağı gibi onu arttırmak da mümkün olurdu. Bir yandan biliyoruz ki en karmaşık ve en asil duygular, birçok temel duygunun birleşmesiyle oluşmuş sentezlerdir.^[74] Diğer yandan şurası da açık ki aklın herhangi bir bilinç durumuna verdiği etkili ve uzun dikkat, onu bilincin ışığına çıkarmaya çalışır. Böylece diğer ilişkili durumların uyandırılması ve bir örgütlenme merkezi hâline gelmesine olanak tanır. Şimdiye kadar komşu güçler tarafından aşağılanmış, kuşatılmış, nefessiz bırakılmış ve ezilmiş duygusal durumları, kuvvetlendirip cesaretlendirebileceğimiz fikrini destekliyoruz. Herkes bunu kendi deneyimlerini düşünerek onaylayabilir. Cahiller bundan şüphelense de gündüz vakti parlamaya devam eden yıldızlar gibi görünmezdirler. İstedığımız zaman herhangi bir duruma odaklayabildiğimiz dikkatimiz, sahip olmadığımız yaratıcı kuvvetin yerini alır.

[72] Guy de Maupassant, *Ölüm Kadar Hızlı*.

[73] Fizyolojik gelişimde meydana gelen kusurları inceleyen bilim dalı. (e.n.)

[74] Spencer, *Psychology*, I. Bölüm, *Sentiments*, çev. Ribot. F. Alcan.

Aksi takdirde romanların başarısını nasıl açıklayabiliriz? Hem nasıl oluyor da herkes onları anlayabiliyor? Günlük hayatta nadiren ortaya çıkan duygulanı harekete geçirdikleri için mi? Tıpkı iyilik için savaşılmamasına gerek olmadığında yapılan küçük çatışmalar gibiler. Toplumun geniş kesimi, büyük ustaların romanlarını takip ediyorsa bu, okurların çoğundaki duyguların sadece uykuda olduğunu ve bilincin aydınlığına çıkmak için fırsat kolladıklarını kanıtlamaz mı? Dikkatimizin ve hayal gücümüzün efendileri olarak, romancıların bizim için yaptıklarını kendimiz için yapamazsak tuhaf olurdu. Tabii ki yapabiliyoruz. Örneğin ben, suni öfke, merhamet ya da coşku yaratabiliyorum ve arzula-dığım sona ulaşmak için yardımına ihtiyaç duyduğum her duygu için bu geçerli.

Bilimsel keşiflerin, kelimenin tam anlamıyla yeni duygular yarattığını görmüyor muyuz? Kartezyen mekanizmadan daha soğuk görünen bir şey var mı? Buna karşın Spinoza'nın hararetli aklına düşen bu soyut teori, şimdiye dek dağınık hâlde bulunan zihindeki duyguları yeni bir sisteme göre düzenleyip aslında var olmadığımızı dair hissettiği güçlü duygunun çevresinde toplama-dı mı? Sahip olduğumuz en takdire şayan, en tutkulu metafizik romanlarının çiçeklenmesine neden olmadı mı?

Sahip olduğumuz şey nedir? İnsanlık duygusunun, doğuştan geldiği söylenebilir mi? Bilinçli bir ürün, kıyaslanamaz gücün yeni bir sentezi değil midir? "İnsanlığın tapınma güdüsü, tüm hayatını ele geçirebilir. Düşüncesine, duygusuna, eylemine vereceği son derece güçlü renk hakkında din, bir fikir verebilir."^[75] diyen Mill'in haklı olduğu açık değil mi?

Aklın asıl rolü, eğitilmemiş temel duyguların kaynaşmasını sağlayarak birlikte çalıştırmak ve onlara belli bir ifade kazandırmak değil midir? Zira her duygusal durum, her arzu kendi başına belli belirsiz, kör ve çaresizdir. Öfke ve korku gibi yardım almadan

[75] Stuart Mill, *Faydacılık*.

kendilerini açığa vurulabilen içgüdüsel duygular haricinde, çoğunluğu aklın iş birliğine gereksinim duyar. Ruhumuzda rahatsızlık ve acıya sebep olurlar ama bu hislere gerçek bir anlam kazandıran akıldır. Arzuları tatmin etmenin yollarını aramanın yükü ruhun üzerindedir. Eğer Mont Blanc’da fırtınaya yakalansaydık ve soğuk ile korkunç ölüm fikri bizi dehşete düşürseydi, kar kütlesinde oyuk açıp içeride tehlikenin geçmesini bekleme teklifi aklımızdan gelirdi. Robinson Crusoe gibi ıssız bir adaya düşsek, talihsizliğimiz yüzünden çileden çıkan güçlü isteklerimizi tatmin etme işi aklımıza düşerdi. Sefil durumdaysam ve bundan kurtulmak istiyorsam, ben net ve anlamlı bir istikamete yönlendiren yine aklımdır. Bilgisiz ve saf bir gençteki cinsel eğilimlerin yarattığı, belli belirsiz, tanımsız duygu ile ilk deneyimden sonra hissedilen arzunun enerjisi ve özgünlüğü karşılaştırılırsa, aklın bu duygusal durumları nasıl belirgin hâle getirdiği anlaşılacaktır. Sonuç olarak bir arzuya veya duyuya, büyük bir canlılık kazandırabilmek için elde edilecek amacı akılda açıkça planlamak gerekir. Böylece tüm çekici, keyifli ya da basitçe faydalı yönleri, olanca bir güçle vurgulanacaktır.

Görülüyor ki sadece akıl ve öngörü sahibi olmamız sayesinde ki bilmek ile öngörmek aynı şey değildir, üzerinde çalıştığımız gücümüzü, ittifak hâlindeki duygularımızı güçlendirmek için her yönüyle kullanabiliriz. Duygusal durumlarımıza dayanmadan çok az direkt etki sağlayabiliyoruz fakat çağrışım yasalarının zekice uygulanmasıyla gücümüz oldukça geniş bir alana yayılıyor.

Kendimizi bazı duyguların gelişmesine daha faydalı çevrelere sokarak bu gücümüzü ikiye katlayabiliriz. Bunlar; aile çevresi veya belli arkadaşlar, diğer tanıdıklar olabilir. Güzel şeyler okumayı ve olmayı istediğimiz kişilerin davranışlarından örnekler çıkarmayı da deneyebiliriz. Ayrıca, bu dolaylı eylem tarzını kendi üzerimizde uzun süre denemeliyiz.

Önde gelen gelişmeler, bize cesaret vermek bakımından yeterlidir. Şayet bir fikir, eylemle kaynaşmak için duygusal durumların

sıcaklığına ihtiyaç duyarsa bu sıcaklığı, ihtiyaç doğrultusunda ne zaman istersek üretebiliriz. Tabii sadece yapabileceğimizi söylemek yetmeyecektir, çağrışım yasalarını da rasyonel şekilde kullanmalıyız. Böylece aklın üstünlüğü daha fazla imkânsız görünmez.

Ancak fikrin, duygularla ilişkisini yakından incelemeye devam etmemiz gerekiyor. Duygu, geniş yer kaplayan, ağır ve uyandırması güç bir durumdur. Bunun sonucunda kişi, önceden kabul edilmiş prensiplere dayanarak deneyimin onayladığı şeyi öngörebilir ki bu, duygunun bilinçte nispeten nadir bulunan bir durum olmasıdır. Tezahürü ve kayboluşu arasındaki ritim oldukça geniştir. Duyguların metcezzi bulunur. Aralıklarında ise ruh, denizin durgun dönemlerini andıran bir dinginlik, sessizlik hâlidir. Duygusal durumların bu periyodik tabiatı bize, rasyonel özgürlüğün zaferi için sağlam bir temel atma şansı verir. Sürekli gidip gelme, düşüncenin de doğasında vardır fakat işlerin ağır disiplini veya ailesi ile öğretmenlerinin eğitimi sayesinde yetişmiş genç bir adam, fikirler üzerinde büyük bir hâkimiyet kazanmıştır. Zihninde muhafaza etmekten mutluluk duyduğu herhangi bir temsili uzun süre orada tutabilir. Duygusal durumların dengesizliğiyle karşılaştırdınca bir fikir, süresi ve direnciyle sert bir zıtlık oluşturur. Taşkından istifade edebilmek için duygusal akış sırasında tetikte bekler. Cezir süresinde, kendi müttefiklerini güçlendirmek ve düşmana karşı savunma hazırlayabilmek için geçici diktatörlüğünü aktif bir yarara çevirebilir.

Şimdi, sadece amaçlarımıza faydalı duygulardan bahsedeceğiz. Duygu, bilince yükseldiğinde, kayığımızı bırakmak için fırsat kollamalıyız. Sanki iyi kararlar almamız için Tanrı bize sesleniyormuş gibi faydalanmalıyız doğru anlardan.^[76] Ruhu istila eden hangi müttefik duygu olursa olsun, onu vakit kaybetmeden kendi işimiz için kullanalım. Bir arkadaşımızın başarısını mı duyduk ve bu, bocalayan irademizi kamçıladı mı? Öyleyse

[76] Leibnitz, *New Essays*, II. Bölüm, s. 35.

hemen işimizin başına koyulalım. Haydi, son birkaç gündür bize işkence eden bu görevin önünü cesaretle açalım. Ona başlayıp başlamama konusunda bir türlü karar veremiyorduk, bunu yapmamız gerektiği fikrinden de asla kurtulamadığımız için sonunda vicdan azabına dönüşmüştü. Bugün, bu kitabı okuduktan sonra, çalışmanın itibarına ve asaletine dair bir duyguya kapıldıysak, hemen kalemimizi elimize alalım. Daha basitçe belirtmek gerekirse, işimizi daha cazip kılan entelektüel ve fiziksel dinçlik duygusunu hissederek derhâl çalışmaya başlayalım. Bu değerli anlar, güçlü alışkanlıklar edinme ve verimli çalışma ile kendinin efendisi olma gurunun iyice tadına varmak için kullanılmalıdır.

Duygu geri çekilirken ardında, tazelenmiş bir çalışma alışkanlığı, tadılmış sevinçlerin anısı ve enerji dolu kararlar şeklinde faydalı bir tortu bırakacaktır.

Duygu, yerine gelen sessizlik içinde kaybolduğunda, diktatörlük gücü, bilinçte tek başına kalmış fikre aittir. Schopenhauer'un belirttiği gibi, "Fikirler, her zaman akmayan ahlak kaynakları açıldığında iyi duygular biriktirmeyi başaran ve fırsatını bulduğunda ihtiyaç duyulan noktalara dağıtım kanallarıyla bölüştüren bir barajdır."^[77] Bu da daha önce bahsettiğimiz aynı konuya geliyor. Duyguların tesiri altındaki fikir ve hareketlerin birliği devam ederken, öte yandan sık sık faydalı duygularla birleşen fikir, asıl temsili duyguların eksikliğinde bile onları, çağrışım yasalarıyla uyandırmayı başarabiliyor. Bunu zayıf şekilde yapıyor da olsa eylemi ortaya çıkarmaya yeterlidir.

Aklın, faydalı duygusal durumlarla ilişkisini inceledikten sonra, şimdi geriye kendinin efendisi olma işine düşman duygusal durumlarla bağlantısını irdelemek kaldı. Duygusal durumlarımız, arzularımız ve tutkularımız üzerindeki doğrudan gücümüzün oldukça zayıf olduğunu gördük. Bizim yöntemlerimiz yalnızca dolaylıdır. Kaslarımız ve fikirlerimizin seyri dışında

[77] *Fondament de La Morale*, Fr. çev. F. Alcan, s. 125.

hiçbir şey üzerinde gücümüz yoktur. Duygularımızın dışa vurumunu bastırabilir, doğal lisanlarını ortadan kaldırabiliriz. Saray mensubu ve daha çekingen bir saray mensubu diyebileceğimiz insan ırkı, sıklıkla dünyanın en despot, en cahil gücü karşısında bulur kendini: kamuoyu. İkisi de nefret, öfke, infial ve küçümseme hislerinin tüm dışa vurumlarını bastırma konusunda oldukça büyük bir güç edinirler.

Öte yandan arzu ve eğilimler, dış dünyadan mutlak suretle ayırılır. Bunlar kendilerini yalnızca kas eylemleriyle tatmin edebilirler. Öfke, darbe ve küfürle; aşk ise sarılma, öpme ve dokunmayla tatmin olur. Ancak kaslarımız irademize bağlıdır. Uzuvarlarımızın bir tutkuya hizmet etmesini geçici bir süre önleyebiliyorsak gücümüzü geliştirebileceğimiz ve duygumuzu saklayabileceğimiz de açıktır. Enerjinin korunumu yasası gereği bütün eğilimlerin sarf edilmesi gerekir. Böylece dışarıdan engellenen duygu içeri atılır ve beyni ateşler içinde bırakmaya yönelip içini düzensiz fikirlerle doldurur. Bu fikirler de sıraları geldiğinde birleşik duyguları uyandıracaktır. Pascal bu anlamda, “Beyin ne kadar büyük olursa tutkular da o kadar büyük olur.” demiştir.

Ancak şunu unutmayalım ki düşüncelerimizin istikameti bizim elimizdedir. Yangının daha fazla yayılmasını engelleyebiliriz. Söndürmenin imkânsız olduğunu hissettiğimiz zamanlarda ise bazen yangının tarafında savaşmalıyız. O zaman öfkemizin, kelimelere dökülerek ya da intikam planları yaparak kendi kendini tüketmesine izin verebiliriz. İhtiyatlıca geri çekilmeme konusunda irademizi zorlayan öfkenin bu kanallar sayesinde dağıtılması bu kör ve aptal duyguyu yeterince yatıştırdığında, tekrar kontrolümüzü sağlayabileceğimizden de emin olmalıyız. Bu şekilde, saldırı operasyonlarına başlamadan düşmanımızın bitkin düşmesini sağlarız.

Bazen de doğrudan harekete geçebiliriz. Daha önce de gördüğümüz gibi, körlüğü nedeniyle biraz karmaşık olan bir yöneli-

min, her zaman akla ihtiyacı vardır. Deyim yerindeyse fikre asıldır. Bu aynı, görüşü zayıf ve koku alma duyusu yetersiz köpek balığı ile onu avına götüren rehber balığın birlikteliğini andırır. Bu deniz canavarı, rehberi olmadan kaba kuvvetiyle saldırmaya devam ederdi ama ayırt etme gücünü kaybederdi.

Bütün arzuların ve tutkuların ilk etkisi, kendilerini meşru göstermek için akli yoldan çıkarmaktır. Hiçbir şey yapmamak için harika nedenleri ve onu çalışmaya teşvik etmek isteyenlere sunacağı hazır cevapları olmayan tembel insan yoktur. Bir despot, sömürdüğü insanlara karşı üstünlüğünü gösteremez ve özgürlüğün çok sayıdaki dezavantajını yakından incelemese kusurludur. Safsatalar tarafından meşrulaştırılan bir tutku korkunç olur. Duygusal duruma rehberlik eden bir fikir ve fikirler grubu da bu nedenle vardır, onları çok iyi incelemeliyiz. Parçalarına ayırıp yok etmemiz gereken ise safsatalardır. Tutkunun, nesneyi sarmalamak için kullandığı illüzyonları dağıtmalıyız. Yalanı ve hatayı net şekilde görme, bugünün ve yanıltıcı geleceğin yalan yanlış vaatleri; kibrimiz, sağlığımız, mutluluğumuz, haysiyetimiz için talihsiz sonuçlarla dolu geleceğe atılan bir bakış... Bunlar, yani kalabalık yüzünden dışarıda kalma tehlikesi yaşayan diğer tutku ve duygusal durumlar, tutkuyu yenmek için gerekli itirazları yapacaklardır. Onu tamamen yenemeseler bile tutkunun zaferini kuşkulu, belirsiz, onursuz bırakacaklardır. Çok sakın olan beyne huzursuzluk ve şüphe tohumları ekeceklerdir. Bu şekilde, kendinden memnun tembelliğe karşı düşmanlar ayaklandırmalıdır. Bu düşmanlar, mücadele konusunda uzmanlaşacak ve sonunda kişiyi gittikçe daha sıklaştıran, daha kesinleşen zaferlere götürecektir. Figaro'nun Düğünü^[78] oyunundaki Chérubin isimli sevimli karakteri hatırlayalım:

“Artık kim olduğumu bilmiyorum!” diye bağırdı. “Bir süredir, göğsümde kıpırtılar hissediyorum. Bir kadın karşısında kal-

[78] 1786 yılında Wolfgang Amadeus Mozart tarafından bestelenmiş operakomik. (e.n.)

bim hızlanıyor, yalnızca aşk ve tutku kelimeleri bile onu şaşırtıp heyecanlandırıyor. Aslında birine seni seviyorum deme ihtiyacım o kadar güçlü ve mecburi hâle geldi ki tek başımayken bile söylemeye başladım. Parkta yürürken öğretmenine, sana, hatta ağaçlara ve rüzgâra da söyleyebilirim. Dün Marceline ile karşılaştım...”

Suzanne, “Ha! Ha! Ha! Ha! Ha!” diye haykırarak güldü.

Cherubin, “Neden olmasın?” diye cevapladı. “O da bir kadındır! Bir kız! Bir Kadın! Ah, bu kelimeler ne kadar da güzel!”

Eğer Chérubin o anda kendine hâkim olabilseydi ve Marceline’e daha yakından baksaydı, ne kadar çirkin, yaşlı ve aptal olduğunu fark edebilirdi. Arzusu ciddi miktarda azalır, kısa sürede kaybolup giderdi. Dikkatli bir inceleme, gerçeğe götürebilirdi. Güçlü tutku, eleştirel bir ruhun uyanmasını engeller. Arzu nesnesinin gönüllü şekilde eleştirilmesi mümkün olduğunda, tutku yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Tembel insan, sofistike mazeretlerle kendini dışarıdan güçlendirmiş olsa da çalışma mutluluğu avantajlarının atıl bir yaşam karşısında daha çekici geldiği bazı anlarda çalışma heyecanı hisseder. Bu his, ileride vicdan azabı çekmeden miskinliğine devam etmesini imkânsız hâle getirecektir.

Saçmalıkların karşısına doğruluğun konulmasıyla oluşan şey, daha zor görünen durumlar için de geçerlidir. Bu durumlar, iki türdür. İlki, saçmalığın, sahici gönüllü yalanlarla alt edilmeye çalışılması ve ikincisi de biraz daha zor olan, kendinin efendisi olma çalışmasına ters düşen gerçeklerin alt edilmesi için yararlı yalanlar ağı oluşturulmasıdır. Şurası açık ki kasıtlı yalan, sadece içine inancı da eklersek davranışlarımızı etkileyebilir. Yalnızca boş bir formül, papağan gibi tekrarlanan sözlerden ibaretse işimize yaramaz. Bu noktada bizi durdurup gülmeye başlayabilirsiniz. “Ne! Kendimize yalan söyleyebilir miyiz? Bilerek ve is-

teyerek kendimizi aldatıp gönüllü naiflere mi dönüşeceğiz? Ne kadar saçma!” diyeceksiniz. Evet, görünürde saçma fakat dikkat ve hafıza yasalarının bize hediye ettiği olağanüstü özgürleşme gücü üzerinde derin derin düşünen kişiler için izah edilebilir bir durum. Aslında hafızanın en genel yasası, ara sıra tazelenmeyen her hatıranın, netliğini kaybetmesi, bulanıklaşması, gittikçe silikleşmesi ve sıradan hafızadan yok olma eğilimi göstermesi değil midir? Buradaki “sıradan” kelimesini, hafızamızdaki bir hatıranın, tekrarlanmadıkça sonsuza kadar unutulup unutulmayacağı sorusundan kaçınmak için ekliyoruz. Hepimiz geniş ölçüde dikkatimize hâkim olduğumuz için bir hatırayı tekrar düşünmeyi reddederek ölüme terk edebiliriz. Diğer yandan, sürekli en güçlü dikkatimizi vererek bilinçte sahip olmasını istediğimiz yoğunluğa kavuşturabiliriz. Bütün zihin işçileri, yalnızca hatırlamak istediklerini korumayı başarır. Geri dönmedikleri, üzerine daha fazla düşünmedikleri her şey, akıllarından tamamen kaybolur, tabii, birkaç istisna dışında.

Leibniz^[79], sahip olmadığımız bir kanı oluşturmak istediğimizde, bu yasanın bizim üzerimizde ne tür bir tesiri olabileceğini iyi anlamıştı. “Dikkatimizi, meselenin nahoş tarafından uzaklaştırıp beğendiğimiz başka bir yönüne yoğunlaştırarak kendimizi her şeye inandırabiliriz. Başarılan şudur: Meseleye bir süre boyunca olumlu bir ışık altında baktıktan sonra doğruluğu bize daha muhtemel gelir.” Aslında bir kanı, mutlaka zihindeki güdülerden kaynaklanmalıdır ama bu güdüler toplama eylemi bir bakıma onları soruşturmakla aynı şeydir. Eğer istersek bu soruşturmayı iki şekilde tarif edebiliriz: İlk olarak, onu yarım bırakmakta, bazı çok önemli düşüncelere kafa yormayı reddetmekte özgürüz. Her soruşturma, belirli bir ruhsal faaliyet gerektirdiği ve tembellik bizim için çok tabii olduğundan, hiçbir şey bitirmeden durmak kadar kolay değildir. Hoşumuza gitmeyen bazı güdülerle karşılaşmaktan

[79] Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716). Alman polimat. Aydınlanma Çağı'nın en önemli matematikçi ve filozoflarından biriydi. (e.n.)

korkuyorsak, iki kat kolaydır. Demek ki bu soruşturmayı ortasında kestiğimizde, güdülere değer biçmekte ve arzularımızın, bizi memnun edenlere özel vurgu yapmasına, diğerlerinin ise ağırlığını azaltmasına göz yummakta özgürüz. Genç bir kıızı seven ve onunla evlenmeye kesin kararlı genç bir adam, bu kızın ailesi, ailesinin sağlık durumu veya servetlerinin kaynağı hakkındaki bilgileri duymayı reddedecektir. Bu kaynağın, karanlık bir maziye uzandığını kanıtlasak da onun için bir şey ifade etmeyecektir. Genç bir kız, ecdadının hatalarından sorumlu tutulmalı mıdır? Öte yandan, eğer bu genç adam, kendisine can sıkıcı gelen bazı bağlardan ve duygularının onu ele geçirdiği bir anında, deneyimsizlik nedeniyle verdiği sözlerden kurtulamaya çalışıyorsa, en uzak atalarına varıncaya kadar aile sorumluluğu meselesinin üstünde duracaktır.

Ancak güdülerimizin daima eş değerdeki ağırlıklarla karşılaştırılamayacağı doğrudur. Nasıl ki bir veya iki sayının önüne getirilen başka bir sayı, değerlerini ona, yüze katlıyorsa bir güdü de pek çok duygu arasından bağlı olduğuna göre farklı değerler alır. Biz de büyük ölçüde bu birleşimlerin hâkimi olduğumuz için tercih ettiğimiz fikirlere dilediğimiz değeri veya etkinliği verebiliriz. Dahası bu içsel kuvveti, faydalı dış etkenlerle destekleyebiliriz. Yalnızca şimdiki zaman değil, hafızamız yardımıyla geçmiş zaman da elimizin altındadır. Aklın kaynaklarını ustaca kullanarak geleceğimizin de efendisi olabiliriz. Cinsel eğilimlerimizi uyandırmaya ve tembelliğe faydalı, belli belirsiz, duygusal hülyalara sürüklemeye yatkın kitapları eleyerek okuyacaklarımızı seçmekte serbestiz. Akıllarında dönenler, karakterleri veya yaşam tarzlarıyla sadece sahip olduğumuz kötü eğilimlerimizi güçlendirip aşırıya kaçmamıza sebep olabilecek ve tembellikleri için her zaman geçerli sebepler uydurmayı bilen arkadaşlarımızla aramıza, soğuk davranarak veya bir süre görüşmeyerek mesafe koyabiliriz. Tehlike anında bizi denize atacak bir akıl hocasına sahip değiliz ama Cehennem Adası'ndan korkmayı önlemenin oldukça basit bir yolu var, o da asla yanına yaklaşmamak.

İşte, aklın düşman güçlerine karşı savaşırken kullanabileceğimiz yöntemlerin bir listesi: Doğal lisanlarını kullanarak kendilerini ifade etmelerini önleyebiliriz. Duygumuzun asılı olduğu saçmalıklar ve hataları ortaya çıkaracak, hatta zararlı gerçeklerini itibarsızlaştıracak zekice bir strateji uygulayabiliriz. Bu eylem yöntemleri ile akıllıca ayarlanmış dışsal tedbirleri birleştirebiliriz. Tutkularımızı ateşleyebilecek ortamlardan uzaklaşarak gelişmelerini sağlayacak durumlardan kaçınabiliriz.

Ancak bu ustaca prosedürler, savaşın kendisinden ziyade savaşa hazırlık aşamasını oluşturuyor. Hazırlığımız, tüm çabalarımıza rağmen gelişmiş veya dikkatsizliğimizden ve irademizin uyuşukluğundan faydalanmış bir tutku tarafından kesintiye uğratılabilir. Fırtına yaklaşırken örneğin, şehvetli duygular bilince yükselmeye başladığında, unutulmamalıdır ki böyle tutkuların beslendiği kaynak fikirlerdir. Tutkunun kendi amaçları uğruna sarılmak isteyebileceği bu düşünceleri, kendi isteğimiz doğrultusunda kullanmayı en azından deneyebiliriz. Eğer mücadele eşit değilse ve büyük yangın yayılıyorsa bizim *narin, saf, üstün irademiz, ruhumuzun keskin ucu*^[80] asla rıza göstermemelidir. Bu duygusal durumlar gelgiti, tek bir güçten ya da duygu patlamasından değil, karşı çıkan ama yenilen güçleri düzensiz akışlarıyla maskeleyen ağır ve bölünmüş güçlerden meydana gelir. Bu sırada tüm dikkatimizi ve anlayışımızı daha zayıf müttefiklerimize yöneltmemiz gereklidir. Muhtemelen onları tekrar toplayıp başarılı bir saldırı başlatabilir ya da en azından düzenli şekilde geri çekilebiliriz. Kendimizi daha kolay, hızlı ve kararlı şekilde toparlayabiliriz. Örneğin, şehvet duygusu bizi yendiği zaman, bir anlığına bile yenilgimizin utancını unutmamalıyız. Verimli, etkin iş yapılacak bir günün kaybını ve tatmin hissini takip edecek depresyon için aklımızda önceden bir fikir oluşturup ihtiyacımız olduğunda çağırabiliriz. Aynı şekilde, pek çok çalışan kişinin de hissettiği bir tembellik duygusu geldiğinde, uyuşukluğumuzu ye-

[80] Aziz François de Sales, *Introduction a la Vie devote*.

nemez veya içimizdeki sıkıcı hödüğün isyanlarını bastıramasak da aklımıza çalışmanın ve kendinin efendisi olmanın hazlarını getirebiliriz. O zaman bu tembellik atağı daha kısa sürecek ve iyileşme daha kolay olacaktır. Örneğin, doğrudan mücadeleden vazgeçip uyanan şehvetin heyecanını sakinleştirmek için dolaşmaya çıkmak, birilerini ziyaret etmek iyi bir plandır. Kısacası, yıpratarak veya en azından bilincini diğer yapay yollarla akla girmiş fikirlerle paylaşmaya mecbur bırakıp dağıtarak sabit fikri ortadan kaldırmaya çalışmak denenebilir. Benzer şekilde, seyahat kitabı okuyarak, bir şeyler çizerek, müzikle uğraşarak, tembelliğimizi kandırabiliriz. Ruhumuz uyandıktan sonra da korkaklık ya da uyuşuklukla bırakmış olduğumuz uğraşımıza geri dönmek için bu dinçliğinden yararlanmalıyız.

Son olarak, irademiz yenilse bile ki bu durumla sık sık karşılaşırız, cesaretimiz kaybedilmemelidir. Kuvvetli bir akıntıyla karşılaşan yüzücü gibi azar azar ilerlememiz yeterli olacaktır, hatta kendimizi bıraksak gideceğimizden daha az yol alıyor olmamız konusunda umutsuzluğa kapılmamamız bile kâfidir. İstediklerimize zamanla kavuşacağız. Alışkanlıkları oluşturan ve doğal eğilimlerin gücünü, enerjisini bahşeden zamandır. Asla umutsuzluğa kapılmayan kişinin gücü şaşırtıcıdır. Alplerdeki protojinlerin içinde, yüzlerce metre derinliğe sahip boğazlar bulunur. Bu fevkalade gedikleri aşındıran, sayısız yaz ayı boyunca kum taşıyan sulardır. Durmadan tekrar eden en küçük eylemler, amaçladıklarından da büyük sonuçlar ortaya çıkarabilirler. Doğa gibi elimizin altında yüzlerce yıl olmadığı doğru fakat granitleri aşındırmak zorunda da değiliz. Bizim tek problemimiz, kötü alışkanlıkları nasıl yavaş yavaş iyi olanlarına dönüştürebileceğimizdir. Tek amacımız ise duygusallığımızı ve tembelliğimizi sonsuza kadar ortadan kaldırmak zorunda kalmamayı umarak makul sınırlar içinde tutmaktır.

Dahası, yenilgilerimiz avantaja çevrilebilir ki bu, kendimizi mükemmelleştirmek için ne kadar çok kaynağımız olduğunu ka-

nıtlıyor. Aslında kin, acı, iğrenme, fiziksel yorgunluk, entelektüel zayıflık, tatmin, nahoşluklarını hissetmek ve etkilerini hafızamızda sağlamca düzeltmek için akılda tutulması harika şeylerdir.

Birkaç günlük salt tembellik, dayanılmaz can sıkıntısı ve ona eşlik eden kendimizden tikslenme hissini uyandırmakta asla başarısız olmaz ve bunlar, çıkarımıza kullanabilirsek çok değerlidir. Zaman zaman böylesine kesin ve nihai deneyimlere sahip olmak iyidir çünkü onlarla karşılaştırıldıklarında erdem ile emek gerçekte oldukları gibi görünürler, yani mutlak mutluluk kaynakları olarak. Aynı zamanda kendi gücünün bilinci, iyi eğitilmiş bir çalışan olmanın gururu, ülkesi ve halkına düzgün hizmet etmek için hazır bulunmak gibi daha asil, daha güçlü duygulara ilham perisi olarak hizmet ettikleri de ortaya çıkar. Bu özgürlük mücadelesinde zaferlere eş değer yenilgiler de vardır.

Artık genel düşünceleri bir yana bırakmanın vakti geldi. Bu-
raya kadar, kişinin, belli istemler ile belli eylemler serisini bir-
leştirerek sağlam bir sistem yaratabileceğini ve tersine, en sağ-
lam yaratılmış zararlı birleşmeleri de bozabileceğini tespit ettik.
Bunların bizi getirdiği sonuç, kişinin kendi iradesini terbiye et-
mesinin mümkün olduğudur. Şimdi geriye, böyle ilişkileri kur-
ma biçimlerini dikkatlice incelemek kalıyor. Kendi üzerimizde
kontrol sağlayabilmek için öğreneceğimiz en etkili yöntemleri
irdeleyeceğiz.

Bu yöntemlerin en iyileri, konuya yaklaşımlarında ve köken-
lerinde öznel olanlarıdır. Bunlar tamamen psikolojik süreçlerdir.
Diğer süreçlere ise haricî veya nesnel diyeceğiz. Dış dünyayı na-
sıl kullanması gerektiğini iyice anlayan kişilerin ellerinin altında
bulacakları kaynakların zekice görevlendirilmesinden meydana
gelirler.

ÜÇÜNCÜ KİTAP İÇSEL YÖNTEMLER

Belirli duygusal durumları yaratmada, güçlendirmede veya yok etmede etkinliği kesin olan ve haricî yöntemlerin uygulanmasından önce mutlaka kullanılması gereken içsel yöntemler şunları içerir:

(1) Derin Düşünme,

(2) Eylem.

Ek kısımda, bedensel temizlik ile bir inceleme konusu olarak ele aldığımız zihinsel çalışma sonucu elde edilen özel enerji şekli arasındaki ilişkiye değineceğiz.

I Derin Düşünme

Bu zihinsel işleme, benzerlerinden keskince ayırmak adına derin düşünme diyoruz. Söylemeye gerek olmasa da bununla kastettiğimiz, hülyalara dalıp gitmek değil. Özellikle de daha önce bahsettiğimiz gibi, kendinin efendisi olma işinde büyük savaş açmamız gereken düşmanlardan biri olan duygusal hülyalara kapılmak hiç değil. Hayal kurarken dikkat, bilinçteki düşünce ağlarını ve duyguları yavaş yavaş kendi kendilerine oynamaya bırakarak uykuya dalar. Fikirlerin çağrışım yarasına uygun olarak, şans eseri ve beklenmedik birleşimlerin oluşmasına izin verir, derin düşünme ise hiçbir şeyi şansa bırakmaz.

Bununla birlikte, derin düşünme, kesin bilgi edinmeyi amaçlayan çalışma işinden tamamen farklıdır. Akli, *donatma değil, yeniden yaratma*^[81] eğilimindedir. Çalışma işinde, asıl peşinde olduğumuz bilgiyken, derin düşünmede tam tersidir. Amacımız, ruhumuzda nefret veya sevgi duygusu uyandırmaktır. Çalışmada, doğruyu bulma arzusu tarafından yönetiliriz. Derin düşünmede ise doğru, bizi en çok ilgilendiren şey değildir. Faydalı bir yalanı, uğursuz bir gerçeğe yeğleriz. Tüm arayışımız yalnızca işe yararlık güdüsüyle yönlendirilir.

Bu işlemi verimlice sürdürebilmek için psikolojiyi yakından incelemiş olmak gereklidir. Doğamızın bilimine dair en küçük ayrıntılara dahi aşına olmalıyız. Zihinsel istemlerimiz ve eylemlerimizin nedenlerini tanıyarak olmalıyız. Bu fenomenlerin birbirleriyle ilişkilerini takip edebilmeli ve karşılıklı etkileşimlerini, çağrışımlarını, tertiplerini inceleyebilmeliyiz. Ayrıca fiziksel, zihinsel ve ahlaki çevremizin, psikolojik hayatımız üzerindeki etkilerini bilmeliyiz. Bütün bunlar, faydacı bakış açısıyla eğitilmiş güçlü ve titiz bir gözlemleme alışkanlığı gerektirir.

Bu sebeple bir kez daha tekrarlamalıyız ki görevimiz, içimizde sevgi veya nefret patlaması yaratabilen dürtüleri sabırla aramaktan ve düşünceler ile diğer düşünceler, duygular ile diğer duygular, düşünceler ile duygular arasında güçlü ilişkiler, tertipler yaratmaktan yahut zararlı olduğunu düşündüğümüz ilişkileri bozmaktan meydana gelmektedir. Yararlı ve zararlı olarak değerlendiklerimizi bilincimize kazımak veya silmek için dikkat ile hafıza yasalarını kullanmayı içerir. Faydalı düşünce ve duyguları ruhumuzda damıtmalıyız. Ardından bu soyut düşünceleri, hassas ve sağlıklı duygulara dönüştürmeliyiz. Derin düşünme, güçlü duygusal hareketler veya keskin tiksintiler uyandırmayı başardığında amacına ulaşır. Çalışma, bilgiye eğilimliyken derin düşünme, eyleme eğilimlidir.

[81] Montaigne, III, 3.

Eğer eylemin insanın bütününü oluşturduğunu, sadece iyi davranışlarımız kadar değerli olduğumuzu, öte yandan bu eylemlerin hepsinin duygusal durumlar tarafından kışkırtıldığını aklımızda tutarsak, içinde amaçlarımıza faydalı duygusal durumların gelişip artabileceği narin mekanizmayı dikkatlice incelemenin büyük önemini hemen kavrayacağız.

Kimya derslerinde, çok sayıda doymuş bileşen içeren çözelti içine, bir kristal parçası atılınca onunla aynı yapısal özelliklere sahip olan moleküllerin, gizemli bir cazibeye kapılarak kristalin etrafında yavaşça gruplaştıklarını gördük. Kristal yavaş yavaş büyümeye başlar ve haftalar ya da aylar boyunca dingin tutulursa güzelliği ve boyutlarıyla laboratuvarın gururu olan o muhteşem kristallere dönüşür. Peki, sıvıyı sürekli rahatsız etseydik bu süreci sekteye uğratar mıydık? Çökelti gelişigüzel oluşur, kristal düzgün gelişemez ve ufak kalırdı. Aynı durum, psikoloji için de geçerlidir. Psikolojik durum bilincin önünde tutulursa diğerinden daha az gizemli olmayan bir cazibe sayesinde kendisine benzer diğer entelektüel ve duygusal durumları, farkında olmadan yavaşça kendine çekecektir. Eğer bu duruma uzun süre devam edilirse çevresinde önemli miktarda güç örgütleyecektir. Bilinç üzerinde, kararlı ve neredeyse mutlak bir hâkimiyet kuracak, buna itiraz eden diğer fikirleri de susturacaktır. Eğer bu *kristalleşme* sorunsuz ve kesintisiz şekilde yavaşça ilerlerse olağanüstü sağlam bir karakter kazanacaktır. Bu şekilde oluşturulan duygular grubu, keskin hatlarla belirlenmiş, güçlü ve dingin olacaktır. Şu da unutulmamalı ki istersek, içimizde böyle bir çağrışım yapan fikirler grubu veya klanı kuramayacak hiçbir düşünce olmaya-bilir. Dinî fikirler, annelik duygusu, hatta para tutkusu gibi aciz, utanılacak hisler de içimizde bu şekilde yükselebilir.

Ancak çok az kişi ve daha az genç kişi, bu yavaş *kristalleşme* süreci için gerekli derin sessizliği sağlayabiliyor. Öğrenciler için hayat, fazla kolay ve fazla çeşitlilik doludur, özellikle de Paris

gibi büyük şehirlerde. Her türden haricî heyecanlar silsilesi, bilincin eşiğinden içeri dalar. Bir fikrin ardından başka bir fikir, sonra başka bir fikir daha gelir ve her duygunun peşinden, sanki yarıştarmış gibi yirmi otuz tanesi daha koşar. Bu taşkına bir de duylara hücum eden binlerce duyguyu, dersleri, okumaları, gazeteleri, konuşmaları ekleyin. Bilinçten akan düşüncelerin bu ilerleyişini, sağır edici bir gürültüyle yatağını dolduran taşlara delicesine çarpan çalkantılı bir nehrin akışıyla karşılaştırabilirsiniz.

Evet, bir an için düşünceye dalan ve şu anın ötesinde geleceği görmeye çalışan çok az kişi vardır. Bu dağınık etkilerin aklımıza girmesi çok kolaydır. Oldukça az çaba gerektirir. Sadece başımızı döndürmesine izin vermemiz ve kendimizi kaptırmamız yeterlidir.

Channing'in^[82] belirttiği gibi, "Çoğu insan Orta Afrika ülkelerini bilmediği gibi kendisini de yeteri kadar tanımaz." Asla gönüllü şekilde dikkatlerini dış dünyadan uzaklaştırıp kendilerine çevirmezler ya da bilinçlerini dış dünyaya sonuna kadar açtıkları için bu dış kaynaklı selin derinine inmeye, kendi varlıklarının en dip noktasını saptamaya cesaret edemezler. Bunun sonucunda da hiçbir özgünlükleri olmadan, dış etkenler nedeniyle batıp çıkarak veya sonbahar rüzgârının döndürerek uçurduğu yapraklar gibi yönleri üzerinde hiçbir kontrolleri olmadan ilerliyorlar hayatın içinde. Deneyimlerinden hiçbir fayda edinmezler çünkü bakışları pek çok şey üzerinde dolaştırmak aslında hiçbir şey görmemek demektir. Keşiflerinin ürünlerini toplayanlar, sadece, izlenimler akıntısına daldığında sürüklenmeyen ve yüzerken elde etmeyi seçtiği farklı koşulları, fikirleri, duyguları alan, sonrasında da bunların üzerinde düşünen, çalışan, özümseyen kişilerdir.

İrademizi ve özellikle de çalışma irademizi güçlendirme hedefimizin açıkça bilincine vardığımızda, tüm haricî şartlar, izle-

[82] William Henry Channing (1810-1884). Amerikalı din adamı, yazar ve filozof. (e.n.)

nimler, fikirler ve duygular arasından, çalışmamıza faydalı olacağını düşündüklerimizi seçmeyi, bizde izlenimlerini bırakana dek onları tutmayı, düşman güçlerinden ise dikkatimizi vermeyerek kurtulmayı öğrenmeliyiz. Başarının sırrı, hedeflerimiz uğruna kullanabileceğimiz her şeyden fayda sağlamaktır.

Bir psikoloğun işi, daha önce yapılmış çalışmalar tarafından belirlenmiştir. Bunların taslağı ise şu şekildedir:

1. Bilinçten faydalı bir duygu geçerken, hızlıca kaybolmasını engelleyin. Dikkatinizi üzerinde yoğunlaştırın ve ayaklandırabileceği diğer duygu ve fikirleri uyandırması için zorlayın. Başka bir deyişle onu, mümkün olduğunca üretken olmaya ve elinden gelen her şeyi vermeye mecbur bırakın.

2. Belli bir duygunun eksikliğini hissettiğinizde veya içinizde uyandıramadığınızda, hangi düşünce veya düşünce gruplarıyla yakınlığı olabileceğini bulun. Dikkatinizi bunlar üzerinde toplayıp net şekilde bilinçte tutun ve doğal çağrışım etkisinin ardından duygunun da gelmesini bekleyin.

3. Çalışmanız için zararlı bir his bilincinizde belirttiğinde, dikkatinizi ona vermeyi reddedin. Hakkında düşünmeyerek onu yok olmaya mahkûm edin.

4. Zararlı bir duygu türeyip siz onu reddetme fırsatı bulamadan dikkatinizi çekerse güvendiği tüm düşünceleri, hatta duygunun amacını bile acımasızca eleştirin.

5. Hayatın haricî koşullarına, dikkatlice çok yakından bakın. En küçük ayrıntısına kadar inceleyin ki kaynaklarını zekice kullanırken getirebilecekleri tehlikelerden de kaçınabilin.

Bu, takip etmeye çalışmamız gereken genel programdır. Üzerinde özellikle ısrar etmemiz gereken birkaç nokta barındırıyor. Öğrenci, *kendisinden kaçmaması* gerektiğinin önemini kavradığında ve dikkat dağınıklığının, titreyen uzuvlar gibi bir zayıflık

belirtisi olduğunu anladığında, düşüncelerine konsantre olmak için zaman bulacak, arkadaşlarının yaptığı gibi zihinsel enerjisini israf etmeyi bırakacaktır. Öğleden sonra on tane gazete okumayacak, iskambil kâğıdı oynayarak zamanını harcamayacak, başı dönene dek saçma sapan konuları tartışmayacaktır. Kendinin efendisi olmaktan gurur duyacak ve diğerlerini sürükleyen akıntının kendisini de alıp götürmesine izin vermeyecektir.

Kendinin efendisi olmayı başarmanın en etkili yolu, ruhta coşkulu beğeniler ve şiddetli tiksintiler uyandırmaktır. Bu nedenle öğrenci, basit ve tanıdık düşünceler sayesinde kendine çalışmayı sevdirmenin ve kolay, işe yaramaz, aptal, aylak hayattan nefret etmenin yollarını arayacaktır. Kendi deneyimleri ona her zaman böyle düşünceler sunacaktır. Bunların diğer düşünceler tarafından hemen aklından çıkarılmasına izin vermeyecektir. Bu düşüncelerin tadını çıkarmaya özen gösterecektir. Bütün gelişimlerini tamamlamaya zorlayacak, azami büyüklüğe ulaşmalarını sağlayacaktır. Kaba sözcüklerle düşünmek yerine, ne hakkında düşüneceğini sağlam ve detaylıca görmek isteyecektir. Koşarken olduğu gibi şeyleri genel hâllerinde görmek, tembel zihinlerin yöntemidir. Derin düşünen zihinler ise tam aksine, düşüncelerini damla damla damıtarak meditasyonlarının farklı noktalarından *bal* elde ederler.

Herkes, çalışmanın çok çeşitli sevinçler getirdiğini söyler ve bunu tekrar eder. Bu sevinçler arasında şunlar da vardır: İlk önce, öz saygının getirdiği güçlü tatmin duygusu gelir. Kişinin yeteneklerle kuşanması, anne babasını mutluluğa boğması, kendini keyifli bir yaşlılığa hazırlaması gibi şeyler en büyük sevinçlerdir. Ancak öğrencimiz, salt sözlü bir sıralamayla memnun olmayacaktır. Kelimeler karşılaştırıldığında detayları çok sayıda olduğu için hayal gücünün daha fazla efor sarf etmesini gerektiren, ifade edilmesi zor şeylerin düşüncede yerini alan kısa ve basit işaretlerdir. Vasat zihinler, soyut, cansız fikirleri kelimelerle düşün-

dükleri için iç dünyalarındaki yankılanma da değersizdir. Dahası, kelimeler birbirlerini çok hızlı takip ettikleri için çağrıştırdıkları resimlerin hiçbirinin net olmadığı da ortada değil mi? Sonuçta, bu yüzeysel anımsatmalar ve geçip giden resimler, zihinde gereksiz bir yorgunluk, sersemlik yaratır. Bu sıkıntının çaresi, şeyleri net şekilde, tüm detaylarıyla görmektir. Örneğin, “Ailem memnun olacak.” demek yerine, babanızı düşünün. Her başarılı oluşunuzda yüzüne yansıyan mutluluğu gördüğünüzü, ailesinden ve arkadaşlarından gelen tebrikleri kabul ettiğini hayal edin. Annenizin, iftihar ettiği çocuğuyla tatil zamanı kol kola dolaşırken hissettiği gururu ve memnuniyeti gözünüzde canlandırın. Sizinle ilgili konuşulan bir akşam yemeğine kulak misafiri olduğunuzu düşünün. Belki de sizinle gurur duyan küçük kız kardeşinizin bu tatlı kibri, size aydınlatıcı yeni bir fikir bile verebilir. Diğer bir deyişle, gençliğinizi daha mutlu kılmak için bilerek ve mutlulukla büyük fedakârlıklar yapan, kendilerini pek çok zevkten mahrum bırakan, varoluşun yükünü sizin adınıza sırtlanan kişiler tarafından seviliyor olmanın tadını iyice çıkarabilmek için tüm detayları, kullanacakları jestleri ve kelimeleri hayal etmeyi deneyin.

Aynı şekilde, bir çalışma hayatını taçlandıran yaşlılık keyiflerini de en ufak ayrıntılarına varıncaya kadar anımsamak gerekecektir. Bunlar; söylediklerimiz ile yazdıklarımızın otoritesi, gördüğümüz saygı, tüm dünyevi zevklerden mahrum kalsak da hayata duyduğumuz sağlam bağlılıktır. Ayrıca; çalışmanın getirdiği özgürlüğün, geliştirdiği gücün, zinde kişilere sağladığı sayısız mutluluğun, ikiye katladığı keyiflerin tadına da bakmalıyız.

Bu ve benzeri diğer hususlar üzerinde sık sık derinlemesine düşündüğümüzde ve bunların kokusuyla düşüncenin aşılmasına izin verdiğimizde, dingin ama cesur bir coşkunun irademizi canlandırmaması imkânsızdır. Ancak, bir kez daha belirtmeliyiz ki şevkli bir duygu kendini hissettirdiğinde, tüm bolluğunu ve

gücünü gösterebilmesi gerekmektedir. Örneğin, bir bilim insanının onuruna düzenlenen tören gibi haricî bir olayın ansızın bilinçe soktuğu bir duygu bile olsa, o düşünceyi geliştirmek ve güçlendirmek için çabalamamız gerekir. Bu düşünceler, kaçınmaya çalıştığımız hayata karşı iğrenme doğuracak çeşitten olduğunda bizim de en ufak ayrıntısına kadar can alıcı ve güçlü bir fikir üretmemizin zorunlu olduğunu söylemeye gerek yoktur. Aylak hayatın korkunçluğu bir şekilde sürekli hatırlanmalıdır. Eski bir söze göre, karabiber tanesini yuttuğumuzda tadını almayız ama onu çiğner ve dilimizle her yöne çevirirsek dayanılmaz acılığıyla damağımızı yakar, bizi hapsiştirir, gözlerimizi yaşartır. Bu nedenle, içimizde iğrenme ve utanç uyandırması için mecazi anlamda da olsa tembelliğe ve şehvete dokunmak gerekir. Bu iğrenme, sadece fenalığa değil, onun bağlı olduğu ve ona bağlı olan her şeye karşı olmalıdır.

Her seferinde ciddi sorunların nüks etmesine neden olduğu için doktorların kavun yemesini yasakladığı açgözlü obur gibi davranmamak gerekir. Kavun yiyemiyordur çünkü doktorlar, bunu yaparsa öleceğini söylemişlerdir ama o, bu ihtiyaç karşısında kıvrılır. Herkese bundan yakını. Kavunları hiç olmazsa koklamak ister. Kavun yiyebilenlerin ne kadar mutlu ve şanslı olduklarını düşünür.^[83] Aynı şekilde kişi de yalnızca, aylak hayattan, bomboş bir zihnin kendini yiyip bitirdiği bu sefil durumdan, saçma ve çapsiz kaygıların kurbanı olmaktan nefret etmekle kalmamalı, aynı zamanda aylaklık hâline imrenmekten hatta bahsetmekten bile vazgeçmelidir. Bizi avareliğe iten dostlar ve zevklere diş bilemeliyiz. Kısacası sadece hastalıktan değil hastalığı nüks ettiren kavundan da nefret etmemiz gerekir.

Görüldüğü gibi, içimizdeki herhangi bir duyguyu güçlendirmenin en etkili sırrı, bağlı olduğu fikirleri sıklıkla ve uzun süre bilinçte tutmaktır. Böylece fikirlerimiz büyük bir rahatlık, zinde-

[83] Aziz François de Sales, *Introduction à la Vie Dévote*.

lik, canlılık ve kesinlik kazanır. Bunu yapmak için belirgin ve karakteristik ayrıntıdaki somutluğu görmek son derece önemlidir. Bu yöntem, duygunun, benzer duygular üzerinde kullandığı öz cazibesi ve birbirini uyandıran düşüncelerin zenginliğiyle gelişmesine izin verir.

Bu çalışmaya yardımcı olabilmek için kendine özgü bir duyguyu tomurcuklandırma gibi kesin bir amaçla okumalar yapmak iyi bir fikirdir. Kitabın uygulamaları anlatan kısmında üzerinde duracağımız örnekler, bu şekilde düşünmeye alışık olmayanlara yardım edebilir. Çalışmanın yarar ve keyiflerini anlatan, avare bir yaşamın ise çirkinliğini ifşa eden kitaplar da eşsiz yardımcıları olacaklardır. Mill'in anıları, Darwin'in mektupları gibi eserleri okumak fayda sağlayabilir.

Bu meditasyonlar, düzgün şekilde sürdürülmüş, dâhilî ve hariçî huzura kavuşulmuş ve duygusal hareketlerimizin, bilincimizin derinliklerine kadar yayılmasına izin veren sessizliğe erişilmişse eninde sonunda bir sonuca ulaşılacaktır. Ancak hiçbir sonuca varılamasa bile, ilerlemek için gösterdiğimiz tüm bu çabaların kaybedilmiş olduğuna inanmamak gerekir. Mill'in belirttiği gibi, "Bu istisnai durumdayken insanın arzu ve melekeleri, diğer anlarının duygu ve eylemlerini karşılaştırdığı sonrasında da yargıladığı bir türe dönüşür. Alışkanlığa bağlı eğilimler, geçiciliklerine rağmen soylu heyecanın hareketliliği üzerinde biçimlenir ve üretilirler."^[84]

Gerçekte biz de enstrümanlar gibi büyük bir sanatçının dokunuşu altında gelişiriz. Dönüp tüm hayatımızın tümüne keskin bir bakış attığımızda, şimdiki anın, günden güne yaşadığımız zamandakinden başka bir anlam taşıyamaması imkânsızdır. Çalışmanın vereceği şevki tahayyül ettiğimiz ve zayıf iradeli bir hayatın neden olduğu acıları çektiğimizde, tüm düşünce ve faaliyetlerimiz ateşli ve güçlü dürtülere sahip olacaktır. Ne yazık ki tasla-

[84] Mill, *Kadınların Köleleştirilmesi*.

ğı tamamlamak ve çizgileri belirginleştirmek için sık sık çizime geri dönmek bilinçten bir kez daha geçecek bir haricî istemler seli, kısa sürede her şeyi etkiler. Olumlu hareketlerimizi yinelemesek, eylemlerimizin hasadını asla kaldıramayız.

Öyleyse kendini dışarıdan gelen izlenimler karmaşasına bir an önce atmak için acele etmemek büyük önem taşır. Kişi toparlanmalı ve kendine, çalışmak için heyecan, tembellik için tiksinti, amaçlarına ulaşmak için de zaman sağlamalı, yani kesin kararlar almalıdır.

Net şekilde formüle edilmiş, aktif bir kararlılık, bu kendini yenileme sürecinde mutlak bir zorunluluktur. Meditasyon tarafından üretilen, iki çeşit kararlılık olduğunu söyleyebiliriz. Tüm varlığımızı kapsayan ve hayatı belirlenmiş bir yöne götüren, önemli ve genel kararlar vardır. Bu kararlar, olası yaşam yolları arasındaki uzun süren tereddütler sonucu alınır. Daha da genellenirse acı dolu mücadelelerin kaderini belirlerler. Gencin hayatını değiştirerek çoğunluğun tercih ettiği yöne çeviren dünyevi ön yargılara sahip ailesinin veya ilişkilerinin güçlü ısrarlarını reddetmeye karar veren engin ruhun bu heyecan dolu ve kesin anını belirtirler.

Kararlar, koyun tabiatına sahip zayıf ruhlar için mağlupların, utanç içinde ve korkakça yaptığı bir barış anlaşmasıdır. İçlerindeki vasatlığın zaferini, mücadeleye kalkışmaktan kesinlikle vazgeçilmesini, herkesin yaşadığı sıradan hayatın kabulünü ve düşük kaliteli ruhlarının, daha üstün bir idealin yakarışlarına kulak vermeyi reddetmesini temsil ederler. Geri dönülmez kararlar alınmasına yol açan bu belli iki durum arasında, kendilerini kontrol edebilen ve daha üstün bir hayatın cazibesine karşı koyamazlar da irade eksikliği yüzünden sürekli küçümsedikleri hayatın içine düşen gençlerin acizlik düzeylerini görürüz. Kendilerinden öncekiler gibi, çöküşlerini asla kabullenmeyen asi ve acılı köleler gibidirler. Çalışkanlıkla donatılmış bir hayatın güzelliğini bilirler ama asla çalışamazlar, tembel bir hayatın sefilliğinden

muzdariptirler ama hiçbir şey yapmazlar. Ancak bu köleler, çok erken umutsuzluğa kapılmadıkları ve esaretin sona ermesini çabucak istemedikleri takdirde, psikoloji yasaları sayesinde özgürlüklerine kavuşturulabilirler.

Eğer böyle kararlar çok önemliyse bunun sebebi, bir bakıma sonuç da olmalarıdır. Sayısız heves, deneyim, düşünme, okuma, duygu ve eğilimin, kesin ve kısa formülleridirler.

Örneğin, evrenin genel amacını ele alan iki ana hipotez arasından yöneleceğimiz genel tarafı seçmeliyiz. Ya şüphecilerin tarafını tutup dünyanın bir daha asla tekrarlanmayacak şanslı bir zar atımı sonucunda var olduğunu ve yaşam ile bilincin tesadüfen ortaya çıktığını kabul edeceğiz ya da bunun tersi olan tezi seçip dünyanın çok daha üstün bir mükemmelliğe doğru evrildiğine inanacağız.

Şüphecilerin bu konuda tek bir argümanı var: Hiçbir şey bilmiyoruz, doğadan çevrilmiş bir köyde, küçük bir zindanda tutsağız ve bilmediğimiz bu hiçbir şeyi formüle ederek evrensel yasalara dönüştürmek büyük bir iddia olur. Karşıt tez ise elinde, gerçeğin ve sahip olmanın doğruluğunu bulunduruyor. Sadece kendi dünyamızı tanırız. Bu, uzun süredir oldukça düzenli bir dünyadır çünkü hayat, doğa kanunlarının değişmez istikrarını varsayar. Örneğin, bugün buğdayın görsel ile yenilebilir niteliği bir arada bulunuyorsa, yarın farklı karakteristikler geliştirirse, sonraki gün de zehirli hâle gelirse hiçbir hayat organize edilemez. Eğer yaşıyorsam bu, doğa kanunları değişmez olduğu içindir. Hayat, Silüryen Dönem'e^[85] kadar uzandığına göre de milyonlarca yıldır aynı şekilde devam ediyor olmalı. Ahlakçı tezin elinde sahip olmanın doğruluğu olduğunu söylerken bundan bahsediyorduk.

Öte yandan binlerce yıl süren bu uzun evrim, düşünen varlıkları ve onlar da ahlaki varlıkları yarattı. Öyleyse olayların gidiş-

[85] Paleozoik zamanın üçüncü ve en kısa süreli alt bölümü olan jeolojik zaman dilimidir. (e.n.)

tının, düşünce ve ahlaka yönelmediğini nasıl söyleyebiliriz? Doğa ve insanlık tarihleri, tüm korkunçluklarıyla yaşam mücadelesinin üstün bir insanlığın oluşmasına yol açtığını öğretir. Dahası, tıpkı yaşam gibi düşünce de düzen ve istikrar anlamına gelir. Kaos düşünülemez. Düşünmek, organize etmek ve sınıflandırmaktır. Zaten en çok bildiğimiz iki gerçek, düşünce ile bilinç değil midir? Şüpheci tezi kabul etmek ise bu bilinen gerçekliğin sadece bir kuruntu olduğunu öne sürmek değil midir? Evet, bunu öne sürmek bizim için pek bir şey ifade etmiyor. Bunlar, hiçbir dayanağı olmadan sadece sözcüklerle ortaya konulmuş savlardır.

Teorik açıdan argümanlar, ahlakçı tez lehine güçlüdür. Uygulama açısından ise kesinlerdir. Şüpheci tez, kişisel bencilliği haklı çıkarır ve sadece beceriye değer verir. Eğer erdem övgü alırsa bu, üstün yeteneğine mal edilir.

Bu düşüncelere, seçim yapmanın isteğe bağlı olmadığını da ekleyelim. Seçim, zorunludur. Seçim yapmamak da bir seçimdir. Tembel ve zevk dolu bir hayatı kabul etmek, insan yaşamının sadece bir haz aracı olarak değerli olduğu hipotezini kabul etmektir. Bu, basit ve naif olmasıyla birlikte ilk etapta metafizik bir tezdır. Pek çok insanın içinde, farkında olmadıkları bir metafizikçi yatar, hepsi bu.

Bu nedenle, iki büyük metafizik hipotez arasından seçim yapmamak imkânsızdır. Bu seçim, yıllarca sürecek çalışma ve düşünceyle öne çekilebilir. Sonra, güzel bir gün geçirilirken argüman, aniden güçlü bir karakter kazanır. Ahlakçı tezin güzelliği ile ihtişamı ruhu ele geçirir ve kişi, kararını alır. Ahlakçı tezi kabul edeceğimize karar veririz çünkü sadece o, varoluşumuza bir sebep verir. İyiliğe yönelik çabalarımıza, adaletsizlik ve ahlaaksızlığa karşı mücadelemize anlam katar. Sonuç olarak, yapılan seçim, tek bir an için bile şüpheci argümanların akla nüfuz etmesine artık izin vermez. Bu argümanlar hor görülerek reddedilirler çünkü felsefeyle uğraşmaktan daha yüce bir görev vardır: dü-

rüst davranmak. Hayat prensibimiz hâline gelen ve varlığımıza, tat, yücelik, dinçlik katan ahlak inancımızı kıskançlıkla koruruz. Sağlam ve cesur aktiviteler üretmeyen güçsüz düşüncelere sahip amatörler ise bunu asla deneyimleyemez.

Yaşam, bu ciddi karardan yola çıkılarak yönlendirilir. Davranışlarımız, haricî olaylara göre değişmeyi bırakır. Bizden daha enerjik insanların elindeki uysal bir alet değildir artık. Fırtınalarla sarsılsak bile yolumuza nasıl devam edeceğimizi biliriz. Daha üstün görevler için olgunlaşmış durumdayızdır. Kararlılığımız sanki sikkelerin üzerine basılmıştır. Yıllar birkaç çizgiyi silebilir ama kişiler, bronzdaki ana hatları yine de tanırırlar. Çalışan kişinin bu büyük ahlaki kararına, başka bir tane daha eşlik etmelidir. Herkül'ün erdem ve ahlaksızlık arasında kalması gibi tembelliği reddederek emek dolu bir hayatı kabul etmeliyiz.

Kişinin hayatında nadiren bir defadan fazla aldığı bu genel kararlar hakkında yeterince konuştuk. Bu ciddi kararlar, bir idealin kabulü ve içimizde hissettiğimiz gerçeğin teyididir.

Belirlediğimiz hedefe, hemen ulaşamayız. Önce ona en uygun araçları aramalıyız. En uygun aracın ne olduğunu, itinalı bir çalışma bize gösterecektir. Her istem, bir karar anlamına geldiğinden bu araçlar, aranmalıdır. Ancak bu kısmi kararlar, en önemli karar dikkatlice ve layığıyla alındığında oldukça kolaylaşırlar. Teoremlerden akan gerekçeler gibi dökülürler. Örneğin, Aristoteles'in bir metnini tercüme etmek gibi bazı kararları almakta zorlanıyorsak, düşüncelerimizi keyif verici şeylere yoğunlaştırabiliriz. Metin, sadece laf kalabalığından ibaret olsa dahi, belki de başından beri sahip olmadığı anlamı bir sayfadan çıkarmak için harcanılan çaba, büyük bir zihin jimnastiğidir. Her cümle ve sözcükle girilen göğüs göğüse mücadele sayesinde gelişmekte olan zihinsel dirayet ve mantıklı bir sonuç keşfetmek için sarf ettiğimiz eforun faydalarını, artık deneyim kazanmış melekele-
rimizi sekiz gün sonra Descartes'ın düşüncelerine veya Stuart

Mill'in kitaplarına uygulamamız gerektiğinde göreceğiz. Savaş zamanı gerekenden iki kat fazla yükle talim yapan Romalı askerler gibiyiz. Genel kararın bütünüyle mevcudiyetini koruması nadirdir. Belirli bir karara değinen birkaç kolay, bildik ve belirgin husus, iradeyi harekete geçirmeye yeterli değildir. Daha önceki tartışmanın da bize gösterdiği gibi öğretmenler, her yeni çalışma düzeninin başında, bu çalışmalardan elde edebilecekleri değerli genel ve kişisel faydaları inandırıcı şekilde öğrencilere açıklamayıp önemli bir başarı ögesini dışarıda bırakıyorlar. Kendimden örnek vermem gerekirse kimse bana faydalı olacağını belirtmediği için Latinceyi yıllar boyu nefret ede ede çalıştığımı söyleyebilirim. Öte yandan, aynı nefreti hisseden öğrencilerimi, okumaya teşvik ederek ve Bay Fouillée'nin klasik çalışmaların önemi üzerine anlattıklarını aktararak bu histen kurtulmaya ittim.

Her şeye rağmen, bazı okuyucularımızın zihninde inatla bir itiraz belirecektir şüphesiz. Etkinlik ve uzun süreli meditasyon arasında bir zıtlık olduğunun ve çok düşünenlerin pratik hayata uygun olmadıklarının söylendiğini sık sık duymuşlardır. Uzun süre düşünmenin eylem üzerinde faydalı bir etkisi olup olmadığından emin değillerdir. Bunun sebebi, stresli kişiler ile ismiyle müsemma eylem adamlarını birbirine karıştırmalarıdır. Huzursuzluk, eylem adamlığının tam karşıtıdır. Huzursuz kişinin hareketli olması gerekir ama aktivitesinin sonunda ortaya sık sık tutarsız günlük eylemler çıkar. Ancak hayat ve siyaset gibi konulardaki başarılar, yalnızca aynı yöndeki sürekli çabalarla elde edilir. Bu uğultulu huzursuzluk çok gürültü çıkarır fakat hiçbir iş, özellikle de düzgün iş üretemez. Yöneltilmiş, kendinden emin eylem, derin meditasyon içerir. IV. Henry ve Napolyon gibi büyük eylem adamları, harekete geçmeden önce ya kendi başlarına ya da temsilcileriyle uzun süre düşünmüşlerdir. Derin düşünmeyen, gözetmesi gereken genel amacını aklında tutmayan, kısmi hedefine ulaşmak için özenle en doğru araçları aramayanlar, eninde sonunda koşulların oyuncağı hâline gelir. Öngörülmeyen

durumlar onu rahatsız eder, onları uzaklaştırmak için körü körüne attığı adımlar nedeniyle de yönünü tamamen kaybeder. Daha sonra da göreceğimiz gibi eylem, ne olursa olsun daima derin düşünmeyi izlemelidir. Bu tek başına yeterli değilse bile verimli çalışma hayatı için gerekli bir koşuldur.

Bunun için gerekli bir koşuldur diyoruz çünkü hepimiz kendimize düşündüğümüzden de fazla yabancıyız. Kişi, bin kişinin içinde neredeyse sadece bir tane gerçek birey olduğunu gözlemlediğinde haklı olarak üzülebilir. Herkes genel tutumlarında ve kişisel davranışlarında, kendilerinininkinden daha etkili bir güçler tertibiyle bir araya getirilmiş kuklalar gibi hareket eder. Kendi hayatlarına, akıntının içine attığım ve neden, nasıl sürüklendiğini bilmeyen bir odun parçasından daha fazla sahip değillerdir. Bunu daha bilindik bir metaforla açıklamak gerekirse döndüklerinin farkında olan ama bunun sebebinin rüzgâr olduğunu bilmeyen rüzgârgülleri gibidirler diyebiliriz. Eğitim, güçlü önermeler, dostlarımızın ve diğerlerinin fikirlerimiz üzerindeki yoğun baskısı, sınıflandırılmış görünen özdeyişler ve nihayet doğal eğilimler, çoğumuza rehberlik eder. Beklenmedik akımlarla oraya buraya sürüklenmesine rağmen, istikametini önceden belirlenmiş bir limana doğru kararlılıkla çeviren ve kerteriz aldıktan sonra rotasını düzeltmek için sık sık durması gerektiği bilen kişiler ise azınlıktır. Bu yenilenmeyi kendi başlarına denemeye cesaret edenler için bile kendinin efendisi olma zamanı çok kısıtlıdır. Yirmi yedi yaşımıza kadar, kaderimiz hakkında fazla düşünmeden yaşarız. Hayatımızın gidişatını elimize almak istediğimiz zaman ise bizi sürükleyen dişlilere sıkışıp kalırız. Sadece uyku, varoluşun üçte birini kaplar. Giyinme, yemek yeme, sindirim, dünyanın talepleri, görevlerin talepleri gibi günlük işlerimiz ile rahatsızlık, hastalık gibi talihsizlikler, daha kaliteli bir hayat için zaman bırakmaz. Kişi bunlara devam ederken zaman da akıp gider, günler birbirini kovalar. Varoluşumuzu net şekilde kavramaya başladığımızda, yaşlanmış oluruz. Dolayısıyla, insanları nereye yönlendirdiğini

bilen ve uygulamalı psikolojinin en derin gerçeklerinden kaçan ruhları, itiraf ve yönlendirmeyele durduran Katolik Kilisesi isimli olağanüstü güç, bu büyük kukla sürüsü için geniş, uzun bir yol inşa etti. Böylece sendeleyeen acizleri destekleyerek makul ve düzenli bir yöne sevk etmiş oldu. O olmasaydı bu kişiler, ahlaki açıdan bir hayvanın seviyesinde kalırdı veya daha da aşağı inerdi.

Ah, evet! Hemen herkes, dışarıdan gelen önermelere, hayret verici derecede maruz kalır. Bu, öncelikle ailedeki eğitimle başlar ve filozof aileler nadir bulunur. Çocukların akla yatkın bir eğitim alabilmesi açısından nadirlerdir. Böyle bir eğitim alanlar dahi ahmaklıkla çevrili bir atmosferin içinde yaşarlar. Etrafındaki insanlar, hizmetçiler ve kamuoyunun etkisinden geniş ölçüde muzdarip arkadaşlar, çocuğun belleğini toplumda geçerli olan kurallarla doldurur. Aile, bu ön yargılar ile çocuğun arasına aşılmaz duvarlar örebilse bile çocuğun, derin düşünmeyen öğretmenleri ve ortak aklın istila ettiği arkadaşları olacaktır. Dahası, akranları arasında yaşayan en iyi yetiştirilmiş çocuk bile onlar gibi konuşmak zorunda kalacaktır. Oysa herkes bilir ki bu dil de toplumsal kökenlidir. Her topluluk, kendisini yansıtan bir dil yaratır. Çocuğa, bayağılığını, üstün olan her şeye karşı nefretini akıtır ve onu, görünüş odaklı yoğun ve katıksız yargısıyla donatır. Böylece bu dilde, zenginlik, güç, savaş gerçeklerinin övüldüğü ve aksine iyilik, çıkar beklememe, yalın hayat, entelektüel çalışmaların ise hor görüldüğü bir çağrışım yapan fikirler yığınıyla karşılaşırız. Üstelik her birimiz, yüksek ölçüde dilin bu önermelerine maruz kalırız. Kanıt ister misiniz? Karşınızda, *büyüklik* kelimesi telaffuz edildiğinde, güç ve ihtişam gibi fikirlerden önce ahlaki büyüklüğü akla getirmesi yüzde bir ihtimaldir. Bu kelime herkese Sezar'ı çağrıştıracak, kimse Epiktetos'u^[86] anmayacak. Konumuz mutluluk mu? O zaman da aklımızda, zenginlik, güç, övgü gibi fikirler uyanacak. Benim yaptığım gibi, bir düşünür için yaşama zahmetini değerli kılan bir düzine karakteristik keli-

[86] Yunan Stoacı filozof. Öğretileri, Arrianus tarafından yazılmıştır. (e.n.)

meyi test edin. Bu kelimelere eşlik eden imgeleri psikolojik bakış açısıyla incelediğinizi mutlaka belirtin ki kimse bu uygulamanın ahlaki kapsamından şüphe etmesin ve iyi bir örnek teşkil edin. Bunun sonucunda lisanın, budalaca cehalet ve bayağılığa önem verenler tarafından asil ruhlara karşı kullanabileceği en güçlü önerme aracı olduğunu göreceksiniz.

Öğrencimizin her arkadaşının, bu evrensel ahmaklık içinde, günlük harcamaları için gerektikçe bozdurup harcayacağı bir senet tomarı bulunmaktadır. Özdeyişler, az ama öz şekilde, milletlerin bilgeliklerini barındırırlar. İyi bir gözlemin temel kurallarını bilmeyen ve ikna edici bir deneyimin nelerden oluştuğundan zerre kadar şüphe etmeyen insanların gözlemlerini yansıtırlar. Durmadan tekrar eden bu özdeyişler, karşı çıkmanın iyi görülmeyeceği bir otorite elde edeler. Yanında kaba ve kaprisli bir kadınla o birahane senin bu bar benim dolanarak tüm zevkleri aptalca ve gerçek anlamda bir beyhudeliğe kurban eden genç bir adam için, açık fikirli görünmek isteyen ciddi mizaçlı bir kişi, “Eh, gençlik işte...” diyebilir. Genç adamı, yaptıklarını devam ettirme konusunda yüreklendirmedeği için oldukça mutlu olur fakat aslında bu, zamanların kendisi için geride kalmış olmasından dolayı duyduğu üzüntüyü belli etmektedir.

Pekâlâ! Artık birinin bunu söyleyebilecek cesareti olmalı. Bu kutsal formüller, bu özdeyişler, genç adama mübalağasız bir zarar veriyor ve onu düşünmekten, gerçeği görmekten alıkoyuyor. Dahası Avrupa ve Amerika’nın tüm ülkelerinde olduğu gibi, kolej ya da lise bittikten sonra hiçbir şekilde gerçek bir gözetim ve ahlaki himaye olmadan büyük bir şehre atılırız. Öğrenci çevresinde soluduğumuz, absürt ön yargılarla dolu bu vahim atmosfere karşı uyarılmadığımız için tutarsız ve talihsiz davranışlarımız gayet iyi anlaşılabilir. Mevki sahibi insanların onaylamadığı şamatacı öğrenci sürüsü, bu insanların beynini tıkayan, eleştirden yoksun düşüncelerin vücut bulmuş hâlidir.

Bu önerme öyle güçlüdür ki ilerleyen yaşlarda bundan kurtulmayı başaranlar, kıskanılmalı kişilerdir. İradenin zayıflığı ve alt eğilimlerin de gücünün yardımıyla, birçok insan özdeyişler sayesinde şımarık gençliklerini ve gençliklerini devam ettiren olgun yaşlarını haklı göstermek için aceleci davranır. Eğilimlerle desteklenen tüm bu yanlışlar, eğitim, yanlış örnekler, dil ve çevre ile birikir ve insanın zihnindeki kalın bir sis gibi görüş yetisini çarpıtır. Bu sisi dağıtmanın tek bir yolu vardır: Düşünce odaklı yalnızlığa sığınmak. Yani yüce zihnin önerilerini, çevredeki insanların vasat önerilerinin yerine geçirmek ve bu faydalı telkinlerin sakinlik içinde ruhun derinliklerine nüfuz etmesini sağlamak. Tesire elverişli bu dinginliğe erişmek öğrenci için kolaydır, hatta daha sonrasında böylesine dolu dolu bir yalnızlık bulunamayacaktır ve insanın tümüyle özgür olduğu bu dönemde, kendinin efendisi olamaması çok üzücüdür.

Ancak bu içe çekilme durumunda, kendi kendimize ya da düşünürlerin fikirlerinden yardım alarak illüzyonları yavaş yavaş dağıtabileceğimiz doğrudur. Başkalarının değerlerine göre yargıda bulunmak yerine, her şeyi kendi içinde görüp değerlendirmeye alışacağız. Özellikle de kendi zevk ve izlenimlerimizi genel kanılara göre yargılama tutumundan kurtulacağız. Aşağı zevklerle yetinen bayağı kişilerin, daha kaliteli şeylerin tadını çıkarabilme yoksunluğu nedeniyle aldatıcı görüşlere tutunmakla kalmayıp bunları nasıl övgü dolu sözlerle süslediklerini aynı zamanda da üstün zevkleri küçümseyip saygıya yaraşır her şeyi nasıl karaladıklarını göreceğiz. Düşünen ve akımı takip etmeyen bir filozof, hayalperesttir, tuhaftır, delidir... Derin düşünen biri, en özlü soyut kavramların peşinden giden, yıldızları izlerken kuyuya düşen kimsedir. Tüm övgü sıfatları, neşeli vezinler, kötülük, iki uzun heceli sözlükler ise erdem içindir. Biri, ne kadar zarif ve şıksa, diğeri de olabildiğince sert, sabit ve kurudur. Tüm dehasıyla Molière'in kendisi bile kötülüğe gülmemizi sağlayamazdı. İyilikten ve içtenlikten yoksun, şuh bir kadın olan Celimene komik de-

ğildir. Ancak tüm hâl ve hareketlerinden üstün seviyede erdem akan, dürüst bir adam olan Alceste gülünçtür. Her iki cinsiyetten öğrenciler için de Alceste'in gerçekten kibar bir genç adam olduğunu öğrenmek büyük şaşkınlık yaratır. Bunun sebebi, *erdem* kelimesinin, avam ve bayağı her şeyin korunmuş bir çökeltisi olan günlük konuşma diline dâhil edilmiş diğer güçlü önermeleri akla getirmesidir. Max Müller^[87], eğitilmiş bir İngiliz'in kullandığı kelime sayısını üç bin ile dört bin, büyük üstatlarının ise beş ile yirmi bin arasında hesap etmiştir. Bunlar, kelimeler kataloğunun *nadiren sohbetlerde kullanılan* parçalarıdır ve büyük, asil, yüce olanda bulunurlar. Dahası maddiyatçılar ile düşünürün donanımı arasındaki farkı da gösterirler. Ne yazık ki dağlardaki yükselteleri, dilde de düşünce meydana getirir. Basitlik, doruklarda kısa gezintiler yapabilir ancak yerleştiği yer, düzlüklerdir. İşte bu yüzden fikirlerin çağrışımı, yüksekte olan her şeye ters düşer. “Çocukluktan itibaren bize, bazı şeylerin iyi, diğerlerinin ise kötü olduğu söylendi. Bunlardan bahseden kişiler, kendi hareketlerinin izlerini bizde bıraktılar. Bu fikirleri, aynı şekilde izlemeye ve bu kişilerle aynı şeyleri yapmaya, aynı tutkuları paylaşmaya alıştık. Artık her şeyi gerçek değerleriyle değil, insanların gözünde tuttukları değerle yargılamaktayız.”^[88]

Bir kez daha belirtmeliyiz ki öğrenci çareyi dikkatli düşünme- de bulacak ve bu yolla kendi başına görmeyi öğrenecektir. Başka herkes gibi hayata atılmalıdır ve bunu yapmak zorundadır. Aksi takdirde, hiçbir deneyim edinemez, hiçbir tehlikeden korunmayı bilemezdi. Oysa ortak yaşamda edindiği deneyimden sonra kendine gelir, izlenimlerini itinayla analiz eder. O zamandan itibaren değer, büyüklük ve özellikle de meselelerin kendisiyle ilişkisi hakkında yanılmayı kesecek, dışarıdan ithal geleni azaltacaktır. Kısa süre sonra da sıradan öğrenci yaşamını özetleyen şu sonucu çıkarmış olacaktır: Bu hayattaki tüm sürdürülebilir zevkler

[87] Friedrich Max Müller (1823-1900). Alman filolog. (c.n.)

[88] Nicole, *Danger Des Entretiens*.

ile sakın ve coşkulu sevinçler, boş heveslere feda edilir. Özgür görünmenin, barları gürültü patırtıyla doldurmanın, ayyaş gibi içmenin, gecenin ikisinde övünerek eve dönmenin ve yarın kendisinden daha az gururlu olmayacak haleflerinin kollarında göreceği kadınlarla her yerde gezmenin boş hevesi...

Öğrenci yurdunun baskısından ve ebeveynlerin endişeli gözetiminden sonra, bu davranışta apaçık bir bağımsızlık gösterisi olduğu ortadadır. Peki, bu gösterinin iyi yanı nedir? Gerçek bağımsızlık hissi, büyük mutluluktur, geri kalan ise boş hevesten ibarettir. Bu şamatacı hayatta mutluluğun net getirisi konusunda çok yanlış bir değerlendirme söz konusudur. Kibre gelince, bu hissi zekice bir yolla tatmin etmek çok kolaydır. Öğretmenler tarafından takdir edilmek, sınavlarda muazzam notlar almak, ebeveynlerin dileklerini yerine getirmek, yaşadığın küçük şehirde büyük bir adam olarak kutsanmak... Bunlar, en aptal hamalların ya da maaş günü gelmiş bir tezgâhtarın bile ulaşabileceği o boş tatminle kendini eğlendiren zevk düşkünü öğrencinin hissettiklerini çok geride bırakır.

Böylece öğrenci kendine dönsün, yorgunluk ve aksilik illüzyonuyla gizlenmiş kibirden ibaret tüm bu zevkleri keskin bir eleştiriden geçirsin. Dahası, ön yargıları ve entelektüel çalışmalara karşı bollaşan safsataları bir bir deşsin, geçen günleri ile bu günleri yönlendiren prensiplere gözlerini kocaman açarak yakından, detaylıca baksın. Bu derin düşünmeler, okumak için iyi eserler seçmesinde ve iradesine hiç yardım etmeyen şeyleri bir kenara bırakmasında destek olur. Böylelikle yeni bir dünya keşfedecektir. Artık Platon'un mağarasına^[89] zincirlenmiş tutsaklar gibi nes-

[89] Platon, eğitimi anlatmak için mağara alegorisini kullanır. Doğumlarından beri bir mağarada, arkalarını dönemeyecek şekilde zincirlenmiş olarak yaşayan tutsaklar, sadece arkalarındaki ateş sayesinde önlerinde oluşan gölgeleri görürler. Bu gölgeler, arkalarından geçen kişilerin taşıdıkları nesnelerin gölgesidir ancak nesnelerin gerçeğini hiçbir zaman görmemiş tutsaklar için gerçeğin ta kendisidir. Platon'a göre, görünen dünyadaki hiçbir şey kalıcı değildir; algılanan dünyada yer alan, sonsuz ve değişmez, yani mutlak gerçek olan ideaların bilgisine ulaşamadıkları sürece, insanlar da bu tutsaklar gibidir. (e.n.)

nelerin gölgelerini seyretmek zorunda kalmayacak, gerçeğin saf ışıklarını yüz yüze görebilecektir. Sağlam ve güçlü izlenimlerden oluşan bir atmosfer oluşturacak ve bir kişiliğe, kendinin efendisi bir akla dönüşecektir. Kör eğilimlerinden, lisandan, arkadaşlarından, dünyadan ve çevreden kaynaklanan tahrikler yüzünden en zıt istikamete doğru sürüklenmeyecektir.

Bununla birlikte, kişi, en derin dinginliğe sığınıp sadece düşünerek dünyanın ortasında yaşayabilir. Bizim istediğimiz yalnızlık, vasat uğraşlara çıkan yolu reddederek kendini tutmaktan ve yalnızca deneyimlemek istediğimiz duyguları coşturma kabiliyetindeki amaçlar ve düşünceleri benimsemekten geçer. Bu iş *Grande-Chartreuse*'e çekilmeyi gerektirmez ve günlük uğraşlarla son derece uyumludur. Yürüyüş yaparken veya evdeyken, kendi dünyamıza çekilmek için vakit ayırmayı ve her gün yahut her hafta, belli bir süre boyunca dikkatimizi sadece tiksime ya da beğenme duygularımızı uyandıracak konulara yönlendirmeyi bilmemiz yeterlidir.

İşte o zaman, bu genç adamımız, sadece bayağı önermeler ve tutkudan kaynaklanan hatalara boyun eğmekten kurtulmakla kalmayacak, davranış ile gerçekliği daha fazla harmanlayıp büyük tehlikelerden de sıyrılacak. Kendini kontrol etmek esasen, dış dünyadan gelen binlerce önermeden kendini kurtarmayı ima eder ve hepsinden önemlisi, duygunun kör gücü üzerinde zekânın hâkimiyetini gerekli kılar. Eğer çocukların, birçok kadının ve erkeklerin büyük çoğunluğunun davranışlarını dikkatlice incelersek, ilk anın dürtüsüyle harekete geçme eğilimlerine ve davranışlarını, biraz uzaktaki amaçlara bile uyarlayamama acizliklerine çok şaşırırız. Şu ya da bu eylemi gerçekleştirmelerine neden olan, her zaman, içlerindeki baskın duygulardır. Bilinçlerindeki kibir dalgasını, öfke nöbetleri, sevgi patlamaları ve bunlar gibi diğer hisler takip eder. Olağan ya da zorunlu eylemler elendikten sonra, özellikle toplumda prensip olarak kalan şey, kriterleri ol-

dukça düşük insanlara iyi bir izlenim verme ihtiyacıdır. Bu naif, en iyilerden biri olarak algılanma eğilimi o kadar güçlüdür ki halk, eylem adamlarını, yerinde duramayan ve huzursuz kişiler olarak görür. Derin düşünme için kendini yalnızlaştıran kişiler, hep suçlanırlar. Oysa dünyada harika ve kalıcı ne varsa derin düşünen insanların eseridir. İnsanlığın verimli işleri, bahsettiğimiz bu “yıldızları izlerken kuyuya düşen” hayalperestler tarafından sessizce, acele etmeden, gürültü patırtı çıkarmadan yaratılmıştır. Gösterişçiler, politikacılar, fatihler ve budalalıklarıyla tarihi tıkan huzursuzlar ise uzaktan bakıldığında, insanlığın ilerleyişinde oldukça vasat bir rol oynamışlardır. Bugün anladığımız kadarıyla tarih, birkaç anekdottan sadece biraz fazlasıdır ve eğitilmiş, kültürlü kitlenin ahmakça merakını gidermek için hazırlanmıştır. O, yerini, düşünürlerin düşünürler için yazdığı tarihe bıraktığında, *büyük huzursuzların*, medeniyetin akış yönünü ne kadar az değiştirdiğini görmek şaşırtıcı olacaktır. Bilimde, sanatta, edebiyatta, felsefede ve endüstride büyük buluşlar yapan tarihin gerçek kahramanları, hak ettikleri yere, yani ilk sıraya geleceklerdir. Para kazanmayı hiçbir zaman bilememiş, kapıcısını da gözleri yaşarana kadar güldürmüş derin düşünür ve fakir Ampère^[90], keşifleriyle toplumdaki devrimde, hatta modern savaş hususunda, Bismarck^[91] ve Moltke’nin^[92] toplamından fazlasını yapmıştır. Tek başına Georges Ville^[93], art arda dizilmiş elli tarım bakanından fazla hizmet etmiştir ve edecektir.

Bir öğrenciden, huzursuzluğu çok överek verimli faaliyetle karıştıran genel kanıya direnmesini nasıl isteyebilirsiniz? Bu öğrenci, kendinde en azından yaşadığı yanılgısını yaratmayı bir ihti-

[90] André Marie Ampère (1775-1836). Fransız fizikçi, matematikçi ve mucit. Elektromanyetizma dalının kurucularındandır. Akım şiddeti birimi *amper*, onun adını taşır. Ayrıca Eyfel Kulesi’nde yer alan yetmiş iki isimden biridir. (e.n.)

[91] Otto Eduard Leopold (1815-1898). Almanya’nın birleşmesinin en önemli aktörü ve ilk şansölyesidir. (e.n.)

[92] Helmuth Karl Bernhard Graf von Moltke (1800-1891). Alman mareşal. (e.n.)

[93] Georges Ville (1824-1897). Bilimsel tarım uzmanı. (e.n.)

yaç olarak nasıl görmesin? Kabul edilen formüle göre, gürültü koparıp düşüncesizce hareket etmek yaşamaksa, bunu bırakmasını nasıl bekleyebiliriz? Tüm talihsizliklerimiz, fikrin övülmesiyle tetiklenen bu vahim derhâl harekete geçme ihtiyacından kaynaklanır. Dinginlikteki bu huzursuzluk, nereye harcanacağı bilinmediğinden, kendi içinde büyük bir tehlike oluşturmaz. Ancak öğrenci, bu düşüncesizce davranma eğiliminden dolayı haricî koşulların oyuncağı olur. Bir arkadaşın çalışma saatinde gelmesi, halka açık bir toplantı, bir parti ya da herhangi bir etkinlik buna yol açabilir. Zira kolaylıkla fark edilebildiği gibi, beklenmedik şeyler zayıf iradeleri *parçalar*. Kurtuluş, yapılan bu derin düşünmelerde bulunur ve haricî olayların öngörülmesi, bulunmayan enerjinin yerini bile alabilir. Öğrenci artık, varoluşunun içinden beklenmeyi çıkarıp atabilir. Karşısına çıkabilecek herhangi bir *dağıtma* fırsatını kolaylıkla öngörebilir. Örneğin, bir arkadaşının onu bara veya gezintiye sürüklemeye çalışacağını bilir ve reddetme formüllerini önceden gayet iyi hazırlayabilir. Direkt bir ret onun için can sıkıcıysa, mazeret bulup tüm ısrarları engelleyebilir.^[94] Buna rağmen, belli bir işi yapmak için evde kalacağımıza sağlam şekilde önceden karar vermediysek ve bize hiçbir şey yaptırmamak üzere gelen alıkoyma girişimini engelleyecek gerekli çözümleri hazırlamadıysak, günü kaybetme ihtimalimiz yüksektir. Öngörmek, psikolojik açıdan, olayları önceden hayal etmektir. Bu ön hayal etme, canlı ve net olduğu takdirde bir yarı telaş durumuna eşittir, bu nedenle eylem büyük bir çabuklukla gerçekleştirilir. Öyle ki verilecek cevap ya da eylemin düşüncesi ile bu düşüncenin objektif şekilde gerçekleştirilmesi arasında, haricî olayların kışkırtması

[94] Kant'ın bu konu hakkında aşırı uçlardaki düşüncesini asla onaylamıyoruz. Nasıl! Nefsi müdafaa yaparak birini öldürebilirim fakat buna benzer bir durumda, düşüncesiz bir meslektaşına karşı nefsi müdafaa yaptığımda bundan yakamı kurtarmama izin verilmiyor mu? Böyle insanlara karşı kişinin işini savunması haktan da fazlası, bir görevdir. Kişinin, kendini korumak isterken diğerlerini ciddi şekilde gücendirmeden kullanabileceği tek silah nazik bir mazerettir. İğrenç ve affedilemez bir mazeret ise can yakar. Acı vermek amacıyla söylenmiş doğru, lafı çevirmek kadar kötüdür. Bu olayı ayıplanacak hâle getiren, art niyettir.

veya arkadaşların teşviklerinin araya girebileceği yeterli zaman kalmaz. Kararımıza düşman etkiler, bir nevi, bu karara uygun eylemlerin otomatik olarak devreye girmesini tetikler.

Hayat, yalnızca zayıf varlıklar için beklenmedik olaylardan oluşur. Kesin sabitlenmiş bir amacı bulunmayan veya bulunan ama ona göz kulak olamayan veya dikkatlerinin sık sık ondan uzaklaşmasına izin verenler için hayat, tutarsız hâle gelir. Bilakis, sık sık durup kerteriz alarak rotasını düzelterek için ise hiçbir şey beklenmedik değildir. Ancak bunun için açık biçimde kendimizin, olağan kusurlarımızın ve genellikle bize zaman kaybettiren sebeplerin, farkında olmamız gerekir. Bu doğrultuda bir eylem planı yaratıp tabiri caizse kendimizi kaybetmemeliyiz.

Bu şekilde, varoluşumuzdaki rastlantıların payını günden güne azaltmayı başarabiliriz. Haricî hadiseler yalnızca tereddüt etmeden ne diyeceğimizi bilmemizle sınırlı kalmayacak; bir arkadaşla aranın bozulması, odayı yahut restoranı değiştirmek, belli bir süre kırlara kaçmak gibi sonuçlara da dönüşecektir. Üstelik içimizdeki tüm rastlantılara karşı da aynı şekilde eksiksiz ve detaylı bir savaş planı yapabileceğiz.

Bu planın önemi çok büyüktür. İyi tasarlandığında, düşünceyi ele geçiren ve kovamadığımız cinsel bir önerme karşısında ne yapacağımızı biliriz. Patlak veren muğlak duygusallıklara, üzüntüye ve yılgınlığa karşı da nasıl zafer kazanacağımızı öğreniriz. İyi bir komutan gibi, düşmanın niteliklerinden kaynaklanan engelleri, zeminin zorluklarını ve kendi ordumuzun eksikliklerini ölçmüş oluruz. Aynı zamanda, komutasındaki kusurları, arazideki kıvrımların ve engebeli zeminin avantajlarını, askerlerindeki motivasyonu katarak düşmanın da başarı şansını değerlendirmiş oluruz. İşte o zaman ilerleyebiliriz. İçimizdeki ve dışarıdaki düşmanların taktikleri ile zayıf noktaları biliniyordur. Kısmi bir yenilgiden sonraki geri çekilmeye kadar her şey öngörüldüğü için nihai zafer kesindir.

Öğrenciye hücum eden, bu içteki ve dıştaki tehlikeler üzerine dikkatimizi yoğunlaştırmalıyız. Onları yenmek için uygun taktikler üzerinde çalışmalıyız. Haricî şartları nasıl kullanabileceğimizi ve normalde ahlaki çöküşümüzü hızlandırmaya yardımcı şeylerin bile kendi irademizi terbiye işinde nasıl katkı sağlayacağını göreceğiz. Derin düşünme ile zekâ güvenilir kurtarıcılardır ve şüphesiz ki zaman geçtikçe aydınlığın bu güçleri, ağır ve kör duygusal güçlere karşı kazanacaktır.

Gördüğümüz gibi derin düşünme, olağanüstü verimli sonuçlar sağlar ve güçlü, sevecen hareketler doğurur. Geçici hevesleri, dinamik kararlara dönüştürür, lisanın ve tutkunun önermelerini etkisizleştirir. Geleceğe berrak bir şekilde bakmayı, iç kaynaklı tehlikeleri öngörmeyi, haricî koşullardan ve çevreden kaçınmayı sağlar. Dahası, doğuştan gelen tembelliğimize de yardım eli uzatır. Bu önemli avantajlar, bu lütufkâr güçten bekleyebileceğimiz yegâne şeyler midir? Hayır, zira bize doğrudan sağladığı yardım yanında, dolaylı sonuçlar bakımından da zengindir.

Yaşanan her günün deneyiminden, doğrulanacak, belirginleşecek ve en sonunda da davranışa yol gösteren ilkelerin açıklığını ve yetkisini kazanacak geçici kurallar çıkarmamızı sağlar. Bu ilkeler, detaylı birçok gözlemin düşüncesi altındaki yavaş tortulaşmadan meydana gelir. Bu tortulaşma, akılsızlar ve huzursuzlarda gerçekleşmez. Böyle kişiler, geçmişten de faydalanmazlar ve aynı dikkatsiz öğrencilerde olduğu gibi, onlarda da hep aynı hata ve noksanlıklar görülür, ancak bunlar, davranışlarında bulunur. Aksine, derin düşünen kişilerde ise geçmiş ve günümüz, aralıksız süren bir ders gibidir ve önlenebilir hataları gelecekte tekrarlamamayı sağlar. Bu dersler, yoğunlaştırılmış ve iksir hâline getirilmiş deneyimler gibi kurallar seviyesine indirgenir. Oldukça net ve cizelerle formüle edilmiş bu kurallar, değişken arzuları disipline etmeye yardımcı olurlar. Açık şekilde formüle edilmiş her ilkenin özünde va- olan bu güç, kesişen iki sebepten ileri gelir.

Öncelikle, psikolojide hemen hemen mutlak bir kural vardır. Her eylem fikri, gerçekleştirilmek ya da unutulmak üzere oluşur. Eğer fikir çok belirginse, düşmanca duygusal durumların yokluğunda, düşünce ile eylem arasında temel bir fark olmadığı gerçeğiyle açıklanan bir farkındalık gücüne sahiptir. Tasarlanmış bir eylem, hâlihazırda başlamış bir eylemdir. Önceden hayal etme, *kostüm provası* gibidir, nihai gerilimden önce gelen yarı gerilimdir ve böylece önceden tasarlanan eylem hızlı şekilde uygulanır. Bu sayede eğilimler takımının da ses çıkarmaya vakti olmaz. Örneğin, çalışmaya devam etmeye kararsınsınız ancak sizi daha önceden tiyatroya davet eden bir arkadaşınızın, ısrar edeceğini öngörüyorsunuz. Yanıtınızı hazırlarsınız ve onu gördüğünüzde, “Kusura bakma, sana eşlik etmeyi düşünmüştüm fakat yaşadığım bir aksilik nedeniyle bunu yapmam mümkün değil.” diyebilirsiniz. Kararlı ve kesin bir tonla kuracağınız böyle bir cümle, kendi fikrinizi değiştirme ihtimalinizi uzaklaştıracak ve aynı şekilde söz konusu arkadaşınızın da ısrar etmesini engelleyecektir.

Politikadaki net ve atılgan insanların, kararsızları, çekingenleri ve düşüncelileri peşlerinden sürüklemesi gibi bilinçte de net ve kararlı durumlar, olan bitene hâkimdir. Böylece bulunacağınız davranışı detaylarına kadar saptarsanız önceden sabitlenmiş programınızın başarısı, tembel ve beyhude önerilerin önüne geçer.

İşte bu, ilkelerin gücünün ilk sebebidir. Yegâne olmadığı gibi en önemlisi de değildir. Aslında, düşünebilmek için yanımızda bir hantal imgeler yığını taşıyamayız. Özel konu sınıflandırmalarını, kullanışlı kısaltmalar, elimizin altındaki işaretler, yani kelimelerle değiştiririz. Üzerlerine azıcık su damlattığımızda yüzlerce kurutulmuş rotiferin^[95] canlanması gibi, istediğimiz zaman gerekli işarete odaklanırsak özel imgelerin belireceğini biliyoruz. Duygularımız için de aynı şey geçerlidir. Bunlar, düşüncenin başa çıkmakta zorlandığı ağır ve hantal şeylerdir.

[95] Tatlısuda yaşayan bir mikroskopik hayvan şubesi. (e.n.)

Bu yüzden, çağrışım yardımıyla temsil ettikleri duyguları uyandırmak için son derece uygun, kısa ve kullanışlı işaretleri yani kelimeleri, günlük kullanımda onların yerine koyarız. Bazı kelimeler, anlamına geldikleri hissin titreşimiyle doludur. Örneğin; şeref, erdem, insani haysiyet, suç, korkaklık gibi. İşte prensipler de böyle özlü, enerjik kısaltmalardan oluşurlar ve temsil ettikleri karmaşık duyguları az ya da çok güçlü biçimde günlük bilinçte uyandırırılar. Derin düşünme, ruhta şefkatli veya tiksinti dolu devinimler uyandırdığında, onları hatırlatacak ve bir nevi özetleyen bir formül bulundurmak iyi olur zira bu devinimler hemen kaybolurlar. Büyük bir sağlamlıkla düşünceye sabitlenmiş bir formül çok daha kullanışlı olacaktır. Kolaylıkla uyandırılan bu düşünce, pratik işaretlerin temsil ettiği çağrışım yapan duyguları da kendisiyle birlikte getirir. Duygulardan aldığı gücün karşılığında da onlara netlik, çağrışım ve iletişim kolaylığı sağlar. Kendimizi terbiye ederken, net kurallarımız olmazsa, tüm esnekliğimizi ve çevre ile tutkulara karşı mücadelemizdeki tüm genel bakış açımızı kaybederiz. Onlar olmadan gölgeler içinde savaşırsınız ve en güzel zaferlerimiz kısa sürer.

Demek ki davranış kuralları irademize, kararlılık ve zaferi kesinleştiren hızlı bir zindelik verir. Uyandırmak istediğimiz duyguların elverişli vekilleridirler. Özgürleşme sürecimizin bu yeni ve paha biçilemez yardımcılarını, yine içe dönük derinlemesine düşünme ortaya çıkarmaktadır. Bunun sebebi, sürekli deneyimlerimizi, bir aradaki varoluşumuzu ve geleceği görerek yönlendirme gücümüz anlamına gelen yaşam bilimi sekanslarını zihnimizin soyutlamasına izin veren tek şeyin meditasyon olmasıdır.

Kısacası, onları kullanmayı bilirsek, derin düşünme ruhta çok değerli dürtüler üretir. Dahası, duyguların yoğunluğuna ve düzensizce akın eden fikirlerin tutkusuna direnmemizi sağlayarak bilincin aydınlığına giden yolu gösterdikleri için büyük bir özgürleştiricidirler. Aynı zamanda, haricî dünya kaynaklı tahrik selinin

ortasında durup kendimize gelmemizi sağlayacak odaklanma gücünü verir. Bu güç, verimli bir mutluluktur çünkü pasifçe oradan oraya sürüklenip hiç geriye bakmamak yerine, varoluşun hoş hatıralarına dönerek onları tekrar düşünüp tekrar yaşayabiliriz.

Üstelik bu süreç, insanın kendi kişiliğinin iyice farkına varması değil midir? Mücadele ettiği dalgaların bazen yükselerek altından geçip gitmesine izin veren bazen de kışkırtıcılıklarına karşı koyamayıp içlerine dalan iyi bir yüzücüyle aynı sevinci hissetmez miyiz? Çeşitli unsurlara karşı muzaffer mücadelemizdeki gücümüz, içimizde hep hoş ve derin duygular uyandırıyor, irademiz ile duyarlılığın zalim gücü arasındaki savaşa heyecan verici bir ilgi duymayacak mıyız? Corneille^[96], kendine hâkimiyetin sevincini resmettiği için kendisinden sonraki kuşakların büyük hayranlığını kazanmıştır. Karakterleri, kolayca zafer kazanmasaydı ve hayvansal doğamızın uğursuzluklarına karşı daha uzun mücadele etselerdi, oyunları daha derin insani bir değer barındırır, bize çok daha asil bir ideal sunardı. O zaman Corneille, yalnızca ilk dramatik şairlerimizden olmakla kalmaz, aynı zamanda tüm zamanların en büyük ve en çok hayranlık uyandıran dehalarından biri de olurdu.

II

Derin Düşünme Nedir ve Nasıl Yapılır

Özgürleşme çalışmamızda derin düşünme büyük bir öneme sahipse bunu nasıl yapacağımızı araştırmak ve psikolojik yasaların bilgisi ile deneyimlerin bize bir bakıma temin edebileceği materyal yardımları incelemek kaçınılmazdır.

Bir kez daha belirtmeliyiz ki derin düşünme, içimizdeki güçlü sevgi ya da nefret devinimlerini uyandırır, kararlar almamızı sağlar, davranış kuralları belirlememize neden olur, dâhilî ve ha-

[96] Pierre Corneille (1606-1684). En ünlü Fransız tragedya yazarlarından biri. (e.n.)

rici kaynaklı bilinç durumlarından kaynaklı çifte kasırgadan nasıl kaçacağımızı gösterir.

İşe yarar şekilde düşünmek ve meditasyon yapmak için en önemli genel kural, düşüncenin doğasının incelenmesinden ileri gelir. Kelimelerle düşünürüz. Önceden belirttiğimiz gibi, düşünmek için gerçek imgelerden kurtulmamız gerekir çünkü bunlar ağır, can sıkıcı ve yoruculardır. Onların yerine, hatırlaması ve diğerlerine aktarması kolay, kısa işaretler koyarız ki bunlar da genel kelimelerdir. Şeylerle ilişkilendirdiğimiz bu kelimelerin, istediğimizde bu şeyleri çağrıştırma özellikleri vardır. Bunun için tek koşul, kelimenin, deneyimden sonra hafızada yer etmiş olması ya da en azından bu deneyimin bir şekilde kelimeyle ilgili bilgilerimize eklenmiş olmasıdır. Ne yazık ki çocukken önce kelimeleri öğreniriz (temel bilgiler ile basit algılarla ilgili olanlar dışında). Bu kelimelerin büyük çoğunluğuna, *özlerinin bir parçası olan kusurlarını* eklemek için zaman, fırsat ya da cesaret bulamadık. Bunlar hafif, hatta içi boş tohumlardır. İstisnasız, hafızamızda böyle kelimelerden çokça vardır. Bir filin kükrediğini hiç duymadım, öyleyse kükremek kelimesi benim için içi boş bir tohumdur. Bayağı kesimde, böyle kelimelerden yüksek miktarda vardır ve bir tartışmayı sonlandırırken savundukları şeyi deneyimlerinden öğrendiklerini belirtirler. Ancak bir deneyimin geçerli sayılabilmesi için gerekli koşulların sağlanması gerektiğini görmezden gelirler. Bu, böylece devam eder. Kullandığımız olağan cümleleri incelersek, düşüncelerimizin birçoğunun muğlaklığından hayrete düşeriz, hatta en zekilerin sıklıkla papağan gibi konuştuğunu, sözlerinin hiçbir gerçekliğe karşılık gelmediğini keşfederiz. Derin düşünme, içindeki tohumu düşürmek için ekinleri dövmeye benzer. Buradaki önemli kural, kelimeleri her zaman şeylerle değiştirmektir. Ancak bu şeylerin belirsiz ve değişken bir imgesiyle değil, titiz bir detaycılıkla görülen şeylerle. Kendi düşüncemizi her zaman ayırt etmeli, somutlaştırmalıyız. Örneğin bu, bir sigara içmeyi bırakmaya çalışma durumu ise, sa-

raran dişlerden, her yemekten sonra içilen tek bir sigaranın yılda yüz franka mal olmasına kadar hiçbirini atlamadan tüm sakıncalarını incelemeliyiz. Tolstoy'un, tütünün zihni körelttiğiyle ilgili çok doğru gözlemini teyit etmeliyiz. Mükemmel bir düşünsel sağduyu gününde, önce ince felsefî bir çıkarımı takip etmeyi, sonrasındaysa sigara içmeye devam etmeyi deneriz. Sigarayı içtikten sonra duyduğumuz üzüntünün farkına varır, düşüncemizi sabitleyip anlamaya çalışırız ve böyle deneyimler bizi tütünün, zihnin üst ucunu körelttiğine ikna eder. Bir yandan da farkına varırız ki sigara içmek tamamen fiziksel zevklereindir ve verdiği haz kaybolmakta gecikmeyip yerini zorba bir alışkanlığa bırakmaktadır. Bu zorbalık yüzünden düştüğümüz durumları düşünürüz. Bu ve daha başka gözlemler sayesinde kendimize hâkim olduğumuz o anlarda, bir daha sigara içmemek üzerine aldığımız karara büyük bir güç kazandırırız. Çalışmanın getirdiği çok sayıdaki tatminin detaylarına da aynı şekilde inmeliyiz.

Yaptığımız analizleri en önemli detaylarına dek inceleyerek ve aldatıcı iddiaları titizlikle teyit ederek, dilin önermeleri ile tutkunun yanılsamalarını defetmeyi başarabiliriz. Bu nedenle kitabın pratik bölümünde, kişinin sadece Paris'te iyi çalıştığı yönündeki sık sık tekrarlanan önermeyi inceleyeceğiz.

Son olarak, çevreden, ilişkilerden, meslekten ve rastlantısal durumlardan gelen tehlikeleri öngördüğümüz gibi, detaylı gözlem sayesinde tutkularımızdan ve tembelliğimizden kaynaklanan tehlikeleri de hatasız öngörmek mümkün olabilecektir.

Derin düşünme sürecinde, gürültüden kaçınmak, kendimizi toplamak, sonra da o an düşündüğümüz konuyu işleyen kitaplara danışıp notlarımızı gözden geçirmek bize yardımcı olur. En sonunda hayal gücünün dinamik bir çalışmasıyla kendimiz için net, açık, somut bir şekilde risk yaratan tehlikelerin, tüm detaylarını ve çeşitli davranış biçimlerinin avantajlarını ortaya çıkarmalıyız. Hızlıca üstlerinden geçmek hiçbir işe yaramayacaktır, görmek,

duymak, hissetmek, dokunmak gerekir. Yoğun bir düşünceyle incelenen konuyu, sanki gerçekten o anda yaşanıyormuş gibi bütünüyle hissetmeliyiz. Sanki o anda yaşanıyormuş gibi dedim değil mi? Bundan bile fazlası olmalı aslında. Nasıl ki sanat, bir sahneyi veya bir peyzayı daha mantıklı, daha eşsiz kılıyor, gerçeklikten daha gerçek hâle getiriyorsa, hayal gücümüz de düşünülen konuyu olduğundan daha net, daha mantıklı, daha doğru kılmalı ve bu konular canlanıp etkilene kapasitelerini arttırmalı.

Düşüncelerimizin tüm etkisini göstermesini sağlayan yadsınamaz yardımcıları vardır. Selefleri sayesinde son derece deneyimli ve durmaksızın gelen itiraflar yardımıyla zenginleşmiş kişisel gözlemlere sahip Katolik inancının büyük liderleri için, insanların ruhunda güçlü duygular uyandırmak bir araç değil, en yüce amaçtır. Bize, en küçük icraatların bile psikolojide ne denli önemli olduğunu gösterirler. Kilisedeki bir ayine katıldığımızda, en küçük detayları yöneten kusursuz bilime hayran kalırız. Örneğin, bir cenaze törenindeki tüm jestler, mimikler, tavırlar, ezgiler, org hatta vitraya düşen ışık bile öyle harikulade bir mantıkla birleşir ki ailenin acısını büyük ve dinî bir dürtüye dönüştürür. Samimi bir inançla böyle ayinlere katılanlar için duygu, ruhun en içten derinliklerine nüfuz etmelidir. Ancak kilisede bile, bu kadar tesirli ayinler istisnadır ve inanç liderleri, ruhu heyecanlandırmak için bazı güvenilir yöntemlere dair öğütlerde bulunur. İnzivaya çekilme konusunu dışarıda bırakırsak, yalnızca dinginlikte yapılmasını öğütledikleri uygulamaları dinleyen bir kişi, maneviyatı desteklemek için fiziksel öğelere ne kadar çok başvurduklarını görüp şaşırmadan edemez. Aziz Dominik, Hristiyan tespihini^[97] icat etti, böylece el işi bir meşgale, bir nevi meditasyon oyunu oluşturmuş oldu. Aziz François de Sales, kişinin kendini kayıtsız hissettiği dönemlerde, yeni düşünceler yaratabilecek eylemler, okumalar, hatta yüksek sesle telaffuz edilen sözler gibi haricî davranışlara başvurmayı tavsiye etmiştir. Pascal da sürekli, oto-

[97] Hristiyanların ibadette kullandığı, otuz üç boncuklu, ucunda haç olan tespih çeşidi. (e.n.)

matik şekilde dizlerinin üzerine düşmekten bahsetmez mi? Leibniz, az bilinen bir metninde^[98] şöyle der: “Ruha ve doğruluğa tapma bahanesiyle, ilahi ibadetteki tüm duygusal ve hayal gücünü uyaran şeyleri uzaklaştıran, insan zaafılarını yeterince hesaba katmayan kişilerin düşüncesini paylaşamam. Ne dikkatimizi iç düşüncelere sabitleyebiliriz ne de dışarıdan biraz yardım olmadan bu düşünceleri zihnimize kazıyabiliriz. Bu işaretler, daha anlamlı olduklarında daha da etkilidirler.” Ayrıca, derin düşünmede deneyimden yararlanmalı ve ilham gelmediğinde özellikle amacımıza uygun okumalar yapmalıyız. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, dikkatimizi yüksek sesle söylenen kelimelerle desteklemek, çağrışım yapan düşüncelerimizi zorlayıp itaat etmeye iten güvenilir bir araçtır. Hatırlanırsa direkt sunulan durumların önceliği olduğundan ve çağrışım yapan durumları dilediğimiz gibi yönlendirmemizi sağladığından bahsetmiştik. İşte bu öncelikten istifade ederek düşüncelerimizi yazıya da dökmeliyiz. Bu sayede bilincimizden, düşünmenin başlıca engellerini, yani hassas zevklerimiz ve hayal gücünün dikkat dağınıklığını defedip yerlerine istediğimiz fikirlerin çerçevesini yerleştirebiliriz.

Bu tür duygusal derin düşümler için en uygun zaman ise derslerin yeniden başlamasından önceki tatillerin sona erdiği hafta gibi görünüyor. Yılda üç kere, yani her tatil zamanı denizde veya ormanın sessiz bir köşesinde kişinin kendisini soyutlayarak yaptığı bu hoş inziva eşliğinde yararlı meditasyonlara tekrar başlamak iyidir. Bu tür inzivalar son derece yararlıdır. İradeyi güçlendirir, öğrencinin bilinçlenmesine katkı sağlar. Ancak, öğretim yılı boyunca öğrenci, düşünme eylemini gerçekleştirebilmek için kendisine ayırdığı zamanı iyi değerlendirmelidir. Akşamları uykuya dalmadan önceki dinlenme vakitlerinizde ya da gecenin bir vakti uykunuz bölündüğünde, küçük ve basit kaygıların, endişelerin bilinci işgal etmesine izin vermek yerine, kendiniz için en iyisi olduğunu düşündüğünüz kararları tazelemekten yahut

[98] *Systema Theologicum*.

hoşunuza giden şeyleri gözden geçirerek keyif aldığınız şeylere karar vermekten daha kolay ne olabilir? Sabah kalktığınızda, giyinirken, işe gittiğinizde, iyi arzular bitkisini yeşertmekten ve o günkü yönetim planını belirlemekten daha faydalı bir şey var mı? Bu sık sık meditasyon yapma alışkanlığı, çok hızlı bir şekilde öğrenilir. Üstelik sonuçları da o kadar verimlidir ki gençlere bu alışkanlığı bir gerekliliğe çevirmeleri konusunda ciddi öğütler vermeliyiz.

III

Hareketin İrade Üzerindeki Rolü

Derin düşünmek, irade terbiyesi içerisinde zaruridir fakat tek başına güçsüzdür. Aklın dağınık güçlerini ortak bir hareket için birleştirir ve ruha ivme kazandırır. Açık denizin en güçlü rüzgârları bile şişirilip harekete geçirilecek bir yelkenliyle karşılaşmazlarsa hiçbir etkileri kalmaz. Aynı şekilde, en güçlü duyguların dürtüleri de faaliyetlerimizde bir enerji ortaya çıkarmaz ise faydasız ve sonuçsuz şekilde ölürler. Yaptığı işlerin bir bölümü, öğrencinin hafızasında hatıralar şeklinde biriktirilirken bizim de eylemlerimiz, içimizde aktif alışkanlıklar hâlinde depolanır. Fiziksel hayatımızda hiçbir şey kaybolmaz ve doğa, titiz bir muhasebecidir. Başta anlamsız gözüken en küçük hareketlerimiz, onları az da olsa, haftalarca, aylarca ve yıllarca tekrarladığımız sürece, sökülüp atılamaz alışkanlıklar şeklinde belleğimize kaydedilen muazzam bir toplam oluştururlar. Özgürleşmemizin çok değerli destekçisi olan zamanı kendimiz için çalışmaya zorlamazsak aynı sessiz inatla bize karşı çalışmaya devam eder. Zaman, psikolojinin baskın yasası olan alışkanlık yasasını, bizim lehimizde veya aleyhimizde kullanır. Egemen güç olarak addedebileceğimiz alışkanlık, acelesi yokmuş gibi, zaferinden emin şekilde sinsice ilerler. Yavaş ve sürekli tekrarlanan hareketlerin müthiş etkili olduğunu biliyor gibidir. İlk eylem zorlukla tamamlanmış

olsa da tekrarının maliyeti daha düşüktür. Üçüncü ve dördüncü seferlerde ise çaba daha da azalır ve yok olana dek zayıflar. Yok olmak mı dedim? Başlangıçtaki bu can sıkıcı hareket, önce çok zor gelse de yavaş yavaş bir ihtiyaç hâline dönüşecek ve bitirilmediğinde acı verici olacaktır. İstedığımız hareketler için bundan daha değerli bir destekçi olabilir mi? Başta girmeye çekindiğimiz engebeli yolu, hızlıca geniş ve güzel bir yola dönüştürmeye niyet etmiş gibidir. Gitmeyi hedeflediğimiz ama tembelliğimizin bizi alıkoyduğu yere götürmek için bizi hafifçe dürtür.

Enerjimizde sonradan edinilmiş alışkanlıklara dönüşen bu kristalleşme, sadece derin düşünmeyle gerçekleştirilemez, harekete de ihtiyacı vardır. Ancak genel anlamda hareketin gerekli olduğunu belirtmek yeterli değildir. Hareket kelimesi, sıklıkla, belirlediği gerçekleri kapsar ve görünüşte onu gizler. Burada bizi ilgilendiren şey, öğrencinin hareketidir. Oysa öğrenci için hareket etmek demek, birçok özel eylem yapmak demektir. Aynı şekilde irade olmadan sadece gönüllü eylemlerde bulunmak ve yine hareket olmadan, sadece kişiye özel, belirli eylemler yapmaktır. Örneğin bir felsefe öğrencisi için hareket etmek demek, saat yedide kalkmak ve Leibniz veya Descartes'ın eserlerinin herhangi bir bölümünü dikkatle, not alarak, anlayarak okumaktır.

Genel anlamıyla okumak, dikkatli bir şekilde birbirini takip eden bir çaba ortaya koymaktır. Hareket etmek aynı zamanda kişinin notlarının üstünden geçmesi ve onları ezberlemesidir; bir tezin, bir ödevin malzemelerini araştırmak, genel planını yapmak, ardından da her paragrafın planını düzenlemektir; derin düşünme, araştırma, karalamadır.

Hayatta önemli işleri gerçekleştirmek için çok az fırsat vardır. Nasıl ki Mont Blanc'da yapılacak bir gezinti, binlerce adım atmakla, bir çaba göstermekle, birkaç yerden sıçrama yapmakla ve bazen buzları kırmakla gerçekleşirse aynı şekilde büyük düşünürlerin hayatı da uzun ve sabırlı bir dizi çaba neticesinde

gelişmektedir. Bu nedenle hareket etmek, binlerce küçük eylemi gerçekleştirmek demektir. Bilinç yöneticiliğiyle takdir edilen Bossuet^[99] göre, kimi zaman yok sayılan küçük fedakârlıkları, mütevazı ama kesin kazançları, kolay ama duyarsız alışkanlıklara dönüşen ve tekrarlanan eylemleri değil, büyük hamle ve atılımlarla ilerleyen, ancak derin bir düşünüşle düşen olağanüstü büyük çabaları tercih ederdi... Eğer her gün bu küçük şeyleri yapma alışkanlığını kazanma çabası varsa, her gün çok az şey yapmak yeterlidir... Aslında cesur adam, cesaretli adımlar atarak yapabildiğinden fazlasını gerçekleştiren değil, daha ziyade hayattaki tüm hareketlerini cesurca gerçekleştiren kişidir. Bu, hoşlanmamasına rağmen sözlükte bir kelime bulmak için kendini ayaklanmaya zorlayan, tembellik arzusuna rağmen işini tamamlayan, sıkıcı bir sayfayı okuyup bitiren bir öğrencidir. Görünüşte anlamsız görünen bu binlerce hareketle irade güçlenir, yani beklenen sonuç elde edilmiş olur. Büyük çabaların sarf edilmediği zamanlarda küçük çabaları mutlaka mükemmel bir şekilde ve sevgi ile gerçekleştirmeliyiz. *Qui spernit modica paulatim decedet*^[100]. Buradaki en büyük kural, en küçük hareketlerde bile daima arzuların, tembelliğin ve dışarıdan gelen dürtülerin bağımlılığından kaçmaktır. Hatta bu küçük zaferleri kazanma fırsatları da aramalıyız. Çalıştığınız bir anda, biri tarafından çağırılırsanız, işi bırakıp gitmeyi ne kadar istesenez de bu duygudan hemen sıyrılın, işinizi canlı ve sevinçli bir şekilde devam ettirmek için uğraşın. Havanın güzelliğini öne süren arkadaşınız dersten sonra sizi bir yere götürmek isterse, hemen çalışmanıza odaklanın. Eve geri dönerken bir kitapçının vitrini sizi cezbederse, sokağın karşısına geçin ve hızlı bir şekilde yürüyün. Çarmıha gerilme eylemindeki gibi vuku bulan bir arzu ve irade çatışması sayesinde, eğilimlerinizi zafere taşımaya, her yerde ve her zaman aktif olmaya alışırırsınız... Uyurken veya dolaşırken, hatta dinlenmek istediğiniz zaman bile olsa.

[99] Wilhelm Bousset (1865-1920). Alman teolog. (e.n.)

[100] Lat. *Küçük şeyleri hakir görenin sonu başarısızlıktır.* (e.n.)

Böylece, eğitimde, lise sıralarında bile, çocuk öğreneceği Latince veya matematikten daha değerli bir bilim öğrenir: Kendinin efendisi olma, yani dikkatsizliğe, yıldırان zorluklara, sözlükte veya dil bilgisi kitabında bir şey araştırma sıkıntısına, zamanını hayal kurarak geçirme arzusuna karşı mücadele bilimini. Teselli edici bir sonuçla eğitimde kaydedilen ilerlemeler, mutlaka, kim ne derse desin, bu kendine hâkim olma hareketinde kaydedilen ilerlemenin doğrudan bir sonucu, irade enerjisinin, hem fetihlerin en değerlisi hem de mutlu sonuçlarda en verimlisi olduğu ne kadar doğrudur.

Bu küçük çabalar neden bu kadar önemlidir? Çünkü onlardan hiçbiri kaybolmaz. Her biri, alışkanlıkların oluşumunda kendi payına düşen katkıda bulunur ve yine her biri arkadan gelen eylemleri oldukça kolaylaştırır.

Hareketlerimiz, içimizdeki kimi alışkanlıklarımızı biriktirerek bize etki eder. Dikkat etme alışkanlığı, canlı bir şekilde işe başlama alışkanlığı, arzularımızın taleplerini sineklerin verdiği rahatsızlıktan daha fazla dikkate almama alışkanlığı...

Bunun yanı sıra, daha önce gördüğümüz gibi hareket, düşüncenin kendisini etkili bir şekilde desteklemektedir. Fikirlerimiz her daim aynı nitelikteki mevcut durumları bilincin içine atarak dikkati güçlendirir, dikkat söndüğünde onu tekrar canlandırır. Düşüncelerini yazmak, okumalarında notlar almak, itirazlarını formüle ederek açıklığa kavuşturmak, bunların bir bilim adamı için laboratuvar ders kitapları ile geometri dersindeki formüller ne ise düşünce için de aynı destek rolüne sahiptirler.

Ancak hareket etmenin son derece önemli bir başka sonucu da vardır. Hareket etmek, aslında irademizi bir nevi göstermek ve ilan etmektir. Hareketlerimiz açıkça bizi bir tarafa dâhil eder. Tüm ahlakçılar, hayatını görevine uygun bir şekilde idame ettirmek isteyen herkesin, tüm alışkanlıklarımıza ve önceki tüm eği-

limlerimize tamamen karşı olarak, cesurca ve daha başından doğru yöne atılma ihtiyacını teyit eder... Her şeye meydan okumalı, eski benliğimizi parçalamalıyız ve Veuillot'nun güçlü ifadesiyle, Tanrı'ya cesurca hizmet etmeliyiz çünkü sadece kendinden emin ve oldukça açık bir mizaçla, duygulara ve iradeye ekleyen enerji abartılabilir. Önceki davranışlarımız bizi hayal ettiğimiz şeyin ötesine bağlar. İlk olarak, doğru düşünmeye duyulan gereksinim tutarsızlıklarla dolu bir hayatı öylesine yorar ki daha iyisi için bile olsa değişmek yerine, olduğu gibi kalmak tercih edilir. Sonrasındaysa çok güçlü ve çok haklı bir insana duyulan saygıyla birlikte davranışlarımızdaki bu tutarsızlık, deliliğe yakın bir irade zayıflığının işareti gibi görünecektir. Bu sebeple tembel bir hayattan sıyrılmak ve parlak bir şekilde ilişkileri koparmak için insanın kendine ve başkalarına karşı şerefi üzerine söz vermesi önemlidir. Restoran, ev ve ilişkiler değiştirilir; söylenen her kelime, kişinin iyi şeyler yapma iradesinin bir teyidi olmalıdır. Cesaret kırıcı herhangi bir yanlışlık, safsata, kibarca ama emin olunarak geri püskürtülür. Hiçbir zaman, ne işlerin önümüzde hafife alınmasına, birikmesine izin verilir ne de başıboş, yolunu kaybetmiş öğrencinin hayatı övülür. Başkaları tarafından olmak istediğimiz gibi inanılması, gelişme gücümüzü iki katına çıkartır çünkü tanımadığımız insanların bile onayını almak istediğimiz bu derin ihtiyaç, zayıflığımızı hoşnut eder. Bu davranışın çeşitli etkilerine, hareket etmenin hazzını da ekleyelim. Bu o kadar büyük bir haz ki insanların çoğu, amaçsızca, menfaat beklemeden ve hatta çoğu zaman büyük bedeller ödeseler bile hareket etmek için hareket ederler. Bu zevk, sarhoş edici ve kafa karıştırıcı bir şeye sahiptir. Belki de bu eylem, her şeyden çok, bize varlığımız ve gücümüz hakkında bir fikir vermesi gerçeğinden kaynaklanmaktadır.

Bu nedenle, her bakımdan, derin düşünmeye davranışın katılması kaçınılmazdır zira davranış, sadece sağlam alışkanlıkları düzenleyebilir, çok daha fazlasını, açıkçası başlangıçta hoş olma-

yan davranışları ihtiyaçlara dönüştürebilir. Hareket ederek, doğamızın ölümcül eğilimlerine karşı savaşmaya, sürekli olarak zafer kazanmaya ve kendini kontrol etmeye düşman olan her şeye karşı her dakika mücadele etmeye çalışacağız. Ayrıca hareket, irade sahibi olduğumuzu ispatlayarak bizi onurlandırır, kararlarımızı güçlendirir ve bizi etkili ve güçlü sevinçlerle ödüllendirir.

Ne yazık ki iradeli faaliyet süresi çok kısadır ve hayatın büyük bir kısmı fizyolojik ve sosyal ihtiyaçlar tarafından kemirilmektedir. Beş veya altı yaşına kadar bir çocuk hayvani bir hayat yaşar. Hayatı uyumak, yemek yemek ve oynamaktan ibarettir. Bu durum, bilincinin eşğine saldıran ve dış dünyaya hükmetmekten uzak olan dış izlenimlerin kaosuyla başa çıkması için yeterlidir. On sekiz yaşına kadar, başkalarının kendisi hakkında düşündükleri şeyleri inceleme konusunda yapacak çok şeyi var. Öyle görünüyor ki orta eğitimini tamamladıktan sonra bağımsız olabilecek, kendi eğitimine ve tüm yeteneklerinin yıllarca ilgisiz kültürle sulanıp güçlendirildiği, içinde bulunduğu toplumu gözlemlemeye yönelebilecektir. Geliştiği fiziksel dünyayı oldukça iyi tanıyorsa, ne yazık ki aniden gözleri örtülür, bir yandan gözlem yetenekleri ile kendisi arasına, öte yandan da eleştirel akıl ile toplum arasına bir bulut girer, belirsiz hayaller ve amaçsız büyük dürtüler bilincini doldurur. Bu yaşayken bedeninde bir devrim gerçekleşir: ergenlik. Kendinin efendisi olabileceği yaşta, tutkular ruhunu işgal eder. Eğer Avrupa ve Amerika'nın tüm fakültelerinde olduğu gibi, boğan yanılsamaların kalın atmosferini delme imkânı olmadan, bir destek olmadan, bir bilinç müdürü olmadan, kendisini tam özgürlüğe teslim ederse, yazık ona. Böyle bir öğrenci, kendisini, etrafında hüküm süren ön yargılar tarafından yönetilen ve kendisini idare edemeyen başı dönmüş biri olarak bulur. Düşüncelerini hayatının bu dönemine odaklayan insan, lise veya kolejden mezun olduktan sonra, bize hiçbir ahlaki destek vermeden, yalnızca hayvani bir yaşamdan ibaret olan şeyleri parlak renklerle süslenmiş aptalca formüllerden başka hiçbir tavsiyede

bulunmadan, kesinlikle izole edilmiş olarak bizi büyük bir şehre atan bu toplumun basiretsizliğine, ileriye görememesine lanet etmesin de ne yapsın? Tuhaf şey. Birçok aile babasındaki mevcut fikirlerin büyük etkisi sebebiyle, çalışkan ve dürüst bir öğrencinin hayatına karşı bir tür ön yargı vardır.

Buna bir de genç adamın bir kenara çekilip nasıl çalışacağını bile bilmediğini ve kendisinin güçlü yanları ile zihninin doğasına göre uyarlanmış bir çalışma yöntemi verilmediğini de ekleyelim. Böylece, yükseköğrenim yılları genellikle kendini özgürleştirme çalışmaları nedeniyle kaybolmuş olur. Ancak yine de bunlar hayatın güzel, parlak yıllarıdır. Artık öğrenci neredeyse tamamen bağımsızdır. Sosyal hayatın binlerce yükümlülüğü, ağırlığını daha yeni hissettirmeye başlar. Henüz çalıştığı bir mesleğin veya yaptığı bir kariyerin izi görülmez. Bir an önce evleneyim diye bir endişesi de yoktur. Günleri sadece kendine aittir, tamamen kendisi için yaşar. Peki, kendilerine hiçbir şekilde hâkim olamayanlar için dışardaki özgürlük neye yarar ki?

Ona, burada kendinizden başka her şeye emrediniz denilecek fakat o zaman da günler çok sık verimsiz geçer. Elindeki tam özgürlükte bile zamanın çoğunu boşa geçirir. Kalkmak, yarım saat tuvalet, evden fakülteye, restorana zaruri gidip gelmeler; yemek yemeler, zihni çalışmayla bağdaşmayan sindirim zamanı; birkaç ziyaret yapmak, birkaç mektup yazmak, öngörülemeyen rahatsızlıklar, gerekli yürüyüşler. rahatsızlıklar sebebiyle elden giden saatler, bütün bu zorlayıcı ihtiyaçların tamamını yutar. Eğer bunlara çalışanlar için gerekli olan sekiz saatlik uyku da eklenirse, neredeyse günde toplam on altı saate çıktı bile. Hesap yapmak kolaydır. Daha sonra tüm bunlara, mesleki ihtiyaçların yanında, yemek ve yürüyüş saatleri de dâhil edilince insanın kendine ayırıp derin düşüncelere girebileceği vakit günde yalnızca beş saate düşecektir. Öte yandan, bu kalan zamana, kitaplara gömülüp kopyalama yapmak ve yazmak için zihnin gerçek manada çalıştığı zamanı da eklersek ayırdığımız sürenin ne kadar da kısa

olduğu görülecektir. Bu durumda samimiyetle düşünen herkes, bu sahte biyografilere karşı öfkelenenecektir. Akademisyenleri ve siyasetçileri her gün on beş saat çalışıyor diye göstermek, gençlerin cesaretini kırmaya yarar. Neyse ki Bossuet'nin daha önce bahsedilen bir sözünde belirttiği gibi, her gün az da olsa bir şey elde etmek yeterlidir çünkü en yavaş hızda bile gidilse belli bir yol alınır.

Entelektüel çalışma için önemli olan, yalnız düzen değil, aynı zamanda sürekliliktir. Deha, sadece uzun bir sabırdır deniyor. Tüm büyük işler, devamlı sabır gösterilerek başarılmıştır. Newton her zaman bunu düşünerek evrensel yer çekimini keşfetmiştir. Lacordaire^[101], “Acele edilmeyip beklenildiği takdirde, bu süreçte gerçekleştirilen şeylere inanılmaz.” diye yazar. Doğaya bakınız, Saint Gervais Vadisi’ni tahrip eden bir sel, sadece önemsiz miktarda bir birikim, bir çökelti götürür. Aksine, doluların ve yağmurların yavaş hareketi, buzulların neredeyse hiç fark edilmeyen yürüyüşü neticesinde buzullar her yıl parçalanır, bir şekilde kaya duvarları yıpranır ve alüvyon vadilerine müthiş taşlar, büyük kitleler getirilir.

Çakıllı kumları yuvarlayan böyle bir sel, her gün üzerinden aktığı graniti yıpratır. Böylece yüzyıllar boyunca üzerinde aktığı kayada oluşturduğu tahribatla derin boğazlar kazmayı başarır. İnsan çalışmaları için de aynı şey söz konusudur. Başarılan işle orantısız görünen çok küçük çabaların birikimi ile büyük işler meydana gelir. Bir zamanlar ormanlar ve bataklıklarla kaplı olan Galya’da, insanların kendi kendilerine sayısız miktarda önemsiz kas gücüyle, köyler, kasabalar kurulup ekilir hâle getirildi, kanallar açıldı, yollar ve demir yolları yapıldı. Aziz Thomas Aquinas’ın^[102] *Somme* adlı devasa eserini oluşturan harflerin her birin-

[101] Jean-Baptiste Henri-Dominique Lacordaire (1802-1861). İtalyan vaiz, gazeteci, teolog ve politik aktivist. (e.n.)

[102] Thomas Aquinas ya da Aquinalı Thomas (1225-1274). Filozof, rahip ve teolog. 1322’de aziz ilan edilmiştir. (e.n.)

den Aziz Thomas yazmak zorunda kaldı, daha sonra işçiler baskı için dolaptan tek tek matbaa harflerini almak zorunda kaldılar ve bu emek, elli yıl boyunca, her gün birkaç saat ve aralıksız olarak tekrarlandı. Eylem ve iradi faaliyetin, aslında eşit olmayan değerde iki şekli vardır: Bir iş bazen büyük sarsıntılarla, ani enerji patlamaları ile meydana gelir, bazen de tam tersine inat ederek, sebat ederek, sabrederek olur. Savaşta bile yorgunluk, yılgınlık ve cesaret kırmaya karşı direnişin özellikleri olan temel nitelikler bulunur. Onlar üzerinde zaman zaman gelişen önemli eylemler vardır. Ancak işte, çalışmada roket gibi ani çıkışlar, abartılı işler, dalgalanmalar hiçbir açıdan önerilmez. Neredeyse her zaman bunları çok uzun süren tembellik ve çöküntü süreçleri takip eder. Hayır, buradaki gerçek cesaret, uzun ve kalıcı sabırdır.

Öğrenci için önemli olan hiçbir zaman boş kalmamaktır. Kaybedilen anlar sonsuza dek geri döndürülemeyeceği için eşsiz bir değere sahiptir. Bunun farkedilmesi kolaydır. Bu nedenle zamanı dikkatli kullanmak gerekiyor. Ama ben, bu konuda programları, saatleri önceden sabit olarak belirlenmiş ve çok iyi hazırlanmış çalışma tablolarını, titiz, sert kuralları desteklemiyorum.

Bu tür çalışma programlarının tam olarak takip edilip ona göre hareket edilmesi nadirdir. Tembelliğimiz, akla bahaneler üretmede o kadar beceriklidir ki onlar, çalışma planının yapılmadığı saatlerde hiçbir şey yapmamak için bir bahane olarak kullanılır. Böyle bir programda titizlikle uygulanan tek madde, dinlenme ve yürümeye ayrılan zamandır. Öte yandan, ayrıntılı olarak belirlenen kuralları zorunlu olarak uygulamanın imkânsızlığı, aynı zamanda sarf edilen çabaların sonuçsuz kalmasına ve iradenin zayıflamasına sebep olur. Bu kural kavgasında her zaman yenildiğimiz ve yenileceğimiz hissinin cesaret kırıcı olması muhtemeldir. Öte yandan, çoğu zaman çalışma için belirlenen saatlerde, kişinin durumu, çalışma için değil, yürüyüş yapmak için daha uygun olabilir.

Bu yüzden zihnî çalışmalar, daha fazla özgür ve kendiliğinden olmalıdır. Enerjimizin bu eğitiminde izlenecek amaç, Prusyalı onbaşının talimatlarına katı bir şekilde itaat edilmesi kesinlikle değildir. Öğrencinin kendisine teklif etmesi gereken amaç oldukça farklıdır: Her zaman ve her yerde aktif olmaya çalışmak. Bu görev için belirli bir saat yoktur çünkü tüm saatler buna uygundur. Aktif olmak, sabah yılgınlık göstermeden çevik bir şekilde yataktan kalmaktır; aktif olmak, hızlı bir şekilde tuvalete gitmektir; aktif olmak, zihninize herhangi yabancı bir endişenin girmesine, çalışma masanıza sızmasına izin vermemek, kararsızlığa düşmemektir. Asla pasif okuma yapmamak, sürekli çaba sarf etmektir. Ancak, dayanma gücünün tükendiğini ve çabalarının verimli olmaktan çıktığını hissettiğinde, bir müzeyi ziyaret etmek ve yürüyüşe çıkmak için kararlı bir şekilde yerinden kalkmak da yine aktif olmaktır çünkü yorucu ve cesaret kırıcı, verimsiz çabalarla hâlâ uzun süre çalışmaya devam etmek büyük bir saçmalıktır. Akıllı arkadaşlarla sohbet etmek için resim vs. koleksiyonlarını ziyaret etmeye giderek bu rahatlama anlarından yararlanabilmek gerekir. Midenin aşırı çalışmasını önlemek için yemek yerken bile yiyecekleri çiğnemeye çalışarak da aktif olunabilir. Öğrencinin büyük sefaleti, utanç verici tembellik içinde aptalca boşa harcanan bu isteksiz atalet anları, hareketsizlik anlarıdır. Tuvalette saatler geçiyor, sabah vakitlerini esneyerek, bir kitaptan başka bir kitaba usulca göz atarak kaybediliyor. Böyle olunca da işe adapte olması güçleşiyor. Aktif olmak için fırsat aramaya gerek yoktur çünkü her sabah kalkıp akşam yatıncaya kadar bu fırsatlar zaten göz önüne serilmiş oluyor.

Kişinin enerjisini kontrol edebilmesinin en temel yolu, ertesi gün yapılması gereken kesin görevi tam yerine getirmeden asla uykuya dalmamaktır. Burada yapılacak şeylerin miktarından bahsetmiyorum çünkü bir süre önce zaman kullanımı hakkında söylediklerimizin aynısını bu ölçüye uygulayabileceğimiz için şimdilik sadece işin doğasından bahsediyorum. Ertesi sabah uya-

nınca, zihin tekrar kullanılmaya başlar, tuvalette bile olsa, dikkatin dağılması, oyalanması, eğlenmesi için akla fırsat vermeden zihin çalışmaya zorlanır. Vücut çalışma masasının önüne sürüklenir. Karşı koymasına fırsat vermeden de kalem ele yerleştirilir.

Buna ek olarak, eğer bir yürüyüş sırasında veya bir okuma esnasında kullanılmadığı için bilinçte bir vicdan azabı ortaya çıkarsa, eğer ruhta bir inayet veya bir heves hissedilirse, duygu artışı fark edilirse, derhâl bundan faydalanmak gerekir. Cuma sabahı, bir kahraman gibi pazartesi gününden itibaren hatasız bir şekilde çalışmaya başlayacaklarına karar verenleri taklit etmemeliyiz. Eğer hemen çalışmaya başlamazlarsa, sözde kararlılıkları, sadece kendilerine karşı yalan söylemekten, güçsüz, iktidarsız geçici bir hevesten, zayıf bir iradeden başka bir şey değildir. Leibniz'in dediği gibi, iyi duygularımızdan ve bizi bu güzel duyguları boşa harcamaya çağıran Tanrı'nın sesinden yararlanmalıyız. Gerçekleşmelerini daha sonraya erteleyerek onları aldatmak, iyi alışkanlıklar yaratmak, ruhumuzun lezzetini korumak ve işin zevkine varmayı sağlamak için bundan hemen yararlanmamak, enerji eğitimine karşı işlenmiş en büyük suçtur.

Amaç, faaliyetini bir düzenlemeye tabi tutmak değil, ancak her yerde ve her zaman güçlü bir şekilde hareket etmek ve çeyrek saatleri hatta dakikaları dahi verimli kullanmaktır. Darwin'in öğlunun söylediklerini dinleyiniz. "Babamın karakterinin bir özelliği zamana olan saygısıydı. Onun ne kadar değerli bir şey olduğunu asla unutmazdı. Dakikaları bile değerlendirirdi. Çalışmaya başlamanın bir zahmet, bir ceza olmadığını düşünerek, kendisine sunulan hiçbir dakikayı kaybetmezdi. Her şeyi çabucak ve hararetle gerçekleştirirdi." Bir işe başlamaya hiç de değmeyeceği bahanesiyle dakikalar veya çeyrek saatlerin neredeyse hepsi, o kadar aptalca kaybedilir ki, bunlar toplandığında yılsonunda çok büyük bir yekûn oluşturur. Öğle yemeği asla vaktinde hazır olmadığı için bir gün karısına meze olarak, on beş dakikalık bekleme süreleri boyunca yazdığı bir kitabı sanırım D'Agues-

seau'ydu. Zihnın toplanması, bir paragrafın hararetle okunması, çalışmaların birkaç satır ılerletilmesi, bir pasajın kopyalanması, okumaların ve notların içindekiler tablosunun güncellenmesi, beş veya on dakikada yapılabilecek çok kolay şeylerdir.

Bu yüzden, zamanı nasıl iyi kullanacağını bilenlerde zamanın asla tükenmediğini söylemekte haklı değil miyiz? Yapmaları gereken işleri yapmak için en az zamana sahip oldukları hâlde, bu insanlarda da bunların olması gerçeğı ne kadar adildir? Çünkü çalışmak için zamanın olmamasından şikâyet etmek, çalışıp çabalamaktan korkulduğunu ve nefret edildiğini kabul etmektir.

Ancak neden zaman kaybettiğimizi incelersek, çoğu durumda, gerçekleştirilecek olan görevin belirsizliğinin de bir şekilde zayıflığımıza katkı sağladığını göreceğiz. Eğer uykuya dalmadan önce ertesi gün yapacağım görevimi net bir şekilde belirlemezsem, sabahım verimsiz geçer. Bu benim sürekli tecrübe ettiğim bir şeydir.

Asla genel bir hedef belirlenmemelidir. Asla, “Yarın çalışacağım.” denmemelidir. Hatta “Yarın, Kant'ın ahlak anlayışını çalışmaya başlayacağım.” da denmemelidir. Her zaman açık ve özel bir görev belirlemek gerekir: “Yarın, kararlı bir şekilde çalışmaya başlayacağım ve başlangıç olarak, Kant'ın *Pratik Akıl*'ını okumaya başlayacağım. Ya da fizyolojinin şu bölümünü çalışacağım ve özetleyeceğim.” denmelidir.

Yapılacak işi her zaman açıkça kararlaştırma kuralına şunu da eklemek gerekir: Başlanan bir iş her zaman bitirilmelidir. Bir daha ona geri dönmek zorunda kalmamak için başlanılan işi özenle bitirmek gerekir. Yaptığımız her işi, asla bir daha geri dönmek zorunda kalmadan, son hâliymiş gibi yapmak, olağanüstü bir zaman tasarrufu kazandırır.

Öğrencinin durumu da aynıdır. O da okumalarını sağlam ve enerjik bir şekilde yapmalı, bunları yazılı olarak özetlemeli, ge-

rekirse kendisi için faydalı olacağını düşündüğü kısımları kop-
yalamalı ve derhâl istediği zaman o alıntıları bulabilmesi için
içindekiler tablosunun başlıkları altına notlarını yeniden yazma-
lıdır. Bu yüzden, bu bir baş ucu kitabı olmadığı sürece, bir daha
asla, onu tekrar okumaya başlaması gerekmeyecektir. Bu şekilde
yavaş ilerlenir ama kesinlikle arkası kesin olarak güvenli hâle
getirilmeden bir adım atılmadığı için asla geri dönmek zorunda
kalınmayacaktır. Yavaş ama sağlam ve sürekli bir hızda ilerle-
nir. Hatta masaldaki kaplumbağa gibi, daha çevik olan tavşandan
daha önce ama daha metodik olarak varılır. Bizim görüşümüze
göre çalışmak için şundan daha önemli bir kural yoktur: *Age
quod agis*. Yani her şeyi sırayla, iyi bir şekilde, acele etmeden ve
tahrik etmeden yapmak.

Hollanda'nın önemli isimlerinden De Witt, cumhuriyetin tüm
işlerini yönetiyordu, bununla birlikte eğlenmek, gezinti yapmak,
dünyada bir yerlere gitmek ve arkadaşlarıyla akşam yemeği ye-
mek için boş zaman bulabiliyordu. Ona bu kadar çok işi bitirmek
ve yine de eğlenebilmek için nasıl zaman bulabildiği soruldu:
“O kadar da kolay bir şey değil. Bu, sadece aynı anda tek bir
şey yapmak ve aynı gün yapılabilir bir işi asla yarına ertele-
meme meselesidir.” diye yanıtladı. Lord Chesterfield^[103] oğluna,
gardiropta bile zaman kaybetmemesini tavsiye ediyordu. Ona
Horatius'un^[104] kötü bir baskısından birkaç sayfasını alıp götü-
ren bir adamı, daha sonra bir kurban olarak aşağıya, Cloacine'e
gönderdiği örneğini verdi. O zamana kadar, zaman ekonomisini
zorlamadan, sürekli tek bir amaç lehine kullanılmasının çok ve-
rimli olduğu kesindir. Aynı anda, sadece bir şey yapma yasasına
uymayan bir etkinlik, düzensiz bir etkinliktir. Birlikten yoksun
böyle bir etkinlik, bir şeyden başka bir şeye uçar. Bu belki tem-
bellikten de daha kötüdür çünkü tembellik kendinden tiksindirir-

[103] Philip Dormer Stanhope (1694-1773). İngiliz diplomat. (e.n.)

[104] Quintus Horatius Flaccus (M.Ö. 65-M.Ö. 8). Augustus döneminin önde gelen Ro-
malı şairi. (e.n.)

ken, bu bir işten başka bir işe atlama verimsizliğiyle huzursuzluk oluşturur ve işten nefret ettirmekle sonuçlanır. İlerleyen bir işin meydana getirdiği o kadar güçlü sevincin yerini, tamamlanamayan birden fazla görevin ürettiği huzursuzluk, kaygı, usanç, baş dönmesi ve tiksinti alır. Aziz François de Sales yapılan bu sürekli değişiklikleri şeytanın bir hilesi olarak görüyor. Aynı anda birkaç egzersizi bir arada yürütmek gerekir diyor zira düşman, bizi sık sık çok fazla işe başlatmaya ve üstlendirmeye çalışır, böylece bu iş yığınının aşırı yüklenmiş ve bunalmış oluruz ve hiçbir şeyi tam yapamaz, her şeyi eksik bırakırız. Bazen kolayca tamamlayabileceğimiz daha az mükemmel bir işi takip etmekten bizi vazgeçirmek için başaramayabileceğimizi öngördüğü mükemmel bir işe başlama isteği bizi telkin eder.

Öte yandan, çok sık işaret ettiğim gibi, başlanıp da bitirilmeyen şeyler, en çok zaman kaybettiren şeylerdir. Bu tür uğraşlar, uzun zaman ve boşuna sürdürülen bir sorunun çözümü için yapılan araştırmaya benzer bir rahatsızlık bırakırlar ve bir hoşnutsuzluk meydana getirirler. Yarım bırakılmış bir iş konusu, zihni meşgul ederek, diğer çalışmalarımızda bizi rahatsız eder ve bizden intikamını alır. Bu heyecan duyulan, ilgilenilen bir konuda, haklı olarak memnuniyetin elde edilememesinden kaynaklanmaktadır. Aksine, düzgün bir şekilde tamamlanmış bir çalışma, bir memnuniyet duygusu oluşturur ve zihne tatmin edici bir iştah verir. Zihin, endişeden kurtulur ve yeni meşguliyetlere devam etmek için serbest kalır, rahatlar.

Yarım bırakılmış iş için doğru olan şey, yapılması gereken ama yapılmayan bir iş için de geçerlidir. Örneğin, bir mektubu yazmak zorunda olduğumuzu çok açık bir şekilde hissediyoruz ama yazmıyoruz. Günler geçse de bu düşüncüyü üzücü bir vicdan azabı olarak korur ancak yazmamaya devam ederiz. Saplantı o kadar rahatsız edici hâle gelir ki sonunda karar verir bu işi hallederiz ve biter, artık gecikmiş bir vakitte yapılan bu iş, ancak

tamamlanmış tüm işlerin verdiği neşeyi verir. Öyleyse, her şeyi yapılması gereken zamanda ve tam olarak yapalım.

Açık yürekle, safiyane bir şekilde ve yalın olarak, ateşli, heyecanlı bir tahrike kapılmadan hareket etme ve çabuk karar verme konusundaki bu önemli ve verimli alışkanlık genç bir adamda birleştiğinde, iddia edemeyeceği yüksek zihnî bir hedef yoktur.

Eğer bazı yeni fikirleri varsa veya eski sorunları yeni bir şekilde görürse, bu fikirleri sekiz veya on yıllık sıkı çalışma sırasında düşüncelerinde taşıyacaktır. Bunları yüzlerce görüntü, karşılaştırma ve herkes için gizli benzerlikler izleyecek ve cezbedici hâle gelecekler; bu malzemeleri düzenleyecekler, onlarla beslenecek, onlarla güçlenecek ve büyüyecekler. Meşe tohumlarından güçlü ağaçların çıkması gibi, yıllarca dikkatle tohumları atılmış bu düşüncelerden, askerler için hücum borusu çalar gibi saldıran kötülöklere karşı mücadelelerinde namuslu, dürüst insanlar için yazılacak güçlü kitaplar çıkacaktır. Hatta bu düşünceler somutlaşacak, hepsi birleşerek yalansız, bonkör bir etkinlik içinde güzel bir hayatta gerçekleşecektir.

Bunu kendimizden gizlememeliyiz. Entelektüel hayata erişebilmenin büyük mutluluğuna sahip olsaydık ve ahlaki hayatımızın üstünlüğü ile entelektüel üstünlüğümüz bunu bağışlamamış olsaydı, eğitim yoluyla bize verilen bu aristokrasiye ait olan para kadar ölümcül derecede nefret edilecek bir konu olacaktı. Orta öğretimden mezun olduktan sonra, hukuk, bilim, edebiyat, tıp öğrencisi olmuş olan siz hepinizin, şimdiki zamanın ilerisini düşünmeden, zor bir hayat kazanmak zorunda kalanların en aktifi, en azimli hayırseverleri olma göreviniz var. Öğrenciler, tüm ölkelerde, hatta genel oy hakkı olan ölkelerde bile, mutlaka yönetici sınıfı oluşturacaklardır çünkü kendilerini yönetemeyen çokluk, her zaman, yıllarca ilgisiz kültürlerle zihinlerini yumuşatan ve güçlendirenlerin aydınlatmasına güvenecektir. Bu durum, yükseköğretimden yararlanan tüm gençlere çok açık görevler

yükler çünkü başkalarına liderlik etmek için önce kendini nasıl yöneteceğini bilmek gerektiği açıktır. Başkalarına ılımlılığı, öz-veriyi, fedakârlığı vaaz etmek için kendisi örnek olmalı ve bir iş hayatına ya da enerjik bir etkinliğe, kelime ve eylemle neşe içinde nasıl razı olacağını bilmelidir.

Her yıl yarım düzine öğrenci, konuşma fırsatını kaçırmamaya, iyilik yapmak için hareket etmeye kararlı bir şekilde, durumu ne olursa olsun biraz alçak gönüllü, çok saygılı olarak her insanla konuşabilecek ve her insanla muhatap olabilecek, aktif ve kalıcı bir protesto olmadan asla bir adaletsizliğin, haksızlığın oluşmasına izin vermeyecek, sosyal ilişkilerde daha fazla şefkatli olacak, daha gerçek eşitlik sağlayacak, daha fazla hoşgörü gösterecek şekilde köylerine, küçük kasabalarına, doktor olarak, avukat olarak, öğretmen olarak geri dönseydi, vatanın mutluluğu için yirmi yılda, vatanın her yerinde, genel iyilik adına tamamen güçlü, kesinlikle yeniden yeni ve saygılı bir aristokrasi inşa edilebilirdi.

Üniversiteyi bitiren ve baroda, tıpta meslek sahibi olmayı uman her genç adam, sadece paranın bu kariyerleri getirebileceğini düşünüyor ve bu yüzden de sadece aptalca, kaba bir şekilde eğlenmeyi hayal ediyorlar. Bunlar ancak zavallıdır. Neyse ki kamuoyu duygusu zaman zaman yanılmaktadır.

Ancak sürekli çalışma, devamlı bir fikirle meşguliyet ve her zaman tetikte olan bu aktivite, ancak sağlığa çok zararlı olabilir diye bize itiraz mı edilecektir?

Bu itiraz, entelektüel çalışmanın yanlış düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Süreklilik burada gerçekten insani anlamda alınır. Uykunun çalışmayı kesintiye uğrattığı ve dinlenmeyi çağırırdığı açıktır. Aynı zamanda yukarıda söylediklerimize göre, bir önceki günün çoğunun zorunlu zihni meşguliyetlerini dağıtması gerektiği de açıktır. Çalışmak, sadece zihnimizi yapacak başka bir şeyimiz olmadığı zamanlar, çalışmamızın amacını düşünme-

ye zorlamaktır. Öte yandan, bu çalışma kelimesi masaya yaslanmış, oturan bir öğrenci heykeli imajı çağrıştırmamalıdır. Yürürken okunabilir, gezinerek düşünülebilir, üretilebilir. Bu; en iyi, en az yorucu ve keşiflerde en verimli olan yöntemdir. Yürüyüş, zihnî malzemelerin benimsenmesini, özümsemişliğini ve bunların uygulanmasını tek başına kolaylaştırır.

Aslında zihinsel çalışan biri, öngörüsüz, tedbirsiz olmak gibi doğal bir sonuca asla varmaz. Bugün özellikle fizikle ahlak arasındaki ilişkileri oldukça iyi bildiğimiz için, eğer sağlığınıza göz etmezsek, cahillere alay konusu olmaya layık oluruz.

Malzemelerin elde edilmesi yapılan işe dâhildir, onların seçimleri ve organizasyonları başka bir öneme sahiptir. Bir bilim adamı en fazla ayrıntıyı bilen kimse değil, her zaman aktif ve her zaman çalışan bir zihne sahip olan kimsedir. Bilimle, kaynaklara dayalı derin bilgi, bilginlikle karıştırılmamalıdır. Derin bilgi, genellikle aklın tembelliğidir. Bir şey yaratmak, üretmek, oluşturmak için iyi bir hafıza yeterli değildir. Zihnin malzemelere hâkim olması ve malzemelerin de zihni tıkamaması gerekir.

Çalışırken hasta görünmek kesinlikle fazlasıyla moda olsa ve irademizin onuru gibi görünse de zayıflığımızın nedeninin tek başına çalışmak olduğunu kanıtlamanın gerekli olacağını kabul etmeliyiz. Bunu kanıtlamak imkânsızdır. Zayıflığın, saçma girişimin diğer tüm nedenlerini de hesaba katmak gerekir. Kararlılıkla şunu da söyleyelim ki çalışmaya atfedilen bu şeyin şehvetten gelip gelmediği asla bilinemez. Ortaokul gençlerinin ve daha sonra üniversite öğrencilerinin, genellikle, aşırı derecede çalışan mükemmel akıllı öğrenciler olduklarını sanmıyorum. Bu çağdaki tek aşırı çalışma, ne yazık ki kötü alışkanlıklara neden oluyor.

Bu şehvetle yıpratılmış berbat hâl, bir de fazla çalışma varsa hayal kırıklıklarından, arzudan, kıskançlıktan ve esas olarak dünyadaki yerimizin yanlış görünüşünden ve kişiliğimizin abartılı

duygusundan ileri gelir. Bu kemirgen duyguları bilinçten çıkarmak için sahip olunan yeterli enerji sayesinde, büyük bir yorgunluk nedeni ortadan kaldırılmış olur.

Kanaatimize göre yalnızca iyi düzenlenmiş, sağlığı, hayatı ve zamanı dikkate alan bir entelektüel çalışma, düşüncenin gelişmesini sağlayabilir. Şehvete kapılmadan, neşe ve güvenle, kıskançlık, incinme olmadan çalışmak, sağlığı fazlasıyla güçlendirir. Eğer dikkatimizi güzel ve verimli fikirlere verirsek, düşünce onları geliştirip düzenler fakat fikirler dış etkilerin tesadüfüne bırakılırsa yorgunluk oluşur ki bu yorgunluk, iradenin fikir seçimini yaptığı yorgunluktan farksızdır. Ancak dinlenmenin düşmanı olan tesadüf, birçok karışıklığı beraberinde getirir. Nitekim insan toplumda yaşar ve başkalarının saygısına, hatta övgüsüne ihtiyaç duyar. Diğerleri nadiren bizim hakkımızda kendimizden daha iyi bir görüşe sahip olduğundan ve öte yandan çok sayıdaki insanın incelikten hatta merhametten yoksunluğu, her durumda sosyal yaşamdaki duyguların incinmesine neden olur. Çalışan için, tembelliklerinin bedelini acımasızca ödeyen aylakları görmek daha cesaret vericidir çünkü onların boş zihinleri, ekilmemiş bir tarladaki gibi yabancı otlarla doludur. Zamanlarını vasat fikirler, vasat duygular, kıskançlıklar ve vasat hırslarla geçirirler.

Endişeleri meşguliyete dönüştürmek kadar mutluluk verici bir şey yoktur ve nerede mutluluk varsa orada sağlık vardır. Çalışmak, insanlığın köklü bir kuralıdır ve bu kuraldan feragat eden herkes, aslında tüm yüksek ve kalıcı sevinçlerden vazgeçmiş demektir.

Bu gözlemlere, dağınık, yontemsiz çalışmanın insanı yordugunu ve genelde yaptığımız işe, kötü bir çalışma yönetiminden kaynaklanan yorgunluğun da yüklendiğini ekleyelim. Asıl yorucu şey, tamamlanmış görevlerin huzurlu sevincini getirmeyen işlerin çeşitliliğidir. Farklı taraflara çekilen zihin, her çalışmadan keskin bir endişe duyar. Bunlar, fazlasıyla can sıkıcı şekilde,

sürekli aynı şeyi düşünmeye yol açan taslak hâlindeki işlerdir. Michelet, de Goncourt'a^[105] otuzlu yaşlarındayken, o güne dek yapması gereken şeylerin fazlalığı nedeniyle berbat migren ağrıları çektiğini ve artık kitap okumayacağını, bunun yerine onları yazacağını belirtmiş. “Sabah kalktığımda, neyi susturmam gerektiğini çok iyi biliyordum. Sadece bir nesneye odaklanan düşüncem, nihayet iyileşmişti.” Aynı anda birkaç iş yapmak isteyen, belli bir yorgunluğa mahkûm olduğu açıktır. *Aga quod agis*, yani yaptığını en iyi şekilde yerine getir. Gördüğümüz gibi, bu sadece hızlı ilerlemenin yolu değil, aynı zamanda yorgunluktan kaçınmanın ve tamamlanan görevlerin sevincini elde etmenin kesin yöntemidir.

Özetle, düşünmek ruhtaki güçlü duyguları harekete geçirirse de alışkanlık hâline getiremez. Mükemmel ve sağlam alışkanlıklar oluşturmadan, irade terbiyesi imkânsızdır. Alışkanlıklar olmadan çabalarımızı her zaman yeniden başlatmak zorunda kalırız. Yalnızca onlarla amaçlarımıza ulaşip ilerleyebiliriz. Bu alışkanlıkları edinmenin tek yolu ise harekettir.

Harekete geçmekten kasıt, sonuca giden küçük eylemlerin her birini cesaretle gerçekleştirmektir. Eylem düşünceyi sabitler, bizi bir tarafa aleni şekilde bağlar, derin sevinç yaratır.

Eyvah! Zaten bu kadar kısa olan çalışma süresi, öğrencinin çalışmalarındaki yöntem eksikliği nedeniyle daha da azalır. Buna rağmen, daha önce de söylediğimiz gibi, “Her bir gün az şey getirirse de bunun her gün olması yeterlidir.” Sürekli yenilenen çabaların sabrı müthiş sonuçlar doğurur. Bu nedenle öğrencinin edinmesi gereken şey, sürekli çalışma alışkanlığıdır. Başarılı olmak için her akşam ertesi günün görevini düzenlemeli, tüm iyi işlerinden yararlanmalı, tüm başladığı çalışmaları bitirmeli, işleri teker teker yapmalı ve zamanının hiçbir bölümünü israf etmemelidir.

[105] Edmond Louis Antoine Huot de Goncourt (1822-1896). Fransız yazar, edebiyat ve sanat eleştirmeni. (e.n.)

Bu tür alışkanlıklar, en yüksek noktalara ulaşmasını sağlayacak, hatta topluma ondan aldığı faydalarının karşılığını verme görevini yerine getirme, minnet borcunu ödeme fırsatı verecektir.

Bu şekilde anlaşılan çalışma, insanı asla tüketmez. İşe atfedilen yorgunluk, aslında neredeyse hep şehvet, endişe, bencil duygular ve kötü bir çalışma yönteminden kaynaklıdır. İyi anlaşılmış bir çalışma, alışkanlık hâline gelen asil ve yüce düşünceler sağlığı güçlendirir zira sakin, dingin ve huzurlu olmak, çalışmaya mükemmel bir fizyolojik koşul oluşturur.

IV

Öğrencinin İrade Terbiyesi Bakımından Beden Temizliği

Şimdiye kadar konunun psikolojik yönünü inceledik. Şimdi ise öz denetimin fizyolojik koşullarını inceleyeceğiz. İrade ve onun en yüksek hâli olan dikkat, sinir sisteminden ayrı düşünülemez. Sinir merkezleri, hızla veya tamamen yorulduklarında, eski güçlerini yalnızca aşırı yavaşlıkla sürdürebilirler ve hiçbir şekilde çaba ile azim gösteremezler. Bedensel hâlsizlik, zayıf bir irade ile kısa ve durgun bir dikkati beraberinde getirir. Tüm faaliyet komutlarında başarının, yorulmak bilmeyen enerjiye diğer nedenlerden daha fazla bağlı olduğunu fark edip irade terbiyesindeki tüm başarının ilk koşulunun, meşhur bir ifadeyle “sağlıklı bir hayvan” olmak olduğunu bilmeliyiz. Beden, neredeyse her zaman, iyi ayarlanmış bir enstrüman gibi yanlış notalar vermeden ve iç bilincin dikkatini dağıtmadan rolünü oynadığında mutlu anlar yaşar. Tam canlılık zamanlarında, irade tüm gücüyle bizi etkiler ve pür dikkat kesiliriz. Aksine zayıf, hâlsiz olduğumuzda ise zihnimizi bedenimize bağlayan zincirlerin tüm ağırlığını hissediyoruz ve irademiz, genelde fizyoloji kaynaklı rahatsızlıklara yenilir. Bu görüşlere şunu ekleyebiliriz: Fazla güç sarf etmeden yapılan her işin doğal ödülü, uzun süreli refah ve sevinç hissidir.

Henüz işin başında tükenme meydana gelirse hoş giden o güçlenme hissi ortaya çıkmaz, onun yerine acı verici bir yorgunluk ve iğrenme gelir. Böylelikle hâlsiz, talihsiz insanlar için ödöl olması gereken sevincin eksikliğinde yapılan çalışma, ağır bir iş, külfet ve eziyet olur.

Ayrıca tüm psikologlar, fizyolojik koşulların hafıza üzerindeki önemi hakkında hemfikirdir. Aktif bir dolaşım, beyne iyi beslenmiş kanı ilettiğinde, anılar ve dolayısıyla da alışkanlıklar aklımıza çabuk şekilde ve uzun süreli kazanır.

Sağlık, irade ile uzun ve kuvvetli bir dikkatin şartı olduğu gibi hafızayı da son derece olumlu etkiler. Sağlık, çalışmayı sadece sonucu olan sevinçle ödüllendirmekle kalmaz, kişinin mutluluğuna da ciddi bir etkide bulunur. Daha önce de belirttiğimiz gibi, yaşamın sıfırlarından önce yerleştirilen sayı gibi onlara değer atfeder. Görünüşte her ne kadar mutlu bir tablo çizilse de, Voltaire^[106], büyüleyici bir eşi ve serveti bulunan Harlay için şöyle demişti: “Sindiremediği takdirde elindekilerinin hiçbir kıymeti yoktur.”

Ne yazık ki yanlış oluşturulmuş entelektüel çalışma düzeni çok zararlı olabilir. Vücudun hareketsiz ve sabit kalmasına, kötü havalandırılmış apartmanlara kapanmaya, sonunda da sürekli oturma alışkanlığına zorlar. Sağlıksız beslenmenin eklendiği bu ciddi olumsuzluklar, mideyi tez zamanda zayıflatır, sindirim zorlaşır. Midede sıkı bir sinir ağs bulunduğı için bu organın bozuklukları sinir sistemini oldukça ciddi şekilde etkiler. Yemekten sonra beyne kan toplanır, ayaklar kolayca soğur. Uyuşukluk ve uyku hissedilir, kısa bir süre sonra da özellikle köylülerin ve işçilerin öğle yemeğinden sonraki neşelerine tezat bir çabuk sinirlenme meydana gelir. Sinir sistemleri yavaş yavaş kötüleşir ve birçok entelektüel, etkilerini kontrol edemez hale gelir. Kalpleri

[106] François-Marie Arouet (1694-1778). Fransız Aydınlanma Çağı yazarı, şair, tarihçi ve filozof. Eserlerinde *Voltaire* mahlasını kullanmıştır. (e.n.)

en ufak bir rahatsızlıktan hızlıca çarpmaya, mideleri gerilmeye başlar. Bu ilk nevrasteni^[107] derecesidir çünkü bu argınlığın başlangıç noktası çoğu zaman beslenme fonksiyonlarının bozulmasıdır. Beyin, asıl yönetici olmaktan çıkar, sağlıklı yaşamın sakin ve güçlü ritimleri yerine, sinirlilik ve hastalıklı yaşam bozukluğu oluşur.

Bununla birlikte zaman, bize kendimizin efendisi olmamız işi için verdiği tüm gücü, mizacımızı değiştirmemiz ve sağlığımızı güçlendirmemiz için de sağlar. Huxley^[108], eserinin^[109] meşhur bir kesitinde bizi satranç oyuncularıyla karşılaştırır. Karşımızda en ufak bir hatamızı affetmeyen sabırlı ve acımasız, ancak iyi oyuncuları aşırı bol bir cömertlikle ödüllendiren bir rakibimiz var. Söz konusu düşman doğadır, oyunun kurallarını bilmeyenlerin ise vay hâline! Bilim adamları tarafından keşfedilen doğanın yasaları olan bu kuralları inceleyerek ve özellikle uygulayarak, sağlık davasını kazanacağımıza emin olabiliriz. Ancak sağlığını kazanmak, özgürlüğümüzü kazanmak gibidir. Düz bir neticenin değil, aslında ayda yüzlerce kez gerçekleştirdiğimiz veya yapmayı reddettiğimiz çok sayıda küçük eylemin sonucudur. Birçok noktaya dikkat etmeli ve her ayrıntıya önem vermeliyiz. Isıyı, soğuğu, nemi, ortamın sadeliğini ve aydınlatmayı kontrol etmeli, beslenmeye ve yeterince egzersiz yapmaya özen göstermeliyiz.

Bu denli özenin hayatı saçma kılacağı ve insanın tüm zamanını alacağı söylenebilir. Ancak bu, safça bir yanılgıdan ibarettir. Özen gösterme, alışkanlık işidir. Kurallara göre beslenmek kötü beslenmekten daha fazla zaman almaz. Biraz gezinmek, sandalyede tembelce oturmak veya kafede gazete okumaktan daha fazla vaktimizi harcamaz. Çalışma alanını zaman zaman

[107] Sinir zafiyeti. Sinir sistemindeki bozukluk sebebiyle bedensel ve ruhsal yorgunluğa sebep olan bir hastalık için kullanılan psikopatoloji terimi. (e.n.)

[108] Thomas Henry Huxley (1825-1895). İngiliz biyolog ve astrolog. (e.n.)

[109] *Lay Sermons*. (e.n.)

havalandırmak da kayda değer bir zaman kaybı değildir. Kişinin yaşam tarzındaki tüm değişiklikleri topluca yapması yeterlidir. Makul davranmamamızın tek nedeni tembelliktir: Öngöremeyecek kadar entelektüel tembellik ve yapamayacak kadar fiziksel tembellik. Bu alışkanlıkları edinmenin ödülü de sağlık olacaktır, aslında başarıdan mutluluğa kadar geri kalan her şeyin koşulu olan sağlık.

En çok dikkat etmemiz gereken işlevler, beslenme işlevleridir. Burada asıl soru, tüketilecek yiyeceklerin doğası ve sayısıdır. Berthelot'nun^[110] çalışmaları ortaya çıkana dek, beslenme meselesi deneyseildi. Bugün ise bu konu, oldukça açık bir şekilde masaya yatırılıyor. Artık dokuların tekrar oluşmasında hiçbir yağ veya hidrokarbon bazlı gıdanın, albüminin yerini alamayacağını biliyoruz. Bu nedenle albüminin mutlaka beslenmede yer alması gerekiyor. Öte yandan, bu proteini yeterli miktarda vermek yerine dozu aşarsak, son derece ilginç sonuçlar elde ederiz. Aşırı doz, alınması gereken albümin miktarından çok daha fazla olduğu için organlarımızın bu proteini zararına çekmesine neden olur. Günlük olarak yaklaşık yetmiş beş grama eşit miktarda azotlu gıda yemek yeterlidir. Bu miktarın üzerindeki madde, emilmeyecek kaslarda albümin çökmesine neden olur. İşte değineceğimiz ilk nokta: Öğrencinin, lokantalarda yararlı miktarın iki veya üç katı daha fazla et tüketmesi.

Ek olarak alınan albümin miktarı ne olursa olsun, yağlı yiyecekleri veya karbonhidratları onunla aynı anda almazsak, albümin çökmesi meydana gelir. Aynı anda alındığında ise, sorun yaşanmayacaktır. Bu nedenle üstte belirtilen gıdalar, yetmiş beş gram albüminle karıştırıldığında, korunmuş azot oranı ibaresi eklenir.

Öte yandan, çalışma eylemi esas olarak yağ veya nişastanın yakılmasına neden olur. Ayrıca, yoğun çalışma durumundaki

[110] Pierre Eugène Marcellin Berthelot (1827-1907). Fransız ve kimyager ve politikacı. (e.n.)

insan günde 2800 ila 3400 kalori harcar. Yüksek bir ortalama olarak 3000 kalori miktarını baz alırsak ve 75 gram albuminin 307 kaloriye denk geldiğini hesaplarsak, entelektüel çalışanın yaklaşık 2700 kalori daha tüketmesi gerekir. Sadece 200 ila 250 gram yağ sindirdiğimiz için ($225 \times 9.3 = 2092$ kalori), hidrokarbon gıdalardan (yaklaşık 450 gram) yaklaşık 600 kalori almak gerekiyor. Kişinin günlük beslenme düzenini oluşturması için albumin, yağ ve hidrokarbon elementlerinin her bir yiyecekteki değeri, özel kitaplardan öğrenilebilir.

Tecrübelere göre, özellikle çok fazla et tüketiyoruz. Mide ve bağırsakları anlamsız şekilde çalıştırıyoruz. Zengin sınıfın çoğunda, sindirim sayesinde edinilen gücün çoğu yine sindirmek için kullanılır. Abarttığımızı düşünmeyin. Yüzeyleri onları koruyan dokuyu sürekli yenilemese ve sindirim sıvıları saldırdıkça büyük bir hızla yeniden oluşmasalar, mide ve bağırsak duvarlarını sindirirdik. Bu eylem tek başına çok büyük bir iştir. Bağırsaklar, vücudun uzunluğunun yedi ila sekiz katıdır ve gerildiğinde otuz santimetre genişliğindedir. Bağırsakların ve midenin çalışma yüzeyi, en az beş metrekaaredir. Günün birkaç saatindeki böyle yorucu bir yenilenmeye ek olarak yüzeyi döşeyen villusları, çiğnemek için kullanılan gücü, midenin peristaltik hareketlerinin sarf ettiği eforu, yeterince tükürük üretilmesini, mide, pankreas ve safra kesesinin sindirim sıvıları oluşturmasını da ekleyin ve sindirim hareketinin gerektirdiği müthiş yorucu gücün farkına varın...

Çok fazla yiyecek tüketen insanların, aslında sindirim sistemlerinin köleleri, itibarsızlaşmış hayvanlar oldukları açık değil mi? Hatta çoğunun, yiyecek miktarının bolluğu yüzünden, onları iyi çiğnemenin sıkıcı olduğunu düşünerek sindirim çalışmasını daha da zorlaştırdığını ve uzattığını da ekleyin. Zira sindirim sıvıları az bölünmüş maddelere yavaş nüfuz eder.

Her yiyecek için albumin, yağ, sindirilebilir hidrokarbon elementlerinin içeriğini gösteren küçük bir broşür olsa ne kadar

yararlı olurdu! Tüm özel incelemeler azot içeriğini verir, ancak bugün birçok azot bileşiğinin uygun onarıcı gıdalar olmadığını biliyoruz. Böyle bir tabloyla, öğrenci yemek menüsünü, entelektüel çalışmaya zararı olmadan, iyi beslenerek ve sindirim organlarına aşırı yük bindirmeden oluşturabilir. Yemeklerin sayısı ve zamanı meselesi, gıda dozajının ciddi öneminin yanında çok küçük bir sorun gibi görünmektedir. Öğrencinin, Cornaro'nun^[111] yaptığı gibi tüm yemeklerini tartmasını istemeyiz ancak birkaç tartımdan sonra ne yemesi gerektiğini az çok anlar. En azından restoranları ziyaret eden genç adamın mahkûm olduğu ve konuşmaların, tartışmaların gürültüsünün ortasında doyana kadar yemek yiyerek sarf ettiği güç israfından kaçınmış olur.^[112]

Hava temizliğini sağlamak ise daha basittir. Gerçeği söylemek gerekirse, temiz hava solumak pek gerekli görülüyor. Kaç kez gençlerin biraz soğukla beraber saf hava almak yerine kirli, iğrenç hava solumayı tercih ettiklerini gördüm. Eğitim kurumlarının ve apartman dairelerinin hijyeni bu bakımdan ilkel bir durumda kalmıştır. Bununla birlikte kirli hava; insanları endişeli, hırçın, mutsuz kılıyor. Organizma, temiz havanın verdiği sağlıklı dürtüleri bulamadığı için kötü dürtüler arayışına düşüyor. Öğrenci, odasında önceden solunmuş bir havayı tekrar tekrar solumaya mecbur değildir, ortamı sık sık havalandırabilir, daha iyisi açık havada çalışabilir. Ayrıca odada dolaşabilir, yüksek sesle kitap okuyabilir veya konuşabilir. Sağır dilsizlerin pek konuşmadık-

[111] Luigi Cornaro (1464?-1566). Venedikli soylu. Yaşam tarzı sebebiyle sağlığı yerinde olmayan Comora, doktorların tavsiyesiyle alışkanlıklarını değiştirmeye karar verir. *Discorsi della vita sobria* kitabında perhizini anlatmış, günde yalnızca üç yüz elli gram yemek yediğini yazmıştır. (e.n.)

[112] Bu konuyu, kahve kullanımıyla ilgili konuşmadan geçemedik. Burada, yasaklanması gerektiğinden bahsedilmiyordu. Bütün gücünü kaybetmesine neden olan filtre metoduyla büyük miktarlarda içildiğinde, tedirgin edici hâle gelir. Arapların yaptığı gibi demlenerek hazırlanıp küçük bardaklarda içilirse fazla rahatsızlık vermez ve sindirim sistemine yardımcı olur. Örneğin, gündüzleri öğünler arasında küçük miktarlarda alınması, pek çok çalışanın şikâyet ettiği düşüncedeki körelmeyi giderecek ve zekâyı hızlandıracaktır. Aşırı tüketilmemesi koşuluyla ve çalışmaya başlanması için vereceği heyecandan yararlanmak amacıyla içilmesinde sakınca yoktur.

ları için çok zayıf ciğerleri olduğunu ve birkaç santimetre ötede duran bir mumu bile nefesleriyle söndüremediklerini biliyoruz. Konuşmak, güçlü bir akciğer jimnastiğidir.

Ayrıca, yazan veya okuyan kişinin bükülen beli de solunum için çok önemli bir problemdir ve uzun vadede, oldukça zararlı hâle gelebilir. Güçsüzlüğe neden olan bu oturuşla mücadele etmek için kişinin, daima dik durma alışkanlığı edinip göğsünü öne çıkarması ve solunumunu rahatlatması gerekir.

Yine de önlemler yetersizdir, çalışmaya sık sık ara vermek ve Lagrange'un^[113] *solunum jimnastiği* olarak adlandırdığı mükemmel egzersizlere başvurmak gerekir. Bu egzersizler, sabahları içgüdüsel olarak gerinmeyle girdiğimiz şekli taklit ederek yaptığımız geniş nefes almalardan oluşur. İki kol çok yavaş yukarı doğru kaldırılır ve olabildiğince derin nefes alarak açılır, daha sonra solunan hava geri verilerek kollar indirilir. Kolları kaldırırken büyümeye çalışıyormuşuz gibi ayak parmak uçlarına kalkmak da yararlıdır. Bu işlem omurga eğriliğinin düzleşmesini, kaburgaların aşağıdan yukarıya doğru, genelinden daha büyük bir daire çizmesini sağlar. Kaburgaların ankilozunu önleyen bu egzersizine ek olarak, oksijenin daha önce nüfuz etmediği çok sayıda çökmüş akciğer vezikülü açılır. Böylece kan ve havanın birleştiği yüzey artar. Bu da Marey'in^[114] keşfettiği, nefes alma ritminin benzer uzun süreli egzersizlerden sonra, istirahatte bile değişimi sürdürmesi durumunu açıklar. Burada halter kullanımı uygunsuzdur çünkü nefes almayı durdurmadan, hiçbir çaba mümkün değildir. Oldukça işe yarayan bu önlemler, hiçbir durumda egzersizden muaf tutmaz.

Elbette egzersiz kendi başına bir şey yaratmaz. Tüm beslenme fonksiyonlarını iyileştirerek dolaylı fayda sağlar.

[113] Joseph-Louis Lagrange (1736-1813). İtalyan matematikçi ve astronom. Biyolojiye ve solunum sistemi fiziolojisi alanlarına katkıda bulunmuştur. (e.n.)

[114] Étienne-Jules Marey (1830-1904). Fransız fizyolog. (e.n.)

Daha önce de gördüğümüz gibi, herkes odasında, zaman zaman başvurduğu egzersizlerle solunum kapasitesini arttırabilir ancak kanın daha hızlı akmasını ve akciğerlerde daha sık dolaşmasını sağlayamayız. Solunum ve dolaşım fonksiyonları, bir nevi iki bakış açısından aynı işlevdedir. Birini harekete geçiren her şey diğerine de etki eder. Lavoisier^[115], Fransız Bilimler Akademisi'ndeki bir bildirisinde, bir insanın aç karna kas çalışmasından sonra, istirahat hâinden neredeyse üç kat daha fazla oksijen sindirdiğini belirtir. Dolayısıyla egzersizin ilk etkisi vücuda ciddi miktarda oksijen nüfuz etmesidir. Genellikle hareketsiz kalan öğrenci güçsüz şekilde yaşarken, açık havada hareket uygulayan kişi daha zengin kanla, daha aktif nefesle çalışır. Beyin daha enerjik ve daha uzun çabalar sarf edebilir. Kalp, çalışma ritminin azalmasına rağmen daha verimli olur çünkü hareketsizlik, yakma eyleminin yavaşlamasıyla birlikte kılcal damarlarda kanın durgunlaşmasına neden olur. Hareketlilikte ise kılcal damarlardaki dolaşım, hareket eden kaslardan kaynaklanır ve ince damarların esnekliğinden oluşan bu *periferik kalp*, kendi çalışmasıyla merkezî organın çalışmasını azaltır.

Ancak kas çalışmalarının tek faydası bunlar değildir. Paul Bert'in kanıtladığı gibi kaslar, oksijen sabitleyicidirler. Bunlar aslında solunum organlarıdır. Alınan oksijenle geri verilmesi gereken karbonik asidin değişimini gerçekleştirirler. Bununla birlikte bu değişimler ne kadar enerjik olursa, yağ yakılması da o nispette artış gösterir. Hareketsizlik yağ rezervlerini *yakmaz*, aksine her yerde birikmelerine izin verir ve doğrudan obeziteye yol açar. Üstelik bu birikmeler, az nefes alındığı için tamamen yakılamayan gıdalardan dolayı sadece vücut tembelliğine değil, kanıtlanmış olarak artrit, gut, kum hastalığı ve ağız kokusu gibi sorunlara da neden olur. Şimdi, bu kadar önemli kasların nefes alması, sadece çalışma sırasında devam etmez çünkü gördüğümüz gibi, bu organlar aşırı solunum aktivitesini oldukça uzun süre korur.

[115] Antoine-Laurent de Lavoisier (1743-1794). Fransız kimyacı. (e.n.)

Çok fazla yiyecek tüketen zengin ailelerden gelen gençlerin çoğu için egzersiz kesinlikle gereklidir. Egzersiz, hatta şiddetli egzersiz, yenilen gıdaların fazlalığını yakmada faydalıdır. Çok yemek yersek ve atıl bir hayat yaşarsak, kilüs alan tüm damarlar tıkanır. Sabahları rahatsızlık ve tiksinti meydana gelir, bunun nedeni ise geceleri bu aşırı beslenmenin vücudu ağırlaştırmasıdır. Böylece mide tembelleşir ve yakılacak gıdalarla aşırı yüklendiği için kan, kelimenin tam anlamıyla kalınlaşır. Sabahları uyanıldığında çok sık yaşanan paradoksal bir durum oluşur. Rezerv birikiminden dolayı yorgunluk, uyuşukluk ve zihin tembelliği meydana gelir. Bu yorgunluğun kaynağının rezerv birikimi olduğuna dair önemli bir kanıt var: Kişi kararlı bir şekilde çalışmaya başladığında, yorgunluğun artması yerine azaldığı görülür, kanda birikmiş aşırı gıdaların oksijenlenmeleriyle azalması gibi.

Özetle hareketlilik, canlı ve enerjik bir sindirime, zengin bir kanın hızlı şekilde dolaşımına ve sindirilmeyen gıdaların hızlıca tahliyesine neden olur.

Bu genel sağlık etkilerinin yanı sıra yürüyüşün, midenin peristaltik hareketleri üzerindeki olumlu etkilerine dikkat çekmek gerekir. Şimdiye kadar egzersizin rolünü sadece beslenme fonksiyonları açısından değerlendirdik. İrade ve dikkat, organizmanın sağlıklı olmasına bağlı olduğundan, konumuz için temel bir noktadır. Kas egzersizinin, irade ile daha az fakat daha yakın bağlantıları vardır. Nitekim irade kas hareketleriyle çocuklarda yavaş yavaş kendini belli etmeye başlar. Hareketlerimizin yöneticisi olabilmek için her birimizin geçirdiği uzun öğrenme dönemi, irademizi kuvvetlendirir ve dikkatimizi disipline eder. Hangimiz, bugün bile, derin tembellik anlarında hareket etmeye teşebbüs etmek, kalkmak, dışarı çıkmak gibi eylemleri zor irade eylemleri olarak görmeyiz ki? Bu nedenle kas aktivitesi veya keskin ve belirli hareketlerin (yürümenin tamamen otomatik hâle gelmesi uzun sürmediği için bu durumda çok az değeri vardır) mükemmel irade ve dikkat testleri olduğunu kim hissetmez? Bu-

nun doğruluğuna göre, dikkat sorunu yaşayan nevropatlara kas egzersizi tavsiye edilir. Çabalamak iradeyi de kapsar, irade de tüm yeteneklerimiz gibi tekrarlama yoluyla gelişir. Ayrıca kas çalışması yorgunluğa doğru gittiği zaman ağrı hâline gelir ve ağrıya karşı koymayı bilmek, iradenin hatta en yüksek iradenin işi değil midir?

Gördüğümüz gibi egzersiz, kendi başına doğrudan iradenin ilk öğrenildiği okuldur.

Bu, onun zekâ üzerinde hiçbir etkisi olmadığı anlamına gelmez. Etkisi vardır, gerçektir ve buna karşın beden tembelliği de zararlıdır. Algılarımız çok fazla yenilenmez, kasvetli bir monotonluk içinde seve seve evde kalırız, sıkıntı ve tiksinti içinde yaşamaya devam ederiz. Hepimizin tecrübe ettiği bu üzücü yaşantı biçimi, sadece yavaş fiziksel yaşamdan, yavaş uyanan fikirlerden, haricî uyarıların eksikliğinden kaynaklanır. Bu durum, özellikle fikirlerin berraklığı ve dışarıda yürürken düşünenlerin izlenimlerinin büyük canlılığı ve zenginliği ile tezat oluşturur. Bu nedenle hareketliliğin yeteneklerimiz üzerindeki aşırı etkisini inkâr edemeyiz.

Bununla birlikte öğrencinin, faydalarını kanıtladığımız bu fiziksel egzersiz sırasında meydana gelen önemli hatalara dikkat etmesi gerekir. Oldukça farklı iki şeyi sürekli birbirine karıştırırız: sağlık ve kas gücü.

Çok sağlıklı olmayı sağlayan şey, solunum organlarının ve sindirim sisteminin dinçliğidir. Sağlıklı olmak, iyi sindirmek, özgürce nefes almak, enerjik ve düzenli bir dolaşıma sahip olmak, öte yanda da hava değişimlerine karşı dirençli olmaktır. Bu direnç özelliklerinin kas gücü ile nedensellik bağlantısı yoktur. Sporcuların ve güçlü kişilerin hiç de sağlıklı olamayacakları gibi, masabaşı bir işte çalışan insan da zayıf kas gücüne rağmen kapı gibi sağlam bir sıhhatte sahip olabilir. Atletik güce rağbet etmemekle birlikte bundan resmen kaçınmalıyız çünkü yalnız-

ca şiddetli egzersizden takviye alır ve bu tür egzersizler, düzenli nefes alımını bozmanın yanı sıra, boyun ile alın damarlarında çok belirgin tıkanıklığa neden olurlar ve insanı yorarak zayıf düşürürler. Üstelik yoğun fiziksel çalışmaları ve canlı entelektüel çalışmaları aynı anda gerçekleştirmek imkânsızdır. Dahası, kas çalışmalarının yorgunluğuyla vücut, köylüler ve dağda yaşayanlar arasında çok sık görülen soğuk algınlığına yatkın hâle gelir.

Şiddetli egzersizin sadece aşırı beslenmeden kaynaklanan besin fazlalıklarını yakmanın gerekli olduğu durumlarda yararlı olduğunu ekleyelim. Hâlbuki keskin bir dikkatle çalışan kişi, toprağı işleyen köylü kadar hatta daha fazla besin yakıyordu. Böylece işinin hakkını veren öğrenci, her zaman masabaşında aynı işi yapan ve zekâsı da bedeni kadar tembel bir memurla hiçbir şekilde karşılaştırılmaz. Entelektüel olarak ne kadar çok çalışılırsa, fazla besinleri yakmak için uygulanan bu kas egzersizine daha az ihtiyaç olur.

İlginçtir ki Fransa’da, genç İngilizlerin aldığı atletik eğitimi överiz ve bugünkü halk zihniyetini karakterize eden bilimsel zihniyet yokluğu ile muhakeme etmeden yaparız bunu. Yıllığı beş bin frank karşılığında girilen büyük kolejler ve efendilerin hevesle üniversitelere giden zengin çocukları karşısında gözlerimiz kamaşır. Bu grubu, aslında bizdeki sporcularla karşılaştırmamız gerekir. Zeki İngilizler, İngiliz okullarındaki fiziksel egzersizlerin abartılmasından hoşlanmaz. Wilkie Collins^[116], 1871’de yazdığı *Mari ve Femme*’ın önsözünde, İngiliz toplumunda üzücü bir şekilde kabalığın ve vahşetin yayıldığını, fiziksel egzersizlerin kötüye kullanılmasının bu duruma katkıda bulunduğunu ifade etmiştir. Tarafsızlığı tartışılmayan Matthew Arnold^[117], Fransız eğitim sistemini kışkırtıldığını belirtmiştir. Ona göre, barbarları

[116] William Wilkie Collins (1824-1889). İngiliz yazar. İlk modern İngiliz dedektif romanını yazmıştır. (e.n.)

[117] Matthew Arnold (1822-1888). İngiliz yazar ve kültür eleştirmeni. Kraliçe Elizabeth tarafından okul müfettişliği görevine getirilmiştir. (e.n.)

niteleyen karakter özellikleri; gurura, kibir tatminlerine, beden egzersizlerine, spora ve gürültülü zevklere düşkünlükleridir. Kültürsüzlerin özellikleri de sadece hırsı, işin zorluklarını, para kazanma sanatını, konforu ve dedikoduları sevmeleridir. Arnold’a göre İngiliz eğitimi, kültürsüzlerin ve barbarların sayısını arttırma eğilimindedir. Kendisi aynı zamanda *zihin işçilerinin de saf sporcular kadar ahlaklı olduğunu* söylüyor fakat fiziksel egzersizin büyük bir gurur kaynağı sayıldığı Yunan *gymnasium*undakilerin^[118] tabiata aykırı aşkları nedeniyle onursuzlukla itham edildiklerini de eklemeliydi. Ayrıca, kişisel tecrübesini gözden geçirmeyen bir entelektüel çalışan var mı ki? Kuvvet sermayemiz, beyin gücü ve fiziksel güç bölmeleri şeklinde sağlam duvarlarla ayrılmış iki alana yerleştirilmemiştir. Şiddetli egzersizlere fazlasıyla harcadığımız kuvvet sermayemiz, zihinsel çalışmalarda zayıflık gösterir. Bırakın düşünme yeteneğinden yoksun aptal, midesini fermente yiyecek ve içeceklerle doldurup sindirimden kendisine kalan gücü yorucu egzersizlere harcasın, atletik kaslarını gururla seyretsin, bunda bir sakınca yok. Ancak gelecekteki doktorlarımıza, avukatlarımıza, bilim adamlarımıza, edebiyatçılarımıza böyle bir hayat önermek saçmalaktır. Büyük zaferler artık kaslarla değil, keşiflerle, yüce hislerle, verimli fikirlerle kazanılıyor. Beş yüz hafriyatçının kaslarına bir de faydasız sporcuların eklense, bir Pasteur^[119], bir Ampère veya bir Malebranche’ın^[120] güçlü zekâsı etmez. Ayrıca, en iyi beden eğitimi almış insan bile asla bir atı, hatta bir köpeği yenemez üstelik bir goril de güreşçi karşısında müsabakadan korkmaz. Bu nedenle üstünlüğümüz, kaslarımızın ağırlığından ibaret değildir. Bunun kanıtı, insanın en güçlü hayvanları evcilleştirmesi ve sık sık çocukların eğlenmesi için kaplanları ve aslanları hayvanat bahçelerinde sergilemesidir.

[118] Antik Yunan’da spor eğitimi için ayrılmış alanlar. Gymnasiumlara yalnızca erkekler girebiliyordu ve antrenmanlar çıplak yapılıyordu. (e.n.)

[119] Louis Pasteur (1822-1895). Fransız biyolog ve kimyager. Pastörizasyonu bulmuştur. (e.n.)

[120] Nicolas Malebranche (1638-1715). Fransız filozof. (e.n.)

Kas gücünün işlevi günden güne azalmaktadır çünkü zekânın ve ürettiği makinelerin kıyaslanamayacak kuvveti, bunun yerini almıştır. Öte yandan, kaslarıyla güçlü adamların kaderi ise makinelerin işlevine benzer. Düşünenlerin ellerinde uysal araçlara dönüşürler. Girişimci çalışmaz, işçileri yönetir ve girişimciler de elleri iş tutmamış mühendisler tarafından yönlendirilir.

Özetle, çocuklarımızı sporcu yapmak için harcadığımız çaba saçmadır. Bu kanı, sağlık ve kas gücünü birbirine karıştırmamızdan ortaya çıkar. Bu çaba, gençlerimizi entelektüel gelişimleri pahasına kaba güreşçilere dönüştürmeye yöneliktir. Fikirde yarışanlar ile boksta yarışanlar arasında artık seçimimizi şüphe etmeden yapıyoruz. Bizi hayvanlığa geri getirme eğiliminde olan gidişata uymayalım. Bize Aziz Thomas Aquinas, Montaigne ve Rabelais'i^[121] veren Orta Çağ okullarını, kürek çekme ustalarını eğiten okullara yeğlerim.

Açıkçası bu çekişmelerden, onlara saçma bir kibir veren değeri çıkarsak, (saçma, çünkü birçok hayvana göre daha düşük seviyedeki üstünlüklere bağlı bir kibir), kimse kürek güreşine hazırlanarak eziyet çekmezdi. Bu açıdan örnek almamız gereken ülke monoton ve acımasız İngiltere değil, okullarında halkı için yorucu fiziksel çalışmalardan tamamen vazgeçen İsveç'tir. Genç, sağlam ve sağlıklı insanlar yetiştirmeye özen gösteriyorlar ve fiziksel egzersizlerde aşırılığa gidilmesinin, entelektüel çalışmadan çok daha fazla sürmenaja yani aşırı çalışmaya yol açtığını biliyorlar. Bunlardan yola çıkarak şu sonuca varabiliriz: Öğrencilere tavsiye edilmesi gereken egzersizleri seçerken bunların, aşırı yorgunluğa sebep olucu veya sinirlendirici olmaması mutlak kuralına uyulmalıdır.

Fiziksel egzersiz hakkında böylesi zararlı hatalar yapıldığı gibi, entelektüel çalışma hakkında da genellikle daha feci hatalar

[121] François Rabelais (1483? - 1553) Fransız ressam, yazar, doktor, keşiş ve hümanist. (e.n.)

yapılabilir. Entelektüel çalışanın mutlaka sabit kalması gerekiyor diye düşünürüz. Söylediğimiz gibi, entelektüel çalışma yapmak denilince hemen zihinlerde oturmuş, düşünmek için kafasını elleri arasına koymuş ya da yazmak için göğsünü masaya dayamış bir insan imajı canlanır. Tekrarlıyoruz, bundan daha yanlış bir düşünce yoktur. İlk temel çalışma sadece çalışma masasında yapılabilir. Çeviri yapmak için dil bilgisi ve sözlüğe ihtiyaç vardır, okumak için dikkatini toplayarak yazarın uyandırdığı fikirleri not almak gerekir. Ancak bu ilk çalışma bitince, tüm hafıza çalışmalarının ev dışında hatta açık alanlarda veya parklarda yapılması çok faydalı olur. Hafıza çalışmaları dışında, düşünme ve düzenleme planı oluşturmak da açık havada yürüyüş ile yapıldığında oldukça kolaylaşır. Kendi açımdan, keşfetmekten gurur duyduğum tüm yeni fikirlerin yürüyüş esnasında aklıma geldiğini itiraf etmeliyim. Akdeniz, Alpler veya Lorraine ormanları, tüm düşüncelerimin arka planını oluşturur. Üstelik eğer doğruysa çalışkanlığıyla bilinen Herbert Spencer’in söylediği gibi, “Bilgilerin organizasyonu, onları edinmekten çok daha önemlidir.”^[122] Bu organizasyon için en gerekli iki şeyin, yani zaman ve düşüncenin, sürekli faaliyetinin en çok açık alanlarda verimlice yapılacağını iddia ediyorum. *Quidquid con ficio aut cogito, in ambulationis fere tentes conféro.*^[123] Yürüyüş hareketi, hızlı dolaşan kan, vücuda daha bol oksijen sağlayan saf ve canlı hava olmak üzere tüm bu koşullar, düşüncede dinçlik ve oturarak çalışırken nadiren oluşan bir verimlilik sağlar. Mill, Hatıralarım kitabında Hindistan Şirketinin ofislerine giden yollarda mantığının büyük bir bölümünü oluşturduğunu anlatır. Verimli çalışmanın büyük ölçüde açık havada ve güneşin tam ışığında gerçekleştirilebileceği oldukça doğrudur.

Egzersiz anlattığımıza göre, şimdi de dinlenme hakkında konuşmak gerekir. Dinlenmek tembellik değildir. Dahası, tembellik

[122] *Education*. F. Alcan. Paris, s. 294.

[123] Cicero, *Ad Quintil*, III. Bölüm.

dinlenme ile bağdaşmaz. Dinlenme, aslında, öncesinde çalışma olduğunun ve dinlenilmezse yorgunluk oluşacağının habercisidir, yenilenme ihtiyacıdır. Tembel insanlar hak edilmiş dinlenme zevkini hiç tatmamıştır çünkü Pascal'ın dediği gibi, nasıl ki ısınmak ancak üşüdükten sonra güzelse, dinlenmek de sadece çalıştıktan sonra zevk verir. Dinlenmeyi gerekli kılan bir çalışma olmadan yapılan istirahat, donuk ve çekilmez can sıkıntısıyla birlikte tembelliktir. Ruskin'in de dediği gibi, gururlu istirahat, granit yatağında nefes nefese yatan keçinin dinlenmesidir, ahırda otunu çiğneyen öküzün değil.

Mükemmel dinlenmenin en iyi karşılığı uykudur. Sakin ve derin bir uyku, vücudun iyileşmesine izin verir. Uyandıktan hemen sonra, kendinizi daha zinde hissedersiniz ve günlük işleriniz için bir enerji kaynağı depolamış olursunuz. Ne yazık ki uyku, en yanlış fikirlerle dolu konulardan biridir. Her şeyi otoriteyle kontrol etme takıntısına sahip hijyen takıntılıları ki ampirik yasalar yığınınından biraz fazlası olan bilimleri düşünülünce bu komiktir, uyku süresini de altı veya yedi saatle sınırlamaktadırlar. Burada kabul edilebilecek tek kural, en genelidir, yani geç uyumamak ve sabah uyanıldığında da yataktan hemen çıkmak.

Çok geç yatmamak gerektiğini söylüyoruz çünkü gece yarısına kadar devam eden işler tümüyle sorun içermektedir. Kanın sıcaklığının, öğleden sonra saat dörtten itibaren düşmeye başladığı ve akşama doğru da katabolizma ürünleriyle tıkanma eğiliminde olduğu bilinen bir gerçektir. Bu saatlerde gerçekleştirilen entelektüel uğraşlar, hiçbir şekilde güçlü olmayacaktır ve gün içerisindekinden daha iyi bir durumda olduğu düşünülüyorsa korkarım ki bu illüzyonu yaratan vasat işin, körelmiş ruhlara kolayca tatmin edici gelmesi sebebiyledir.

Bununla birlikte, gece vaktinde yoğun olarak uygulanan zihinsel uğraşlar, uyku için ölümcüldür, kişinin dinlenmesini tamamen yetersiz kılan bir huzursuzluğa neden olur. Her şey sizi uyumaya

çağırırken, hararetle çalışmaya uğraşabilirsiniz fakat hesaplarınız tutmayacaktır. Beyin, vasat çalışmalarla fazla yorulur, ertesi günün fikirleri tazeliğini ve dinçliğini kaybeder. Doğa kanunlarına karşı bu anlamsız sapkınlığın en kesin sonucu ise artan sinirlilik hâlidir. Kitap üzerinde yeniden okunacak notların alınması veya alıntı yapmak için referanslara göz gezdirilmesi gibi çeşitli materyal çalışmaları akşamüstü saatlerine saklanmalıdır.

Sabahın erken saatlerinde uyanmaya gelince, bunun da faydalı olduğuna itiraz etmeliyim. Öncelikle, her sabah saat dörtte kalkacak enerjiye sahip olmak çok nadir bir durumdur. Kişi, uyanması gerektiğinde zayıf iradesine güvenmek yerine, farklı bir yardıma ihtiyaç duymalıdır. Örneğin kış mevsiminde yaşandığı gibi, sıcak yatağın bırakılıp odanın soğuk havasına adım atılması zor gelebilir. Bir zamanlar Fransa'nın güneyindeki bir kasabada, bir fırıncının evinde oda tutmuştum. Fırıncının çocuklarına, her sabah işe gidecekleri saatte beni uyandırmaları, gerekirse de tüm karşı koymalarım rağmen kaba kuvvete başvurmaları talimatını vermiştim. Bütün bir kış boyunca, her gün saat beşte çalışma masamdaydım. Bu tecrübeden şu sonuca vardım ki söz konusu duruma alışma sürecim uzun sürse de her sebatlı davranışımda amacıma ulaşabildim. Uğraşlarım kısa sürede mükemmel sonuçlar verdi ve her şeyi düzgünce öğrenerek kesin bir kazanım sağladım. Ancak günün geri kalan vakitleri miskinlik ve uyku sersemliğiyle geçti. Nitekim erken uyanmak yerine, gün içindeki çalışma saatlerinin kullanılmasının daha doğru olacağı kanısına vardım. Bahsi geçen yöntemin tek avantajı ise, günlerin kaybolmaması oldu. Böyle bir yöntem kullanırken kişi, her günlük işini yerine getirebilir fakat olası bir zayıf irade durumunda, iş üç saat kadar erteleniyorsa tehlike belirecektir çünkü elimizden kaçan vaktin çabayla harcanması gerekir.

İki nedenden dolayı yatakta fazla vakit geçirmemek gerekir. İlki, alışkanlık yüzünden istirahat için gerekli olandan daha faz-

la yatıldığı zaman uykunun kanı kalınlaştırılabileceğidir. Bu durumdaki kişi sersemler, tembelleşir, kötü bir ruh hâline kapılır ve tüm sabahı mahvolur. Üstelik kolayca üşür ve bundan hâliyle etkilenebilir. Ancak bu, abartılı uykunun en ciddi sonucu değildir. Geç saatlere kadar uyuyan veya yatakta sık vakit geçiren her öğrencinin, istisnasız şekilde zayıflatıcı alışkanlıklara kapılacağı, elden ayaktan kesileceği mutlak bir kural olarak ifade edilebilir. Sabahları yatakta ne kadar zaman oyalandığınızı bana söyleyin, ben de size ne kadar ahlaklı olduğunuzu söyleyeyim.

Uyku dışında ara vermek de önemli bir istirahat yöntemi olarak öne çıkmaktadır. Kesintisiz çalışmamak zaruridir. Her zaman gergin tutulan bir yayın aniden gevşetilmesi örneği bu duruma uygundur. Doğal mükâfatını almadan, yani dinlenmeden çalışmak, hâliyle angaryaya dönüşür. Bilgi edinimlerinin özümsemesi ve verimliliğin artmasının devamlılığı için çalışma dönemleri arasında bir süre geçmesi gereklidir. Böylesi bir istirahat, yine uğraşın kendisi içindir. Aslında, sinir merkezlerindeki aktif çalışma olmadan entelektüel çalışmalar sonuç vermeyecektir. Bunun aksine çalışma bilinçli şekilde yapılmasa da söz konusu sinir merkezlerindeki aktif çalışmanın entelektüel arayışlarımızı ileri taşıdığı tespit edilmiştir. Günümüzde, fikirler ve sinir alt katmanı arasındaki ilişkinin öneriye dayanan keşfini savunmaya gerek kalmamıştır. Entelektüel uğraş sona erdiğinde, sinir merkezlerinin aktivitesi de hemen sona ermez ve bilinçsiz çalışma devam eder. Nihayetinde fayda sağlayan ise hafızanın tamir edilip gelişiminin sağlanmış oluşudur.

İşte durmak bilmeden yeni bir çalışmaya başlamanın ahmaklığı budur. Öncelikle kişi, zihnin bilinçaltı bölgelerinde devam eden bu spontane çalışmanın faydasını kaybeder. Dahası, belirli bir düzende devam eden kan akımının yeni bir plana ayak uydurmasını da zorunlu kılar. Bu, son hızla ilerleyen bir treni önce yavaşlatıp sonra durdurmak ve başka bir ray hattına taşı-

mak gibidir. Doğal yollarla elde edilen hevesin, kısa molalarla yapılan egzersizler ile beyinsel kan dolaşımının sakın bir şekilde düzenlenmesini bekleyerek yine doğal yoldan harcanması daha iyi olacaktır. Uzun dönemli öğretmenlik hayatımda, derslerine konsantre olmakta zorlanan ve konular arasındaki bağlantıları kuramayan fakat Paskalya dönemindeki iki haftalık entelektüel istirahatin ardından tamamen değişen öğrencileri sık sık gördüm. Düşüncelerinde bir yerleşim sürecine girdiler, sonunda materyallerini organize etmeyi başardılar ve derslerinde ustalaştılar. Yeni bilgiler edinme sırasında verilen bu faydalı ara olmasaydı, belki de hiçbir şey başarmaları mümkün olmayacaktı.

İş için istirahat etmenin gerekliliğinden hiçbir zaman yeterince söz edilmemiştir. Töppfer^[124] şöyle derken ne kadar da haklı: “Öncelikle çalışmalısın, dostum. Ardından dışarı çıkıp birilerini görmeli, biraz hava alıp gezinmelisin çünkü öğrendiklerini ve gözlemlediklerini sindirmenin ve bilimi aklına değil hayatına kazımanın yolu budur.”

Fakat kişi, istirahat etmeyi amaç olarak düşünmemelidir. Bu, sadece enerjimizi yeniden canlandırmak için kullandığımız bir yoldur ve öyle de kalmalıdır.

İstirahatin, pek çok çeşidi vardır. İradesini güçlendirmek isteyen kişi, oyalanmak için seçtiği yöntemler üzerinde düşünmelidir. Başarılı bir dikkat dağıtmanın temel nitelikleri, kan dolaşımı ve solunum ritmini hızlandırması, özellikle de göğüs kafesi ile omurga kaslarını kapsamlı şekilde çalıştırması olmalıdır. Bu sırada, gözler de dinlendirilmelidir.

Bu ihtiyaç duyulan şartlar, hareketsiz iş yapmanın tüm dezavantajlarını kavramamıza yardımcı olacak ve onlardan kesin bir şekilde vazgeçmemizi sağlayacaktır. Bunun yanı sıra, kart oyunları, satranç ve benzeri oyunların oynandığı, yoğun bir bütün

[124] Rodolphe Töppfer (1799-1846). İsviçreli öğretmen, yazar, ressam ve karikatürist. (e.n.)

dumanıyla kaplı kapalı alanlar gibi sağıksız ortamlardan da uzak durulmasını sağılayacaktır.

Diğer yandan, yürüyüş yapmak ve ağaçlık alanlarda küçük gezintilere çıkmak da istirahat ihtiyacını belirli bir noktaya kadar karşılamaktadır. Ne yazık ki bu keyifli aktiviteler, solunum yollarını kontrol eden ve mideyi çevreleyen omurga kaslarını etkilememesi nedeniyle tüm koşullara cevap vermemektedir. Yine de, akciğerleri temiz havayla doldurur ve gözleri de güzel bir şekilde dinlendirir. Tüm egzersiz çalışmaları arasında en keyifli, en çok hareket çeşitliliğine sahip aktiviteler, paten yapmak ve yaz mevsiminde yüzmektir. Her ikisi de solunum egzersizleri arasında en zinde tutan aktiviteler olup zihin işçisine yenilemek konusunda olağanüstü bir güce sahiptir. Bunlara, büyüleyici bir manzaraya sahip bir kıyı şeridi boyunca kürek çekmek ve çeşitli hareketlere ihtiyaç duyulan bahçe işleri ile ilgilenmek de eklenebilir.

Yağmurlu günlerde ise bilardo oynamak veya marangozluk yapmak, evde vakit geçirmek için idealdir. Bahçede de kroket veya çim tanesinin yerlerini dolduramayacağı, eski Fransız oyunları olan on kukalı bovlıng veya dokuz kuka oynayabilirsiniz. Hiçbir şey, tatillerde sırt çantasıyla Alpler, Pireneler, Vosges bölgesi veya Bretonya'ya keyifli küçük gezintiler yapmak kadar değerli değildir. Ancak, tatil esnasında bir dezavantaj oluşturmıyan çalışma süresi boyunca dikkatli olunmalıdır. Bir tür terleme olayı ortaya çıktığında kişi, bunun yorgunluğa varmasına izin vermemelidir. Her türlü yorgunluk zaten çok fazlayken entelektüel çalışmayla birleştğinde, aşırı zorlayıcı bir yük hâline dönüşür.

Bu dikkat dağıtıcı unsurların verdiği yararların yanı sıra, sağılıklı egzersizin sağıladığı keyfin hijyenik bir değeri de vardır. Mutluluğun en iyi ilaç olduğı söylenir, fiziksel mutluluk ise iyi dengelenmiş organizmanın zaferi gibidir. Buna, diğer zevklere tazelik katan entelektüel çalışmanın verdiği haz da eklendiğinde, mutluluk tamamlanır. Günlük planlarını bu şekilde düzenlemeye

yetecek kadar ustalaşan öğrenciler için hayat, yaşamaya değerdir ve nasıl yaşayacağımızı bilirsek bu hayatta hepimiz rol alabiliriz.

Özetlemek gerekirse, iradenin azimli enerjisi, sürekli çabanın olasılığını ima eder. Ancak sağlık olmadan, söz konusu uğraşlar sonuçsuz kalır. Dolayısıyla sağlık, ahlaki enerjinin zaruri koşuludur. Platon, “Geometriyle uğraşmayan kimse buraya giremez.” demiştir. Biz de üzerinde durarak diyoruz ki sıkı şekilde oluşturulmuş hijyen kurallarına uymayan kimse buraya giremez. İradenin sürekli tekrarlanan çabalar sonucunda ortaya çıkması gibi birtakım hijyenik önlemlerle var olduğu da söylenebilir. Tükettiğimiz yemek, soluduğumuz hava ve kan dolaşımımızla ilgili aldığımız ihtiyatlı kararlar buna dâhildir. Bu durum, istirahat etmenin ve fiziksel aktivitelerin değerinin tam olarak anlaşılmasını gerektirmektedir. Günümüzde, İngiltere’yi düşüncesizce taklit etmemizden kaynaklanan ve moda hâline gelmiş abartılı egzersizlere karşı kesin bir dille konuşmamız gerektiğini düşündük. Zararlı olabilecek dikkat dağıtıcı zevkler ile verimli entelektüel çalışma koşulları arasındaki farklılıkları açığa kavuşturduk. Zekâ, duyarlılık ve irade gibi verimli bir entelektüel çalışma için ortaya koyduğumuz gereksinimler, büyük ölçüde bedenin durumuna bağlıdır. Bossuet’nin dediği gibi, eğer bir ruh can verdiği vücudun hayat arkadaşıysa söz konusu vücut yıprandığında ve zayıf düştüğünde varlığını uzun süre muhafaza edemez. Böyle bir durumda kahramanca bir efor sarf edebiliriz fakat hemen ardından daha fazla güç harcayamayız çünkü mutlak tükeniş, ilk eforun doğal sonucu olacaktır. Medeniyetin bizim için yarattığı hayatımızda, kahramanlık gösterebilme fırsatı karşımıza pek çıkmaz. Hatta öylesine nadirdir ki kendimizi böyle şeyler için değil, her gün ve her saat tekrar eden kapsamlı uğraşlara hazırlarız. Bu tür tekrar eden uğraşlar sonucunda eğitilmiş iradenin, zamanı geldiğinde cesurca eylemlere girişeceği kesindir. Ancak bu çabalar, sürekliliğin ve amacın devamlılığının bir sonucudur. Yani

kişi çaba göstermeye devam ettikçe, istikrarlı bir güç gelişiminin de sahibi olacaktır. *Mens sana in corpore sano*^[125] diyen eskilerin bilginliğini bu konuda daha sık takdir etmemiz gerekir. O zaman irademizi, fiziksel enerjinin ihtiyaç duyduklarıyla donatalım. O olmadan, her türden çaba dağılır ve yok olurdu.

V

Genel Bakış

Bu noktada, konumuzun ilk bölümünün sonuna ulaştık.

İlk önce, daha düşük güçlerimize karşı verilen bu asil ve verimli mücadelede, karşı karşıya olduğumuz düşmanların doğasını açık bir şekilde belirledik. Kendinin efendisi olma mücadelesinde ise tutkuların çok da önemli olmadığını fakat insanoğlunu yüzyıllardır yoğun uğraşlarla tırmandığı zirveden aşağı indirmeye çabalayan ezeli düşmanı tembelliğe suç ortaklığı ettiğini öğrendik. Kendinin efendisi olma teriminin, kısa süreli, dürtüsel bir iradeye sahip olanlara uygulanamayacağını öğrendik. Azami enerji, sürekli enerji demektir ve aylara hatta yıllara uzatılabilir. İradenin mihenk taşı ise dayanıklılıktır.

Ardından da her ikisi de cesaret kırıcı niteliklere sahip iki farklı felsefî kuramdan kurtulmak zorunda kaldık. Bu kuramlardan ilki, karakteristik özelliklerimiz hakkında hiçbir şey değiştiremeyeceğimizi, bunların doğuştan geldiğini ve önceden belirlendiğini iddia etmekteydi. Neyse ki o, olduğumuzu ve özgürlüğümüze doğru hiçbir adım atmayacağımız söylüyordu. Yalnızca sözcüklerle düşünüyor olduğumuzu belirterek bile geçersiz kılabileceğimiz saçma bir teoriydi bu. Psikolojinin en basit elementlerinin böylesine göz ardı edilmesinin, önemli filozoflar tarafından desteklenmesini bizi hayrete düşürüyor. Ancak yerleşmiş teorilerin akıl üzerinde, at gözlüklerinin atlar üzerindeki benzer bir etkisi vardır.

[125] Lat. *Sağlam kafa, sağlam vücutta bulunur.* (e.n.)

Özgür iradeyi savunan diğer kuramın da daha az naif ve daha az cesaret kırıcı bir düşünceyi temsil ettiği söylenemez. Bu kuram, karakter gelişimini belirli bir anın ortaya çıkışına bağlarken, ahlakçıları psikolojik çalışmalardan uzak tutmaktadır. Ancak, yalnızca doğamızın kanunları hakkında öğrendiğimiz derin bilgilerle karakterimizin yeniden şekillenmesini sağlayacak göstergeler bulabiliriz.

Bu iki kuramdan temizlenmiş yolumuzda, asıl konumuzun psikolojik incelemesiyle devam ediyoruz. Bize dair her şeyi kontrol eden duygularımız hakkında hiçbir şey yapamamak da fikirlerimize dair büyük gücümüze ve bunların bize doğrudan verebilecekleri cılız yardıma dikkat çekti. Neyse ki zamanın ve anlayış içeren diplomasinin yardımıyla tüm zorlukların üstesinden gelebiliriz ve dolaylı yollarla yenilginin kesin görüldüğü durumlarda bile zafer kazanabiliriz. Kendimizi kontrol etme imkânı sunan bu süreçleri meditatif yansıma ve eylem başlıkları altında sabırla inceledik. Ayrıca fiziksel ve ahlaki konuların yakın ilişkisini göz önünde bulundurarak iradenin gelişimine elverişli bu fizyolojik koşulları hijyen başlığı altında değerlendirdik.

Dolayısıyla, çalışmamızın teorik kısmı bu noktada sona erdi. Buradan itibaren detaylara inmek ve şimdiye kadar kendi içinde çalışılmış büyük genel yasaları öğrencinin yaşamına uygulamak kalıyor. Başka bir deyişle, öğrencinin ahlaki durumunu tehdit eden belirli tehlikeleri, bunlardan korunmak için içeride ve dışarıda bulabileceği yardımları daha yakından incelemeliyiz.

Pratik bir tezden ibaret olan ikinci kısmı bölüm IV ve V olarak ikiye ayırıyoruz. Bölüm IV iki ana kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım, düşmanlarla savaşmaya adanırken ikinci kısım ise genç bir adam için, iradeye bağlı enerji dolu bir yaşama keskin bir istek uyandıracak meditasyonların yazılı bir çalışmasıdır. Bölüm V ise öğrenciyi çevreleyen toplum içerisinde, iradesinin eğitimi için bulabileceği yardımları incelemektedir.

PRATİK KISIM

DÖRDÜNCÜ KİTAP

KİŞİYE ÖZEL MEDİTASYONLAR

I

Mücadele Edilecek Düşmanlar: Muğlak Duygusallık Ve Şehvet

Gördüğümüz üzere mücadele edilecek düşmanlar, şehvet ve tembellik olmaz üzere iki adettir. Devamlı bir kendini bırakma eylemi olan tembellik, tüm zararlı virüslerin gelişimi için gerekli aracıyı oluşturur. Bu nedenle, belli bir açıdan tüm düşük doğal tutkular, tembelliği işaret etmektedir. Konuyu biraz daha ileri götürürsek, Stoacıların savunduğu gibi, tüm temel tutkuların, iradenin zayıflığından kaynaklandığını belirtmeye tereddüt etmezdik. Tutkulu olmak, kendinin efendisi olmaktan vazgeçmek demek değil de nedir? Tutku, hayvan doğasına özgü bir muzafferliktir. Akli kontrol altına alarak onu arka plana iten, kendi amacı uğrunda itibarını zedeleyen kör eğilimlerdir. Hem onurumuzun hem varoluş nedenimizin aşağılanması, insanlığımızın bastırılmasıdır. Kontrolden çıktığında, hayvan bilimsel sıralamada birkaç adım geriye gideriz.

Buna rağmen tutkular, kısa sürmeleri sebebiyle kalıcı hasar bırakan ve yer çekimi kuvvetiyle karşılaştırdığımız diğer güçlere kıyasla daha az tehlikelidir. Sadece mimar tarafından basınç kuralları göz önünde bulundurularak inşa edilen binanın güvenli olması gibi, kendimize ait yenilenme çalışmalarımız da amacı-

mıza uygun muzaffer sıralı güçler sayesinde, düşman kuvvetlerin eylemini etkisiz hâle getirdiğimizde ve hatta bu düşmanlardan bazılarını kendimiz için savaşmaya ikna ettiğimizde sürekli olacaktır. Ancak ilk bakışta bir gücün bizim için mi yoksa bize karşı mı olduğu hakkında fikir edinmemiz nasıl mümkün olacak? Hiçbir şey bundan daha kolay değildir. Tembelliğimizi teşvik ettiği müddetçe her psikolojik güç irademiz için tehlikelidir fakat ters yönde hareket ediyorsa faydalıdır.

Böylelikle üstlenmemiz gereken görev belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır. Yapılacak ilk hareket, enerjimize zarar verme eğilimindeki tüm güçleri zayıf düşürmek hatta mümkünse yok etmek ve enerjimizi kuvvetlendirmeye çalışanları ise dinç tutmaktır.

Dirayetli iradeyi zayıflatın birçok neden vardır. İlki, pek çok gencin haz duyduğu muğlak duygusallık durumudur. Bu, hayal gücünü şehvetli hülyalara doğru sürükler ve acınılası alışkanlıkların en genel sebeplerinden birini ortaya çıkarır. Ardından, kendilerini geliştirmek için her türlü çabadan vazgeçmiş arkadaşların etkisi, kulüp ile restoran hayatı ve tembellerin, kendilerini mazur göstermek için başvurduğu safsatalar gelir. Sık tekrarlanan safsatalar, bir süre sonra kendilerini aydın kişilere bile kabul ettirirler ve en sonunda da belitlerin^[126] ağırlığı ile otoritesini kazanıp ölümcül hâle gelirler.

Önce muğlak duygusallık ile amaçsız arzuları inceleyerek iradeye zararlı psikolojik gerçekleri çalışmaya başlayacağız. Ortaokul sırasında evinin kurallarına bağlı olarak yaşayan, sınavların baskısı altında kalmış ve birden fazla görevden mesul genç bir öğrenci, temkinli olmalı ve titizlikle düzenlenmiş bir hayat sürdürmek zorundadır. En azından günümüzde çalışma saatlerinin kısalması ve istirahat süresinin artmasıyla, öğrencinin uzun

[126] *Kendiliğinden apaçık ve bundan dolayı öteki önermelerin ön dayanağı sayılan temel önerme*, anlamına gelen mantık terimi. (e.n.)

sürekli hayallere kendini kaptırması için kısıtlı bir zamanı vardır. Ne yazık, hiçbir şey yapamayacaktır... Yatılı öğrencilerin hemen hepsi, akşam vaktindeki çalışma saatlerini hülyalara dalmaya ve tutku dolu sahneler hayal etmeye ayırır. Ancak ortaokulun ardından mesleki eğitimlere başladığında, akrabalar veya gözetim, belirli saatlerde yapılan çalışmalar, hatta belli bir çalışma dahi olmadan şehir hayatının ortasına atılır. İşte o zaman canının istediği gibi harcadığı, zayıflıklarına boyun eğdiği yahut tembellikle öldürdüğü saatlerin arttığını fark eder.

Ne yazık ki bu dönemde, uzun süredir devam eden belli fizyolojik değişiklikler sona ermektedir. Öğrenci, neredeyse yetişkin biri olur. Dış dünyasını kavraması ve kontrolü ele alması için gereken muazzam uğraş da sonuca ulaşır fakat henüz kullanılmamış sayısız güç ona sıkıntı vermeye başlar. Üreme duyusunun tamamen uyanması, düşüncelerini sahip olmadığı yansımaların rengine boyar ve işin içine hayal gücü de dâhil olur. Bu, şiirsel edebiyatta da anlatılan ve Beaumarchais'nin^[127] *Chérubin* adlı eserinde ustaca tasvir ettiği gerçek acı durumudur. Kişi, herhangi bir kadına değil, aşka âşık olur. Bu yaşlardayken başkalaşım geçirme gücümüz, sınır tanımayan bir dinçliğimiz, tutkularımızı bir şeylere bağlama hevesimiz, kendimizi bir nedene adama isteğimiz vardır. Gerçekten harika bir dönemdir.

Bu dönem, yaşamın belirleyici bir anıdır ve ortaya çıkan heves harcanmak zorundadır. İtibar sahibi yapılacak işlerle meşgul olmadıkça düşük seviyeli, utanç verici zevklere yönelme durumu vardır. Bu noktadan itibaren ahlaki bozukluk ve erdem sahibi olmak arasında zorlu bir mücadele ortaya çıkar. Hangisi seçilirse seçilsin, her iki taraf da aşırı yoğun bir tutkuyla desteklenecektir. Gençlerin büyük bir kısmı, seçimini çoktan yapmıştır. Çalışmalarından duydukları bıkkınlık, onları kötü bir arkadaşlık ortamına,

[127] Pierre-Augustin Caron de Beaumarchais (1732-1799). Daha çok yazdığı oyunlar ve XV. Louis'nin sarayının mensubu olmasıyla tanınan Fransız saat tamircisi, mucit, oyun yazarı, müzisyen, diplomat, ajan, yayıncı, silah kaçakçısı, devrimci. (e.n.)

sağlıklı bir istirahat eksikliğine ve hâlihazırda yozlaşmış iradeleri ile hayal güçlerinin daha da zayıflamasına yönlendirir. Mücadeleden vazgeçtiklerini söylemek yanlış olur çünkü bir kere bile çabalamayı denememişlerdir. Hayal gücünde yaşadıkları bu güzel masalların ve diledikleri gibi düşledikleri geleceklerinin, yapılan çalışmalardan daha ilgi çekici olduğu ve daha az çaba gerektirdiği de kabul edilebilir. Bu değerlendirmeye göre, bir çalışma bezdirici hâle geldiğinde öğrenci, bunu yarına erteleyebilir ve değerli zamanının kaybolup gitmesine izin vermiş olur. Temasını yüzlerce kez değiştirerek haftalar boyunca sıfırdan inşa ettikleri ve her bir temada da kahramanlıklarına devam ettikleri bir masalın içinde yaşayan pek çok genç vardır. Yazarlarımızın tutkuları, daha on sekizindeki masallara kıyasla ne kadar da soluk ve renksizlerdir. Kurguları ve karakterleri, bu sevgi bolluğundan ve genç yaşların sunduğu yargısız cömertlikten mahrumlardır. Oysaki daha sonradan, ciddi uğraşlara odaklanıldığında ve atıl hâle gelindiğinde, yazarlardan, bir dönem olduğumuz şairin yerini almasını rica ediyoruz. Ne yazık ki bu güzel masalları, iş saatlerinde inşa etmekteyiz. Gençler de bu hayal kurma durumunu çoğunlukla alışkanlık hâline getirmekte ve bu yüzden ciddi bir işle uğraşmaları imkânsız hâle gelmektedir. Okunan bir kelime, ufak bir öneri bile bizi, uğraşımıza yabancılaştırmak için yeterli olacaktır. Kendimizi toplayana kadar da en az bir saat heba olup gidecektir. Dahası, odasında yalnız bir hayat süren öğrencinin çoğunlukla işiyle uğraş vermesi o kadar acıdır ki en sonunda tüm cesaretini kaybeder. Büyülü bir gökyüzünden gerçek yaşamın sıradanlığına inmek ne kadar zor! Hülyaya dalmak her yönüyle zararlıdır ve verimli olabilecek nice saatler bu uğurda boşa harcanmıştır.

Bu zekâ ve duygu kaybı, düzensiz bir hayal gücü gibi yüzeysel nedenlerden kaynaklanmaktadır. Ancak ne yazık ki, daha derin nedenleri de vardır. Yaşanılan kaybın temel nedeni, bahsettiğimiz fizyolojik dönüşümdür. Bu, erişkinliğin ortaya çıkışıdır.

Öte yandan, söz konusu fizyolojik kapasite ile buna karşılık gelen sosyal kapasite arasında geniş bir boşluk vardır.

Genç bir adam, ortaöğretim hayatının sona ermesiyle birlikte, evliliğe uygun bir hâle gelebilmek için sekiz ila on yıl çalışmak zorundadır. Bizde genç hanımların eşlerini satın alması gerektiği söylenir, çeyiz olmadan evlilikle yüzleşmeye cesaret eden, hatta gençliklerine güvenen gençler nadirdir. Beklemeyi tercih ederler ve sonucunda kötü bir hesabın kurbanı olurlar. Eldeki para ne kadar olsa da sağlık sorunlarını, evin idaresindeki başarısızlığı ve eşler arasında tembellik yoluyla çıkan anlaşmazlıkları telafi edemeyecektir.

Böyle bir sosyal gelenek düzeninde yaşayan bir öğrenci, otuz yaşından önce nadiren yuva kurabilir. Bu nedenle, yaşamının en güzel on yılı, fizyolojik ihtiyaçlarına karşı daima acı veren mücadelelerle geçirilir. Bununla birlikte, mücadeleyi sürdürenlerin sayısı oldukça azdır ve öğrencilerin büyük bir kısmı, gençliklerini aptalca fikirlerle boşa harcarlar.

Geç evlilik modasının neden olduğu talihsizlikleri tahmin etmek ne kadar da üzücü. Boş yere yitip giden ne çok sevinç, sağlık ve enerji var! Evliliğin ortaya çıkardığı ağır yükler ve diğer dezavantajlar, onların ancak kolayca taşınabileceği bir yaşta yüklenilmesi gerektiğini göstermektedir. Kişinin geçimini sağlamak için ihtiyaç duyduğu uğraşların bencilce olduğu söylenemez çünkü genç bir adamın başkaları için çalışması, ona sağlıklı bir disiplin sağlar. Ayrıca, çeyizsiz evliliğin dezavantajları olsa da, ahlaki açıdan getirileri mümkündür ve eşler birbirine karşı sorumluluk hisseder.

Eşinin sağlığını yakından takip ederek, onu kendi aklı ile desteklemesi, kadının birincil görevidir. Yemek hazırlama işini, dikkatsiz bir hizmetçiye devredemez. Sağlığı için en doğru olanı tercih ederek, usta bir şekilde çeşitli yemekler hazırlamalıdır.

Bu sayede genç adam, eşinin, evine ve ailesine özen gösterdiğini düşünecektir. İşe gitmek için evden ayrıldığı zaman, arkasında sağlıklı ve kalbi temiz bir kadın bırakacaktır. Geri döndüğünde de gün içinde biriktirdiği sorunlarını bir kenara bırakarak, eşinin şefkatli karşılamaında teselli bulacaktır. Temiz bir ortamla karşılaşacağını ve mutlu yuvalara ait olan o neşeli havayı evinde bulacağını bilecektir. Genç bir adam için iki kişinin iyi niyetle oluşturduğu bu birliktelikten daha fazla güç veren bir hissiyat yoktur. Bir arada devam ettikleri müddetçe, mutlulukları artmaya devam eder. Birinin işi, diğerinin ise tasarruflu hareketleri, evlerine renk katılmasını mümkün kılar. Satın alınan her mücevher ve her yeni mobilya, ortak tutulmayan türlü zevklerin ve sevinçlerin feda edilmesinin bir sonucudur. Bu, çocuk konusu ayrı tutulduğunda, eşler arasında olağanüstü bir bağ kurar. Mütevazı şekilde inşa edilen evliliklerdeki konforun gelişimi, yaşla birlikte artmaya devam eder. Bu sayede gelirlerin yükü de azalır ve sonucunda, yaşlılık dönemine güvenli ve huzurlu girilir. Çünkü söz konusu güven ve huzuru elde etmek için çok çalışmışsınızdır. Şairin dediği gibi, “Uzun süre ve pişmanlık duymadan zevk aldığı tek şeydir, insanın kendi çabasıyla kazandığı serveti.”

Bu nedenle, gençken evlenmekten çekinilmemelidir. Bu, sadece büyük bir çeyiz düşüncesinden uzak durarak mümkün olabilir fakat bu sayede, iyi niteliklere sahip bir eş seçme şansına nail olacaktır. Ayrıca öğrencilerimiz, bu süreci erteledikleri müddetçe, genç hanımların evliliğe uygunsuz kalacaklarını da kabul etmek gerekir. Aldıkları ev eğitimi, temiz hava ile egzersiz eksikliği ve korse giyme alışkanlığı, hanımları, hamilelik yükleri için elverişsiz kılmaktadır. Çok azı, çocuklarına bakma cesaretine veya gücüne sahiptir. Yetkili doktorlar, rahim sorunlarının çok sık olduğu konusunda hemfikirdir.

Eğitim dönemlerinin bitmesiyle ortaya çıkan nihai boşluk, tükettikleri şahane yemekler, fazladan enerji, akşam eğlencele-

ri, opera, okumalarına izin verilen duygusal romanlar, kadın ve moda dergileri... Tüm bu nedenler bir araya geldiğinde, hayal güçlerinin başka yollara sapmaması imkânsızdır. Üşengeç genç hanımlar ise gerçek dünyayı öğrenemezler.

Bunun yanı sıra, sosyal ilişkilerin inceliklerinden ve nezaketten başka bir şey öğrenmemiş olanlar, hayatın asıl gerçekleri hakkında bilgi sahibi olamamışlardır ve hayal kırıklığı kaçınılmazdır. Bahsi geçenlerin, işçi ailelerinden gelen genç hanımlardan daha az sağduyuya sahip oldukları su götürmez bir gerçektir.

Bu noktada, varlıklı ailelerin genç hanımlarının, iyi bir eğitim alma şansına sahip oldukları düşünülecektir. Ne yazık! Bununla ilgili ne çok yanlış var. Oysaki söz konusu hanımlar, gerçek kültüre hemen hemen hiçbir zaman erişemeyeceklerdir. Hafızalarını birçok şeyle doldurabilirler ama yaratıcı bir hayal gücüne sahip olmalarını beklememek gerekir. Uzun yıllar boyunca Genç Hanımları Denetleme Kurulu Başkanlığını yürütmüş olan Genel Müfettiş Mösyö Manuel, bu hanımlar arasında kişilik sahipliği edinmiş birini bulmanın çok zor olduğu gerçeğini birçok raporunda belirtmiştir.

Öte yandan, bu genç hanımlarla evlenildiği zaman, özellikle de entelektüel bir yazar ve düşünür iseniz, onları vasat birer öğrenci olarak görürsünüz. Ancak üstün bir eğitime sahip olmasa bile, iyi niyetli, sağlam bir yargıya ve keskin gözlemlere sahip bir eş, yetenekli bir adam için son derece değerlidir. Erkek, her geçen gün insanlıktan uzaklaşıp ısrarla fikir peşinden koştukça çevresindeki dünyayla temasını kaybeder. Ancak eşi, bu fani dünyada yaşamaya devam eder. Erkeğin ayrıntıları kaçırdığı veya algılayamadığı durumlarda, eşi onun için zengin bir gözlem hasadı gerçekleştirebilir. O ve dünya arasında bir nevi bağlantı görevi görür. Bazı zamanlarda, eşinin önem verdiği konularda değerli bir bilgi parçası bulur. Stuart Mill, Bayan Taylor'dan sürekli övgü dolu ifadelerle bahsetmiştir. Ancak Mill'in yakın çev-

resi ve özellikle Bain, onun aksine, Taylor'ın sıradan bir zekâyâ sahip olduğunu belirtmiştir.

Mill'in iyi bir gözlemci ruhuna sahip olduğunu belirttiği Taylor'ın, kendini tamamen soyut konulara vermiş bir düşünüre, en iyi ekonomik teorileri için malzeme sağlamak zorunda olduğunu anlamadılar. Yakın çevresinin aksine Mill, sürekli olarak kadınların pratiğe dayalı kabiliyetlerini ve zekâlarını övmüştür. Bunda kuşkusuz Taylor'ın büyük rolü vardı. Bu örnekten yola çıkıldığında, biraz gözlem ruhuna sahip olan bir eşin, bir düşünüre göre tüm kadınlardan daha değerli olduğu söylenebilir.

Kendini entelektüel uğraşa adanmış ve evliliğe hazır genç bir adamın önünde, fiziksel arzularından kurtulması için mücadele etmesi gereken sadece birkaç yıl vardır. Söz konusu mücadele, tamamen bir taktik meselesidir ve düzgün icra edilmezse yenilgi kesindir.

On sekiz ile yirmi beş yaş arasındaki gençler için yazılmış bir kitapta, şehvet gibi önemli bir konuya değinmekten çekinmemeliyiz. En soylu insanların bile tecrübe ettiği bir süreci göz ardı etmek, gerçek bir ikiyüzlülük olur. Kant'ın Fransızca çevirisinde, bu konuya değindiği çok güzel bir sayfa yer almaktadır. Söz konusu sayfa içerisinde, kamuoyunun tutumundan başarılı bir şekilde bahsedilmiştir.

Ergenliğin ortaya çıkardığı hülyaların kısa zamanda şehvete dönüştüğü doğrudur. Bulanık görüntüler netleşir ve belli belirsiz olan arzular harekete geçer. Öğrencimiz ise ya utanç verici alışkanlıklarından vazgeçer ya da diğer gençlerin yaptığı gibi cesarete ve zenginliğe sahipse hayatını kadınlara adar.

Bu durumun sonuçları o kadar abartılmaktadır ki hiç kimse, asıl büyük resimden çekinmemektedir. Bununla birlikte, sağlığın da bu yükten ciddi şekilde etkilendiği doğrudur. Bu yükü sırtlayan gençlerin fiziki görünümünün kötüye gitmesi de kaçınıl-

mazdır. Gençliğin coşkusunun perde arkasında, sırt bölgesinde ağrılar, kaslarda güçsüzlük ve omurilikte baskı olması gibi gizli belirtiler ortaya çıkmaktadır. Renklerini ve tazeliklerini kaybederler. Gözlerine donuk ve durgun bir görünüm yerleşir, gözaltılarında halkalar oluşur.

Hayat kaynaklarını tüketen her şey sık sık tekrar ettiğinde yorgunluk baş gösterir. Her biri, hayatı daha sefil hâle getirmek için yaklaşık otuzlu yaşlarda başlayarak gastralji, nevralji, kalp hastalıkları ve görme bozukluğu gibi hastalıklara zemin hazırlar. Yalnızca vücuttaki fiziksel değişimler değil, aynı zamanda hafıza da zayıflar ve gücünü kaybeder. Uyuşukluk hâline teslim olmuş veya uyuşturulmuş gibi görünür, dikkati zayıflar. Günler umursamazlıkla ve acınası bir tembellikle geçer. Özellikle erkeklerde, çalışmanın verdiği sevinç kaybolur.

Nitekim fiziksel zevk alışkanlığı, zihnin kalıcı duygularını değiştirerek yerlerine daha kaba ve şiddetli duyguları yerleştirir. Bu yeni şiddetli hisler, dingin zevklerin keyfini de yok eder. Daha şehvet içeren hisler ise kısa süreli olduklarından, bunu yorgunluk ve tiksinti duyguları takip eder. Bununla birlikte kişi, kendini acımasız hislerde rahatlamaya iten bir depresyon hissiyatı ile umutsuzluğa kapılır ve sersemleşir. Bu, üzücü bir kısır döngüdür.

Bizimki gibi yarı barbar bir toplumda, zengin kesimin gençlerine baştan çıkarmanın cezasız kalması garanti edilmektedir. Bu gençler, itaatkâr kızlarla, işledikleri suçların sonuçlarını zararsız göstermeye çalışırlar. Kadınlar için oldukça acı verici olan bu ahlaksızlığın sosyal sonuçlarını büyük resme eklemeye gerek yoktur.

Bu arzunun nedenleri çoktur. İçlerinden bir tanesinin organik olduğunu gördük. Nasıl ki midenin çağrısı, açlık denilen acının şekline bürünüyorsa, nasıl ki solunum yollarının çağrısı, hava akciğerlere ulaşmayı durdurur durdurmaz şiddetli bir boğulma hissi

gibi görünüyorsa, cinsel organlardaki çağrılar da aynı şekildedir. Sperm sıvısı orada biriktiğinde sert ve zorlayıcıdır, arzuyla tatmin olmadıkça aklın düzenli oyununu bozar.

Ancak burada, açlık durumundaki gibi yokluk için değil boluk için acı çekmek vardır. Harcanacak çok fazla enerji bulunur. Oysa fizyolojide de bir bütçede olduğu gibi, sermaye transferi ve kullanılmamış birikimi farklı bir bölüme havale etmek mümkündür. Bulunacak bir denklik sistemi vardır ve aşırı gücün kaynağı ne olursa olsun, yorgunluk veya başka bir şey onu tüketerek yok eder.

Öyle ki, eğer ihtiyaç olduğu gibi kalsaydı, ona ve taleplerine karşı mücadele kolay olurdu. Ancak bu ihtiyaç, bazen arzuları karşı konulamaz bir delilik patlamasına dönüştüren ve saçma, suçla yol açabilecek birçok nedenden dolayı kamçılanmış gibidir.

Aşırı uyarılmanın ilk nedeni beslenme düzenimizdir. Bunu zaten gördük, neredeyse hepimiz çok fazla yiyoruz. Yemeğimiz hem çok bol hem de çok güçlü, Tolstoy'un dediği gibi aygır gibi besleniyoruz.^[128] Kızarmış, tıkanmış öğrencilerin yüksek sesle, zoraki bir neşeyle masadan kalkışına bir bakın. Zorlu sindirimin saatlerce sürdüğü sırada onlar için entelektüel çalışma yapmanın mümkün olup olamayacağını, saf hayvanlıklarının zafer kazanıp kazanmayacağını söyleyin.

Bu uyarılma nedenine, çoğu zaman sınıfların sıcak ortamında veya kışın kalabalık kafelerin ağır atmosferi altında yapılan uzun oturumları da ekleyelim. Abartılı şehvetin belirgin bir nedeni olan uzun uykuyu da unutmayalım. Belirgin bir neden diyoruz çünkü uykuyu sabah uyuşukluğu takip eder, irade yok olur, canavar hiçbir engel olmadan hüküm sürer. Zihin kendi kendine uyuklar ve birçok insana, bu isteksiz saatler meditasyon çalışmaları için mükemmel gibi görünüyorsa, bunun nedeni kendilerini kandırıyor

[128] *Kreutzer Sonata*.

olmalarıdır. Zihnin keskin noktası körelmiştir, en bayağı fikirler orijinal görünür. Sabahın güzel düşünceleri yazılmak istendiğinde hiçbir şey yapılamadığı fark edilir çünkü zihnin sözde çalışması, önemsiz bir düşünce otomatizminden başka şey değildir.

Gerçekten de otomatizm ve içimizdeki otomat içgüdüleri, arzuları ve doğal eğilimi ile hayvanidir, yolunun sonunda ise şehvetli zevk vardır. Bu nedenle, daha önce söylediğimiz gibi, uandıktan bir veya birkaç saat sonra yataktan çıkmayan herhangi bir gencin kesinlikle kusurlu olduğunu istisnasız bir kural olarak belirleyebiliriz.

Bu fiziksel nedenlere çevrenin eğitimi de eklenir. Vasat, karkersiz, enerjisiz, ahlaksız arkadaşların, sadece zarar vereceği aşikârdır ve ne yazık ki tüm ülkelerdeki öğrencilerin arasında hatırı sayılır miktarda haylazın olduğunu itiraf etmek gerekir. Gruplarda saçma bir rekabet vardır, en aptalları diğerlerinin tarzını belirler. Restoranda, özellikle de küçük fakültelerin sayısız masalarında yemekler gürültülüdür. Kimi anlamsız ve gülünç tartışmalara girer, kimi oradan heyecanla çıkar, hepsi de kaba, cesur arkadaşlarının önerilerini kabul etmeye hazırdır. Birahaneler dolaşılır ve cümbüş başlar. Şiddetli sarsıntılardan sonra sakın, düşünceli ve keyifli çalışma ortamına geri dönülemez. Bu sefahat, dengesiz ve yüksek duyguları düzensizleştiren kötü bir maya gibi genç insanda birikir.

Uçarılığın nedenleri sadece bunlar olsaydı, yalnızca iyi mizaç sahipleri ondan kaçınabilirdi. Maalesef daha yüksek bir düzenin başka önerileri ve en fena aşırılıkları meşrulaştıran, kabul görmüş, yaygın yanlışlar var.

Kitabın psikolojik bölümünde eğilimler ile aklın ilişkisini incelemiştik. Kendi başına kör bu eğilimler, yönünü akıldan alır ve hedef ile araçların farkına vardığı anda gücü ikiye katlanır. Öte yandan eğilim, bir bakıma onları kendine çekerek aynı doğadaki

fikirleri çevresinde gruplar, onlara gücünden ödünç verir ve karşılığında onlardan artmış güç alır.

Orada samimi bir ittifak vardır. Bir ittifaktan çok bir dayanışmadır, öyle ki anlaşmanın taraflarından birini zayıflatan her şey diğerini de zayıflatır ve güçlendiren ise diğerini de güçlendirir. Bu, özellikle cinsel eğilimler için geçerlidir. İmgeler önemli bir gerçeklik kazandırma gücüne sahiptir ve üreme organları üzerinde müthiş bir hızla yankılanırlar. Eğilim heyecanlandığında, tüm zekâyı alevlendirir ve neredeyse halüsinasyon varan şiddetli bir öneri üretir. Fikirler veya imgelerle bu kadar kolay uyanan bir eğilim daha yoktur. Hayal gücünün aşk tutkusundaki rolü fazlasıyla büyüktür. Özellikle boş bir zihinde, düşüncenin otomatik kısmının ana konusunun bu arzu olduğu söylenebilir. Bunun kanıtı da aşkın yalnızca saray mensuplarının ve toplumun meşguliyeti olmasıdır çünkü maddiyata düşkünler en acımasız tembellik içinde yaşarlar. İşçiler içinse aşk yalnızca bir mezeden ibarettir.

Bu zorlu mücadelede öğrenci, içinde yaşadığı ortam tarafından desteklenmek yerine, sadece teslim olması için tahrik edilir. Buradaki en ufak bir kaza dümeni bozabilir ve ruhu, tutku otomatizmine teslim edebilir. Bu durumda genç adamın bilinci, mart ayındaki deniz gibi asla sakın değildir ve öyle görünse bile, dikkatli bir incelemeyle, dipten gelen dalgaların ufacık bir rüzgârda güçlü, korkunç bir fırtınaya dönüşebileceği keşfedilir. Bu nedenle geçici de olsa fırtınaya neden olabilecek herhangi bir şeyden kaçınmak için titizlikle davranılmalıdır. Bu, bir toplum içinde ve tahriki besleyen bir edebiyat ortasında yaşayanlar için nasıl mümkün olabilir? Genç adam, sanki sarhoş edici bir atmosferde hayatını sürdürmektedir. Aşkın zevklerine ilişkin di- rayetini kırmak için her şey etrafına toplanmıştır. *İyi yetişmiş* insanların büyük çoğunluğunun sanatsal ve edebî zevklere yabancı olduğu, çoğu zaman da doğanın güzelliklerini derinden, kalıcı şekilde tatma yeteneğinden yoksun oldukları kesindir. Aksine, sadece insanlarda değil neredeyse tüm hayvanlarda da bulunabi-

len şehvetli zevkler, uzun süreli fedakârlık gerektirmez. Kolayca elde edilirler ve hassas tatları hemen kaybolur. Kişi artık, bayağı zevklerden başka zevklere muktedir değildir.

Bu genel durumun sonucu, tüm maddiyatçı toplantıların müzik, sahne sanatları gibi çeşitli bahaneler tarafından maskelenen basit, şehvetli uyarımlar olmasıdır. Akşam vakti mütevazı öğrenci odasına dönen genç, sıkıntılarla dolu hayal gücüne dalar. O ışıkların, dansların, kışkırtıcı kıyafetlerin, zavallı çalışma odasına kontrastı, zihin sağlığı için ölümcüldür. Onun için daha cesaret kırıcı bir duygu yoktur çünkü hiçbir şey onu bu sözde zevkleri eleştirmeye alıştırmamıştır. Fiziksel açıdan ve illüzyonlar bakımından zengin olmasına rağmen ne olduğunu göremediği bu gerçekliği asla kavramamıştır. Dış dünyasını en baştan yaratır ve içine dilediği gibi hareket ettirdiği insanlar koyar. Bu halüsinasyon o kadar canlıdır ki, onun ile gizlediği gerçeklik arasında gider gelir. Sakin, huzurlu, özgür ve gerçekten mutlu hayatının, ona tam aksine dayanılmaz derecede monoton, üzücü görünmesi şaşırtıcı değildir. Teselli bulmak için kendi içine dönmek zavallı öğrencinin hiç aklına gelmez. Aldığı eğitimlerdeki hiçbir şey onu bu tehlikelere karşı koruyamaz. Aksine, çağdaş edebiyat, neredeyse tamamen cinsel eylemin yüceltilmesidir. Romancılarımız ile şairlerimizin pek çoğuna bakarsak, bir insanın sahip olabileceği en yüksek ve en asil amaç, tüm hayvanlarla ortak bir içgüdümüzün tatminidir... Artık düşüncelerimiz veya eylemlerimizle değil, fizyolojik bir gereklilik ile gurur duymalıyız... “Carlyle’in^[129], Thackeray’de^[130] şiddetle nefret ettiği şey, aşkın Fransız tarzında ortaya konulup tüm varlığımıza yayılması ve büyük ilgi yaratmasıdır. Oysa (aşk denilen şey) insan yaşamının sadece çok az sayıdaki yıllarını kapsar ki bu önemsiz zaman diliminde bile, sonsuz sayıdaki daha önemli konular destesi arasından uğraşılması gereken sadece bir tanesidir. Doğruyu söylemek gerekirse,

[129] Thomas Carlyle (1795-1881). İngiliz tarihçi, yazar, filozof ve matematikçi. (e.n.)

[130] William Makepeace Thackeray (1811-1863). Hindistan doğumlu İngiliz yazar. (e.n.)

tüm bu aşk meselesi o kadar sefil bir hiçliktir ki destansı bir çağda bırakın onunla ilgili konuşmayı, kimse aklına getirmez bile.”^[131]

Manzoni^[132] ise şöyle demiştir: “Ben, okuyucunun ruhunu bu tutkuya meylettirecek şekilde aşktan bahsedilmemesi gerektiğini söyleyenlerden biriyim. Bu dünyada aşk gerekli ama her zaman yeteri kadar olacaktır, bu nedenle kişinin onu yeşertme zahmetine girmesi gerçekten yararlı değildir. Onu yeşertmek istemek, ihtiyaç duyulmadığı yerde kışkırtmaktan başka bir şeye yaramaz. Merhamet, komşu sevgisi, nezaket, hoşgörü, fedakârlık gibi ahlakın ihtiyaç duyduğu ve bir yazarın, gücünün yettiğince değinmesi gereken başka konular vardır.”

Carlyle ve Manzoni’nin sözleri, bu çok önemli aşk konusunda yazılmış en mantıklı sözler arasındadır. Halka hitap etmeye çalışmak gibi saçma bir eğilime sahip edebiyatın yanında, ikinci sınıf diye tabir ettiğimiz diğer edebiyat türünde, kendi efendisi olma denemelerinde öğrenciyi en başından savunmasız bırakan çok fazla saçmalık vardır. Bu safsataların çoğunun sorumlusu ise doktorlardır. Onları, kesin bir tonla ve çocukça savlara dayanan önermelerini şüphe edilemez belitler olarak ileri sürdüklerinde hepsinin sahip olduğu güçlü inançla yayımlarlar. Öncelikle, bu fizyolojik fonksiyonları yerine getirmenin doğal gerekliliğini kanıtlamak için hayvanlardan örnekler verirler. Sanki çoğu hayvandaki bu fonksiyona verilen uzun aralar argümanlarına karşı çıkmıyormuş gibi ve sanki tamamen hayvanlara özgü ihtiyaçlardan nasıl kurtulacağını bilmek insan için onur meselesi değilmiş gibi. Pek çok insanın o olmadan yaşayabildiği bir şey nasıl gereklilik olabilir? Bir doktorun eserinde, aşkın hayatta üstün bir yer tuttuğunu okuduğumuzda şaşırma hakkımız yok mu? ““Belirli bir yaşa ulaştığınızda, dibinde yaşlılık bulunan bayırdan çok hızlı kaymamak dışında başka umudunuz kalmadığında, her şeyin boş iş olduğunu fark edersiniz, aşk dışında!” Fiziksel aşk, elbette,

[131] Carlyle’in karısı Jane Welsh tarafından söylenmiştir. (e.n.)

[132] Marcus Tullius Cicero (M.Ö. 106-M.Ö. 43). Romalı devlet adamı ve filozof. (e.n.)

çünkü tüm bölümde başka bir şey yok. Tabii! Tüm entelektüel ve sanatsal eğlenceler, doğa sevgisi, toplumdaki yoksulları ve dezavantajlıları geliştirme çabaları, aile sevgisi, iyilikseverlik... Bunların hiçbir anlamı olmazdı ve hepsini hayvanlarla ortak noktalarımızdan biri olan birkaç spazm dakikasına heba ederdik. Öyle mi? Benzer şeyleri Renan söyleseydi anlayabilirdik çünkü bu büyük tasarımcı insani kaygılarını asla çalışmalarına sokmamıştır. Tümüyle vasat bir ruhun dışı vurumu olan dingin iyimserliği ile böyle düşüncelerde nefret edilecek bir şey bulmazdı. Ancak her gün acılarla boğuşan insanların öldüğünü gören bir doktorun böyle görüşlere sahip olması kafa karıştırıyor. Üstelik bu, insan yaşamının sonuysa, neden yaşlılık aşkları bize kötü gelsin? Peki, yaşları nedeniyle insanlıktan dışarıda bırakılan yaşlı adamlara ne olurdu? Yoksa hayvanlıktan mı demeliyiz? Açıkça belirmeliyiz ki bu tür özdeyişler tamamen aptal ve cahilce, dahası, sağlam çıkarımlara alışmış olması gereken bilim insanlarında bu kadar sefil, yalan yanlış görüşler bulmak şaşırtıcı.

Hadi, tüm varoluşumuzu ve diğerlerinin varoluşunu inceleyelim. Köylüler, işçiler; sağlıklı ve aktif yaşayan, her gün patlayana kadar yemeyen, yatakta on iki saat harcamayan tüm insanlar için aşk, Carlyle'ın da dediği gibi, sadece bir meze değil mi?

Fazla mı sınırlı? Tembellerin tümünün âşık olmasına izin verin, bırakın olsunlar. Bunları biliyoruz çünkü onları uyarmak için gazeteler ve kitaplar hazırlıyoruz. Ancak bu tatminleri edinemeyecekleri yaşlara geldiklerinde cezaları ne kadar da ağırdır. Hayat onlar için renksizleşir, tüm ilgilerini kaybederler. Grotesk ve tiksinti uyandıran iktidarsız birer şakaya dönüşürler. Yaşlı bir adamın şehvetli imgelere dalmaktan başka işi olmadığını beyan etmek ne kadar alaycı bir iddia. Cicero'nun^[133] yaptığı gibi, tutkulara köle olmaktan kaçındığı için kendini kutlamak ve politi-

[133] Marcus Tullius Cicero (M.Ö 106-M.Ö. 43). Romalı devlet adamı, avukat, filozof. Politika ve felsefe üzerine yazdığı sayısız eser ile Latin diline büyük bir katkı sağlamış, kendi yarattığı sözlükteki bazı kelimeler günümüze kadar ulaşmıştır. (e.n.)

kaya, edebiyata, sanata, bilime, felsefeye dalmak yüzlerce kat iyi değil midir?

Aşkın yaşamın tamamı olduğu aptalca düşüncesine, genellikle aynı derecede korkunç saçmalıklar eşlik eder. Örneğin, bekâretin sağlığa zarar verdiği söylenir. Bu gerçek olsaydı, bekâretin mutlak bir kural olduğu tarikatlarda, cinsellikle bulaşan hastalıklardan daha fazla hastalık olması gerekirdi. Kişi, elinde hiç kitap ve çalışma imkânı olmadan bir odaya kilitlenirse, kesinlikle şehvetli fikirlere karşı koyamaz hâle gelebilir ve bu durum, sağlığına değil ama zihnine rahatsızlık verebilir. Ancak aktif ve enerjik bir genç için böyle öneriler asla çok baskın hâle gelmez. Yine birikim transferleri mümkündür ve çalışma, arzuya karşı zafer kazanacaktır. Öte yandan, problemlili bir itidal, tam tersi olan aşırılığın sonuçlarına kıyasla önemli değildir. Sadece Paris'te cinsel hastalıklar için iki tane hastane varken ve her yıl aşırılık yüzünden omurilik zafiyeti ile beyin problemleri yaşayan hasta sayısı gitgide artarken, hijyen üzerine yazılmış bin beş yüz sayfalık devasa bir kitabın yazarının, kendini tutmanın sağlığa zarar verdiğini ilan etmesini görmek en azından gülünç! Cinsel aşırılıkların yıkıcı olduğu ve tam tersine kendini tutmanın organizmaya, zekâyâ bir canlılık, takdire şayan bir enerji verdiği açık değil mi? İştahımız üzerinde zafer kazanmanın yolu, ona teslim olmaktan mı geçer? Psikolojiye yeni başlayanlar bile iştahın, ona boyun eğip besledikçe daha fazlasını isteyen açgözlü bir karakteri olduğunu bilmezler mi? Düşmanın arsızlığını bastırmak için o meydana çıkar çıkmaz geri çekilmek çok tuhaf olurdu. Her şeyden önce, cinsel iştahı, taviz vererek bastırmayı ummak büyük bir cehaletin kanıtıdır. Burada teslim olmak demek onu harekete geçirmek demektir. Şehveti zapt etmenin tek yolu, emrimizdeki her araçla ona karşı savaşımdır. Ancak bu tıbbi teorileri bir kenara bırakalım çünkü o kadar saf ve çocuksular ki sadece çoğu tıp öğrencisinin mantıksal, psikolojik ve ahlaki çalışmalarındaki radikal yetersizliğin yeni bir kanıtı olarak görülebilirler.

Bu nedenle arzuya karşı savaşmalıyız. Kazanmanın zor olduğu doğrudur fakat sonunda irade gücünün zaferini göreceğiz. Yirmili yaşlarındaki birinin saflığıyla alay etmeye alışıldığında, sefahat bir erkeklik belirtisi olarak görüldüğünde, lisan ve ucuz formüllerle her şeyin nasıl tamamen değiştirilebildiğini görmek üzücü değil mi? Güçlerin gücüne, saf enerjiye, yani özgürleşmiş ve muzaffer bir iradeye sahip olmak, bu son derece baskın içgüdüye karşı mücadelede egemenliğimizi sürdüreceğimiz anlamına gelmiyor mu? *Erkeklik* burada, başka yerde değil, kendinin efendisi olma işinde yatıyor. Dahası Kilise, bekârette irade enerjisinin üstün teminatını görmekte haklıdır. Bu enerji, rahiplerin yaptıkları diğer tüm fedakârlıklar için de garanti sağlıyor.

Ancak zafer mümkünse de kolay değildir. Orada da başka yerlerde olduğu gibi, fetih ne kadar kiskanılası olursa o kadar fazla çabaya ve sebatlı yeteneğe mal olur. Bunun çareleri, en az nedenleri kadar çeşitlidir.

Her şeyden önce, zemin hazırlayan koşullarla derhâl savaşmak gerekir. Uykunuzu düzenli şekilde ayarlamalı, sadece yorgun olduğunuzda yatmalı ve uyanır uyanmaz yataktan çıkmalısınız. Sabahları uzun tembelliğe davet eden aşırı yumuşak yataklardan kaçının. Uyanır uyanmaz bizi yataktan çıkarmak için irademiz çok zayıf ise, bu sorumluluğu almaktan çekinmeyecek ve dirensek bile bizi kalkmaya zorlayacak birinden yardım istemeliyiz.

Buna ek olarak, öğrenci, beslenmesine özen göstererek fazla ısıtılmış yemekten, et yığınlarından ve o yaşlarda hiç içmemesi gereken miktardaki şaraptan kaçınmalıdır. Fakülteden uzak, ferah, sessiz, sakın, keyifli bir ev seçmesi ve genellikle hazırlaması kolay yemekler yemesi daha güvenli olacaktır. Uzun oturma pozisyonlarından kaçınmalı, odasını sık sık havalandırmalı ve ölçülü bir sıcaklıkta tutmalıdır. Her akşam dışarı çıkıp ertesi günkü çalışmasını tasarlamalı, yorulana kadar yürüyüş yapmalı,

sonunda da yatağa gitmelidir. Hava nasıl olursa olsun, kendini yürümeye zorlamalıdır. Bir İngiliz komedyenin dediği gibi, bir evin penceresinden sokağa bakanlar için dışarı çıkmaya cesaret edenlere nispeten yağmur daha fazla yağar, hava daha kasvetli görünür.

Ancak unutmayalım, dengeli beslenen ve makul hijyen kurallarına uyan gençlerde fizyolojik talepler ne sık sık görülür ne de reddedilmesi zordur. Entelektüel kökenli uyarıcılar ve bunlardan alabileceği haz, aklına belirgin imgeler getirmez ve dikkatini topalayabilirse şehvete karşı mücadele kolay olur.

Akıl ve tutkuların yakın ilişkilerini uzun uzadıya inceledik. Özünde kör olan tutku, aklın yardımı olmadan hiçbir şey yapamaz. Şayet onun suç ortaklığını kazanmayı başarırsa, tutku daha da şiddetlenebilir ve terbiyeli iradelerin bile dayanamayacağı bir düşünceler ile yardımcı duygular seli ortaya çıkarabilir. Bu nedenle, düşüncelerimizin bile buna yardım etmesini önlemeliyiz. Genel bir kural olarak, şehvete karşı doğrudan mücadele tehlikelidir. Ona verilen her türlü dikkat, savaşmaya kalkmak dahi, onu güçlendirir. Burada cesaret, kaçmak demektir. Mücadelemizde hileye başvurmalıyız. Düşmana kafa kafaya girişmek, yenilgiye koşmak demektir. Büyük entelektüel fetihler her zaman bunun hakkında düşünerek yapılırken, şehvet hakkındaki büyük fetihler ise asla hakkında düşünmeden yapılır.

Her ne olursa olsun, birleşmiş fikirlerden ve yeni uyanan baştan çıkarıcı hislerden uzak durulmalıdır. Her ne pahasına olursa olsun, hâlâ ruhun derinliklerinde uyuyan şehvetli imgeleri harekete geçirmekten kaçınılmalıdır. Romantik romanlar ve özellikle de uygunsuz önermelere sahip kitaplar ile gazeteler okunmamalıdır. Diderot'nun^[134], şiddetli bir afrodizyak maddesi almakla eş değer böyle metinleri bulunur. Zihin huzuru için yazılı tariflerden daha tehlikeli olan müstehcen resimlere, gravürlere bakılmama-

[134] Denis Diderot (1713-1784). Fransız yazar ve filozof. (e.n.)

lıdır. Şehvet düşkünü arkadaş topluluğundan uzak durulmalıdır. Olacakları en ince ayrıntısına kadar öngörmeli, hiçbir şeyin cazibesinden şaşkınlığa düşülmemelidir. Başlangıçta içeri sızan sadece güçsüz, basit bir düşüncedir. Eğer o anda uyanık olursak, istenmeyen şeyleri kovmaktan daha kolay bir şey yoktur. Ancak görüntülerin netleşmesine izin verir, onları uyandırmaktan zevk alıp buna alışsak çok geç olur.

İşte bu yüzden akıl, en egemen çaredir. Düşüncelerimiz başka konularla yoğun şekilde işgal edildiğinde, tutkunun ürkek talepleri çaresiz kalır ve bilincin eşiğindeyken durdurulurlar. Onları ciddiye alacak bir dinleyici bulamazlar. Sadece zihnimiz boşken içeri girme şansları vardır. Bu nedenle insan, tembelliğin kötülüklerin anası olduğuna daha çok inanır. Hülyaya dalındığı zihnin ıssız anlarında, baştan çıkarıcı hisler bilince girer, dikkati üzerlerinde yoğunlaştırmak ise onları güçlendirip daha da netleştirir. Hafızaya kazınmış anılar yavaş yavaş uyanır ve mantıklı irade tahttan inip alanı vahşi kuvvetlere bıraktığı anda hayvansal mizaçtaki güçler organize olmaya hazırdır.

Dolayısıyla yanılma korkusu olmadan söyleyebiliriz ki tembeller, aylaklar şehvetlerinin daha sık kölesi olacaklardır. Sadece düşüncelerindeki boşluk, bilinci, şehvetli önermelere açık hâle getirdiği için değil, aynı zamanda bir erkeğin özellikle de genç bir erkeğin hazza ve uyarıcı deneyimlere ihtiyacı olduğu için. Bu çeşit heyecanları entelektüel çalışmalar veya sağlıklı eğlencelerde aramadığı için kötü alışkanlıklar ve sefahat ile donatılmış daha şiddetli, daha yoğun deneyimler kazanmak isterse de bu noktadan sonra bunlar ölümcül olacaktır.

Bu yüzden şehvetli tutkulara direnmek için meşgul bir zihne sahip olmak yeterli değildir, bu iş beraberinde verimli çalışmanın keyfini, sevincini de getirmelidir. Dağınık çalışırken dikkatin pek çok şeye savrulması hiç eğlenceli değildir, aksine bariz bir memnuniyetsizlik ve öfke yaratır. Bu da tutkuların açığa çıkmasına

neredeyse tembellik kadar yardımcıdır. Sadece metodik, düzenli çalışma düşünceye güçlü, sürekli ve kalıcı bir ilgi getirir. Bu, dağ yürüyüşü yapan turistlerin, kendi enerjilerini hissettiklerinde ve zirvenin yavaş yavaş yaklaştığını gördüklerindeki sevincini andırır. Tek başına, granitten surlarla düşünceyi çevirip cinsel önermelerin istilasına karşı korur.

Bu keyifli çalışmaya enerjik alışkanlıkları da eklersek ve daha önce listelediğimiz zevkleri nasıl arayacağımızı bilirsek, geriye sadece ergenlikte uyanan muğlak arzulara belirgin tatminler sağlamak kalıyor. On sekizden yirmi beş yaşına kadar süren bu mutlu çağda doğaya, dağlara, ormana, denize âşık olmaktan kolayı yoktur. Güzel sanatlar, edebiyat, bilim, tarih, hatta sosyal fikirlerin gelişmesine adanmışlığın sunduğu yeni ufuklar gibi güzel, yüce, huzur verici şeyleri tutkuya varıncaya kadar sevmek basittir. Böyle bir programı tamamlayacak gencin çabaları karşılığında alacağı mükâfat harikadır. Çoğalan gücü, artan zekâsı ve asilce eğitilmiş duyarlılığı, onu kıskanılacak bir varlık hâline getirecektir. Acıları ezip geçeceğinden başarısızlıklar bile onurundan hiçbir şey kaybettirmeyecek, kararlıca ayağa kalkıp tekrar savaşmasını bilecektir. Mutlak zafer neredeyse mümkün değildir fakat bu mücadele, sık sık yenilmemek ve cesareti kaybetmemek, muzaffer olmak demektir.

Şehvetin, öğrenci hayatında aldığı iki formu daha yakından incelemeliyiz. Daha önce de söylediğimiz gibi, öğrencilerin ortalama ahlakı son derece düşüktür ve bunun nedeni de hiçbir denetim ve yönlendirme olmaksızın büyük şehirlere atılmalarıdır. Pek çoğu, bayağı aşklarla enerjisini ve cesaretini kaybeder. Kimse onları uyarmaz ve bu mestleşmiş hâllerinde, öğrenci yaşamı anlayışlarının temeli görevini gören toy illüzyonları uzun süre dağıtamazlar. Kimse onları durdurup zevklerinin gerçek doğası hakkında düşünmeye zorlamaz ve bu yüzden, yaşadıkları aşkın baskın kısmını oluşturan kibrin, uzun süre farkına varamazlar.

Restoranda gördükleri arkadaşları, onları aydınlatmak için yaratılmamıştır. Birçoğunun metresleri vardır ve biraz kendilerini kandırdıklarından biraz da gösteriş yapmak istediklerinden, bu durumdan aldıkları keyfi abartırlar. Tabii, bu keyiflerin çoğu zaman şüpheli ve satın alınmış olduğundan bahsetmeyi unuturlar. Huysuzluklarına, saçmalıklarına, kötü espri anlayışlarına ve savurganlıklarına katlanmak zorunda kaldıkları kaba, akılsız kadınlarla birlikte yaşamak zorundadırlar. Karşılığında da onlardan, içinde mutluluk barındırmayan fiziksel zevk alırlar. Öğrencilerin çoğunun, sadece salt kibir için yani, onlarla böbürlenebilmek ve yanlarında yürüyebilmek için metresleri vardır. Eğer sadece *sergilemek* niyetinde olmasalar, onlara sekiz gün bile dayanamazlardı. Bu durumlarda mutlak bir eleştiri eksikliği vardır. Fiziksel zevk ve kibrin tatmini terazinin bir tarafına konulursa diğerine de huzursuzluk, fiziksel yıkım ve aptallığın yerini aldığı güzel, keyifli çalışma sabahları konulmalıdır. Aptalca ziyan edilmiş güzel seyahatler, sonra ödenecek borçlar, orta yaşta hissedilecek pişmanlıklar ve şimdiki zamanın tüm itibarsızlıkları da eklenmelidir.

Tek bir çare vardır, o da tehlikeden kaçmak. Bunun için çok geç ise, kararlı şekilde ilişkiyi kesmek için ortamı değiştirmek, kötü etkilediğine karar verilen arkadaşlıkları bitirmek, gerekirse evi hatta mahalleyi değiştirmek iyi olacaktır. Düşüncede, sözlerde ve eylemlerde, bizi aşağı çeken bu hayatın aksine yeni bir yaşam şekli benimsenmelidir. En önemlisi de öğrenci kadınlarına müdavimlikten kaynaklanan tüm zevkler, acımasız bir incelemeye tabii tutulmalıdır. Öğrenci, bu geçici aşklara on beş gün boyunca iyi bir değerlendirme metodu uygularsa ve her gün bir sütuna zevkleri, diğerine de sıkıntıları kaydederse çıkan sonuca şaşıracaktır. Aslında her akşam hatta birkaç saatte bir kendi *ruh hâlini* de not ederse daha güzel olacaktır. Her günün ve her ayın toplamında tahrifat yaratan, aslında kendi içinde sıkıntı, iğrenme ve ilgisizlik olan anlardan keyif aldığına inandıran bu olağanüs-

tü illüzyonu fark etmeye başlayacaktır. Hata, gerçekliğin anısını kovup yerine uydurma ve sahte bir hatıra yerleştiren, tuhaf bir kendi kendini telkin durumundan kaynaklanmaktadır. Sahte anı, sıfırdan hayal edilmiştir ve bu saf yanılsamamıza göre var olması gereken, beklenen ama tek bir an için mevcut olmayan bir bilinç durumudur. İllüzyon gücümüz, bu açıdan o kadar büyüktür ki çoğu zaman ruhumuzun o anki gerçek durumuna dikkat etmeyiz çünkü bu gerçek durum, olması gerektiğine inandıklarımıza uymaz. Öğrencinin bu yanılsaması, kadınların getirdiği zevki takdir ettiği zamankinden daha güçlü veya acınası değildir. Tekrar etmeliyiz ki kaba veya aptalca fikirlerle örölmüş, katlanılmaz kapislerle doldurulmuş bu zavallı beyinlerle geçirilen neredeyse hiçbir an kendi içinde hoş değildir. Bu hoş olmayan anların toplamı, sadece kibir etkisi altında hoş bir hatıraya dönüştürülür. Şunu tekrar söylemekten çekinmeyelim: Ne boşa harcanan zaman ne aptalca savrulan para ne de aşırılıkları takip eden entelektüel yıkım dikkate alınır. Feda edilen mutluluklar, ziyaret edebilecek müzeler, okunabilecek harika kitaplar düşünülmez. İlginç sohbetler, seçilen arkadaşlarla çıkılan yürüyüşler unutulur. Cümbüşleri takip eden tiksintinin, varoluştaki en üzücü ve en aşağılık şeylerden biri olduğu anlaşılmaz. Tatil zamanlarında, Alp ve Pirene dağlarını, Breton'u ziyaret etmekten mahrum kaldığı fark edilmez. Birkaç gecelik aptallık ücretine, Belçika'da, Hollanda'da ya da Ren Nehri ve İtalya kıyılarında gezintiye çıkılabileceği ihtimali unutulur. Yirmili yaşların seyahatlerle depolanacak bu iç ısıtan hatıraları, daha sonradan sevimsiz angaryalarla uğraşılacak sıkıcı günleri büyümlü hâle getirecek anı hasatları düşünülmez. Ayrıca güzel sanat kitapları, seyahat kitapları, gravürler, tablolar gibi uzun kış akşamlarında el altında olan ve satın alınmayan, hayatın tüm sadık yoldaşları da boşa harcanır.

Bu gösteriş yapma ihtiyacıyla tatmin edilen kibir bile çok düşük kalitededir. Çalışmadan kaynaklanan başarılarından duyulan gurur ve hatta mütevazı sanatsal hazinelerini gösteren yahut

seyahatlerini anlatan öğrencinin maruz görülebilir hava atma ihtiyacıyla karşılaştırıldığında bile bir değeri yoktur. Demek ki *eğlenen* öğrencinin hayatı aslında, acınası derecede monoton, verimsiz ve hepsinden de öte tamamen, tiksindirecek derecede aptalcadır.

Fuhuşun toplumsal sonuçları iç karartıcıdır. Zıt anlamda *eğlence hayatı* kelimeleriyle ifade edilen bu hayat o kadar üzücüdür ki genç adamı bir *ahlak çöplüğüne* ve korkunç, acımasız terk edilişlere hazırlar. Nihayetinde öğrencinin sağlığını tehdit eden tehlikeler çok büyür ve bu nedenle para ile zaman kaybının gelecek yıllardaki yansımaları devam eder. Tüm bu nedenler bir araya getirildiğinde, kendi içine dönüp dürüst kararlar almayacak cesur bir genç yoktur.

Sahte bir utançla yaklaşmamamız gereken, tahribatı daha gizli olsa da daha az içler acısı olmayan başka bir şehvet türü daha var. Tek başına çekici bir yanı bulunmayan, değmez sonuçlarını kibrin bile süslemeye çalışmadığı bir kötülüktür bu. Kişinin sakladığı, utanç verici bir kötülük, daha basitçe bir kusurdur. Apaçık bir bozukluk olduğunu da belirtebiliriz. Oldukça net bir patolojik durum oluşturur ve kişi, sadece yenilmeye hayıflanarak ona yenik düşer. Tüm bu nedenler tedaviyi basitleştirir, iyileşmeyi garantiler. Bu acınası alışkanlığın çirkinliğini hiçbir saçmalık gizleyemez.

Bu nevrozdan muzdarip zavallı adamın, fazladan duygular için içine karışmadan sadece kendi hislerine indirgendiği kesindir. Bu da mücadeleyi, kolay demeyeceğiz fakat mümkün kılar. Burada yine ihtiyaç çok azdır, birikimi havale etmek ve güç fazlasını bütçenin başka bir bölümüne aktarmak mümkündür. Tüm bu kötülük hayal gücünden kaynaklanır ve öneri, bilince yükselmeye başladığı anda uzaklaşıp dışarı çıkmak, toplumun içine karışmak veya enerjiyle çalışmaya başlamak zekicedir. Doğrudan mücadele burada da tehlikelidir, zafer bir kez daha kaçarak elde

edilir. Köpekler havlarken yapıldığı gibi yola devam edilmelidir çünkü seslerini bastırmaya çalıştığınızda daha çok havlayacaklarını herkes bilir. Eğer mutlak başarı imkânsız ise, en azından bunun nüks edişlerini en aza indirmek ve geniş aralıklarla yaşanmasına çaba sarf etmek gerekir.

Bu kötülüğün en büyük nedeninin, tüm gücü önermelere bırakan ruh boşluğu ve sağlıklı, dinç heyecanların noksanlığı olduğunu da ekleyelim. Bir kez daha tekrar etmeliyiz ki en iyi çare, keyifli ve verimli yani metodik bir çalışma ile aktif, enerjik zevkler açısından zengin bir hayattır.

II

Mücadele Edilecek Düşmanlar: Arkadaşlar

Görevimizin büyük kısmı tamamlandı, geriye öğrencinin çalışmasını tehdit eden ikincil tehlikeleri hızlıca gözden geçirmek kaldı. Gencin, ilişki kuracağı arkadaşlarını dikkatle seçmesi gerektiği açıktır. Dost görünümlü, geleceğinin en güçlü düşmanlarıyla çevresinde karşılaşacaktır. Her şeyden önce, varoluş endişesiyle uyarılmayan ve evindeki gevşek alışkanlıklarla şımartılmış belirli sayıdaki zengin genç adam, orta yaşın sıkıcılığına hazırlanmak için ergenliklerini aptalca heba ederler. Biraz tiksindirici olduklarının içten içe farkında oldukları için işçilerin zahmetleriyle alay ederek bu utançlarını gizlemeye çalışırlar. Ancak daha korkunç ve tahribatına henüz ortaokul yıllarında başlamış bir tür vardır. Bunlar, zayıflıklarından dolayı kötümsele dönmüş ve mücadeleye başlamadan cesareti kırılan gençlerdir. Tüm çaresiz insanlar gibi onlar da son derece özentili, ikiyüzlü ve alçakça kıskançtırlar. Bu çirkin ruh hâli onları azimli ve sabırlı yeni bir türe dönüştürür. Amaçları, iyi iradelerin cesaretini kırmaktır ve varlıklarıyla bile depresif bir hava oluşmasına neden olurlar. Sürekli diğerlerinin başarısızlıklarını beklerler ve sonunda ölümcül bir

etki elde ederler. Zayıflıklarının ve onları bekleyen üzücü geleceğin farkındadırlar, başkalarının çabalamasını önlemekten zevk duyarlar.

Diğerleri ise arkadaşlarına hiçbir şey yapmamasını öğütleyen, onları birahanelere gitmeye alıştırarak, sefahat için her türlü fırsatı kollayan sıradan tembellerdir. Fransız öğrenciler bazı açılardan Alman öğrencilerden daha iyidir. Alman öğrenciler, kendilerini bütün girişimcilikten ve özgürlükten alıkoyan ve aşırı derecede içmelerine neden olan küçük topluluklara hapsolmuşlardır. Fransız öğrenciler ise daha ayıktır ve kendi istediklerini yaparlar. Ancak çoğu, özgürlüklerinin boyutlarını büyük ölçüde abartır. Büyük şehirde tek başlarına bırakılmalarına rağmen, esaretleri çok ağırdır ve onu gittikleri her yere yanlarında götürürler. Yine de bunun sebebi, kendi içlerinde yatar. Yirmi yaşına doğru kibir o kadar büyüktür ki onları uysalca kamuoyuna boyun eğmeye zorlar. Elbette kamuoyu, arkadaşlar ve bir kural olarak da en kötü serserilerin fikirlerinden oluşur. Bu serseriler otoritelerini, arsızlıkla karışık cüretkâr bir tutumdan, kendilerine fazlaca güvenmelerinden, buyurucu ses tonlarından, tüm doğru ve düzgün davranışları suistimal etmek için kullandıkları şiddet içerikli sıfatlardan alırlar. Neredeyse her zaman, zayıf iradelere dayattıkları bir kaliteler bütünlüğüne sahiplerdir ve kendilerine yaklaşan herkesle ilişkilerinin niteliklerine onlar karar verir. Otoriteleri, sabırlı ve azimli yeni bir türe dönüşmüş olmalarıyla daha da artar. Hayal edilebilecek en yorucu, boş ve saçma varoluş çeşidi olan haz dünyasını, bir öğrencinin ideal hayatı olarak körü körüne benimser. Gurursuzca taklit edecek derecede hayranlık duydukları kimseleri memnun etmek için sağlıklarını, zihinlerini mahvederler.

Chesterfield, “Herkes kendi ahlaksızlığıyla kalsa çok az insan bu denli ahlaksız olurdu.” der. “Çürük bir odun karanlıkta ne kadar ışık saçarsa zevk hayatı sürdüren gençler de o kadar parıl-

dar.” diye devam eder. Gerçek anlamda özgür bir genç, bu önerileri elinin tersiyle itmesini iyi bilen ve mutluluk ismiyle anılan bu eziyetli, zararlı belayı iyi tanıyandır. Bu teklifleri kibarca ama ödün vermeden geri çevirmeyi bilir. Maskaralıklara kapılmaz, sonrasını öngörebildiği için eğlenceye nasıl vakit bulabildiği ve çalışması hakkındaki her türlü tartışmadan kaçınır. Arkadaşlarından hemen hemen hiçbirinin hayatlarının gidişatı üzerine kafa yormadıklarını ve haricî etkenler tarafından yaratılmış kasırga içinde bilinçsiz kuklalar gibi savrulduklarını bilir. Psikiyatrist, akli dengesini yitirmiş hastalarının söylediklerine ne kadar önem veriyorsa, o da arkadaşlarının fikirlerini o derece ciddiye alır.

Nasıl yani? Saçma sapan ön yargılara sahip olduklarının farkında olan ben, buna rağmen her şeye onların açılardan mı bakacağım? İğneleyici laflarından kaçınmak, hoşgörülerini ve hatta beğenilerini kazanmak için özgürlüğümü, sağlığımı, çalışmanın verimli zevklerini mi feda edeceğim? Eğlence dedikleri şeyin yorgunluk ve baş dönmesinden ibaret olduğunu bilen ben, gidip şamatalarına mı katılayım? Popüler dilin, sadece kalabalıkların vasat ve kaba saba fikirlerini yansıttığını bildiğim hâlde, insanın içindeki hayvani tarafın, mantıklı idareye karşı zaferini resmîleştirmeğe yarayan sıfatların, çağrışım yapan kelimelerin, formüllerin, sözde belitlerin otoritesine boyun mu eğeceğim? Asla bu denli alçalmam, yalnızlık bin kat daha iyidir.

Eğer mümkünse en iyisi, öğrenci evinden kaçıp tembel arkadaşların cesaretini kıracak kadar uzak bir noktada, güzel, son derece temiz, güneş gören ve mümkünse bahçesinde çiçeğin, yeşilliğin bol olduğu nezih başka bir ev bulmaktır. Kendisinden daha üstün kişilerin bulunduğu topluluklar aramalı ve öğretmenlerini ziyaret edip çalışmaları, arzuları, başarısızlıkları hususunda bilgilendirmeli, aralarından bir akıl hocası bulmalıdır. Birahanelere, kafelere gitmek yerine kırlarda yürüyüşe çıkmalı, düzenli aralıklarla müzeleri gezmeli ve aklı başında, sağlam karakterli birkaç arkadaşıyla kendi evinde sohbet etmelidir.

Öğrenci kulüpleri ve birliklerine gelince, onlara anlayışla yaklaşmalıdır. Gençlerin çoğu, kafelere gitmeyi bırakıp öğrenci yurduna kalsalar daha çok fayda görürler. Burada da vasat bir çevreyle karşılaşacakları kesin fakat daha düzgün bazı kişilerle tanışıp kaynaşabilirler. Kafelerden daha ciddi olmamakla birlikte yine de önemli başka bir tehlike de faaliyetlerimizin karanlık bölgelerine derin kökler salıp yavaş yavaş irademizi ele geçirerek gelişmesini durduran alışkanlıklardır. Tıpkı Liliputluların, Gulliver'in^[135] saçlarını yere çakılı binlerce ufak kazığa bağlaması gibi. Öğrenci, yavaş yavaş, arkadaşları tarafından üretilen heyecana tekrar ihtiyaç duymaya başlar. Açık havada yürüyüşle geçirmesi gereken vakti, boş boş oturup sigara dumanları arasında vakit öldürülen ortamlara girip çıkmaya harcamak ister. Başka bir önemli tehlike de zihni dağıtıp güçten düşüren gazete ve dergi yığınlarıdır. Düşünce bunlardan, uyarıcıların vücuda verdiği ne paralel yoğun bir heyecan duyar. Bu uyarım iki kat zararlıdır çünkü hem verdiği heyecanla kendi içinde hem de sebep olduğu verimsizlikle neticesinde yıkıcıdır. Sekiz veya on gazete okuduktan sonra morali bozulmayan var mıdır? Bu okumanın ardından gelen sağlıksız, huzursuz yorgunluk ile metodik, verimli çalışmanın verdiği sağlıklı neşeyi karşılaştırmayan var mıdır? Kendine hâkim olduğu, kötü alışkanlıklar edinmediği, zihin kuvvetini dağıtmadığı sürece öğrenci, faydalı eğlenceler bulabilir, huzura erişebilir, düzgün arkadaşlarıyla muhabbet edebilir hatta ufuk açıcı muhabbetlere girişebilir. Tekrar etmek de fayda var ki burada, kendi seçtiği arkadaşlarından bir çevre oluşturabilir. Matbaanın, tüm zamanların en büyük dehalarının eserlerini basarak zihinleri özgürleştirmesi gibi, öğrenci birlikleri de bayağı restoranlardan uzaklaştırarak ve şans eseri tanışmaları önleyerek gençleri hür kılar. Bu sayede öğrenci, pek çok farklı zihinlere ve karakterlere sahip yeni kişilerle bir araya gelir ve aralarından canının istediği gibi arkadaşlar bulabilir. Böyle arkadaş çevreleri olmasaydı, bu

[135] Jonathan Swift'in *Gulliver'in Gezileri* romanına atıfta bulunuluyor. (e.n.)

tür dostluklar şansa kalırdı. Gençlerin birlikteliğinden doğan bu mizaç ve kişilik çeşitliliği, kâh benzer kâh zıt zihinlerden oluşan grupların kurulmasına neden olur. Bu gruplaşmalar, daha sonra göreceğimiz gibi kendini eğitme konusunda da gereklidir.

Maddiyatçı ilişkilere gelince, öğrenci onlardan sadece rahat davranmayı ve kültürün sahte ön yüzünü öğrenir ki bunlar zaten tek nitelikleridir. İnsanın *maddiyatçı* dediği, özellikle de kırsal kesimde, ne zekâyı ne de karakteri dengeleyebilen bir topluluk değildir. Burada ahlak, üzücü bir bayağılık, engin bir ikiyüzlülüktür. Para her şeyi mazur gösterir ve hüküm süren din, gurursuzca servete tapmaktır. Öğrenci orada, sapkın bilinçlerin verdiğiinden daha fazla bir ders çıkaramaz. Özellikle ayık kalma dersini alamayacağı kesindir. Dahası, zekâ ve karakter üstünlüğüne saygı duymayı da öğrenemez. Maddiyatçı kişiler, gerçek bir kültürden yoksun oldukları için yaygın ön yargıların kölesidirler. Aptallık ise bulaşıcıdır. Şayet genç kişi, böyle topluluklara sık sık uğrarsa en değer verdiği fikirlerinin un ufak olduğunu görecektir. Daha kötüsü, adaletsiz ve samimiyetsiz sosyal koşullara gösterdiği erdemli tepkilerin, alay konusu edildiğine şahit olacaktır. Bu topluluk, kendisinin yaptığı gibi onu da kariyer meselesi olmayan her şeye kayıtsız bırakacaktır. Ona yaşama nedenlerimizi unutturacak, heveslerinin kaynağını tamamen kurutacaktır. Sonunda Marivaux'nun^[136] çok yerinde bir şekilde, hayatlarını pencerenin önünde oturarak harcayan insanlarla karşılaştırdığı o *her zaman gören, her zaman dinleyen ama asla düşünmeyen*^[137] kişilerden biri olup çıktığında bu nasıl da kıskanılacak bir kader olacaktır, değil mi? Varoluşunun korkunç derecedeki sıkıcı boşluğunu, kendinden saklamaya çalışırken hiçbir şeye ilgi duymadan yaşamaya mecbur kaldığında ve maddiyatçı birinin hayatını, hayal edilebilecek en yorucu, en aptal, en çaresizce monoton hâle geti-

[136] Pierre Carlet de Chamblain de Marivaux (1688 -1763). 18. yy'ın en önemli oyun yazarlarından. (e.n.)

[137] *Vie de Marianne*, V. bölüm.

ren gaddar zorunluluklara boyun eğdiğinde, ne kadar harika bir ilerleme kaydetmiş olacak, değil mi? Orada, herhangi bir fikir ayrılığına neden olan tartışma, kötü bir eğitimin işareti sayılır ve konuşma sadece önemsiz konulara yönelir. İzan, karakter sahibi bir gencin, bunlar karşında kafası karışacaktır. Yalnızca vaktini kaybetmekle kalmayacak, oradan her ayrılışında ahlaki gücünün bir kısmını geride bırakacaktır. Homeros'un kahramanlarınıninki gibi coşkulu sözlerle süslenmiş konuşmaları, ateşli tartışmalarıyla arkadaşlarının ona eşlik etmesi çok daha iyidir.

III

Mücadele Edilecek Düşmanlar: Tembel Safsataları

Diğer bütün tutkular gibi tembellik de akıl tarafından meşrulaştırılmak ister. İnsanların çoğu, içlerindeki düşük eğilimlerle mücadeleye bile yeltenmediğinden, ciddi belitler ile kulağa güvenilir gelen özdeyişlerin, tembel insanların mazereti hatta yücelticisi olarak kullanılacağı öngörülebilir.

Daha önce ele aldığımız, karakterin doğuştan geldiği ve değişmediği inancını büsbütün çürüttüğümüzü düşünüyoruz. Bu safça teoride, kelimelerin, atandıkları şeylerin birliğine inandırma gücünün bir örneğini görmüştük. Bu konuya bir daha değinmeyeceğiz fakat bu inanışın, korkaklığımız ve tembelliğimiz için ne denli sağlam bir destek olduğunu belirteceğiz. Belki de kendinin efendisi olmanın gerektirdiği uzun süreç karşındaki başkaldırışımız ona güç sağlıyordur ve haklı olarak karşılığında da ödünç alınmış enerjiyle yüz katı fazla derecede tembelliğimize etki ediyordur. Bu teori, tembelliğin, takipçileri tarafından icat edilmiş özdeyişler cephanesinde tuttuğu yardımlardan sadece biridir. Eski bir fablda, şeytanın diğer günahkârları da cezbetmek için daha fazla tuzak hazırlaması gerektiğinden fakat tembel kişinin buna ihtiyacı bile olmadığından bahsedilir. En sıradan yemi

bile kaparlar ve bu korkunç balıkçı, oltasını her atışında avını yakalayacağından emindir. Gerçekten de başka hiçbir tutku, en aldatici, en çocukça gerekçeleri kabul etmeye bu denli hevesli değildir.

Öğrenciler arasında genel bir şikâyet vardır. Aralarından, geçinebilmek için küçük okullarda öğretmen ve tekrarlatıcı olarak çalışan yahut sadece birkaç ders veren özel öğretmenlik yapanlar, bu günlük işlerinin tüm vakitlerini aldığını söylerler. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi, zaman yaratmasını bilenler için her zaman yeterince vakit vardır. Günün yirmi dört saati içinden, entelektüel eğitim için gerekli ve yeterli dört saatin ayrılamaması imkânsızdır. Zihnin, tüm kaynaklarıyla dinç olduğu bir zaman seçildiğinde yalnızca bu dört saat yetecektir. Eğer kuvvetli bir dikkatin sağlanacağı bu saatlere, not alma, kopya çıkarma, materyalleri düzenleme gibi zaman kayıpları da eklenirse zihni geliştirmeye hatırı sayılır bir süre bırakmayan hiçbir kariyer yoktur. Dahası, çok geçmeden hukuk, tıp ve eğitim gibi daha az rutine sahip alanlardaki meslekler, daha önce de belirttiğimiz gibi, neredeyse tamamen zekâyâ katkı sağlamayı bırakır. Bir profesör, birkaç yılın ardından anlatacağı dersleri ezberler, avukat ve doktorlar ise bazı nadir vakalar dışında, hep aşırı yorgundurlar. Bu da yüksek mevkilerde neden ihtisas alanlarında son derece harika fakat daha üstün yetilerinin kullanılmamaktan paslanmasına izin vermiş ve zorunlu uğraşları dışında şaşılacak derecede aptal kişilerin bulunduğunu açıklıyor. Öğretim görevlisinin yorgunluğu, entelektüel bir türden değildir. Konuşurken kullanılan kasların fazla çalışmasından ileri gelir ve bu kaslar, küçük bir gruba ait olduklarından hızlıca güç kaybederler. Ancak bu bölgesel yorgunluğun, genel kuvvet üzerinde pek az etkisi vardır, hiçbir şekilde entelektüel çalışma ihtimalini engellemez.

Nitekim sıkıştırıldığında çoğu kişi, çalışmak için her gün üç dört saat bulabileceğini itiraf eder ama böylesi bir incelemeye hazırlanmak için günde en az altı saat çalışmaları gerektiğini

söylerler, yani hiçbir şey yapmamak için geçerli bir nedenleri vardır. Her gün üç saatline de olsa kendinizi çalışmaya verin. Bu şekilde çalışmanın faydasız olmadığını ve ister altı ay boyunca günde üç saat, ister üç ay boyunca günde altı saat olsun, yapılan çalışma miktarı toplamının aynı olduğunu göreceksiniz. Çalışma aynı fakat sonuçları farklı olacaktır çünkü Leibnitz’in de dediği gibi, “Zekâmızı, aşırı çalışmayla parlatmaya çalıştıkça daha fazla köreltmeye yatkındır.”

Bazı tembel insanlar, zamanlarının bulunduğunu kabul eder ama isteksiz olduktan sonra işe başlamanın gereksizliğinden yakınır. Donuk ve uykulu bir akıl, değerli hiçbir şey başaramaz. Bu nedenle de uyandıktan sonra zihni işe hazırlamak fazlaca vakit aldığı için, sabah çalışmaktan vazgeçtiklerini eklerler. Bu, çok büyük bir hatadır. Derin bir uyku sonrasında bile, işe *hazırlanmak* için on beş dakikada dinçliğin sağlanması mümkündür. Kötü bir gece geçirmediikleri sürece, sabah mahmurluğuyla savaşıma direncini gösteren hiçbir gencin, sonunda yapacakları harika bir çalışmayla ödüllendirilmediğini görmedim. Kısa süre sonra keskinleşecek zihin rahatça işini yapabilir. Aslında aklın bu sözde uyuşukluğu, iradenin uyuşukluğundan başka bir şey değildir.

Tembelliğin tüm safsatalarını inceleyemeyeceğiz. Ancak çalışmayı planlayan genç insanlara adanmış bir kitapta, en felaket belitlerden birini ele almamız zaruridir. Sözlerinin sebep olabileceği yıkımdan habersiz kişilerin, rahatça kullandığı bir belitten bahsedeceğiz.

Küçük şehirlerde yaşamak zorundaki öğrencilerin, daha çalışmaya başlamadan cesaretleri kırılır çünkü herkes, büyük üniversitelerde okumadıkça entelektüel çalışma yapmanın imkânsız olduğunu söyler. Fransa’da sık sık, bu çalışmanın sadece Paris’te mümkün olduğunu duyarız. Hünerli insanlar tarafından tekrarlanan bundan daha ölümcül, daha heves kırıcı bir ifade olamaz.

Bu, gerçeğin yalnızca çok ufak bir parçasını taşır ve bunu destekleyen otoritelerin kim olduğu fark etmeksizin, neredeyse her zaman yanlıştır.

Her şeyden önce, gerçekler bu ifadenin karşısındadır. Büyük düşünürlerin fikirlerinin çoğunluğu, yalnızlarken gelişmiştir. Descartes, Spinoza, Kant, Rousseau^[138], Darwin, Stuart Mill, Renouvier^[139], Spencer, Tolstoy gibi modern düşünceyi pek çok açıdan yenileyen isimler, başarılarının önemli kısmını yalnızlığa borçludur. Tabii ki entelektüel çalışmanın yapısında, Paris'te kalmayı gerekli kılan hiçbir şey yoktur. Fransa'da, yalnızca Paris'in gerçek yeteneği tanıdığına ve başarılı kimseleri, şöhretin sürekli büyüyle sarmaladığına inanıyoruz. Aşırı merkezîleştirme sayesinde dikkatimizi Paris'e çevirdik. Bunun asıl sebebi ise diğer herkesin de gözlerini oraya dikmiş olması, ünün harika şekilde parıldaması. Ancak bu ayrıcalık, hünerli insanlara özel değil. Orada, kötü şöhretli bir suçlu da eserleri asırlar boyu dayanacak bir yazarla aynı ilgiyi görür. Paris, ünlü isimlerin toplum önüne çıkabilmesi konusunda faydalı olsa da ilk büyük başarıdan önceki uzun zahmet ve çaba dönemlerinde elzem değildir.

Laboratuvara ihtiyacı olan doktor ve psikiyatrist için Paris'in gerekliliği de asla kanıtlanmamıştır. Üniversitelerdeki bulundurma ve elde etme hakkına sahip fakülteler, tesislerini daha da geliştirebilirlerse bu iddia, doğruluktan tamamen uzaklaşacaktır. Bu üniversiteler, büyük Alman natüralist Haeckel^[140] tarafından söylenmiş, "Üniversitelerin ortaya koyduğu bilimsel sonuçlar, büyüklükleriyle ters oranlıdır." cümlesini haklı çıkarabilir. Diğer yerlerde olduğu gibi bilimde de aklın kuvveti, girişkenlik ve araştırma tutkusu, materyal yardımların yerini alıp sınırlı kaynaklara rağmen mucizeler yaratırken harika laboratuvarlardaki

[138] Jean-Jacques Rousseau (1712-1778). Cenevreli filozof, yazar ve besteci. (e.n.)

[139] Charles Bernard Renouvier (1815-1903). Fransız filozof. (e.n.)

[140] Ernst Heinrich Philipp August Haeckel (1834-1919). Alman zoolog, natüralist ve filozof. (e.n.)

tembel akıl, yine kısır kalacaktır. Öyleyse en önemlisi, güzel sonuçlar doğuran bir hevese sahip olmaktır. Bir laboratuvar, sadece yerleşmiş bir fikrin teyit edilmesine hizmet eder fakat fikir, keşfin kendisinde yatar, onları öneren vasıtalarda değil.

Bilim dışında, tarih araştırmaları için de nerede olursa olsun başvurulması gereken belgelere ihtiyaç vardır. Felsefe, edebiyat, tarih felsefesi; bilim alanlarından da matematik, bitki bilimi, hayvan bilimi, bitki fizyolojisi, jeoloji araştırmaları için de mi büyük şehirde yaşamak gerekir? Eğer yetenek, sayısız materyalin absorbe edilmesinden ziyade seçilmiş materyallerin özümzenmesine dayanıyorsa ve zihin, en başta, gözlenmiş ya da bir araya getirilmiş doğruları düzenleme, canlılık kazandırma güçleriyle ayırt ediliyorsa, kütüphanelerdeki araştırmalarımızı uzun bir meditasyon ile sakinlik döneminin izlemesi gerektiği ortada değil mi?

Bu büyük kütüphanelerde bile pek çok eksiklik vardır. Önceki kuşakların ilgimizi çeken konular hakkında neler düşündüğünü görebilmenin kolaylığıyla sonunda, kendi kendimize düşünme alışkanlığımızı kaybederiz. Alistırma yapmadıkça hiçbir güç, kişisel efor sarf etme yetisinden daha hızlı zayıflamadığı için bir süre sonra, kişinin kendi yaptığı aktif araştırmaların yerine hafıza teşebbüslerini koyarız. Kişinin orijinal fikir üretebilme kapasitesi, içinde yaşadığımız çevrenin zenginliklerinin sağlayacağı yardımla nerdeyse her zaman, ters orantılıdır. Bu nedenle daha iyi bir hafızaya sahip öğrenci, bu açıdan o kadar kabiliyetli olmayan arkadaşına nispeten daha alt seviyededir. Bunlardan ikincisi, hafızasına güvenmediği için ona nadiren başvurur. Tekrarlamanın, hafızasına kaydedeceği materyaller arasından dikkatlice seçim yapar, yalnızca konusu için gerekli olanları seçip tamamen rastlantısal her şeyi unuttur. Bu şekilde, gerekli anının kendisini de son derece düzgün şekilde, hızlıca düzenler. Düzeltilmiş bir hafıza ise yerine *yerleşmiş*, elit bir ordu gibidir. Nitekim sayısız kütüphaneye erişimi olmayan bir kişi, etrafını en yüksek kalitede kitaplar-

la donatıp onları dikkatlice okur, üzerlerine düşünür ve eleştirir. Kişisel gözlem yaparak eksikliklerini giderir ve iyice anlamaya çabalayarak akli için hayranlık uyandırıcı bir disiplin sağlar.

Bahsettiğimiz bu düzenleme işi için, sakın düşünme çok mühimdir ve Paris'te böyle bir sakinliği bulmak zordur. Kırsalın sunduğu, kendi düşüncelerinize odaklanabildiğiniz mutlak sessizliğe asla kavuşamamanın yanında, hijyenik çevre de acınası durumdadır. Pencerelerin önündeki bacalar ve havalandırma borularıyla dolu manzara, fazlasıyla heyecanlı yapay çevre, çalışırken olduğu kadar, zevkler esnasında da sürekli oturmak zorunda olmak... Tüm bunlar, sağlığın bozulmasında büyük etkenlerdir.

Dahası, büyük şehirlerde oturanların özelliklerinden biri olan huzursuzluğu, Paris'teki kişi de edinir. Çevrede, akla girecek çok fazla izlenim vardır, herkesin etrafını sararlar. Bu yüzden de kişiliğin büyük bir kısmı kaybedilerek bu huzursuzluğa tamamen kapılır. Dikkat ise her zaman küçük şeylerin üzerindedir. İnsanın bu hızlı akışta kendini tutması zor olduğundan, modaya da ayak uydurmak zorunda kalır. Burada, çalışmanın kendisinin bile hararetli, sağlıksız bir tarafı vardır. Bir çalışanın zihin durumunun, asabiyete yol açan çeşitli çevresel nedenlerden ne kadar etkilendiğine ikna olmak için Huret'nin^[141] edebiyattaki evrim üzerine yazdığı samimi ve öğretici tezi^[142] okuyabilirsiniz. Bu eserde, moral bozucu bir ortamda sıkışık şekilde çalışmanın etkilerini göreceksiniz ve kıskançlık ile endişe tarafından ele geçirilmiş kötü konutlarda yaşamaya mahkûm kalmış genç yazarların acılarına üzüleceksiniz. Bana gelince, ormanlardan ve vadilerden çok uzaktaki gürültü dolu bir sokakta, dördüncü katta bulunan sıkışık bir yerde oturmanın nasıl asabiyete sebep olabileceğini görüyorum. Ancak böyle bir durumun genç birine entelektüel açıdan değerli ne katabileceğini anlamıyorum.

[141] Jules Huret (1863-14 Şubat 1915). Fransız gazeteci. (e.n.)

[142] Jules Huret, *Enquete sur revolution litteraire*, Paris, 1891.

Şimdi sıra, Paris'teki çevrelerden söz etmeye geldi. Ben, küçük bir kasabada, çağımızın en büyük akıllarına ulaşabilirim. Bunun için eserlerini satın almam yeterli. Dehalarının çoğunu işlerine aktarmış ve büyük zahmetlerle ürettikleri bu işlerinden çoğunlukla bahsetmeyi sevmeyen bu önemli insanlar, çevreyi bir rahatlama aracı olarak görürler. Gençlerin, bu kişilerin çevrelerinden edinecekleri entelektüel kazanç, eserlerini çalışmaktan edinecekleri fayda yanında değersizdir. Böyle ilişkilerin, yetenekli ve enerjik genç insana sağlayacağı en büyük avantaj, çalışmakla geçirilmiş bir hayata, bir nevi dokunuyor olmanın verdiği öykünme hissidir. Ancak sadece küçük bir azınlık bunun gibi bir olanağa sahiptir.

Paris'te yaşamanın tek avantajı, orada bulabileceğiniz son derece değerli estetik kültürdür. Bu harika şehirdeki müzik, resim, heykel, belagat konularındaki artistik girişimi, pek çok kırsal şehirde bulamazsınız. Ancak girişkenlik buralara da gelirse bunlardan istifade etmek isteyen zihin işçileri, kırsalda da kendine pek çok kaynak bulabilir. Dahası, taşralı olmak, her zaman küçük bir köyde yahut ücra bir kasabada yaşamak anlamına gelmez. Kişi Paris'te de taşralı olabilir çünkü bu terimin ima ettiği tek şey daha yüksek ilgi alanlarının eksikliğidir. Kırsal demek^[143], hayatta yemekten, içmekten, uyumaktan ve para kazanmaktan fazlasını görmeyen, akli yalnızca dedikoduyla dolu kimse demektir. Sigara içmekten, kart oyunlarından, kendisiyle aynı entelektüel seviyedeki kişilerle kabaca şakalaşmaktan başka hobisi olmayan bir ahmak demektir. Ancak kırsalda, hatta küçük bir köyde yaşayan bir genç, doğayı seviyorsa ve büyük düşünürlerle sürekli ilişki hâlindeyse taşralılara yakıştırılan kötü sıfatları hak etmiyordur.

Büyük merkezlerden uzakta olmanın, pek çok faydalı yanı vardır. Bazı yazarlar küçük şehirleri manastırlara benzetirler.

[143] Yazar, Fransızca “provincial” yani “kırsala, taşraya ait” kelimesini burada diğer anlamıyla, “görmemiş, dar görüşlü, kaba saba” manalarında kullanıyor. (e.n.)

Gerçekten de oralarda, manastıra kapananların sakinliğini, sessizliğini bulunabilir. Çevre tarafından zihni sürekli dağıtılmazsa kişi, düşünce zincirini kurup takip edebilir. Aklı dağılmaz, kendi içine dönebilir, düşüncelerinin tadını çıkarabilir. Bu dinginlikte, derinlerdeki izlenimlerimiz güç kazanır. Fikirler, adım adım uyanıp benzerliklerine göre gruplaşırken anılar da hayata döner. Akıldaki bu yavaş, sakin ve güçlü büyüme, büyük şehirlerdeki hararetili, dengesiz, aceleci gelişimine göre çok daha üstündür.

Kırsaldaki gecelerde iyice dinlenilir, ertesi sabah dinç uyanılır. Ormanda ya da açık havada geçirilen başını dinleme saatleri kişiyi iyice diriltir. Ne asabiyet ne hararet kalır. Doğurabileceği önemli sonuçlarla birlikte, bir düşünceyi gayretle ve sakince takip etmek kolaylaşır. Masanın üzerine iki büküm eğilmeden, çok verimli faydaları olacak hafıza güçlendirme çalışmaları yapılabilir. Ormanlarda, yeşil alanlarda yürümekten oksijenle dolarak hızlı akmaya başlayan kan, bu mutlu anıların beynimize sonsuza kadar kazınmasını sağlar. Yazı yazmak, meditasyon yapmak basitleşir. Fikirler düşüncelere üşüşür, keyifle bir araya gelirler. Açık havada egzersiz yapmış olmanın verdiği hijyenik avantajlarla kişi, net bir planla masasının başına gelip fikirler ile imgelerin hasadını kaldırır.

Ancak bu konunun daha fazla üzerinde durmaya gerek yok çünkü yeteneği yaratan, haricî koşullar değildir. Gelişim, dışarıdan içeriye doğru değil, içeriden dışarıya doğru yaşanır. Haricî koşullar hiçbir zaman bir rastlantıdan fazlası değildir. Belki de genelde inanılandan bile daha az miktarda yardım ederler veya rahatsızlık verirler. Bu nedenle öğrenciler, büyük şehirlerde yaşayanlar ve yaşamayanlar şeklinde sınıflandırılmamalıdır. Onların arasında yalnızca iki ana kategori belirlenmelidir: daha ciddi davranan enerjikler ve ne yapacağını bilmeyen zayıf iradeliler. İlki, kendisini nasıl bir çevrede bulursa bulsun, çok az imkânla harika işler çıkaracaktır ve bu imkânları, enerjisiyle kendisi yara-

tacaktır. İkincisi ise kütüphaneler ve laboratuvarlarla çevrili olsa bile asla hiçbir şeye kalkışmayacaktır.

Neredeyse dördüncü kitabın da sonuna ulaştık. İrade için çok tehlikeli olan muğlak duygusallık meselesini yakından incelemek zaruriydi. Bunun nedenlerini ve çarelerini inceledik çünkü öğrencinin, zevklerini değerlendirirken şaşılacak hatalar yapmasına yol açan safça illüzyonların yok edilmesi gerekiyordu. Şehvet konusunu, aldığı pek çok formu ve onlarla mücadele yöntemlerini incelemek zorunda kaldık. Son olarak da tembelliğin, çalışmayı kesinlikle reddedenlere, belitler hâlinde sunduğu ön yargılar ile safsataları ortadan kaldırmalıydık. Şimdi ise sıra, diğer yöne giderek daha yapıcı süreçlerden bahsetmeye geldi. Her öğrencinin, kendi deneyimleri ve düşünceleriyle tamamlayabileceği, örneklerini verdiğimiz çözümleyici düşüncelerden sonra, iradeyi harekete geçirecek, enerjinin korunmasını sağlayacak güçlendirici düşüncelerden bahsedeceğiz.

IV

Çalışmanın Hazları

Hayatın hızlıca akmasının ortaya çıkardığı düşünceden daha hüznülüsü yoktur. Saatlerimizin, günlerimizin, yıllarımızın, geri alınamayacak şekilde elimizden kaydığını hissederiz. Bizi hızlıca ölüme yaklaştıran bu devinimin farkına varırız. Önemsiz faaliyetlerle vaktini harcayanlar ve geçtikleri yolda bir iz bırakacak hiçbir iş yapmamış olanlar, arkalarına baktıklarında tek bir şey hissederler. Sonunda başarıya ulaşmış hiçbir çabanın anısıyla doldurmadıkları yıllar, bomboş görünür. Geçmiş hayat, bilinçte bir hiçe indirgenir ve sanki yaşanan her şeyin beyhude bir rüya olduğu hissini uyandırır.

Diğer yandan, gidişatımız orijinalliğini kaybettiğinde, varoluşumuzun zorlukları bize gücümüzün sınırlarını öğrettiğinde,

hem günümüz de gelecek monoton görüldüğünde, işte o zaman hayat daha hızlanmış gibi gelir ve geçmişin bir rüya olduğu hissine daha da kötüsü, şimdiki zamanın da bir hayal olduğu duygusu eklenir. Doğal yaşamın talihsizliğinin, tembelliğin, sosyal hayata ve mesleğe boyun eğmenin, meditasyonla geçecek güzel saatlerin üstesinden gelemeyenlere bu rüya, çaresizlik hissi verir. Hızlı bir trene bindirilmiş mahkûmlar gibi, kendi iradeleri dışında taşınırlar.

Zeki kişi de onlar kadar hızla taşınır fakat o, herhangi bir karşı koymanın işe yaramayacağını düşünmüştür. Kaçamayacağı şeyi kabullenerek kendini özgürleştirir ve en azından buna, uzun bir yolculukmuş havası vermeye çalışır. Bunu, geçmişin tamamen kaybolmasına izin vermeyerek yapar. Varoluşun, içinde gerçeklik barındırmayan belli belirsiz bir illüzyon olduğu hissini, geçerken hiç iz bırakmayanlar için dayanılmaz hâle geldiğini bilir. Bu hissini, tembeller, maddiyatçılar, hayatları anlık kaygılar ve kısır çabalarla dağılmış sıradan politikacılar, kısacası, işleri elle tutulur sonuçlar vermeyen kişiler arasında kaçınılmaz olduğunun farkındadır.

Kişi, sadece, yavaş yavaş ilerleyen çabalarla gerçekleştirecek büyük bir ideale tüm varoluşunu adayarak bu yıkıcı gerçeklik algısından kurtulabilir. O zaman tam aksine, hayatın gerçekliğini hissedecektir. Tıpkı çiftçinin sarf ettiği her eforda işinin izlerini bırakması gibi, yazar da eserinin toplumda değer görmesiyle gelişiminin en üst noktasına ulaşır. Geçen her gününde, elle tutulur sonuçlarına bir yenisi daha eklenir. Hayatı, kısmen işiyle özdeşleşir ve bu sağlam gerçeklikten bir şeyler ödünç alır. Bu nedenle çalışanın hayatının, tembelinkinden daha derin ve somut olduğu söylenebilir. Sürekli tembellik, içimizdeki varoluş hissini alıp yerine beyhude, adi bir rüya koyar. Hayatın tadına sadece, keyifli, huzurlu ve verimli bir çalışmayla hakkını vererek varabiliriz. *Yaşama sevinci* dediğimiz hissi, düzenli hâle getirip alışkanlığa

çevirebilecek olan yalnızca çalışmadır. Nitekim yaşamın verdiği tüm keyfi onlarca kat arttırır fakat tembeller bunu görmezden gelirler.

Öte yandan, zihin işçisinin yaşamı mutlu saatlerle dolu olmasaydı ve bu yaşam, aktif olmanın neşelerinin bol bol aktığı bir kaynak teşkil etmeseydi bile bir tembelinkinin tam zıddı olurdu. Çalışanın, endişeler, saçma dertler ve sefil edici can sıkıntısı gibi tembelin tahammül edemediği şeylerden kaçması bile varoluşunu daha kıskanılabilir yapar. Darwin günlüğüne şöyle yazmış: “Maer’de kaldığım süre içinde sağlığım kötüydü ve şaşırtıcı derecede tembel hissediyordum. Bunun bende bıraktığı izlenim ise hiçbir şeyin tembellik kadar dayanılmaz olamayacağıydı.”^[144] Pascal da şöyle der: “Bir asker veya işçi, yapmak zorunda olduğu işten şikâyet ettiğinde, onlara hiçbir şey yapmama görevi verin.” Gerçekten de tembel insan bir *heautontimoroumenos*^[145] ya da kendisinin celladıdır ve akıl ile vücudun mutlak atıllığının, ağır, acı verici bir can sıkıntısına dönüşmesi uzun sürmez. Servetleri sayesinde çalışmanın sağlıklı zorunluluğundan kurtulmuş ve kalıcı bir işe girme cesaretine sahip olmayan pek çok zengin kişi de kısa süre sonra bu ağır ve acı verici can sıkıntısını tadar. Hüzne gömülerek bıkkınlıklarını her yere götürürler yahut şehvetli zevklerle kendilerini oyalarlar ki tatminleri daha sonra acılarını ikiye katlar.

Ancak mutlak tembellik nadirdir ve dedikleri gibi, “Şeytan, yapacak işi olmayanlara meşgale bulmak için çabalar.” Aklın anlamlı bir işi olmadıkça önemsiz endişelere kapılması fazla vakit almaz. Hiçbir şey yapmayan herkes küçük sıkıntılarını zihninde çevirip durur. Bu düşünüp durma, zihni beslemekten ziyade mahveder. Kanalize edilmediği için mizacımızın yüksek bölümlerine akıp onları verimli hâle getiremeyen duyguların gücü,

[144] *Journal of Darwin*, Ağustos, 1839.

[145] Yunan oyun yazarı Menander’in (M.Ö. 343- M.Ö. 291). *Kendine işkence eden* anlamına gelen oyununun ismi. (e.n.)

hayvan doğamızın derinliklerine inip yozlaşır. Öz saygımızın belli belirsiz yaraları derinleşir, kaçınılmaz sıkıntılar günümüzü zehirler ve uykumuzu kaçırır. Yakından bakıldığında, bir lordun hayatı, özenilecek şey değildir. Orada, zevklerin kendisi de an-garyaya dönüşüp tadını tuzunu kaybeder çünkü insan için haz, aktiviteden ayrılamaz. Tembellik, vücutta da yankılanarak ver-diği rehavet ve insan ilişkileri ile beslenmede sebep olduğu za-yıflık yoluyla sağlığı yorar. Zihne gelince, sürekli muğlak, kısır ve yorucu bir meşgale peşindedir. Popüler bir deyişle akıl, *kendi kendini yiyip bitirir*. İradenin ise aylak birinde ne kadar talih-siz bir hızda köreldiğini hatırlatmaya bile gerek yok. Her çaba ona öylesine zor gelir ki aktif birinin en ufak bir rahatsızlık dahi göstermediği bir durumdan acı duymayı başarır. Çalışanın hâli ise gerçekten başkadır. Çalışmak, sürekli ve kalıcı bir çaba gös-terme şekli olduğundan, irade için mükemmel bir terbiye teşkil eder. Bu, diğerlerinden ziyade entelektüel çalışma için geçerlidir çünkü bedensel işlerin çoğunluğunda düşünce, serserilik peşinde koşabilir. Aksine, akıldaki çalışma ise hem dikkat sayesinde sağ-lam tutulan vücudun hem de düzgünce disipline edilmiş düşünce ve duyguların itaatini öngörür. Eğer düşünce üzerindeki bu ami-rane gücü, kendine hâkim olamama sonucundaki bir yorgunluk izlemese, gücün suistimal edilmemesine dikkat edilirse ve uzun saatler boyunca iş verilemeyecek düşünce azalmış da olsa yeterli bir güç sağlanarak muhafaza edilebilirse kişi, nihayet aklın ha-zır bulunmasına, kendini kontrol edebilme hissinin uyanmasına alışacaktır. Mutluluğun sırrı, düşüncelerin ve duyguların nasıl yönetileceğinin bilinmesinde yattığına göre, bu dolaylı çalışma yöntemi sayesinde kişi, mutluluğun felsefe taşıını^[146] bulacaktır.

Popüler dilin oluşmasını sağlayan sıradan, kaba insanların *çalışmak* kelimesini, acı, yorgunluk, üzüntü anlamlarıyla özdeş-leştirmeleri talihsizliktir. Oysa psikoloji bize, beslenmenin sağla-yacağı olağan işlevleri etkilemediği sürece, çalışmanın haz ver-

[146] Civa gibi basit metalleri altına çevirdiğine inanılan efsanevi simya maddesi. (e.n.)

diğiyle ilgili fazlasıyla kanıt sunmaktadır. Montaigne, erdemle ilgili şunları söylemiştir: “Erdemin en belirgin cazibesi, verdiği ölümsüz sevinçte yatmaktadır. Onun rolü, her zaman yüce olmasıdır. Erdem, kayalık ve zor ulaşılan bir dağın zirvesinde değildir. Ona ulaşabilenler, tam aksine, güzel, çiçeklerle dolu, verimli bir ovada yaşadığını söylerler. Korkunun, baskının, memnuniyetsizliğin, karamsarlığın kendinden emin ve uzlaşmaz düşmanı erdemi hiç görmeyenler; bu güzel, muzaffer, ışıltılı, cana yakın, cesaret dolu tanrıçayı yerinde ziyaret etmeyenler kaybetmişlerdir. Yanlış bir resmini çizerek onu üzgün, geçimsiz, kindar, tehditkâr, aciz göstermişler ve etrafı dikenli çalılarla dolu bir kaya üzerinde tek başına oturup insanları korkutan bir hayalete dönüştürmüşlerdir.” Montaigne’in bu sözlerini, entelektüel çalışma için de söyleyebiliriz çünkü genç insanlarımıza onu gerçek doğası öğretilmiyor. Oysaki o da erdem gibi keder ile acının, kendinden emin, uzlaşmaz düşmanıdır ve güzel, muzaffer, hoş, lezizdir.

Nitekim çalışmanın getirdiği, negatif bir mutluluktan fazlasıdır. Yalnızca hayatın tadını kaybetmesini, beyhude bir rüyaya dönüşmesini, küçük endişelerin akla hücum etmesini önlemekle kalmaz, kendi içinde ve sonuçlarıyla da canlı bir mutluluk kaynağıdır.

Çalışmak, kendi kendine bizi, bayağı kişilerden daha yukarı taşır. Tüm zamanların en önemli, en asil akıllarının bulunduğu toplulukla eşit ve samimi bir yakınlık kurma seviyesine getirir. Bu şekilde, sürekli ilgi kaynaklarımızı yeniler. Tembeller, zaman geçirmek için kendilerinden daha aşağı seviyedeki bir topluluğa ihtiyaç duyarlarken çalışan kişi, kendine yeter. Bu kendine yetebilme niteliğinin imkânsızlığından dolayı tembel, diğer kişilere bağımlıdır ve bu durumu, çalışanın haberinin dahi olmadığı binlerce boyunduruk altına girmesini zorunlu kılar. Bu yüzden, “Çalışmak, özgürlüktür.” derken mübalağa etmiyoruz. Epiktetos, şeyleri, bize bağılı olanlar ve olmayanlar diye ikiye ayırır. Bize

bağı olmayan şeylerin peşinden koşmamızın, çoğu hayal kırıklığımız ile acılarımızın nedeni olduğunu belirtir. Tembellerin mutlulukları, sadece diğerlerine bağılyken çalışan kişi ise en büyük zevkleri kendi içinde bulur.

Dahası, tembel için sadece yaşlanmayı ve kısır hayatı ifade eden günlerin birbirini izlemesi durumu, çalışan öğrencinin bilgi hazinesini yavaş yavaş ama kesin şekilde artırır. Tıpkı bazı bitkilerin her akşamki büyümelerini ölçebilmemiz gibi, genç kişi de her haftadan sonra artan güç ve yetilerinin farkına varır. Bu yavaş fakat kesinlikle tekrarlanan artış, oldukça yüksek bir entelektüel güce götürecektir.

Ahlaki yücelikten sonra hiçbir şey, eğitimli bir zekâ kadar böylesine canlı bir ışıltıyla parlamazken aylak, yaşla alıklaşır. Bu sırada çalışan ise yıldan yıla çevresindekiler üzerindeki otoritesinin büyüdüğünü görür.

Sonra ne olur? Yaşlılık, yavaş yavaş bütün duyulara ilişkin hazları uzaklaştırıp en bencil tatminlere, en sert hayal kırıklıklarını getirirken geniş bir insan kültürünün zenginleştirdiği kişilerin, yaşam sevincini çoğaltır. Gerçek mutluluk kaynaklarından hiçbir, yılların geçmesiyle tükenmez. Bilim, edebiyat, doğa ve insanlığa duyulan ilgili de azalmaz. Durum, tam aksinedir. Hiçbir şey, Quinet'nin şu sözleri kadar doğru değildir: “Yaşlılık geldiğinde, onu ileri sürdüğünüze nispeten çok daha az acı buldum. Sefaletin ve yıkımın tepe noktası dediğiniz yıllar, bana gençliğimdekinden çok daha ılıman geldi. Donmuş, ıssız, daracık ve sislerle boğulmuş bir tepe beklerken bunun aksine, gözlerimin önünde daha önce açılmamış engin bir ufuk bulunduğunu fark ettim. Hem her şeyi, hem de kendimi daha açık görüyordum.” Ardından şöyle ekler: “Siz, duyguların yaşadıkça köreldiğini öne sürüyorsunuz. Öyle hissediyorum ki bir yüzyıl boyunca da yaşasam, beni bugün isyan ettiren hiçbir şeye alışmayacağım.”

O hâlde, zihin işçisinininki her şeyden önce mutlu bir yaşamdır. Hiçbir gerçek hazdan mahrum kalmaz. Yalnızca bu tür bir yaşam bize varoluşumuzun gerçek olduğu duygusunu dolu dolu hissettirir. Bir aylak için kaçınılmaz ve acı dolu olan yaşamın güvenilmez bir düş olduğu izlenimini uzaklaştırır. İşsiz güçsüz kişileri, haricî koşulların sallayıp durduğu bir çingırağa dönüştüren sefil düşünce köleliğinden kurtarır ve zihnin, sıradan uğraşlarla oyalanmasına ya da değersiz düşünceleri evirip çevirmesine izin vermez. Çalışkanlıkla dolu bir yaşam, bu dolaylı yararları başkalarını da katar. İradeye, uzun vadeli tüm mutluluğun kaynağı olma gücünü verir, bizi ise seçkin insanlarla dolu ışıklar kentinin halkı yapar ve mutlu, saygıyla dolu bir yaşlılığa hazırlar. Dolambaçlı yoldan, yalnızca ruh ile zihnin üstün zevklerini değil, kazanılmış otorite ve üstünlük hissiyle özetlenebilecek en hoş gurur tatminini de fazlasıyla verir. Vasat insanların, şatafatlarının sergilenmesinde, servetlerinde, saygınlıklarında, politik güçte aradığı ama çoğunlukla bulamadığı doyumlar, nasıl da her zaman kusurlu ve karmaşıktır! Oysa çalışkan insan, bunları aramadan da bulur. Onun için bu doyumlar, pazarlık sırasında garanti sağlamak nedeniyle eklenmiş fazladan bir miktar gibidir ve her şeyin temelindeki adil kanunların verdiği üstün zevklere eklenirler.

Şu açıktır ki önceki meditasyonların yıkıcı olanları kadar iyilik isteğini güçlendirmeye yönelik olanları da sadece birer taslaktır. Dahası, herkesin kişisel deneyimlerine, düşüncelerine ve okumalarına göre zenginleştirmesi gereken, oldukça eksik taslaklardır. Bu tür derin düşünmeler arasındaki asıl önemli nokta, aylak yaşama karşı tiksintinin güçlenmesine yönelik veya iyi niyete coşku kazandırmayı amaçlayan bir düşüncenin yahut duygunun, önemsenmeden geçilmesine asla izin verilmemesidir. Daha önce de dediğimiz gibi, her düşünce, ruhun içine damıtılmalı, derinlerine nüfuz etmeli ve güçlü bir tiksinti ya da beğenme hareketi üretmelidir.

Buraya kadar, özellikle kişisel kaynaklarımız üzerinde durduk. Geriye, en genel anlamıyla dış dünyaya, çevreye göz atmak ve irade terbiyesini tamamlamak isteyen gencin burada bulacağı yardımları yakından incelemek kalıyor.

BEŞİNCİ KİTAP

ÇEVREDE BULUNAN KAYNAKLAR

I

Kamuoyu ve Öğretmenler

Buraya kadar irade terbiyesi sorununu, elimizde yalnızca kişisel kaynaklar varmış, sanki toplumdan herhangi bir destek almayı ümit edemeyecek biçimde soyutlanmışız gibi incelemek zorundaydık. Ancak enerjimizle baş başa bırakılınca, kendinin efendisi olmanın uzun solukluluğu karşısında cesaretimiz kırıldığı için kollarımızı gevşeterek oturup kalacağımız ortadadır. İrademizin kusursuzluğuna doğru yapılan atılım, kesinlikle kişisel ahlaki doğamızdan kaynaklanmalıdır ve çok güçlü toplumsal duygularla desteklenmek zorundadır.

Aslında hiçbir zaman, kendi kaynaklarımızla indirgenmiş ve soyutlanmış değilizdir. Ailemiz, yakın çevremiz, köyümüzün ya da küçük kentimizin insanları; alkışlarıyla, daha fazla sevgi ve sempatiyle, ön yargı sergilemeden çabalarımızı desteklerler. Son derece parlak başarılar söz konusu olduğunda ise alkışlayan kitle genişler.

Bu dünyadaki önemli hiçbir şey, uzun süreli çaba olmadan gerçekleşmez ve hiçbir çaba, enerjisi kamuoyu tarafından galvanizlenmeden^[147] aylar, yıllar boyunca sürdürülemez. Basmakalıp

[147] Galvanizlemek: Madeni bir parçayı paslanmaktan korumak için galvaniz banyo-

düşünceleri açıkça reddedenler bile, hevesli bir azınlığın sıcak sempatisi sayesinde çoğunluğa meydan okuyacak cesareti bulurlar. Oy birliği etmiş bir topluluğa, uzun yıllar boyunca tek başına karşı çıkmak ise örneğini hiç görmediğim insanüstü bir iştir.

Mill ile birlikte enerjiden söz eden Bain, bunun iki temel kaynağının ya doğal şekilde gelen aşırı bir dinçlik ya da fazla kışkırtıcı bir uyarın olduğunu belirtmiştir. Mill ise şöyle cevaplamıştır: “There! Stimulation is what people never sufficiently allow for.”^[148] Aslında kamuoyu güçlü bir uyarandır, hiçbir şey ve hiç kimse ona karşı durmazsa inanılmaz derecede güçlenebilir. Bunun sonuçlarını abartmak mümkün değildir. Atina’da, fiziksel güce ve edebî dehaya karşı duyulan toplu hayranlık, küçük yüz ölçüsüne rağmen, atlet, şair, filozof sayısında büyük bir artışa yol açtı. Sparta’da, halkın övgüsünü alma isteği, olağanüstü güçte bir ırk türetti. Tilki çalıp giysisinin altına saklamasın ve sırrı ortaya çıkmasın diye hayvanın karnını korkunç biçimde ısırmasına, parçalamasına izin veren Spartalı çocuğun hikâyesini hepimiz biliyoruz. Bunların sıra dışı halklar olduğunu kimse söylemesin çünkü insanlığın en alt basamağında, düşmanlarına küfrederek en acımasız azaplara katlanan Kızılderililer ile güçsüz görünme kaygısı içinde darağacına giderken stoacı bir cesaret sergileyen suçluları görürüz. Çağdaş toplumlarımızdaki arzunun, özgürlük ile güvenlik kazanmaya değil, lüks, şatafat, diğerlerini gölgede bırakma, aptal kibri sergileme gibi şeylere yönelik olması, tüm tüccar, bankacı ve sanayicileri en tiksindirici işlere yatkın hâle getirecektir. Neredeyse bütün insanlar, kamuoyunun fikrine göre şeyleri yargırlarlar. Kamuoyu, yalnızca gemimizi yürüten yelkenleri şişirmekle kalmaz, dümeni de yöneterek gideceğimiz yönü tercih etme şansımızı elimizden alır ve bizi tümüyle pasif bir role indirger.

sunda erimiş çinko ile kaplamak. (e.n.)

[148] İng. *İşte! Uyarım, insanların asla yeterince izin vermedikleri bir şeydir.* (e.n.)

Kamuoyunun, üzerimizdeki etkisi o kadar güçlüdür ki bir yabancı hatta sevmemek için her türlü sebebe sahip olduğumuz kişilerin bile bizi küçümseme belirtisi karşısında acı çekebiliriz. Bir yabancı varlığının, gençlerin nasıl harikalar yaratmasına neden olduğunu tüm beden eğitimi öğretmenleri bilir. Yüzme okulunda veya paten kayarken izlendiğini hissetmek cesareti iki katına çıkarır. Şayet başkalarının üzerimizdeki bu gücünü ölçmek istersek, daha önce hiç bulunmadığımız bir kente dilenci kılığında girdiğimizde ya da kendi sokağımızı gülünç bir kılıkta geçtiğimizde ne kadar acı çekebileceğimiz düşünmemiz yeterlidir. Moda olmayan bir elbiseyi giyen kadının üzüntüsü, başkalarının düşüncesinin bize nasıl ağır geldiğinin ölçüsüdür. Yirmi yıl önce, henüz çok genç bir ortaokul öğrencisiyken, dirseğinde yalnızca benim görebileceğim ufacık bir yama olan gömlekle dışarı çıkmanın verdiği yakıcı kederi gayet iyi hatırlıyorum.

En küçük eylemlerimiz karşısında toplumun uyguladığı bu ürkütücü zorbalığın, iyi bir amaç için düzenlenebileceği hayal bile edilemez. Böylece nasıl kullanılacağı bilinmediği için de bu güç kaybolmaya terk edilir.

Bir ortaokul öğrencisi, arkadaşlarının, öğretmenlerinin, ebeveyninin görüşlerinin baskısına en yüksek derecede maruz kalır çünkü burada, farklı güçlerin ortaklığı söz konusudur. Yine de bu güçler, sadece entelektüel çalışmada zorluk çıkarır ki bu noktada bile arkadaşlar çok yanlış değerlendirmeler yapar. Ortalama zekâlı ama çalışkan bir öğrenci için belli bir küçümseme hissederler. Onların sevdiği, kolay, zarif ve toprağın verimliliği sayesinde kendi kendine ortaya çıkan başarılarıdır. Çocuklarda, irade terbiyesini, entelektüel eğitime kurban eden eğitim sistemlerimizin en büyük hatasını görürüz. Kaba hatlarıyla bakarsak, ebeveynlerin, öğretmenlerin ve öğrencilerin üçlü görüşü tek yönlü ve geniş bir akım olarak birleşir. Bunun sonucunda da okul, kendi başlarına bırakılırsa hiçbir şey yapmayacak öğrencilerden,

sık sık harika sonuçlar elde eder. Dahası bu görüş, kompozisyon-
dan elde edilen derecelerle, sınıfta okunan notlarla, bütün sınıfın
önünde öğretmenden alınan övgülerle her hafta, elle tutulur şe-
kilde ifade edilir. Bencil duygulara, rekabete ve övülme arzusu-
na çok fazla başvurulurken, kişisel görev duygusuna yeterince
seslenilmez. Artan zihinsel gücün getirdiği haz duygusuna, ken-
dini geliştirmenin sevincine, çalışmanın hem kendisinin hem de
sonuçlarının getirdiği tatminlere yeterince dikkat çekilmez. Tek
başına yüzmeyi öğretmek yerine, öğrencinin etrafını can simit-
leriyle doldururuz. Bu, özellikle de öğrenci üniversiteye başlar
başlamaz kendini tümüyle soyutlanmış hâlde bulduğu için ölüm-
cül bir hatadır. Öğretmen, ulaşamaz durumda, ebeveyn ise çok
uzaktadır. Öğrenciyi harekete geçiren tek şey, muğlak bir gelecek
düşüncesi ve fazla çaba harcamadan hayatını devam ettirmeyi
başarmış büyüklerin örneğidir ki bunlar aslında gencin gücünü
azaltır. Sınavların yaklaşması, anlık ve her zaman düzensiz bir
çabaya sebep olur. Bu da sağlıklı beslenmek yerine, zararlı abur
cuburlar atıştırmaya benzer.

Öğrenci, arkadaşlarının fikirleriyle dışarıdan desteklenebilir.
Ne yazık ki bu fikirler, daha önce de gördüğümüz gibi, çalışma
dışındaki her şeyi yüceltir veya yüceltme eğilimindedir. Bir genç,
gayrete gelmek için diğer gençlerin övgülerine ihtiyaç duyuyorsa
bunları sadece, kalabalığın içinden özenle seçilmiş küçük bir
seçkinler grubundan bekleyebilir. Hayatını, Beranger'nin^[149] şar-
kıları veya Alfred de Musset'nin^[150] şiirleri üzerine kompozis-
yon yazmaktan daha fazlasını yaparak harcamak istediğine karar
veren öğrenci, isterse kolayca tasarılarına uygun bir çevre bula-
bilir, hatta yaratabilir. Büyük heveslerle liseden mezun olan öğ-
renci sayısı, hiç de az değildir. Ancak Mill, şöyle demiştir: “Asil
duyguları kullanma yetisi, narin bir bitki gibidir, düşman etkiler
nedeniyle kolayca solar. Uğraşları ve içine atıldıkları toplum bu

[149] Pierre-Jean de Béranger (1780-1857). Fransız şair ve söz yazarı. (e.n.)

[150] Alfred Louis Charles de Musset-Pathay (1810-1857). Fransız şair ve romancı. (e.n.)

asil yetilerin işlemesine uygun değilse genç insanlardaki bu bitki de hemen ölür. Kişiler, asil heveslerini de entelektüel zevkleri gibi kaybederler çünkü onları geliştirmek için ne zamanları ne de fırsatları vardır. Kendilerini aşağı zevklere bırakırlar fakat bunun nedeni onları tercih etmeleri değil, daha kolay ulaşabildikleri ve çok geçmeden de yalnızca bunlardan haz alabildikleri içindir.”

Öğrenci kitlesinin ahlaki düşkünlüğünden kaynaklanan zorluklar için en iyi çözüm, biraz yüksek hedefleri olanlar için elbette, güçlerini birleştirmeye kararlı, üçlü veya dörtlü arkadaş grupları kurmaktır.

Şayet önemli görevlerinin ve öğrenciler üzerindeki otoritelerinin farkındaysalar, öğretim üyelerinin burada oynayacağı rol çok büyük olabilir. Ancak ne yazık ki yükseköğretimin rolü üzerinde hüküm süren hatalar nedeniyle pek çoğu, bu görevlerinin farkına varamaz. Fakülte öğretmeninin rolünün lise öğretmeninkinden tümüyle farklı olduğunu tekrarlayalım. İkincisi, her şeyden önce bir eğitimcidir ve görevi, çocuğun ruhu üzerinde etki ederek, eğer başarabilirse, onu hamur gibi yoğurmaktır. Birincisi ise bir bilgidir ve gerçekten başka kaygısı olmayan bir araştırmacının sakın kayıtsızlığına sahiptir.

Bunlar, tamamıyla akıl almaz iddialardır. Öncelikle kabul edilemez postulatların^[151] geçerli olduğunu varsayarlar. Fakülte öğretmenin bir bilgin olduğunu ve görevlerinin yalnızca bilimle ilişkili olduğunu öne sürerler. Öğretim üyesi, yalnızca bilimiyle ve keşifleriyle yaşasaydı, laboratuvarında yahut çalışma odasında soyutlansaydı, bu iddialar kabul edilebilirdi. Ancak durum hiç de öyle değildir. Fakülte öğretmeni de olursa her ay maaş alınır. Çabucak yapılan ve yılda yalnızca on iki defa tekrarlanan bu eylem, bilgini, yalnızca bilime karşı değil, öğrencilerine karşı da görevleri olan bir öğretmene dönüştürür.

[151] *Ön doğru* anlamına gelen matematik ve mantık terimi. (e.n.)

Bu görevlerin tamamını anlamak için öğrencinin üniversiteye geldiği zamanki ruh hâlini incelemek gerekir. Böyle bir çalışmanın malzemeleri şu şekilde toplanabilir: O zamanlara dönüp kendimize tarafsız şekilde bakmamız, eski sınıf arkadaşlarımızın mektuplara döktükleri şikâyetlerin bulunması ve gerçekleri yazmalarını isteyen arkadaşlarına, şimdiki öğrencilerin verdikleri cevaplardan faydalanılması. Son olarak da öğrencilerin doğrudan söyledikleri veya dostça ağızlarından alınan laflar ile fark etmeden sarf ettikleri birkaç saf sözcük, uyanık bir gözlemci için ipuçları olacaktır.

Bu ruhsal durum, kaba hatlarıyla şöyledir: İlk haftalar boyunca öğrenci, özgürlüğüne kavuşmuş mahkûmların duyduğuna benzer bir sarhoşluk içindedir. Bu, her tür engelden kurtulmuş olma duygusu, belli açılardan olumsuz bir durumdur. Hemen her öğrenci, bu özgürlüğü kendisine ispatlamak niyetiyle geceleri geç saatlere kadar birahaneler ile benzeri yerlerde kalır, eğlenmeye kapılır. Ertesi sabah, gecenin ikisinde döndüğünü söyleyerek övünmek ne kadar da gurur vericidir! Bayağı ve zayıf iradeli öğrencilerin çoğu, bu aptalca, yorucu ve verimsiz yaşama çok uzun süre boyunca devam ederler. Seçkin mizaçlılar ise kendilerini tutmayı hemen öğrenir. Ardından para yokluğu meselenin içine girer ve fakir öğrencileri, yaşam biçimlerini değiştirmeye, tembel arkadaşlarıyla ilişkilerini kesmeye zorlar. İyi niyetli fakat zayıf iradeli öğrencilerin pek çoğunda bulunan, daha iyi bir yaşam isteği de bu güçlü engel karşısında uyanır. Öğretmenlerinin ilgisini hak eden bu iki öğrenci kategorisidir ve Tanrı'ya şükür ki avutucu bir güç oluştururlar.

Bu özgürlük alışkanlığı hız kesince ilk zamanların çılgın sarhoşluğu da geçer. Kendi içlerine dönen gençlerin hemen hepsi, acımasızca soyutlanmış hisseder. Birçoğu, kendilerinde eksik olanı açıkça görür. Bu yaşlarda, manevi yaşamdaki güçlü birlik gereksinimi öylesine canlıdır ki gençler içgüdüsel olarak aynı is-

teklere sahip oldukları arkadaşlar ararlar. Dediğimiz gibi, bütün cesur gençler, olmamak için uğraştıkları birine dönüşme konusunda onları zorlayan çevrenin zorbalığına karşı kararlıca başkaldırılabilseydi, böyle grupları oluşturmak kolay olurdu. Gençler, utangaçlık ya da manevi cesaret eksikliğinden, uydurulmuş olduğunu hissetseler de önceden kabul edilmiş formülleri tekrarlayarak ve onlara ait olmayan sıradan bir yaşam anlayışını taklit ederek, başlarda tiksindikleri bir kabalığa imrenip ne yazık ki buna alışırılar.

Ancak arkadaşlardan birinin daha baskın bir ahlaki değeri olmadığı sürece ki bu yaşlarda bu pek mümkün değildir, eşit kişilerle dolu gruplar yeterli olmaz. Böylece gençlerde, daha yüce bir destek, daha yüksekte gelen bir kişisel onay gereksinimi ortaya çıkar. Katolik Kilisesinin, bilinç liderleri yoluyla karşıladığı, işte bu son derece insani gereksinimdir. Üniversitede benzer bir oluşum yoktur, öğrenci tümüyle terk edilmiştir. Öğrencilerin, değer verdikleri öğretmenlerine karşı nasıl hayranlık duyduklarını ve gerçekten yeteneklerinin haklarını veren öğretmenlere olan inançlarını gördüğümüzde, bu duygularından hiç yararlanılmadığını düşünüp üzülmekten fazlasını yapamayız. Fakülte öğretmeni ise öğrencileri çok az tanır. Onların geçmişleri, aileleri, istekleri, hevesleri ve gelecek düşleleriyle ilgili hiçbir şey bilmez. Bir cesaretlendirme sözünün, iyi bir öğüdün, dostça bir sitemin bile yirmi yaşın bu yalnızlığında ne kadar önemli olabileceği bir bilinseydi eğer! Üst düzey ahlaki kültürü ve engin bilimiyle üniversite, insan kalbiyle ilgili tüm ilk elden bilgilerin bahsettiği kavrama gücüne sahip Katolik Kilisesi isimli harika kurumdan bu gücü ödünç alabilseydi, gençliğin kalbini, hiçbir rakip ve itiraz olmadan yönetebilirdi. Psikoloji konusundaki bilgisizliklerine rağmen Fichte^[152] ve Alman öğretmenlerin, mükemmelce birlikte çalışabilme yetisi ve öğrencileriyle insan insana kurdukları ilişkilerin etkisiyle Almanya'nın büyümesine katkıları düşünüldünce, hiçbir şey yapma-

[152] Johann Gottlieb Fichte (1762-1814). Alman filozof. (e.n.)

miş olduğumuzu görmekten dolayı üzgünüz. Oysa on kat etkili çalışmalar bizim gençlerimizle de gerçekleştirilebilirdi!

Fransa'da neler olduğuna ve hedeflediği amacın farkında olan enerjik birinin başardıklarına bir bakın. Her şeyden önce, öğrencileri nasıl gruplayacağını biliyordu. Pek çok grup oluştuğunda ise tek yaptığı, Fransız gençleri olarak hangi uluslararası amaçlı görev edineceklerini onlara çok net biçimde söylemek oldu. Özellikle de gençlerin sevdiği bir insan tarafından dile getirilen bu kesin formül, güçlü bir mıknaatıs etkisi yaparak o ana kadar anarşik durumda olan ve birbirleriyle çekişerek yok olma sınırına gelen çok sayıdaki gücün, aynı tarafa yönelmesine yol açtı. Şayet Lavissey'in^[153] belli bir amaç uğruna ve tüm öğrenciler için yaptığını, her öğretmen kendi çevresindeki seçkin öğrencileri için yapsaydı, elde edilecek sonuçlar tüm beklentileri aşardı. Eğitimciler, sözünü ettiğimiz aristokrasiyi ülkede yaratabilirdi ve bu aristokrasi, asil yükümlülükler altına girebilecek güçlü karakterlerden oluşurdu.

Yükseköğretim hakkındaki alışlagelmiş görüşlerin kabul edilemez ikinci postulası ise bilgelik ile bilimin kimliğidir. Öğrenciler, özümsemeleri gereken çok büyük, karışık malzemelerden ve iyi bir çalışma yöntemi açısından deneyim eksikliklerinden yakınırlar. Bu iki şikâyet birbirine bağlıdır. Öğrenci, iyi bir çalışma yöntemine sahip değilse bu, işlerinin düzenlenişinin saçmalığındandır. Üniversite bittikten sonra, öğrencinin bir daha asla çalışmayacağı beliti, kabul edilmiş gibi görünüyor. Buradan çıkan sonuç, öğrenciye öğretilmesi mümkün olan bütün kavramların, huniyle boşaltılır gibi verilmeye çalışıldığıdır. Belleğinden insanüstü bir çaba göstermesi beklenmektedir. Bu yöntemin sonuçları da ne cesaret vericidir üstelik... Gençlerin büyük çoğunluğu, çalışma işinden sonsuza dek tiksiniyorlar. Ayrıca bu güzel yöntem, öğrenilen her şeyin hafızaya kazındığını da ima eder. Sanki yal-

[153] Ernest Lavissey (1842-1922). Fransız tarihçi. (e.n.)

nızca sürekli tekrarlanan bilgi kalıcı değilmiş ve bu sürekli tekrar, bütün bir ansiklopediyi kaplayacak genişliğe uzanabilirmiş gibi.

Yükseköğretimin sakıncalarını, yanlış tasarlanmış sınavların gerekliliği konusunda yapıldığı gibi adım adım tartışmak gereksizdir. Bütün sistemi yerinde tutan kilit taşı bulmak yeterlidir. Bu kilit taşı, bilimin doğası, bilimsel anlayışın değeri, araştırmacının temel nitelikleri ve bilimin, genç araştırmacılara aktarılma yöntemi konusundaki hatalı düşüncelerdir. Almanya, bütün bu noktalardaki yanlış kuramlarını aktararak bize zarar vermiştir. Hayır, derin bilgi, bilim olmadığı gibi, neredeyse bilimin inkârıdır. *Bilim* sözcüğü, üst üste konarak biriktirilmiş bilgi düşüncesini uyandırıyor oysa uyandırması gereken, gözü pek, güçlü, girişken ama doğrulama sırasında son derece dikkatli bir akıldır. En önemli bilginlerden pek çoğu ile büyük kâşifler, öğrencilerinden çok daha cahildir. Eğer zihinleri fazlasıyla özgür olmasaydı, gerçek bilginler bile olamazlardı çünkü her keşfin ilk koşulu, belli bir yönde çalışan yorulmaz bir zihnin etkinliğidir. Newton'un, kendisine verimli yöntemin sırrını soran birine verdiği ünlü cevabı daha önce anmıştık. Darwin'in, çalıştığı konularla ilgili olmayan bütün okumaları, meditasyonu sırasında kendisine yasakladığını ve sisteminin düzenlenmesinde hayati elementler olabilecek gerçekleri, yaklaşık otuz sene boyunca aklında gezdirdiğini söylemiştik. Gerçek bir bilgini yaratanlar, sonsuz derecede sabır, ızanlı bir derin düşünme ve eleştirici bir akıldır. Aynı amaçla yönelik bu sabır ve dikkati elde tutmak için, doğruluk tutkusu ile sürdürülebilir bir hevese ihtiyaç vardır.

Derin bilgi ise bunun aksine, zihni ağırlaştırmak eğilimindedir. Yığınla küçük kanıt hafızayı zorlar. Üstün bir zihlinli bir kişi, mümkün olduğu kadar çok şeyi not alır, canlı bir sözlük olmakla ilgilenmez. Araştırmalarındaki baskın fikirleri ortaya çıkarmaya çalışır. Onları sıkı bir eleştiriden geçirir, uzun deneylere katlanabilirlerse benimser, yavaş yavaş güçlenmelerine izin verir, sever.

Böylece canlandıklarında, zihindeki pasif ve ölü fikirler olmayı bırakıp etkin, sağlam güçlere dönüşürler. O andan itibaren, kanıtların incelenmesiyle esinlenen düşünce, sırası gelince onları düzenlemeye başlayacaktır. Bir mıknaşın, demir tozlarını çekip düzenlice yerleştirmesi gibi, düşünce de karmaşıklığa düzen getirip şekilsiz bir yığından sanat eseri, dağılmış malzemelerden bir bina yapar. Önemsiz kanıtlar gün ışığında belirginleşecek, yolu tıkayanlar ise küçümsenerek terk edilecektir. Kanıtların etkili düzenlenişinde, aktif aracı olabilecek birkaç fikri hakkıyla teyit etmiş kişi, harika biridir.

Nitekim bilgin kişinin değeri, üst üste konmuş kanıt yığınlarıyla orantılı değildir. Bu değer, sürekli ciddi eleştiriler tarafından kontrol altında tutulan macera ve araştırma kapasitesinin enerjisindedir diyebiliriz. Kanıtların sayısı hiç önemli değildir, niteliği ise her şeydir. Yükseköğretimde fazlasıyla unutilan da budur. Orada, karar verebilme gücü veya aynı anda hem cesur hem de ihtiyatlı bir akıl geliştirilemez. Genç insanlar, eşit olmayan değerdeki kavramlarla aşırı yüklenir, yalnızca hafızaları kuvvetlenir ve böylece asıl önemli şey unutulur. Bunun ne olduğunu tekrar tekrar söylemekten çekinmeyelim, unutilan şey, metodik şüpheyle birleştirilmiş girişimcilik ruhudur.

Şu anki durumda, sınavın hem öğrenci hem de öğretmen için özellikle kolaylık olduğunu kaydedin. İlki için, itinalı bir beyin *doldurma*, illüzyonu yaratmaya yeterlidir. İkincisi için ise öğrencinin neyi bilip bilmediğini gözlemlemek, zihninin değeri üzerinde bir yargıya varmaktan çok daha basittir. Sınav bir şans oyununa dönüşür. Tıbbın birinci senesinin dev programı, doğa bilimleri ile tarih lisans programları, özellikle de kabul sınavları üzerinden bunu teyit edebiliriz. Yükseköğretilmi, hafıza eğitimine dönüştürme konusundaki ölümcül eğilim, apaçık ortadadır.^[154]

[154] Akli başında birinin, Polytechnique veya Saint Cyr okullarının giriş sınavlarında sorulan sorulara bakıp da sinirlenmeden edemeyeceğine bahse girerim. Sanki bu okullara girmek isteyen her değerli aklın cesaretini kırmaya çalışıyorlar, üstelik bu sınav

Bu gerçeikle birlikte öğretmenlerin da bilmesi gerekir ki mesleklerinin en iyi yönü, verdikleri dersler değildir. Kaçınılmaz şekilde kendi içlerinde parçalara bölünen ve diğer güçlerle bağlantısız olan dersler, pek bir işe yaramazlar. Dünyanın en güzel derslerinin, liseden çıkar çıkmaz (hatta daha önce) öğrencinin birkaç saatlik ciddi kişisel çabası kadar değeri yoktur. Yükseköğrenime en büyük değerini veren şey, uygulamalı çalışmalardır. Öğretmen ile öğrencinin temasıdır. Her şeyden önce orada bulunmasıyla bile öğretmen, çalışmanın olasılığını ortaya koyar. Çalışarak neler yapılabileceğinin somut, elle dokunulabilen ve saygı duyulan canlı örneği, öğretmendir. Konuşmalar yapar, cesaret verir, itiraflarda bulunur, yöntemleri üzerine yarı sır verir ve bunların da ötesinde, laboratuvarında bir örnek teşkil eder. Cesaretlendirilmiş öğrencinin girişimciliği, alıntılanan kişisel çalışmaları, arkadaşlarının önündeki sunumları, okuduğu kitapların net ve basit sunumları... Tüm bunlar, öğretmenin iyi niyetli denetimi altında yapılır ve verimli öğretimi oluşturur. Bir üniversite öğretmeni zeki oldukça, kendi sesini duymaktan memnun kaldıkça ve müdahale ettikçe, genç insanları ona daha az emanet etmek isterim. Öğretmenin, Montaigne'in dediği gibi, önünde *tırs gitmelerini* sağlaması gerekir. Öğretmeni dinleyerek çalışma sanatını öğrenmek ve bilimsel düşüncede ilerleme sağlamak, bir sirkteki güçlü adamı izleyerek kas yapmaya benzer, imkânsızdır.

Görüldüğü gibi öğrencinin iki temel gereksinimi olan ahla-ki yönlendirme ve yöntemli çalışma yönlendirmesinin tek ortak yolu vardır: öğrenci ile öğretmenin yakın teması. Öğretmen, burada emeğinin karşılığını bulacaktır çünkü öğrencilerinde bilimsel heves uyandırarak kendisinininkine de yeni bir ruh katacaktır. Diğer yandan, dünyadaki bütün büyük düşünce hareketlerinin, bilgi paylaşımıyla değil, gerçek veya büyük davalar için duyulan güçlü

zorunlu. Bu savaş okulları, itinalı çalışmalar gerektiren çabalara özendirmek yerine, abartılmış hafıza çalışmalarını destekliyor. Krş. La Nouvelle Eevue, La Mission Sociale de l'officer, 15 Temmuz 1893.

sevgi ile iyi çalışma metotlarının paylaşımıyla başarıldığına kolayca ikna olacaktır. Kısacası etki, yalnızca insan insana ve ruhtan ruha temasla elde edilir. Sokrates, kendi metodunu Platon'a bu şekilde öğreterek gerçek için duyduğu hevesini aktarmıştır. Bu, aynı zamanda, Almanya'daki bütün büyük dehaların, sözünü ettiğimiz gibi öğretmen ile öğrencinin ruhtan ruha temas içinde olduğu küçücük üniversite çevrelerinden çıktığını da açıklıyor.

II

Büyük Düşünürlerin Etkisi

Entelektüel yaşam ve irade enerjisi, sözünü ettiğimiz öğretmen ile öğrenci temasıyla büyük bir kuvvet kazanacak olsa da öğrenci, kendi yalnızlığının içinde de bu kişisel eylemin daha az güçlü bir benzerini bulabilir. Aslına bakmak gerekirse yaşayan insanlardan hem daha canlı hem de daha fazla yaşam gücü aktaran ölümler vardır. Hareket eden ve konuşan örneklerle görüşme olanağı bulunmadığında, ahlaki hevesi sürdürmek için saf, basit ve kahramanca yaşanmış hayatları düşünmekten iyisi yoktur. Bu *büyük şahitler ordusu*, bizim doğru yolda savaşmamıza yardım eder. Sakinlik ve yalnızlık içinde, *en güzel yüzyılların büyük ruhlarının* bu deneyimi, iradeyi harika şekilde güçlendirir. Michelet şöyle der: “Hatırlıyorum. Tam bir bedbahtlık içinde bugünden yoksunken, gelecekte kaygı duyarken, düşman iki adım ötede (1814) ve içimdeki düşmanlarım her gün benimle alay ederken; bir gün, bir perşembe sabahı, bağdaş kurmuş olmuştum oturuyordum. Ateş yoktu (kar her yeri kaplamıştı), akşam ekmeğin gelip gelmeyeceğini bilmiyordum, benim için her şey bitmiş gibi görünüyordu. Derken içimde saf bir stoacı duygu uyandı, soğuktan donmuş elimle meşe masama vurdum ve içimde yiğitçe bir gençlik ve gelecek neşesi hissettim. Bana bu coşkuyu veren kimdi? Her gün birlikte olduğum gözde yazarlarımdı. Her gün bu büyük topluluğa doğru daha fazla çekiliyordum.” Stuart Mill'in söylediğine göre babası, sonuçta yenmeyi başardıkları ciddi zor-

luklarla karşılaşmış güçlü insanların anlatıldığı gezi yazıları, Robinson Crusoe gibi kitaplar verirmiş ona. Daha ileride, Sokrates'i betimleyen Platon'un çizdiği tablonun veya Turgot'nun anlattığı Condorcet'nin yaşamının, kendi üzerindeki canlandırıcı etkisini de dile getirir. Gerçekten de böylesi okumalar derin ve kalıcı izlenimler bırakabilir. Bu, düşünce kahramanlarının hayranlık uyandıran etkisidir çünkü Sokrates'in, aradan geçen iki bin yılı aşkın süreye karşın bütün otoritesini ve genç ruhlarda en saf hevesi uyandıran olağanüstü gücünü koruduğunu görürüz.

Ne yazık ki biz, Katolik Kilisesinin yaptığı gibi laik azizlerin hayatlarını, bir yönlendirme aracı olarak gençlerin önüne sermiyoruz. Spinoza gibi bir felsefecinin yaşamı, çarpıcı hikâyesiyle okuyan herkeste olağanüstü bir hayranlık uyandırmaz mı? Dört bir yana dağılmış bunca örnek yaşam öyküsünün tek bir derlemesi bile yok maalesef. Böyle bir kitap, zihin işçilerinin yeni bir güç alacakları Plutarkhos^[155] olurdu. Auguste Comte'un^[156] her gün, insanlığın bir koruyucusunun yaşamını düşünmeyi esinleyen takvim fikri de harikaydı. Geleneksel eğitimin amacı, doğru anlaşıldığında, öğrencilerin ruhunda büyük, asil ve nitelikli her şeye karşı sakin, sürekli bir heves uyandırmak değil midir? Yüksek idealleri benimsemiş bir seçkinler topluluğu, sonrasında tekrar küçülmüyor ve sıradanlaşmıyorsa bu eğitim amacına ulaşmamış mıdır? Kaderinde, uygar dünyanın gözlerini diktiği kutsal taburu meydana getirmek olan bu seçkin topluluk, üstünlüğünü, antik dünyanın en kusursuz insan dehalarıyla ilişkisine borçludur.

Ne yazık ki asil duygularımız, bu ilişki sayesinde harekete geçirilebilse de ölmüş kişiler, gereksinim duyduğumuz kesin öğütleri veremezler. Bir kez daha söylemeliyiz ki hiçbir şey, deneyimli ve dikkatli bir öğretmenin manevi yönlendirmesinin yerini tümüyle tutamaz.

[155] Mestrius Plutarchus (M.S. 46-120). Orta dönem Platoncularından, biyografi yazarı ve filozof. (e.n.)

[156] Auguste Comte (1798-1857). Fransız filozof ve sosyolog. (e.n.)

SONUÇ

Önceki bölümler, ulusal eğitimimizdeki her şey bu zafere yönelik olsaydı kendini fethetme görevinin ne kadar kolay olabileceğini düşünmemize neden oluyor. Tembellik ve şehvetle mücadele kolay olmasa da en azından mümkündür ve psikolojik kaynaklarımızın bilgisi bize güven vermelidir. Bu kitabın tamamından çıkarılması gereken sonuç, karakterimizi yeniden biçimlendirebileceğimiz, kendi irademizi terbiye edebileceğimiz, zamanla ve doğamızın kanunlarını öğrendikçe de kendimizin en üst seviyede efendisi olabileceğimizdir. Katolik dininin, insanlığın daha asil mizaçları için başarabildikleri, bizim de seçkin genç insanlarımız için neler yapabileceğimizi görmemizi sağlar. Vahye dayanan dinlerin sahip olduğu araçların bizim de elimizde bulunmadığını ve bulunmayacağını kimse söyleyemez. Kiliselerin, inananlar üzerindeki muhteşem gücünün kaynağını inceleyecek olursak, eylem metotlarının şu iki ana başlık altında bölündüğünü görürüz: salt insani metotlar ve salt dinsel metotlar.

İnsani metotlar üçe bölünebilir: otoritenin gücü, ölmüş dâhilerin otoritesi ve piskoposların, rahiplerin, teologların otoritesi. Bunlara bir zamanlar sivil otoritenin de dâhil olduğunu ve hapis, işkence, yakarak öldürme gibi cezaları kilisenin emrine verdiğini de ekleyebiliriz. Günümüzde iyice azalmış bu güce, kamuoyunun bütün ağırlığı ve inananların, inanmayanlara duyduğu nefret, küçümseme ile kötü davranışları da ekleniyordu. Sonuçta dinî eğitim, küçük yaşlarındaki çocuğu hamur gibi yoğurup her türlü tekrarlar, sözlü eğitimle, okumayla, toplu ayinlerle, vaazlarla ruhunun en derinlerine dinî duyguyu yerleştirir.

Peki biz, bu üç güce kiliseden daha yüksek bir derecede sahip olamaz mıyız? Kendini mükemmelleştirmek gibi büyük bir amaç konusunda her türden düşünürün ortak uzlaşması yok mudur? Dinî dogmalardaki gibi görüş ayrılıkları olası mıdır? Çocukların eğitiminden biz sorumlu değil miyiz? Yöntemlerimiz tutarlı hâle gelirse ve hepimiz izlenecek amacı bilirsek, gücümüz çok büyümeyi mi? Çocuğun ruhunu istediğimiz gibi yoğuramaz mıyız? Kamuoyuna gelince, onu değiştirme görevi eğitimidir. Hayranlık, genellikle önemli ve cömert kişilere duyulmaz mı? Yüksek duygular, insanlar arasında birlik kurulmasını sağlarlar ve bölünmeye neden olan diğerlerine oranla daha çabuk güçlenme eğilimindedirler. Büyük çoğunluğu serserilerden oluşan bir kalabalığın, her dürüst konuşmayı alkışlamasının nedeni de budur. Buna ek olarak diyebiliriz ki kamuoyunu yönlendirmek kolaydır ve doğru tarafa dönmesi için enerjik, dürüst bir azınlığın yolu göstermesi yeterlidir. Atina'da, güzellik ile yetenek ve Sparta'da, özveri adına yapılabilenlerin, daha da asil bir amaç uğruna günümüz toplumları tarafından telâh edilemeyeceğini kim ileri sürmeye cesaret edebilir ki?

Temelleri dinî doğrulara dayanmayan, hiçbir derin ahlaki gelişim çalışmasının mümkün olmadığı söylenir. Buna biz de inanıyoruz fakat aynı zamanda, gerekli ve yeterli tek dinî gerçeğe, yani evrenin ve insan yaşamının ahlaki bir amacı olduğunun kabul edilmesi ve iyilik için harcanan hiçbir çabanın asla boşa gitmeyeceğine de inanıyoruz. Daha önce, bu tezin mantıklı yargılara dayandığını ve son analizde, bu tez ile aksi arasında seçim yapılması gerektiğini gördük. Hangi seçim yapılırsa yapılsın, sonuç deneysel olarak doğrulanamaz. Seçime karşı seçimde önemlisi, en güçlü kanıları tercih etmektir. Ahlakçı hipotez, daha doğruyu yansıtmasının dışında, avutucu ve sosyal açıdan vazgeçilmez olduğu gibi, aynı zamanda bizim için de tek anlamlı olandır. Bu en küçük dinî gerçek, düşünen zihinler için güçlü dinî duyguların bereketli kaynağına dönüşebilir. Bu inanç, vahye dayanan dinleri hiç yaralamaz ve onları, türü kapsayan cins gibi sınırları

içine alabilir. Dahası bu en küçük dinî inanç, eğitimli zihinler için ucu ucuna yeterli olacaktır ve düşünür, Hristiyan mezhepler ile müttefik bir amaca sahip olduğunu farz edecektir. Bunu, en azından farklı görüşteki düşüncelere karşı evhamlı saygısını korumak için yapacaktır. Müttefik diyoruz çünkü Hristiyan mezhepler, insan içindeki hayvan doğası ile savaşı, temel görevleri edindiler. Kısacası, irade terbiyesi, bencil duyarlılığın acımasız gücüne karşı, aklın egemenliğinin bakış açısını oluşturur.

Öyleyse her insanın, zaman ve bütün psikolojik kaynaklarının yardımıyla kendinin efendisi olacağı inancını, kabul etmekten başka çaremiz yok. Bu yüce çalışma mümkün olduğuna göre, önemi de göz önünde bulundurulunca, düşüncelerimizde öncelikli bir yer tutmalıdır. Mutluluk, hoş giden düşünce ile duyguları, sağlayabilecekleri tüm neşeyi vermeleri için zorlamaktan ve acı veren düşünce ile duyguların bilince sızmasını ya da en azından onu kuşatmasını önlemekten oluşuyorsa mutluluğumuz, irade terbiyesine bağlıdır. Mutluluk, en üst seviyede dikkate egemen olduğumuzu varsayar ki bu da iradenin en yüksek ifadesidir.

Kendimiz üzerinde kazandığımız hâkimiyete bağlı olan, yalnızca mutluluğumuz değil, aynı zamanda yüksek entelektüel eğitimimizdir. Deha, her şeyden önce uzun süreli bir sabırdır. İnsan ruhunu en çok onurlandıran bilimsel ve edebî çalışmalar, inanılanın aksine zekânın değil, kendine son derece hâkim bir iradenin üstünlüğünün ürünüdür. Orta ve yükseköğretimimizi, işte bu bakış açısıyla baştan aşağı yenilemeliyiz. Ulusumuzun hayati güçlerini zayıflatan saçma ve müstesna başka bir durumun, hafızaya tapılmasının da acilen bırakılması gerekiyor. Okul müfredatlarından ayrılmayan çalılara, bir baltayla dalmalıyız. Böylece gün ışığı ile temiz havanın içeri dolabilmesi için her iki taraftan da kesebiliriz fakat kalabalık yapan ve birbirlerine zarar veren güzel bitkileri de feda etmeye hazırlıklı olmalıyız.

Hafızayı besiyeye çekmenin yerine, aktif alıştırmaları ve entelektüel girişkenlik ile sağlam çıkarımları güçlendiren, karar vermeyi

dengeleyen çalışmaları koymalıyız. Deha sahibi insanlar, iradenin işlenmesiyle yaratılır çünkü zekâya atfedilen tüm yüksek nitelikler, aslında irade enerjisinin ve sebatının özellikleridir.

Kendi yüzyılımızda, tüm gücümüzü dış dünyanın fethine yoğunlaştırdık. Tek yaptığımız ise hırslarımızı iki katına çıkarmak ve arzularımızı uyandırmak oldu. Bunun sonucunda da hiç olmadığımız kadar huzursuz, kaygılı ve mutsuzuz. Dış fetihler, içsel geliştirmelerden dikkatimizi uzaklaştırdı ve asıl uğraşımız olan irade terbiyesini bir yana bıraktık. Böylece entelektüel gücümüzün ve mutluluğumuzun en üstün aracının bakımını, anlaşılmaz bir sapmayla şansa bıraktık.

Sosyal sorunlar, eğitim sistemimizin acilen ve kökten değiştirilmesini zorunlu kılıyor. Üstelik bu sorunlar çözümsüz görünüyor ve zararlı bir etkileri var çünkü ilkokulda olduğu kadar ortaokulda da ahlaki eğitimin temeli irade terbiyesine öncelik tanınmadı. Düzgün davranmayı öğrenmemiş kişilere, en harika davranış kurallarını veriyoruz. Bencil, abuk sinirlenen, tembel, şehvetli insanlara ve aslında çoğunlukla kendini düzeltmek isteyenlere doğru tutumları anlatıyoruz. Ancak iyi niyetlilerin cesaretini kıran bu korkunç zgr irade teorisi yüzünden, özgürlüğün ve kendinin efendisi olmanın, yavaş yavaş kazanıldığını hiçbir zaman ğrenemediler. Bugüne dek hiç kimse onlara, doğru araçları kullandıkları sürece, en ümitsiz vakalara dek herkesin kendini fethedebileceğini söylememiştir. Hiç kimse, zafere götürecek taktikleri anlatmamış, doğru yoldaki mücadele için savaşa gitmenin coşkun arzusunu aşılamamıştır. Bu kişiler, ne kendinin efendisi olmanın içindeki asaleti ne de sonuçları açısından mutluluğn ve ruhn yüksek eğitimi için ne kadar verimli olduğunu bilirler. Herkes bu çalışmanın gerekliliğini ve lehindeki en ufak çabanın bile büyük bir cömertlikle ödüllendirildiğini düşünme zahmetine girseydi, onu yalnızca kişisel ve toplumsal uğraşların ilk sırasına değil, her şeyden daha acil, tümüyle eşsiz çalışmaların arasına koyarlardı.

Eğitimci Jules Payot, *İrade Terbiyesi*'nde, tembellikten arındırılmış sağlam bir zihni nasıl yaratabileceğimizi anlatıyor. Çabalamayı asla bırakmamamızı, arzu ettiğimiz hayata ulaşabilmemiz için zaruri bir terbiyeye ihtiyacı olan irademizi sürekli sınavdan geçir-memizi öğütlüyor. Özellikle gençlere ve zihin işçilerine seslenen Pa-yot, safsatalardan, tembel arkadaşlardan, dikkatimizi dağıtacak ve azmimizi azaltacak durumlardan nasıl kaçınılabileceğini açıklıyor.

“Disiplin içinde çalışmayı bu kitaptan öğrendim.”

– Cemil Meriç

“Kendi kendime, *ah bu kitap on sekiz yirmi yaşlarımdayken elime geçmeliydi* diyor ve geciktiğim için üzülüyordum.”

– Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil

KARBON KİTAPLAR
“kültür elementi”

ISBN 978-625-7109-26-0

9 786257 109260